

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Jelka Travnik

Mentor:

red.prof. dr. Ernest Petrič

Somentor:

predavatelj Marko Kosin

VLOGA PROTOKOLA V ZUNANJI POLITIKI DRŽAV

Magistrsko delo

Ljubljana, maj 2004

Nalogo posvečam mojim otrokom
Mihi, Jakobu in Tini

ZAHVALA

Najlepše se zahvaljujem mentorju, *red. prof. dr. Ernestu Petriču* za njegove neprecenljive napotke pri oblikovanju zasnove naloge in konstruktivne nasvete, ki so pomembno pripomogli h konsistentnosti končne podobe naloge. Prav tako se najlepše zahvaljujem somentorju, *predavatelju Marku Kosinu*. Njegova dragocena pomoč pri posredovanju ustrezne literature in požrtvovalnem strokovnem usmerjanju je odločilno pripomogla, da je pričujoča magistrska naloga ugledala luč sveta v tej obliki. Še prav posebej pa se zahvaljujem *mag. Meliti Gabrič*, ki me je z dragocenimi napotki in s konstruktivnimi prispevki usmerjala, mi dajala izvirne ideje, nesebično pomagala z nasveti ter me vseskozi prijateljsko spodbujala.

Za vsebinsko izčrpen intervju in mnoge druge izjemno koristne vsebinske prispevke se posebej prijazno zahvaljujem *predavatelju Marjanu Osolniku*. Njegove izkušnje in nesebična pomoč sta pripomogla k vsebinsko bogati nalogi. Moja zahvala gre tudi *vodji Diplomatskega protokola Tomažu Kunstlju* za zelo dragocen intervju, saj je s številnimi primeri slovenske diplomatske prakse podkrepil moje hipoteze in pripomogel k verodostojnosti pričujočega magistrskega dela. Za pomoč pri oblikovanju moje naloge se prijazno zahvaljujem *mag. Vidi Berglez Slana*.

Posebna zahvala gre moji *mami Josipini*, ki mi je z velikim razumevanjem v mnogočem pomagala. Prav posebna zahvala pa gre moji družini, še posebej mojemu *soprogu Andreju*, ki je v času mojega študija in nastajanja naloge skrbel za družino in otroke in mi stal ob strani, kot tudi mojima *sinovoma Mihi in Jakobu*, ki sta pomagala pri varstvu sestrice *Tine*.

KAZALO

1.	UVOD	1
2.	HIPOTEZE IN METODOLOŠKA IZHODIŠČA	8
2.1.	Hipoteze	8
2.1.1.	Splošne hipoteze	8
2.1.2.	Posebne hipoteze	8
2.2.	Metodološka izhodišča	9
2.2.1.	Predmet analize	9
2.2.2.	Cilj analize	9
2.2.3.	Uporabljeni pristopi	9
3.	TEORETSKI PRISTOPI V ZUNANJI POLITIKI IN PREUČEVANJE PROTOKOLA	10
3.1.	Pristopi k preučevanju zunanje politike in protokola	10
3.2.	Sredstva šibkih držav za uveljavljanje svojih interesov	15
4.	MESTO IN VLOGA DIPLOMACIJE IN PROTOKOLA V RAZVOJU MEDNARODNE SKUPNOSTI	20
4.1.	Definicija zunanje politike	21
4.2.	Definicije diplomacije	21
4.3.	Zgodovina nastanka diplomatskega protokola in njegova definicija	24
4.3.1.	Mednarodnopravni vidik protokola	27
4.4.	Mesto in vloga diplomacije in protokola v »funkciji zgodovinske situacije«	31
4.4.1.	Sociološke in politološke razsežnosti pojava in funkcij diplomacije in protokola	32
4.4.2.	Razmerje med zunanjo politiko, diplomacijo in protokolom v obdobju 19. stoletja	38
4. 5.	Mesto in vloga diplomacije in protokola v sodobnih mednarodnih odnosih	42

4.6. Zunanje okoliščine sodobne diplomacije in protokola	43
5. PRAKTIČNI VIDIKI VLOGE IN MESTA PROTOKOLA V ZUNANJI POLITIKI REPUBLIKE SLOVENIJE	45
5.1. Zunanje okoliščine sodobne slovenske diplomacije in protokola	46
5.2. Zgodovina in naloge slovenske diplomacije in protokola	49
5.3. Opredelitev obstoječih osnov protokolarnih pravil v Sloveniji	54
5.3.1. Protokol kot služba	55
5.3.2. Protokol Republike Slovenije	56
5.3.3. Diplomatski protokol	57
5.4. Razčlenitev pojavnosti izbranih vidikov protokola v slovenski protokolarni praksi	62
5.4.1. Prednostni red	70
5.4.2. Razpored za omizjem	90
6. VLOGA PROTOKOLA V PROCESU POGAJANJ	96
6.1. Pogajanja kot veščina diplomacije	98
6.1.1. Diplomacija kot spretnost pogajanja	99
6.2. Protokolarni vidik pogajanj	100
6.3. Protokol v funkciji preseganja kulturnih razlik	101
7. SKLEP	103
7.1. Preveritev splošnih hipotez	103
7.2. Preveritev posebnih hipotez	106
7.3 Sklepno razmišljanje	108
7.3.1. Sklepi relevantni za protokolarno teorijo	110
7.3.2. Sklepi relevantni za protokolarno prakso	112

8. SEZNAM LITERATURE IN VIROV

8.1. Literatura

8.2. Viri

8.3. Osebni intervjuji

8.4. Časopisni članki

8.5. Svetovni splet

8.6. Govori

9. PRILOGE

A: Prednostna lista v ZDA

B: Prednostna lista v ZR Nemčiji

C: Prednostna lista v Kanadi

D: Prednostna lista v OZN

E: Primeri sedežnih redov in posedanja za mizo

F: Oblike diplomatskih pogostitev, oblačenje, vabila

Vsaka organizacija in družba morata za svoj uspeh in preprečitev nereda upoštevati določena pravila. Enako velja za odnose med vladami. Potrebno je, da se stiki med narodi odvijajo po splošno sprejetih pravilih in navadah ter neki obliki predvidene organizacije. To je protokol¹.

1. UVOD

Že iz samega naslova je razvidno, da naj bi bila »rdeča nit« naloge prepletanje pojmov »zunanja politika-diplomacija-protokol«. Temeljno vprašanje, ki ga v nalogi želimo preveriti, je torej, *kako pomembno je upoštevanje protokolarnih pravil in protokolarne prakse v zunanji politiki držav in nasploh v mednarodnih odnosih*. Diplomacija se ravna po mednarodno uveljavljenih pravilih diplomatskega protokola, ki izhajajo iz zgodovinskih tradicij in običajev, načel mednarodnega prava in diplomatske prakse. Razvila so se z namenom, da se stiki predstavnikov držav olajšujejo in razvijajo na skladen in vnaprej določen poenoten način. Protokol je zbirka pravil obnašanja v mednarodnih odnosih in kot takšen ne prenese improvizacije, saj so pravila pri protokolu določena.

Za diplomacijo in protokol je mogoče reči, da sta nastala v »funkciji zgodovinske situacije«, kar pomeni, da so v različnih zgodovinskih obdobjih izražene potrebe in interesi narekovala njihov nastanek in zagotavljale njihov obstoj. **»Rdeča nit«** magistrske naloge naj bi torej bil odgovor na vprašanje, kaj je **funkcija protokola ter kakšni sta vloga in mesto protokola v zunanji politiki in diplomaciji držav**. Izhajamo iz **temeljne hipoteze, da je protokol pomemben za uresničevanje zunanjepolitičnih ciljev države**.

Protokol mora biti *inter alia* neviden in ne sme se ga čutiti, njegova pomembnost pa se oceni takrat, ko postane viden, torej ko v praksi ni ustrezno izvajan in nastanejo problemi. Primeri *protokolarnih spodrseljajev* sami po sebi, *per se*, kažejo na pomen, ki ga ima protokol na meddržavne odnose, saj odražajo njegovo pravo vlogo šele takrat, ko protokol ni dovolj dodelan in se praksa ne drži pravil. To predpostavlja *pomembnost brezhibnega protokola*.

Prav zato so družbeni običaji ter poznavanje protokolarnih zakonitosti in protokolarne prakse ter *kompleksne mednarodne komunikacije* in s tem povezane spretnosti diplomatskih veščin v različnih družbah, sistemih in šolah protokola *vredni posebne pozornosti*. V pričujoči nalogi nameravamo *opozoriti na nujnost obvladovanja protokolarnih veščin*; pri čemer so ugodne okoliščine, jasna pravila in odsotnost dejavnikov situacijskega pritiska² ključnega pomena. Ob tem

¹ McCaffree in Innis, 1985:1.

² Kljub diplomatski uglajenosti je pri pogajanjih zaslediti dejavnike situacijskega pritiska. Več o tem 6. poglavju pričujoče magistrske naloge in v moji specialistični nalogi (Travnik, 1997).

lahko predpostavljamo, da dobijo manjše države skozi izbiro protokolarnih postopkov mednarodnih dogodkov možnost *enakovredno* odigrati svojo vlogo v mednarodnem okolju.

Omeniti je potrebno tudi oceno, da tudi v mednarodnih odnosih velja, da ima določena politika tisto težo, kakršno *moč* lahko država v konkretnem primeru uporabi za njeno *izvajanje* oziroma z njo podpre svojo politiko. Pri tem je potrebno dodati, da politiko moči in sile v mednarodnih odnosih vse bolj nadomešča mednarodni *dialog*, mednarodni *dogovor* in *pogajanja*³, vse to pa je izrazito področje diplomacije. V tem smislu lahko vidimo diplomacijo kot sredstvo za miroljubno usklajevanje in urejanje mednarodnih posamičnih in splošnih interesov držav oziroma subjektov mednarodnega prava, pri čemer je mednarodno pravo kot skupek splošno sprejetih in kodificiranih norm obnašanja osnovno orodje diplomacije⁴.

Sodobno mednarodno skupnost⁵ sestavljajo *suverene in enakopravne države*. Vendar se kljub svoji enakopravnosti v pravicah in dolžnostih države med seboj *razlikujejo po moči*, ki jo posedujejo. V pričujoči nalogi nameravamo ugotoviti, kako je lahko **protokol eden izmed »mehkih« dejavnikov moči države**. Manjša država mora vedeti, kaj so dolgoročni, strateški interesi naroda in države in znati najti ustrezen *način*, da se ti interesi s skromno močjo in omejenimi možnostmi manjše države uresničijo. To je temeljni izziv za njeno zunanjo politiko in njeno diplomacijo in hkrati merilo njene uspešnosti.

Mogoče je ugotoviti in utemeljiti nekatere posebne, specifične determinante zunanje politike *manjših držav, za katere* je po mnenju Petriča (1996:876-85) *ohranitev narodnostne, etnične in kulturne samobitnosti* med najpomembnejšimi vrednotami in *cilji*, ki jih mora zasledovati njena zunanja politika. Ocenjujemo, da sodobni integracijski procesi, ki se jim manjša država ne more izogniti, *ne* vodijo

³ Ena od funkcij diplomatske misije, ki jo opisuje Dunajska konvencija o diplomatskih odnosih (1961) v svojem 3. členu, je tudi *pogajanje* z vlado države prejemnice ter razvijanje prijateljskih, gospodarskih, kulturnih in znanstvenih odnosov med državami. Pogajanja smo natančneje obdelali v moji specialistični nalogi (Travnik, 1997).

⁴ Zlasti v zadnjem času je vse bolj v uporabi tudi izraz *diplomatsko pravo*. Pod tem se pojmuje tisti del mednarodnega prava, ki se nanaša neposredno na *položaj, funkcije, pravice in odgovornosti, imunitete in privilegije* diplomatskih misij in njihovega osebja, kar je vsebovano predvsem v Dunajski konvenciji o diplomatskih odnosih iz leta 1961.

⁵ »Mednarodna skupnost je tista, v kateri se je razvil določen sistem pravil mednarodnega prava.« (Andrassy, 1990:3) Te in podobne razlage mednarodne skupnosti dajejo poudarek obstoju pravil mednarodnega prava, ki urejujejo odnose med njegovimi subjekti in določajo norme njihovega obnašanja. Funkcija teh pravil je, da se na ta način vzdržuje določeno ravnotežje v mednarodni skupnosti, za katero je značilen pluralizem subjektov in odsotnost neke najvišje avtoritete, ki bi se ji podrejali, hkrati pa tudi rastoča medsebojna odvisnost. Ker pa mednarodno pravo kot subjekte opredeljuje predvsem države -- po definiciji so mednarodne vladne organizacije subjekti izpeljani iz mednarodnega prava -- je, kot ocenjuje Benko (1997a:24), očitno, da *institucionalistični pristop* do kategorije mednarodne skupnosti kot pravne skupnosti postavlja v ospredje države, hkrati pa zanemara druge subjekte (narode in posameznike).

sami po sebi nujno v zanikanje narodne samobitnosti. So pa zlasti za manjše narode *resen izziv*, ki zahteva obenem z »integracijsko« tudi »ohranitveno« zunanjo politiko manjše države⁶.

V naši nalogi se nameravamo zadovoljiti z opredelitvijo tistih sestavin »*zunanje politike*«, ki so med teoretični mednarodnih odnosov nesporne. Zunanja politika se večinoma definira kot *dejavnost države oziroma njenih organov, s katero skuša ta država v odnosih z drugimi subjekti (predvsem državami) v mednarodnem življenju uresničiti lastne vrednote in konkretne cilje, s sredstvi in metodami, ki jih ima na razpolago*. Torej so sestavine zunanje politike naslednje: organi države za zunanje zadeve, vrednote, cilji, sredstva in metode. Če je govora o specifičnostih zunanje politike »manjših držav«, je torej nujno preučiti specifičnosti sestave in delovanja njenih organov za zunanje zadeve, vrednot in ciljev, ki jih s svojo zunanjo politiko uresničuje ter sredstev in metod, s katerimi razpolaga oziroma jih manjša država uporablja v odnosih z drugimi državami.

Tudi za »*diplomacijo*« velja, da je skoraj toliko definicij, kolikor je avtorjev, ki diplomacijo preučujejo in jo skušajo definirati. Petrič (1996:888) ugotavlja, da večina diplomacijo razume kot *dejavnost posebnih organov, ki jih ima država za urejanje zunanjih zadev in hkrati osebje, ki to dejavnost opravlja. Poenostavljeno torej avtor pod »diplomacijo« razume »dejavnost ministrstva za zunanje zadeve in osebje tega ministrstva v državi in v njenih diplomatskih in konzularnih misijah*«.

V naši nalogi nas zanima, kako lahko sodobna diplomacija kot institucija države z nalogo vzdrževanja stikov z drugimi subjekti v mednarodni skupnosti uresničuje nacionalne interese in *vpliva na vsebino mednarodnih odnosov*. Predpostavljamo, da je diplomacija pomembna za vzdrževanje svetovnega miru in stabilnosti mednarodnega sistema, saj naj bi razreševala in uravnavala konfliktna situacija na način *dialoga* ter *pospeševala medkulturne povezovalne procese*.

Zunanja politika manjše države lahko prav malo doseže v mednarodnih odnosih z uporabo sredstev prisile, s tem pa veliko tvega. Petrič (1996: 888) ugotavlja, da je zato pravzaprav nujno, da manjša država uporablja v svoji zunanji politiki predvsem *sredstva prepričevanja -- zlasti diplomacijo*⁷. Boljši položaj v mednarodni skupnosti si bo izborila tista država, ki zna *pravilno predvideti* in ki že

⁶ Uskladitev teh na videz protislovnih zunanjepolitičnih ciljev je eden od temeljnih izzivov, pred katerimi stoji tudi slovenska zunanja (in notranja) politika v času, ko se je Slovenija odločila za EU in zvezo NATO.

⁷ Z domišljeno uporabo sredstev prepričevanja, s spretno diplomacijo, vključujoč podporo in pomoč prijateljev in zaveznikov, lahko tudi manjša država doseže diplomatske uspehe, zlasti zdrave kompromise. Z uporabo sredstev prisile, z grožnjami in izzivanji, nadutostjo in ošabnostjo tvega veliko, doseže pa navadno malo.

danes vleče poteze, ki krepijo položaj v nastajajočih zunanje političnih odnosih. Globalna politika zato ni nepomembna niti za manjše države.

Bistvena značilnost diplomacije je torej *občenje*, ki za izvajanje in načrtovanje programa zunanje političnih odločitev neke države v odnosu do druge *terja poglobljena znanja diplomatskih veščin*, ki služijo *spoštovanju* med državami ter vzdrževanju in negovanju dobrih odnosov. Diplomacija kot metoda (politična tehnika) celovitega izvajanja in načrtovanja programa zunanje političnih odločitev neke države v odnosu do druge torej predstavlja instrument, ki tudi drugim metodam omogoča, da učinkovito vplivajo na uresničevanje zunanje političnih ciljev države. Pri tem je *diplomacija* v svojem razvoju razvila posebno *tehniko komuniciranja in obnašanja*, pri čemer uporablja različne oblike in metode za obvladovanje različnih situacij in dogodkov. Sčasoma so te oblike in metode prerasle v standardne oblike obnašanja izvajalcev diplomatskih nalog in drugih aktivnosti. Ta pravila so se v praksi dopolnjevala, se menjala z *novimi spoznanji, običaji in tradicijami držav*. Danes jih poznamo pod imenom **diplomatski protokol**⁸.

Beseda »protokol« ima več pomenov; »protokol« je *uradni zapisnik; zapisnik s sklepi diplomatske konference; diplomatski pravilnik* (pravila za občevanje v mednarodnih odnosih); *oddelek oz. služba zunanjega ministrstva* (Bunc, 1967:353). »Protokol« tudi ureja *obliko mednarodnega sporazuma nižje kategorije, vrsto mednarodne pogodbe oz. izjavo*. Če na kratko povzamemo, je torej diplomatski protokol *skupek pravil, ki ureja vprašanja diplomatskih privilegijev in imunitet, vprašanja prednosti, se ukvarja z diplomatsko korespondenco in predpisuje ceremonial*⁹. Področja diplomatskega protokola so *soodvisna in medsebojno povezana*¹⁰.

Upoštevanje protokolarnih pravil je torej imanentni del mednarodnih dogodkov. Brez njih je državniški posel nepojmljiv tako na notranjem kot tudi na mednarodnem področju. Namen protokolarnih pravil je *poenostavitev diplomatskega življenja*, za kar skrbi protokol kot **služba** za *izvajanje* dela zunanje politike, kjer se odvijajo najbolj ključni dogodki predsednika republike, predsednika vlade, ministra za zunanje zadeve in ostalih ministrov.

Protokol je tesno povezan s položajem posameznika, da je sprejet, kot pripada njegovi funkciji in dostojanstvu. Ker pomaga ustvariti prijetno vzdušje in ustrezno situacijsko klimo, predpostavljamo, da lahko pomembno vpliva na pričakovane rezultate. Protokol, še posebej tisti njegov del, ki se nanaša na **ceremonial**, lahko vidno *odraža raven odnosov* med državami.

⁸ Obsežneje o protokolu v 4. in 5. poglavju.

⁹ Natančneje v poglavju 4.3.1. »Mednarodnopravni vidik protokola« in v 5. poglavju pričujoče naloge.

¹⁰ Obrazložitev v poglavju 5.3.3 Diplomatski protokol.

Za manjše države je zelo pomembna spretnost na področju diplomatskih odnosov in usklajeno zunanje-politično delovanje. Pomen *diplomatske etikete* so vedno poznali le tisti, ki so se ukvarjali z diplomacijo in v tem smislu nas v nalogi zanima, *kako se je ob dosledni uporabi mednarodno priznanih pravil etikete mogoče izogniti težavam*. To je ena izmed predpostavk, zakaj je smiselno preučevati protokol, ceremonial in še posebej ***prednosti***¹¹. »*Prednostni vrstni red*« je poslovenjen izraz za pojem *preseans*. Jasno opredeljena pravila postopkov delovanja *in pravila prednosti preprečujejo spore* in druge *zaplete* med državami. Trajkovski (1990:50) pravi, da je *prednost* pravica posameznika, da je pri uradnih in drugih protokolarnih slovesnostih postavljen *pred* drugega posameznika in v bistvu generira *pravico do ranga in časti*. *Rang in čast se dajeta nekomu, ki predstavlja državo oziroma je v njej umeščen na neko hierarhijsko lestvico*. To lahko še posebej pomembno za diplomacijo manjše države, saj zvišuje njen ugled in jo promovira v mednarodni skupnosti.

Med ključne značilnosti sodobnih mednarodnih odnosov nedvomno sodi tudi vse tesnejše sodelovanje, povezovanje in vplivanje -- *medsebojna odvisnost* med posameznimi subjekti (njihovimi skupinami, integracijami ipd.) mednarodnega prava¹². Slovenija gradi svojo zunanjo politiko izhajajoč iz temeljnih načel ustavne ureditve države in splošno veljavnih načel mednarodnega prava in si prizadeva za utrditev slovenske državnosti. Slovenija si je z razglasitvijo neodvisnosti kmalu pridobila *mednarodnopravno subjektiviteto*. Iz subjekta mednarodnih odnosov je prerasla v subjekt mednarodnega prava in ima na podlagi tega *inherentno pravico poslanstva (ius legationis)*¹³; s tem *lahko* uveljavlja aktivno pravico odpiranja diplomatskih misij in pasivno pravico sprejemanja tujih diplomatskih misij. Pomembno vlogo pri delovanju omenjenih misij ima tudi *služba Diplomatskega protokola*, saj med njene osnovne naloge sodi *zagotavljanje pogojev*, ki so potrebni za normalno delo tujih diplomatskih misij, kakor tudi za zagotavljanje ustreznih varnostnih ukrepov za diplomatske in konzularne predstavnike. S tem ko je slovenska država sprejela odgovornost, da se nenehno potrjuje kot verodostojni in suvereni partner v mednarodni skupnosti, *tvorno prispeva k izgrajevanju skupnega kulturno-civilizacijskega okvirja splošno sprejemljivih vrednot, na katerih se urejajo medsebojni odnosi mednarodnih subjektov*.

¹¹ Prav vprašanju *prednosti* nameravamo v pričujoči magistrski nalogi posvetiti posebno pozornost.

¹² Slednja se odraža tudi in predvsem kot *homogenizacija sveta*. Medsebojna odvisnost kot koncept igra danes pomembno vlogo v teoriji mednarodnih odnosov.

¹³ Vsak subjekt mednarodnega prava ima *pravico do lastne odločitve* o tem, *ali bo navezal diplomatske odnose z drugim subjektom* ali ne (Jankovič, 1988:57). V mednarodnopravnem pogledu *ne obstaja dolžnost mednarodnega priznanja*; enako velja tudi za vzpostavljanje in ohranjanje diplomatskih odnosov, kajti eden od načinov *de facto* priznanja, kot ugotavlja Jankovič (1988:60), je prav vzpostavitev diplomatskih odnosov.

Protokolarna pravila in diplomatska praksa so neločljivo povezani z mednarodnim pravom, še zlasti s tistim delom, ki ga imenujemo *diplomatsko-konzularno pravo*. Mednarodno pravo tudi določa položaj in vlogo posameznega udeleženca (šef države, predsednik vlade, predsednik parlamenta, minister za zunanje zadeve, diplomatski predstavnik) v mednarodnih odnosih. V tej luči se v naši nalogi med drugim nameravamo dotakniti procesa sprejemanja zunanjepolitičnih odločitev *posameznika*, njegovega obnašanja in pogleda na svet. Pri tem predpostavljamo, da je zunanja politika neke države odvisna tudi od osebnostnih lastnosti posameznika. Zato morajo manjše države s skromnim številom diplomatskega osebja posvetiti posebno skrb njihovem *strokovnemu izobraževanju*. Še posebej manjše države bi morale imeti profesionalno diplomacijo kot izraz potrebe glede strokovnosti in obvladovanja številnih specifičnih znanj. Praviloma bi to za državo moralo biti tudi cenejše.

Diplomatsko in konzularno predstavništvo vsake države, manjše pa še posebej, lahko med drugim z odlično izobraženimi *kadri*, z zavzetim delovanjem vključno s prijetno *družabnostjo* in ustreznim osebnim odnosom zagotovi svoji državi *razvidnost, pozornost* in *naklonjenost* med vodilnimi predstavniki političnega in gospodarskega življenja v državi gostiteljici, ki je hkrati tudi zagotovilo za pozornost ali naklonjenost državnih organov. Prav zato bodo manjše države v prihodnje še bolj potrebovale *učinkovito, po usposobljenosti kvalitetno in kakovostno diplomacijo*.

Države so po Mikoliću (1995:XX) kodificirale minimalno sprejemljive standarde obnašanja in reda v medsebojnih odnosih predvsem s sprejetjem *Dunajske konvencije o diplomatskih odnosih (1961)* -- poleg vprašanj *privilegijev in imunitet* diplomatskih predstavnikov v državi sprejemnici, je uredila tudi kočljivo vprašanje *prednosti* v diplomaciji -- in *Dunajske konvencije o konzularnih odnosih (1963)*, medtem ko je v Ustanovni listini OZN (1992: 1. poglavje, 2. člen, točka 1) zapisano *načelo o suvereni enakosti držav*. Omenjeni mednarodnopravni dokumenti predstavljajo osnovo sedanji veljavni mednarodnopravni ureditvi položaja diplomatskih in konzularnih predstavništev in položaja njihovih predstavnikov. Pomembno širijo kodificiranje diplomatske tematike, saj urejajo številna vprašanja, ki so neločljivo povezana z delovanjem *diplomatskega protokola*. Del obvez, ki izhajajo iz teh dokumentov, izvršuje **diplomatski protokol** države sprejemnice.

Za drugo polovico minulega stoletja so značilni *unifikacija, poenostavitev in kodifikacija protokola*, torej vključitev v večstranske in dvostranske temelje mednarodnega prava. Zaradi svoje specifičnosti, posebnih pogojev, tradicij in običajev v posameznih državah so mnoga pravila diplomatskega protokola, še posebej s področja *diplomatskega ceremoniala, privilegijev in prednosti*, ostala *neurejena*, tako da se v *praksi* postopa po pravilih *mednarodnega običajnega*

prava oziroma po normah državne zakonodaje, ustaljeni tradiciji in običajih države, ki jih je potrebno dobro poznati.

Do *nepravilnosti* v izvajanju protokola lahko pride zaradi *neznanja in neizkušenosti*, v marsikaterem primeru pa tudi zaradi *premajhnega zavedanja in upoštevanja pomembnosti protokolarnih postopkov v odvisnosti od vsakokratnih okoliščin*. Okolje, ki ga nameravamo v naši nalogi obravnavati, ni le fizično in naravno okolje, ki nas obdaja. Govorimo o t.i. *psihološkem okolju (psycho-milieu)*. Glede na dejstvo, da se protokolarni dogodki odvijajo pretežno na mednarodni (dvostranski ali večstranski) ravni, je upoštevanje in poznavanje posebnosti protokolov *conditio sine qua non* celotnega zunanjepolitičnega procesa.

Omeniti je potrebno tudi nekatere ocene, da je prav v manjši državi z namenom povečevanja učinkovitosti in s tem večje preglednosti potrebna in tudi možna stalna skrb za *koordinirano, enotno zunanjo politiko in protokol*. V uvodu je mogoče potrditi le to, da takšne tendence zares obstajajo. Izhajajo namreč iz potrebe po ***primerljivosti s sodobnimi demokracijami***, še posebej z državami članicami EU, v luči ***harmonizacije slovenskih predpisov z evropskimi***.

Pri tem pa je potrebno dodati oceno, da se morajo manjše države za uresničevanje svojih zunanjepolitičnih ciljev znati *prilagoditi* različnim protokolarnim praksam in upoštevanju protokolarnih zakonitosti, kajti tog, rigidni protokol postaja v diplomaciji tujek. Uvodoma ocenjujemo, da v Sloveniji protokol ni preveč tog in uraden. Slovenija je kot manjša država izpostavljena večji *ranljivosti* na različnih področjih in je soočena s posebnimi problemi na področju protokola, ki izhajajo predvsem iz *različne implementacije* kot tudi *različne interpretacije* protokolarnih pravil. Eden od izpostavljenih problemov ranljivosti Slovenije, katerega se bomo v našem delu dotaknili, je prav gotovo ***nezgrajenost sistema protokola***. V našem magistrskem delu bomo poskušali podati napotke za tesnejšo povezanost in boljšo organiziranost posameznih elementov in dejavnikov nacionalnega protokolarnega ustroja, saj ima še posebej ***manjša država možnost skozi protokol pokazati sebe, svojo dobro organiziranost***, ker predstavlja protokol na nek način njeno »*osebno izkaznico*«.

Pričujočo magistrsko nalogo smo koncipirali sledeče: uvodoma nameravamo postaviti *hipoteze*, podati *izhodišča* in opredeliti *metodologijo*. V naši magistrski nalogi nameravamo s pomočjo historične in empirične metode, z metodo intervjuja, ankete in metodo opazovanja z neposredno udeležbo, s prikazom vsebine relevantnih pisnih virov ter z ilustracijo značilnosti protokolarne prakse v različnih sistemih protokola opredeliti ***funkcijo, mesto in vlogo*** predvsem izbranih vidikov protokola (***prednosti in razporeda za omizjem***).

Za razumevanje samega predmeta analize nameravamo z vidika vloge protokola preučevati *zunanjepolitične spremenljivke in dejavnike psihološkega okolja* posameznikov in skupin, ki sprejemajo zunanjepolitične odločitve in obdelati različne *koncepte zunanje politike* in njihov vpliv na proces sprejemanja zunanjepolitičnih odločitev.

V prehodnih poglavjih bomo preučevali mesto in vlogo diplomacije in protokola v razvoju mednarodne skupnosti, ki dodatno osvetljuje predmet analize. Obdelali bomo zgodovino nastanka diplomatskega protokola in mednarodnopravni vidik protokola, sociološke in politološke razsežnosti vloge in mesta diplomacije in protokola ter nastanka in razvoja diplomacije in protokola »v funkciji zgodovinske situacije«, določitve razmerja med zunanjo politiko, diplomacijo in protokolom kot se je vzpostavljalo v obdobju 19. stoletja kot ključnega v dosedanjem razvoju mednarodne skupnosti.

V osrednjem delu naloge se bomo osredotočili na elemente diplomatskega protokola Republike Slovenije in sicer v njegovih praktičnih razsežnostih, kakor tudi z vidika nadaljnjega razvoja. Pri tem bomo razčlenjevali njegovo pojavnost *in situ*, se pravi v praksi, in oblikovali analitski koncept, ki bo opredelil sestavine možnih smeri prihodnjega razvoja v luči obstoječih teorij in praks, predvsem v smislu izbranih vidikov slovenske protokolarne prakse. Nazadnje bomo osvetlili vlogo protokola v procesu pogajanj.

V sklepu našega magistrskega dela bomo preverili splošne in posebne hipoteze. Naše ugotovitve nameravamo v sklepnem razmišljanju aplicirati na primer Republike Slovenije kot lasten predlog za nadaljnje raziskovalno delo ter podati napotke za nadaljnjo protokolarno teorijo in protokolarno prakso v Sloveniji.

Glavni namen našega magistrskega dela je prispevati k boljšemu opravljanju protokolarnih dogodkov na najvišjem državniškem nivoju v Republiki Sloveniji. Upam, da mi bo uspel majhen prispevek k izboljšanju slovenske diplomatske prakse. Ocenjujem, da lahko na osnovi svojih dosedanjih izkušenj¹⁴ konstruktivno prispevam k izboljšanju izvajanja protokolarnih dogodkov v Republiki Sloveniji.

2. HIPOTEZE IN METODOLOŠKA IZHODIŠČA

2.1. Hipoteze

¹⁴ Jelka Travnik, 6 let zaposlena v Kabinetu predsednika Vlade Republike Slovenije, dve leti konzulka 1. razreda na Generalnem konzulatu Republike Slovenije v Münchnu -- od tega 6 mesecev začasna odpravnica poslov -- trenutno državna podsekretarka na Ministrstvu za zunanje zadeve.

V nadaljevanju naloge nameravamo postaviti hipoteze, katerih potrditev ali zavrnitev bo preko dokaznega postopka (vsebina naloge) dala temeljne zaključke. Glede na kompleksnost teme smo se odločili za postavitev več hipotez. Slednje bomo razdelili na splošne in na posebne hipoteze.

2. 1. 1. **Splošne** hipoteze

1. Ustrezno **mesto in vloga protokola** ter **ustrezna izbira protokolarnih postopkov mednarodnih dogodkov**, ki presegajo zgolj instrumentalno naravo protokola in nadalje *prilagoditev* posameznim državam **vodijo k učinkovitejšemu delovanju, spoštovanju ter ugledu in promociji držav.**

2. Protokol izraža **umeščenost države v mednarodnih odnosih** in hkrati tudi **vpliva na vsebino mednarodnih odnosov**: država skozi izbiro protokolarnih postopkov mednarodnih dogodkov, katerih različno pojavnost predstavljamo in razčlenjujemo v nalogi, torej izraža in vpliva na njihov potek in na vsebino.

3. Države upoštevajo protokolarne zakonitosti ne glede na njihovo sorazmerno velikost. Kot takšen **protokol nastopa kot vezni člen**, ki relativizira ponder moči držav in hkrati deluje v **funkciji preseganja kulturnih razlik**. To pomeni, da morajo manjše države protokolarno enako ravnati kot velike države, velike države pa enako kot manjše, saj je protokol področje, kjer ni razlik v ponderiranosti (tehtanju) moči.

4. **Funkcija diplomatskega protokola** je po svoji notranji naravi **medkulturna**, zato se s poznavanjem in **upoštevanjem pravil** (torej upoštevanje medkulturnih protokolarnih razlik, okoliščin pogajalskega protokola, ovir in spremenljivk v medkulturnem pogajanju in pri pogajalskem protokolu) **izognemo morebitnim negativnim posledicam** pri izvajanju zunanje politike države.

5. Protokol predstavlja okvir, skozi katerega se lahko država dejavnikom v mednarodni skupnosti **predstavlja in profilira v smislu kulturne in državne istovetnosti**. Ta **potencialno promocijska funkcija protokola** je še posebej pomembna za **manjše države**, ki imajo v mednarodnih odnosih praviloma **manjšo prepoznavnost**.

2.1.2. **Posebne** hipoteze

1. Republika Slovenija kot manjša in kot mlada država mora biti **prilagodljivejša** ter mora dobro poznati in se **naslanjati na protokolarne zakonitosti držav s tradicijo**. **Nepoznavanje protokolarnih zakonitosti velikih držav in držav s tradicijo** ter **neustrezna in neprirejena uporaba izkušenj in znanja uveljavljenih držav slabi pozicijo manjše države** v zunanji politiki.

2. Napake pri upoštevanju protokolarnih zakonitosti in njihovo nepoznavanje vplivajo na pogajalski rezultat in s tem na vsebino pogajanj, kajti **napaka pri protokolu lahko pomeni pogajalsko napako in slabi pogajalsko pozicijo** v zunanji politiki države.

3. Zunanja politika države je **opredeljena s strukturo notranjega in mednarodnega** okolja ter odprtih vprašanj, katerih reševanje je odvisno tudi (včasih odločilno) od **osebnostnih lastnosti politikov in diplomatov**. Na »osebnostni« *potencial* zunanje politike lahko država vpliva predvsem z njihovim usposabljanjem. *Ustrezna usposobljenost* je še bolj pomembna za diplomacijo *manjše države*, ki ima mnogokrat na voljo *omejene človeške vire*, ki morajo biti zato usposobljeni za *univerzalno obvladovanje* različnih situacij.

2.2. METODOLOŠKA IZHODIŠČA

Preden preidemo k zastavljeni vsebini naloge, je potrebno na kratko predstaviti uporabljena metodološka izhodišča v pričujoči nalogi.

2.2.1. Predmet analize

Predmet analize je *opredelitev funkcije, mesta in vloge izbranih vidikov protokola* v zunanji politiki in diplomaciji držav. Ilustrativno bomo predstavili različne protokolarne prakse (ZR Nemčije, ZDA, Kanade, OZN...). Pri tem nameravamo ugotoviti razlike, izdvojiti probleme, izluščiti bistvene ugotovitve ter jih *aplicirati na zapisu predloga izbranih vidikov protokolarnih pravil v Republiki Sloveniji*.

2.2.2. Cilj analize

Cilj analize je predvsem osvetliti in oceniti razsežnosti različnih protokolarnih postopkov in protokolarnih praks posameznih držav na osnovi predstavitve različnih primerov. Jukstapozicija teorije in prakse omogoča najobjektivnejšo razčlenitev, s katero pojasnujemo razlike v protokolarnih praksah in njihovo odvisnost od vsakokratnih okoliščin. S takimi primerjavami je mogoče lažje razumeti tudi »diplomatske nesporazume«, ki so v zgodovini večkrat imeli tudi posledice za vsebino mednarodnih odnosov.

2.2.3. Uporabljeni pristopi

V magistrski nalogi nameravamo uporabiti naslednje pristope: **ilustracijo** in **primerjalno analizo vsebine** relevantnih pisnih virov teoretikov diplomacije; **historično** metodo z ilustracijo nekaterih primerov *protokolarnih spodrslijajev*; **empirično** metodo raziskovanja -- opiranje na izkušnje in iz njih po analizi

izluščiti predloge za protokolarno teorijo; uporabo **teorije mednarodnih odnosov** (le v neposredni funkciji); **ilustracijo in primerjavo** značilnosti protokolarne **prakse (običajev)** v različnih protokolarnih sistemih in v različnih državah; metodo **intervjuja, ankete in** metodo **opazovanja z neposredno udeležbo**.

3. TEORETSKI PRISTOPI V ZUNANJI POLITIKI IN PREUČEVANJE PROTOKOLA

Namen tega poglavja ni razlaga osnovnih teorij mednarodnih odnosov, vendar ocenjujemo, da je za razumevanje samega predmeta analize le v neposredni funkciji potrebno uporabiti nekatera teoretična izhodišča, ki dodatno osvetljujejo predmet analize ter jih uporabiti za razčlenitev predmeta pričujoče magistrske naloge.

Pri analizi zunanje politike ter osnov diplomacije in protokola so lahko kot pripomoček uporabljeni bistveni elementi ključnih teorij mednarodnih odnosov¹⁵. Zaradi specifičnosti diplomatskih pogajanj in protokolarnih pravil namreč ne moremo izbrati le ene splošne teorije, temveč bolj eklektično, le drobce iz več teorij.

Za namen analize zunanje politike ter preučevanja vloge protokola v zunanji politiki je torej potrebno definirati *osnovne teoretske koncepte zunanje politike in definirati zunanjepolitične spremenljivke*, ki jih ta analiza uporablja pri preučevanju mednarodnih odnosov ter *preučiti dejavnike psihološkega okolja posameznikov in skupin*, ki sprejemajo zunanjepolitične odločitve.

3.1. Pristopi k preučevanju zunanje politike in protokola

Analiza zunanje politike je dokaj nov pristop v preučevanju mednarodnih odnosov. Začetek analize zunanje politike so po Müllerju (1999:12) zaznamovala teoretična dela Rosenaua, Snyderja in Sprout¹⁶ (Hudson in Vore, 1995).

James Rosenau (1966) je spodbujal takratne raziskovalce k iskanju *splošnih teorij*, ki bi bile uporabne na več kot le eni specifični državi (*»cross -- nationality*

¹⁵ S teorijo mednarodnih odnosov po Benku (1997b) razumemo tip empirično bogatega posplošujočega in formaliziranega sistema trditev o mednarodnih odnosih, ki je sposoben ustvarjati poleg opisa in pojasnjevanja tudi napovedi (predikcije).

¹⁶ Izšla so v poznih petdesetih in zgodnjih šestdesetih letih: 1. James Rosenau (1966): 'Pre-Theories and Theories of Foreign Policy'; 2. Richard C. Snyder, H.W. Bruck, B. Sapin (1954): 'Decision-Making as an Approach to the Study of International Politics'; 3. Harold in Margaret Sprout (1956): 'Man-Milieu Relationship Hypotheses in the Context of International Politics'.

applicable«). Trdil je, da teorija zunanje politike nima splošne teorije. »Analizi zunanje politike manjka splošna teorija« (Rosenau v Hudson in Vore, 1995:212). Snyder in njegovi sodelavci so, kot ugotavlja Müller (1999:12), ubrali drugačen pristop. Zanimalo jih je, kaj se dogaja *znotraj države* in kateri *akterji* so vpleteni v analizo zunanje politike. »Akcija države je akcija tistih, ki delujejo v imenu države« (Snyder in drugi, 1961:189). Harold in Margaret Sprout (1969) pa sta analizo zunanje politike kontekstualizirala. Njuno mnenje je, da razumevanje zunanjepolitičnih outputov ni možno brez obravnave nekaterih *zunanjepolitičnih spremenljivk*¹⁷ (nameni držav, odločitve, strategije držav...). Da pa lahko razumemo te *spremenljivke*, je nujno potrebno preučiti tudi *dejavnike psihološkega okolja posameznikov in skupin*, ki sprejemajo zunanjepolitične odločitve¹⁸.

Primerjalni pristop. T.i. primerjalna analiza zunanje politike (*»Comparative Foreign Policy Analysis«*)¹⁹ je pristop, ki ga je uvedel Rosenau (1966). Glavna ideja Rosenaua in njegovih naslednikov je v tem, da se lahko, kljub razlikam med državami, zgradi neka splošna teorija (ali teorije), ki bi zajemala vse ali večino držav. Zunanjepolitični dogodki so primerljivi po behaviorističnih dimenzijah: npr. glede na njihov pozitiven ali negativen učinek²⁰.

Mednarodne odnose in zunanjo politiko je Müller (1999) preučeval na nivoju *posameznika*. Pri tem je poudaril na nujno interdisciplinarnost in eklektičnost takšnega preučevanja. Posameznika namreč nikoli ne moremo izključiti iz preučevanja, obravnavati ga moramo na različnih nivojih in na različne načine. Teorija racionalnega odločanja oziroma *klasična teorija odločanja* kljub temu, da pojmuje državo kot racionalnega akterja, s svojim *enotenjem države in vlade dopušča možnost posameznikovega odločanja*. Russett in Starr (1996:353) pravita, da »racionalnost predpostavlja, da je posameznik sposoben videti razmerja med alternativami«. Posameznik je vedno v središču preučevanja novejših modelov racionalne akcije. Tako racionalni model odločanja, kot teorija iger²¹, nudita možnost apliciranja *na različnih nivojih*. Z njima lahko razložimo ravnanje neke države ali po drugi strani ravnanje nekega posameznika ali

¹⁷ Da pa lahko razumemo te *spremenljivke*, je nujno potrebno upoštevati dejavnike t.i. *psihološkega okolja* posameznikov in skupin, ki sprejemajo zunanjepolitične odločitve. Več v nadaljevanju tega poglavja.

¹⁸ Natančneje v nadaljevanju tega poglavja.

¹⁹ V novejšem času se je zanimanje za primerjalno analizo okrepilo.

²⁰ Kmalu so se pojavili problemi, ki jih jedrnatopovzema Müller (1999:13):

1.*poenostavljanje (parsimonija)*: kako preučevati? Z natančnimi mikroanalizami, ki zajemajo le par primerov, ali z abstraktno matematično oziroma statistično metodo, ki zajema tisoče primerov;

2.*kvantifikacija: vprašanje spremenljivk*; kako operacionalizirati in izmeriti neodvisne spremenljivke kot so čustva, kultura in zgodovina, ki jih ne moremo izključiti;

3.*politična relevantnost: kaj je cilj preučevanja zunanje politike?* Ali je cilj napoved (ravnanje specifične države v specifični situaciji, kar je politično relevantno, vendar se oddaljuje od začetnih ciljev) ali velika združevalna teorija (ki ni politično relevantna, bi pa pripomogla k znanstvenemu razumevanju dogodkov v mednarodni politiki) (Hudson in Vore, 1995:229-1).

²¹ Glavni okvir *teorije iger* je predpostavka racionalnega obnašanja odločevalcev, ki težijo k zmagi v konfliktnih situacijah oziroma k maksimizaciji dobička (Bennet, 1995:20).

organizacije znotraj države. Birokratski organizacijski model odločanja²² in model političnega odločanja/model birokratske politike²³ pa storita korak dlje. Kot dejansko komponento sprejemanja zunanjepolitičnih odločitev poleg birokracije in organizacij uvedeta tudi posameznika. Ključna predpostavka teh teorij pa je, da njemu nadrejene strukture (birokracija, država, mednarodni sistem) vedno le omejujejo posameznikovo ravnanje. Posameznik se torej lahko preučuje le kot odvisna spremenljivka, ki deluje po navodilih strukture. Müller (1999:71-2) je prišel do spoznanja, da je po eni strani posameznikovo delovanje s strani strukture omejevano, po drugi strani pa tudi omogočeno, saj mu struktura, ki jo je sam ustvaril, to ravnanje tudi omogoča (je torej del sprejemanja odločitev in le-te kasneje vplivajo tudi na pogoje za sprejemanje nadaljnjih odločitev). **Ugotavljamo, da je zunanja politika neke države poleg vplivov okolja odvisna tudi od osebnostnih lastnosti politikov in diplomatov.**

Teorija vloge in proces sprejemanja zunanjepolitičnih odločitev. Holsti (1987:8-13) je pojem vloge (role performance) označil kot dejavnik, ki se nanaša na obnašanje (na dejanja in odločitve) in se ga mora analitično ločiti od pojma navodila za vloge (role perceptions), ki predstavlja norme in pričakovanja neke kulture, družbe ali skupine oziroma institucije, ki jih le-te pripisujejo nekemu specifičnemu položaju. Teorija vloge poudarja interakcijo med navodili, ki jih daje okolje (alter) in dejanskim učinkovanjem akterja, nosilca vloge (ego).

Holsti (1987:8-13) je razvil model teorije vlog in virov človeškega obnašanja. Osnovna dejavnika modela sta posameznikova koncepcija vloge (ego's role conception) in predpisovanje vloge s strani družbenega »okolja« (alter's perceptions). Vire, ki oblikujejo prvi dejavnik, najdemo v posameznikovih interesih, ciljih, vrednotah in osebnostnih potrebah. Müller (1999:53) je to prevedel v kontekst analize zunanje politike in pri tem ugotovil, da gre pri teh vplivih za učinke ideologije, vplive neke države, nacionalnih vrednot, javnega mnenja in seveda osebnostnih političnih potreb. Drugi sestavni del pa nastaja pod vplivom kulture, družbenih institucij, organizacij in zakonov, in je kot tak tudi imenovan alter. Zunanjepolitični dejavniki te komponente so med drugim tudi struktura sistema, vrednote, ki so značilne za celoten sistem, splošna pravna načela in svetovno javno mnenje. Ta dva dejavnika tvorita status države oziroma

²² Za razliko od modela racionalnega odločevalca, ki temelji na načelu države kot edinega akterja, v katerega notranje postopke nimamo vpogleda, birokratski model sprejemanja zunanjepolitičnih odločitev kot temeljne akterje procesa zunanjepolitičnega odločanja obravnava organizacije oziroma birokracijo vlade. Zasnova birokracije temelji na delu nemškega sociologa Maxa Webra (v Dougherty in Pfaltzgraff, 1990:471): »V moderni državi je dejanski vladar nujno in neizogibno birokracija, saj se moč ne izvršuje niti skozi parlamentarne govore niti skozi monarhove razglase, ampak skozi rutine administracije«.

²³ Medtem ko birokratski oziroma organizacijski model odločanja gradi na predpostavki, da so glavni akterji odločevalskega procesa organizacije, in da so odločitve same sprejete s strani glavnih odločevalcev, ki so na čelu organizacij ali nad njimi, pa model političnega odločanja (oziroma model birokratske politike), ohrani temeljne predpostavke organizacijskega koncepta. Glavna razlika je v akterjih. V nasprotju s prejšnjim konceptom, v katerem so bile odločitve samo stvar glavnih odločevalcev, gre v tem primeru za »tekmovanje med posameznimi odločevalskimi enotami, pri čemer je zunanja politika rezultat pogajanj med sestavnimi deli birokracije« (Dougherty in Pfaltzgraff, 1990:477).

njeno pozicijo, le-ta pa se izraža v *udejanjanju vlog skozi zunanjo politiko (foreign policy role performance)*²⁴.

Hilsman (1993:72-6) pravi, da je že »ustvarjanje politike politika«. Avtorja pa nadalje menita, da »zunanja politika nastane z normalnim političnim procesom, ki vključuje kupčevanje, kompromis, prilagajanje, zvijanje rok, izmenjavo uslug in podobno. To je jedro družbenega procesa sprejemanja odločitev«. Model političnega procesa razumeta kot »družbeni proces, v katerem deluje nek tržni mehanizem« (Russer in Starr, 1996:364).

Allison (1971:162) v svoji opredelitvi *modela političnega procesa* pravi, da output oziroma zunanja politika (vladna akcija) ni rezultat, ampak je rezultanta kupčevanja in pogajanja. Rezultanta zato, ker akcija ni izbrana kot rešitev nekega problema, ampak »izhaja iz kompromisa, konflikta in zmede uradnikov z različnimi interesi in neenakim vplivom«. Politična je zato, ker se kupčevanje večinoma odvija po ustaljenih kanalih med člani vlade.

Model političnega procesa pravi, da so tudi predsedniki odločevalski igralci v politični igri. Njihova moč je moč prepričevanja in vplivanja. Kot pravi Neustadt (v Allison, 1971:149), npr. predsednik ZDA torej ne more sprejeti odločitve, ampak lahko le vpliva na to, kakšna naj ta odločitev bo. Tukaj se skriva njegova moč. Tudi predsedniki morajo torej igrati igre manevriranja, kupčevanja, zvijanja rok in prepričevanja, da lahko izvajajo svojo moč in vpliv. V *modelu političnega procesa* gre potemtakem za pogajanja in kupčevanja²⁵.

Zanimiv in pomemben prispevek k *modelu političnega procesa* je prispeval tudi Hilsman (1993:85-8), ki je *odločevalski koncept* zastavil kot *serijo koncentričnih krogov moči*. Moč je opredelil kot eno izmed komponent oziroma karakteristik političnega procesa²⁶.

Hilsman (1993:85-6) postavi pred nas štiri predpostavke, s katerimi skuša razložiti in predstaviti svoje videnje modela političnega procesa. Prva je, da je v *odločevalskem procesu sodeluje širok spekter ljudi*²⁷. Druga predpostavka je, da

²⁴ Kot vidimo, je *koncept vloge* v veliki meri *podoben konceptu socialne kognicije* in socialnega zaznavanja. Razlika je po mnenju Müllerja (1999:53) predvsem v dosti bolj oprijemljivi metodologiji nadaljnega raziskovanja, saj se je večina analitikov procesov zunanje politike temu področju posvečala skozi metodologijo teorije vlog, ki je precej bolj razdelana.

²⁵ Vendar pa tudi tukaj naletimo na razlike. Huntington (v Allison, 1971:156) namreč loči med *izvršnim* in *zakonodajnim političnim procesom*. Za izvršni proces je značilno: 1. enote so različne po moči oziroma so hierarhično urejene; 2. temeljni cilji in vrednote niso postavljeni pod vprašaj; 3. možnosti so omejene. Za zakonodajni proces pa so po njegovem značilne naslednje predpostavke: 1. enote so relativno enakovredne po moči (zaradi tega pride tudi do procesa pogajanj; obstajajo pomembna nesoglasja glede ciljev politike; 3. obstaja več možnih alternativ.

²⁶ Najožji krog je sestavljen iz predsednika in njegovih najožjih sodelavcev. Tukaj so še administrativni delavci, ki so politično izbrani, pa kongres in na koncu še birokracija. V drugem krogu moči so interesne skupine, tisk in televizija. Zunanji krog moči je javno mnenje in elektorat oziroma tisto, kar je Almond imenoval »pozorna javnost«. Odločitve se po njegovem večinoma sprejemajo v notranjem krogu moči.

²⁷ Nekateri izmed njih so iz najožjega kroga moči, nekateri pa so iz vrst akademikov, novinarjev in

vsak izmed sodelujočih (posameznikov in organizacij) izvaja moč²⁸. Tretjič, vsak center moči ima različne cilje in motive²⁹. Četrtrič. Zaradi te neenakosti glede ciljev in njihovega doseganja se pojavljajo konflikti³⁰.

Tudi *posameznika lahko pojmujeemo kot sistem*, znotraj katerega se odvijajo prej naštetih procesi, kot so pogajanja in iskanje najboljše možne rešitve. Odločevalec je postavljen premnogim *vplivom iz okolja³¹*, ki jih lahko enačimo z *inputom*, ki prihaja v sistem. *Odločitve, ki jih posameznik sprejme, so torej output*. Russet in Starr (1996:370) pravita, da je »vsak odločevalec sistem delovanja informacij; prav tako tudi vlada kot celota. Na sprejete in posredovane informacije bodo torej učinkovali organizacijski vplivi in vplivi vloge ter tudi odločevalčeve psihološke značilnosti«. Avtorja se s to definicija že približata temi *preučevanje posameznika kot odvisne spremenljivke v analizi sprejemanja zunanje-političnih odločitev. Posameznik nastopa kot kompleksni sistem, ki je podvržen vplivom okolja, ki sprejema odločitve in katerega odločitve se tudi udejanijo v zunanji politiki*.

Holsti (1987:15-22) je v svojem preučevanju *povezave med družbenim kontekstom in zunanjo politiko* prišel do pojma *koncepcije nacionalne vloge* (*national role conception*). Pri tem gre za predstavo neke države oz. nacije o sebi in svoji vlogi v mednarodnem prostoru. To samopredstavo pa oblikujejo predvsem klasični socializacijski vzorci, ki so na delu v posamezni družbi. Ti vzorci predstavljajo *družbeno okolje*. V preučevanju je večino pozornosti usmeril v preučevanje obnašanja *elit*, saj so le-te dovolj obveščene in zavzete za zunanje-politične zadeve. *Razlike v samopredstavah držav tako vodijo do različnih zunanjih politik* (Hudson in Vore, 1995).

Z razvojem in raziskovanjem se je širilo tudi *področje raziskovanja zunanje-političnega konteksta* in *vpliva le-tega na zunanjo politiko*. Danes lahko področje razdelimo na pet vidikov, kot sta jih razdelila Hudson in Vore (1995:228):

lobistov. Večina teh ljudi sodeluje v procesu skozi neko organizacijo. Celo predsednik ZDA tako večinoma deluje skozi institucijo predsedstva -- Belo hišo.

²⁸ Le-ta se izvaja v različnem obsegu in na različne načine. Predsednik ima recimo več moči nad izvajanjem vladne politike kot katerikoli predstavnik Kongresa. Vendar pa je moč ponavadi največja ravno v zunanje-političnih zadevah, medtem ko je v kakšnih drugih, recimo v vidikih kmetijske politike, bistveno manjša (Hilsman, 1993:86).

²⁹ Vsi si delijo neke skupne cilje, ki so ponavadi enaki ali močno podobni t.i. državnim ciljem (lahko rečemo tudi nacionalnim ciljem). Kljub tem skupnim ciljem ima vsak center moči tudi svoje, zase značilne cilje. Organizacije imajo ponavadi cilje, ki vključujejo večanje moči in vpliva ter preživetje organizacije. Ljudje znotraj teh organizacij pa imajo svoje osebne cilje. Nekateri hočejo dobiti svoje mesto v zgodovinskih učbenikih ali pa si preprosto zagotoviti čim višje možno mesto v administraciji. Prav tako lahko delijo cilje interesnih skupin, ali pa stojijo za njimi ideološka prepričanja in zahteve (Hilsman, 1993:86-7).

³⁰ Po drugi strani pa se zaradi skupnih ciljev in vrednot pojavlja težnja po doseganju sporazuma (Hilsman, 1993:87-8).

³¹ To so predvsem vpliv primarne in sekundarne socializacije, družbene vloge, moralni pritiski, povratne informacije, pričakovana dejanja ipd..

1. *individualne značilnosti* -- preučevanje značilnosti voditeljev v določeni situaciji in času;
2. *zaznave (percepcije)* -- npr. teorija predstav (*image theory*), kot jo je predstavil Hermann (1986);³²;
3. *družba in kultura* -- kako družba in kultura neke države vplivata na nastanek in uresničevanje njene zunanje politike (kako sta ti dve *spremenljivki* v bistvu kontekst zunanje politike neke države);³³
4. *politike* -- kako na nastanek zunanje politike vpliva narava odločevalskega procesa oziroma samega političnega sistema neke države; pomemben prispevek temu področju je prispeval Putnam (v Hudson in Vore, 1995), ki je zagovarjal trditev, da vsi odločevalci, ki sodelujejo v zunanji politiki, igrajo t.i.«dvojno igro» (*two - level game*). Vsi igrajo notranjo in zunanjo politično igro.³⁴
5. *mednarodni sistem* -- kako drastične spremembe v naravi mednarodnega sistema³⁵ vplivajo na oblikovanje zunanje politike neke države. »Konec koncev je tudi sistem sam del odločevalskega konteksta«.

Za razumevanje teh spremenljivk Müller (1999:12-3) upošteva vpliv dejavnikov t. i. psihološkega okolja (psychomilieu)³⁶ posameznikov in skupin, ki sprejemajo zunanjepolitične odločitve. Psihološko okolje je torej mednarodni kontekst, zaznan in interpretiran skozi oči posameznika in družbe. Je predstava (*image*) o tem, kakšna je realnost mednarodnega sistema. Posameznik je torej kot odvisna spremenljivka v analizi sprejemanja odločitev podvržen vplivom okolja, ki sprejema odločitve in katerega odločitve se v zunanji politiki tudi udeležijo. Ugotovili smo tudi, da je pojem vloge (*role performance*) dejavnik, ki se nanaša na obnašanje (na dejanja in odločitve) in se ga mora analitično ločiti od pojma navodila za vloge (*role perceptions*), ki predstavlja norme in pričakovanja neke kulture, družbe ali skupine oziroma institucije, ki jih le-te pripisujejo nekemu specifičnemu položaju.

Včasih so razumevali zunanje obnašanje držav zgolj kot odgovor na dogajanja v zunanjem okolju zunanje politike. Bučar (1992:68-9) ugotavlja, da države ne morejo več pospeševati gospodarskega razvoja zgolj s svojimi notranjimi viri, ker gospodarski, politični in družbeni razvoj v državi ni več determiniran samo z notranjimi viri, ampak postaja vpliv mednarodne skupnosti na dogajanja v državi vse večji. Avtor (1992:68-9) v nadaljevanju pravi, da je vsaka država odvisna od dogajanja v zunanjem okolju; od tod tesna povezanost med notranjepolitičnim in

³² Ta smer se je razvijala še posebej koncem osemdesetih let (zadnja leta hladne vojne) in sicer z raziskovanjem odnosa med zunanjo politiko ZDA in stereotipnimi predstavami Rusije.

³³ Breuning (v Hudson in Vore, 1995) je pokazala, kako sta lahko zunanji politiki dveh na prvi pogled zelo podobnih držav (Belgije in Nizozemske) zelo različni: razlog tiči v zgodovinskih izkušnjah, ki so botrovale različnim predstavam vloge države v mednarodnih odnosih.

³⁴ Odločevalci lahko napredek, dosežen na eni strani, izkoristijo za napredek tudi na drugi strani (uspešna zunanjepolitična kampanja lahko pripomore k možnosti izvolitve tudi v naslednjem mandatu).

³⁵ Kot primer naj navedemo padec Berlinskega zidu in konec hladne vojne.

³⁶ Pojem sta uvedla Harold in Margaret Sprout (1969), cit. po Hudson in Vore, 1995:212.

zunanjepolitičnim sistemom, med katerima gre za proces medsebojnega vplivanja³⁷ in ne za prevlado enega nad drugim. **Zunanja politika države je torej opredeljena s strukturo notranjega in mednarodnega okolja³⁸** ter odprtih vprašanj, katerih reševanje je odvisno **tudi od osebnostnih lastnosti politikov in diplomatov.**

Posameznikovo obnašanje in pogled na svet sta oblikovana v skladu s pridobljenimi informacijami in vrednotami, verovanji in stališči, čustvi in normami, ki obstajajo v določeni družbi. Kot smo ugotovili, pa na odločanje nima neposrednega vpliva le posameznik. Neposredno in posredno vplivajo na proces in strukturo zunanje-političnega sprejemanja odločitev tudi nacionalne in družbene značilnosti. Posredno se ta vpliv kaže preko posameznika, ki je nujno del družbe z nekimi značilnostmi. Vsaka družba ima neke specifičnosti, ki so značilne zanjo in za katere so sredstva diplomacije in protokola najbolj pomembna. To še bolj velja za manjšo državo, ki se mora dogajanjem v okolju spretno in kreativno prilagajati.

3.2.Sredstva šibkih držav za uveljavljanje svojih interesov.

Sodobna mednarodna skupnost je po Petriču (1996:876) »skupnost enakopravnih suverenih držav«, ki so formalno enakopravne v svojih pravicah in dolžnostih. Dejansko pa jo sestavljajo države, ki so zelo različne po obsegu, moči, vplivu in dejanski vlogi v mednarodnem življenju. Ker se koncept političnega realizma osredotoča predvsem na politiko moči v mednarodnih odnosih, postanejo *manjše države že po definiciji šibke države*. Te države za uresničevanje svojih nacionalnih interesov ne morejo enakovredno uporabiti dejavnika moči in sile, zato pri uveljavljanju svojih interesov in uresničevanju nacionalnih ciljev (predvsem varnosti) *uporabljajo druga sredstva*. Mogoče je

³⁷ Odnos med agenti in strukturo (pa naj bo to odnos med državami in mednarodno strukturo ali pa med posameznimi odločevalci in birokracijami oziroma državami) Müller (1999) obravnava s stališča njihove *soodvisnosti* v danem trenutku. V vsaki točki na časovni lestvici se le-ti namreč sooblikujejo in sovplivajo drug na drugega.

³⁸ Rosenau (1971:107) je poskušal *strukturirati okolje na podlagi petih skupin spremenljivk*, ki bi mu bile v pomoč pri oblikovanju splošne razlagalne paradigme razlage specifičnih dogodkov in splošne orientacije do vsega dogajanja. Spremenljivke je razvrstil po pomembnosti, pri čemer upošteva velikost države, stopnjo gospodarske razvitosti in stopnjo odprtosti vlade. Rosenau razlaga zunanjepolitično obnašanje družb na podlagi petih spremenljivk; spremenljivke so temelj zunanjepolitičnega obnašanja in si sledijo na podlagi časovne in prostorske vplivnosti na zunanjepolitično obnašanje: 1. *individualne spremenljivke* - se navezujejo na »decision-making« pristop v zunanji politiki (upoštevajoč vrednote, talente, predhodne izkušnje ipd.); 2. *spremenljivke vloge* – nanašajo se na zunanjepolitično obnašanje uradnikov, ki je pogojeno z njihovim delovnim položajem, ki ga zasedajo; 3. *vladne spremenljivke* – nanašajo se na vladne strukture, ki omejujejo ali pa spodbujajo zunanjepolitično izbiro tistih, ki sprejemajo odločitve; 4. *družbene spremenljivke* – se nanašajo na vplive družbe na oblikovanje zunanjepolitičnih ciljev in politik. Vključene so glavne vrednostne orientacije družbe, stopnje njene kohezivnosti, stopnje industrializacije; 5. *sistemske spremenljivke* – nanašajo se na nedružbeno zunanje okolje ali pa katerokoli dejanje, ki se je zgodilo zunaj in vpliva na odločitve uradnikov v družbi.

ugotoviti nekatere specifične determinante zunanje politike manjših držav in metod, ki jih manjša država uporablja v odnosu z drugimi državami: gre predvsem za *spretno prilagajanje toku mednarodnih odnosov, sklepanje pametnih zavezništov in koalicij, zagotavljanje dobrih odnosov s sosedi, gradnjo notranje stabilnosti; v vsakem primeru mora aktivno iskati sodelovanje s partnerji, ki imajo podobne interese.*

Zunanja politika manjših držav naj bi bila specifična tudi glede načina in metod dela njene diplomacije. Najprej to velja za *izbor ciljev*. Ti morajo biti ne le sorazmerni s potenciali te države, pač pa tudi selektivno izbrani, kjer gre res za konkretne nacionalne interese³⁹ te države. Države v mednarodnih dejavnostih ravnaajo v skladu s svojim *nacionalnim interesom*⁴⁰, ki je po Petriču (1996:885) »skozi več generacij doživeto trajno spoznanje nekega naroda o lastnem položaju in interesih v svetu.« Da bi čim bolj dosledno izvajale politiko, ki je v njenem nacionalnem interesu, se država poslužuje različnih elementov, kot je krepitev lastne moči in uporabe sile. V tem je funkcionalna povezanost dejavnika moči in nacionalnih interesov. Ker pa države za uresničevanje lastnih interesov nimajo na voljo enake količine moči, se v obrambi svojih nacionalnih interesov povezujejo v *koalicije*, s čimer se njihova skupna moč poveča in se ustvari neko realno *ravnotežje moči*⁴¹. Pri tem je pomembno tudi, da princip relativno konstantnega nacionalnega interesa omogoča vzdrževati kontinuiteto v zunanji politiki.

Podobno kot velja za druga sredstva zunanje politike, predvsem za *moč*, tudi za diplomacijo velja, da so njeni materialni in kadrovski viri v manjših državah skromni⁴². Vendar to ne pomeni, da tudi manjša država ne more imeti

³⁹ Benko (1987:258) meni, da se nacionalni interes nahaja v jedru vsake politike. Osnovna interesa vsake države sta varnost (suverenost, nedotakljivost ozemlja) in blaginja državljanov (svoboda, možnosti za razvoj...). Druge interesne sfere države so lahko še pomembna vloga v širšem okolju, apetiti po širitvi ozemlja in vpliva.... Nacionalni interesi posameznih držav se lahko izključujejo, zaradi česar lahko pride tudi do konfliktov med državami.

⁴⁰ Petrič (1996: 885-88) ga zanimivo imenuje »zvezda vodnica« zunanje politike manjše države – pri manjši državi urejanje odnosov s sosedi, torej cilji, ki jih zasleduje v lastni regiji, v danem obdobju prioriteten, dolgoročni zunanjepolitični cilji te države in izražajo njen nacionalni interes (za Slovenijo sta to EU in zveza NATO).

⁴¹ Morgenthau (1995) ocenjuje, da je cilj vseh ravnotežij v tem, da se zagotovi stabilnost mednarodnega sistema, ne da bi bili pri tem uničeni nekateri elementi, ki ga sestavljajo. Če bi bil cilj ravnotežja samo stabilnost, potem bi se seveda moralo dovoliti enemu elementu, da uniči druge, jih nadvlada ter tako prevzame njihovo mesto. Ker pa je cilj, da se pri zagotovitvi stabilnosti ohrani tudi vse elemente sistema, mora ravnotežje moči težiti za tem, da bi se *preprečila prevlada enega elementa nad drugim* (Morgenthau, 1995:271-330). V anarhičnem mednarodnem okolju najzanesljivejše omejuje moč ene države moč druge države. Pojem ravnotežja moči se nanaša na splošen koncept, da se ena država ali skupina držav v mednarodnem okolju uporabi kot protiutež moči druge države ali skupine držav. Pri uravnoteženju moči imajo zelo pomembno vlogo zavezništva. Prva možnost za uravnoteženje moči je izgrajevanje lastnih potencialov, toda učinkovitejša, predvsem pa hitrejša in cenejša je možnost *povezovanj v koalicijo*.

⁴² To velja tako za številčnost diplomatskega osebja kot za tehnično opremljenost, pogoje dela in razvejanost diplomatske mreže.

profesionalne, kvalitetne in strokovne diplomacije. Četudi z manjšim številom diplomatov, je diplomacija manjše države lahko »močna« in uspešna⁴³. Za kvalitetno, kakovostno in strokovno usposobljeno diplomacijo, s katero lahko manjša država vsaj delno nadomesti primanjkljaj pri drugih sredstvih zunanje politike, so vsekakor najpomembnejši *kadri*, ki morajo komunicirati z vodilnimi predstavniki političnega in gospodarskega življenja v državi gostiteljici in biti prepričljiv sogovornik. Intelektualci pa ponavadi nimajo velikega vpliva na kreiranje politike; kreiranje zunanje politike je namreč zelo kompleksno. Navsezadnje je namen zunanje politike in dejavnosti diplomatov vplivati na mišljenje in ravnanje tistih, ki v tuji državi odločajo o zadevah, pomembnih za državo, ki jo diplomat predstavlja. Za uspešnost diplomatskega »prepričevanja« pa so seveda potrebni znanje, prepričljivost, argumenti in verodostojnost⁴⁴.

Manjša država razpolaga s skromnimi viri notranje moči (velikost ozemlja, človeški viri...), ki jih lahko nadomesti z *mobilizacijo zunanjih virov moči*. Obstajata dve možni strategiji za pridobivanje zunanjih virov moči: vzpostavljanje zavezništev ali pridobitev sile zaščitnice. Manjša država se mora v zavezništvu *zavedati svojih prednosti*, zaradi katerih je po mnenju močnejše zaveznice nenadomestljiva v mednarodnem sistemu.

Manjša država ne bo nikoli uspela mobilizirati *notranjih virov moči* tako, da bi bila njena notranja moč primerljiva z močjo velike države. Manjša država se mora naučiti *izposojati moč od drugih držav*. Zato potrebuje zunanjo politiko, ki bo sposobna mobilizirati zunanje vire moči oziroma vire moči iz zunanjega okolja. *Zunanja politika kot dejavnost države in v njej organiziranih družbenih skupin, ki želijo uresničevati svoje cilje v mednarodni skupnosti, je tako odgovor na vzgibe notranjega kot zunanjega okolja.*

Ugotovili smo, da sestavljajo moč države tako notranji kot zunanji viri moči. Notranji viri moči, kot so velikost državnega ozemlja, velikost populacije in naravni viri, niso več tisti elementi, ki bi imeli odločilen vpliv na moč države. Pomembnejši postajajo elementi -- ki so do določene mere dostopni tudi manjši državi v njenem notranjem okolju -- kot so *znanje*⁴⁵, *tehnologija*, *razpolaganje s*

⁴³ Pogoji za to so jasna opredelitev vloge in položaja ministrstva za zunanje zadeve, čvrsta koordinacija celotne zunanje službe in zunanjega nastopanja, racionalna izbira ciljev zunanje politike, racionalno delovanje, smotrna in racionalna diplomatska mreža, kvaliteten izbor in vzgoja kadrov, zdravi profesionalni odnosi in pregledna hierarhija v diplomatski službi, patriotizem delavcev v diplomaciji in predvsem intelektualno močno in kreativno analitsko jedro v ministrstvu.

⁴⁴ Še posebej za manjšo državo velja, da je stalno potrebno prizadevanje za njeno večjo razvidnost in za razvidnost njenih dosežkov, ocen in stališč, interesov in tudi problemov. Tudi to »prepričevanje« sodi med pomembne naloge diplomacije.

⁴⁵ Manjše države praviloma nimajo nadzora nad varnostjo, proizvodnjo in posojili iz mednarodne skupnosti, kar lahko kompenzirajo z močjo v strukturi *znanja*, če imajo kvalitetnejše izobraževanje in delovno silo, ki je cenjena tudi v drugih velikih državah.

pravimi podatki, torej lastnosti, na katere imajo vpliv tudi posamezniki, ki morajo biti usposobljeni za univerzalno obvladovanje različnih situacij.

Za manjše države je poleg naštetega zelo pomembna *spretnost* na področju diplomatskih odnosov in *usklajeno zunanjepolitično delovanje*. Diplomatske službe v mednarodnem okolju skrbijo za neoviran potek vseh dejavnosti, ki so v interesu razvoja miroljubnih dejavnosti na vseh področjih.

Na področju *mednarodnega prava*, ki je ob koncu stoletja že pridobil naravo *kvantitativne univerzalnosti* -- vsi subjekti so deležni pravic in vsi subjekti sprejemajo dolžnosti, ki jim jih to pravo nalaga, kot tudi, da vsi sodelujejo v njegovem razvoju -- je bilo vsaj na ravni mednarodnega prava *ukinjeno razlikovanje* med manjšimi in srednjimi državami po eni in velikimi silami po drugi strani. Diplomacija in še posebej diplomatski protokol je torej praktično uresničevanje pravila o pravni enakosti držav v mednarodnem sistemu, kar še posebej pripomore k enakopravnosti manjših držav v mednarodnem sistemu.

Težko je določiti tiste *cilje zunanje politike* manjše države, ki se razlikujejo od ciljev zunanjih politik velikih držav. Mnogi avtorji poudarjajo osredotočenost zunanje politike manjših držav na *ohranjanje svoje ozemeljske celovitosti in neodvisnosti*.

Diplomacija je »cehovska organizacija« z relativno čvrstimi, celo togimi pravili delovanja; ta organiziranost in funkcioniranje je podvrženo mednarodni primerljivosti in tekmovalnosti z v bistvu enakimi (po namenu, cilju in organiziranosti), a starejšimi, bolj izkušenimi in uveljavljenimi diplomacijami. Za manjše države je možna pravzaprav samo ena pot: upoštevati izkušnje in znanje uveljavljenih držav in jih ustrezno -- t.j. modelsko, primerjalno in prirejeno -- uporabiti na svojem primeru.

Jazbec ocenjuje (1998:461-462), da je uporabno *pridobiti od uveljavljenih držav informacije in znanje o njihovih organizacijskih zasnovah in izvedbah* pri organiziranju zunanjih ministrstev in diplomatskega protokola ter ostalih protokolarnih posebnosti (modelski princip).

S primerjalnim principom pa Jazbec (1998:462) opozarja na dejstvo, da je potrebno *opraviti primerjavo osnovnih objektivnih protokolarnih parametrov*, ki opredeljujejo konkretno novo malo državo, *s tistimi, ki določajo tiste države, katerih informacije in znanja uporabljajo nove male države kot izhodišče za odločanje o lastni organizacijski in protokolarni zasnovi*. Zbrane in predelane informacije oziroma protokolarno znanje je torej nujno potrebno *prirediti*⁴⁶

⁴⁶ Nikakor ni priporočljivo posnemati izkušnje drugih držav s tradicijo (pač praviloma večjih in starejših) zgolj na ta način, da se organizacijske zasnove in sheme »pomanjšajo« na obseg primerjane države. To zagotovo povzroča motnje v delovanju diplomacije kot organizacije oziroma diplomatskega protokola.

specifičnim značilnostim konkretne nove male države. S tako *primerjavo »osebnih izkaznic«* obeh držav se približajo enakosti in različnosti obeh sistemov ter s tem *zastavijo osnove za odločanje o načinu lastne organizacije* zunanjega ministrstva in diplomatskega protokola.

V teoriji mednarodnih odnosov so večinoma izpostavljene tiste sestavine, ki so lastne zunanji politiki vseh držav, poleg teh pa seveda obstajajo tudi neke specifične značilnosti, ki označujejo zunanjo politiko manjših držav, za katere so sredstva diplomacije in protokola najbolj pomembna. *Za manjše države pa je, kot ocenjuje Petrič (1996:877), pomembno, da zaradi manjše »moči« in vpliva na mednarodno življenje, svoje zunanjepolitične cilje in svojo vlogo v zunanjepolitičnem življenju uresničujejo ne predvsem s tem, da same usmerjajo politična dogajanja, temveč predvsem s tem, da se razvoju in procesom v mednarodnem življenju spretno in kreativno prilagajajo.*

Splošni teoretski pristopi v analizi zunanje politike in preučevanju protokola pa nas seveda ne morejo zadovoljiti. Ker izhajajo pravila diplomatskega protokola iz zgodovinskih tradicij in običajev, načel mednarodnega prava, konvencij in sporazumov ter diplomatske prakse, nameravamo v nadaljevanju naše magistrske naloge preučiti mednarodnopravni vidik protokola ter mesto in vlogo diplomacije in protokola v razvoju mednarodne skupnosti.

4. MESTO IN VLOGA DIPLOMACIJE IN PROTOKOLA V RAZVOJU MEDNARODNE SKUPNOSTI

V pričujočem poglavju ne nameravamo izčrpnje in na celovitejši način osvetliti *diplomacijo in protokol* kot eno od najpomembnejših institucij formalnega mednarodnega komuniciranja, temveč zgolj začrtati nekaj, po našem mnenju, zanjo bistvenih razvojno-genetskih in strukturnih določil, ki izhajajo iz:

- nastanka in razvoja diplomacije in protokola v »funkciji zgodovinske situacije« in
- socioloških in politoloških razsežnosti pojava in funkcij diplomacije in protokola ter njihove pravne nadgradnje, določitve razmerja med zunanjo politiko, diplomacijo in protokolom, tako kot se je vzpostavljalo v obdobju 19. stoletja kot ključnega v dosedanjem razvoju mednarodne skupnosti.

Sen (1988:6-8) pravi, da sta v razvoju diplomacije, katero sicer utemeljujeta dve splošno sprejeti pravili, in sicer da so ambasadorji sprejeti s strani države sprejemnice in da ne smejo utrpeti škode, jasno razvidni dve etapi: prva zajema čas antike in srednjega veka, značilna pa je po nestalnih in *ad hoc* odposlancih, druga pa je čas stalnih misij, ki se začneja v 15. stoletju v Italiji.

Morgenthau (1995:660-7) komentira, da ima diplomacija za svoje delovanje na razpolago dva instrumenta, in sicer službo za zunanje zadeve v glavnem mestu svoje države in diplomatske predstavnike, ki jih pošilja v glavna mesta tujih držav, diplomat pa je predvsem simbolični predstavnik svoje države, ki mora kot tak nenehno izvajati simbolične geste ter se tudi izpostavljati simboličnim gestam drugih diplomatov in tuje države, pri kateri je akreditiran; te geste pa služijo za test, na eni strani prestiža, ki ga uživa njegova država v tujini, in na drugi strani prestiža, s katerim njegova lastna država gleda na državo, v kateri je predstavnik akreditiran. Simoniti (1995b:7-10) navaja, da je stalno diplomatsko predstavništvo -- z vodjo diplomatsko-konzularnega predstavništva, diplomati in celotnim osebjem v glavnem mestu tuje države še vedno izredno uporaben in nenadomestljiv instrument in da *diplomacija*, kljub dejstvu, da se skozi zgodovino polni z novimi vsebinami, ostaja v temeljnem smislu v bistvu nespremenjena, namreč, da je to »veščina in sposobnost uporabe duha in razuma zato, da se ustvari sožitje med različno hotečimi«.

Naš namen je sistematično, sociološko in politološko analizirati razvoj mednarodne skupnosti in mednarodnih odnosov, orisati *prostor in čas*, v katerem sta klasična diplomacija in protokol nastala in predvsem doživela svoj razmah. Pričujoča razčlenitev je temeljnega pomena za razumevanje diplomacije ter protokola in njunega delovanja v sodobnem svetu, ki se je v svojih temeljnih konstantah vzpostavil konec prejšnjega stoletja. Ponazorimo slednjo tezo zgolj z

ugotovitvijo, da so ZDA, danes vodilna svetovna velesila (celo edina), takrat doživele svoj vzpon v smislu prodora v mednarodno skupnost.

4.1. Definicija zunanje politike. V čem se zunanja politika loči od mednarodne politike? Holsti (1995:18-20) meni, da je ***zunanja politika proces izvajanja akcij, ki vplivajo na druge države oz. mednarodno okolje***, medtem ko je ***mednarodna politika proces interakcije*** (izvajanje akcij in reakcij) *med dvema (ali več) državami*. Leksikon družboslovja Cankarjeve založbe (1986:324) definira *zunanjo politiko* kot »delovanje« države v mednarodnih odnosih, t.j. nasproti drugim državam in mednarodnim vladnim organizacijam. Z *zunanjo politiko* država uresničuje svoje interese. Vodenje zunanje politike je v pristojnosti vrhovnih organov države (šefa države, parlamenta, vlade)«. V skladu s to definicijo se predvsem v vsakdanjem jeziku pojavljajo formulacije kot »uradna Ljubljana«, »uradni Beograd« ali pa »politika Washingtona«.

Rosenau (1971:114) poda zanimivo definicijo *zunanje politike*, ki pravi, da je zunanja politika »dogajanje, kjer državni uslužbenci delujejo tako, da bi ohranili ali spremenili situacijo v mednarodnem sistemu na način, ki je skladen s ciljem ali cilji, ki so jih določili oni ali pa njihovi predhodniki«; država ni zaprt sistem, temveč jo sestavlja zapleten splet odnosov med različnimi akterji. Vukadinović (1995:114) govori o *zunanji politiki* v terminih sistemske teorije. Tako meni, da je zunanja politika *vsota »inputa« in »outputa«*. Input je vse, kar prihaja do središča odločanja (vsi zunanji in notranji vplivi), output pa je rezultat oziroma politika. Zunanjo politiko bi lahko torej v tem pogledu označili kot celoten proces zbiranja in obdelovanja informacij, oblikovanja odločitev in njihove implementacije. Spet drugačna je definicija Benka (1997a:231), ki pravi da je »zunanja politika proces, je niz, zaporednost, nepretrgana vrsta dogajanj in dogodkov v funkciji uresničevanja ciljev in potreb določene družbe, organizirane v državi«. *Zunanja politika* je po Benku (1987) *institucionaliziran proces in sistem akcij*, ki jih določena, v državi organizirana družba izvaja nasproti ožjemu in širšemu mednarodnemu okolju z namenom uresničevati svoje materialne in druge interese ter tako vplivati nanj. Hkrati ima zunanja politika nalogo, da skladno in v povezavi s t.i. notranjo politiko na pozitiven način »absorbira« reakcije mednarodnega okolja na njena dejanja. *Zunanja politika je v bistvu v funkciji ohranjanja in obnavljanja določenega družbenega in političnega sistema*.

Cilji zunanje politike: Zunanja politika je že po definiciji *ciljno naravnana* in te cilje lahko delimo na dva tipa: 1. na cilje, ki so *državno-specifični*, kot jih opisuje npr. *koncept nacionalnega interesa* in 2. na cilje, ki so *sistemske-specifični*; pri tem mislimo na cilje, ki jih poraja narava mednarodnega sistema in ki so *načeloma enaki vsem državam*. Holsti (1995:84) govori o štirih takšnih ciljih: 1. *varnost*, 2. *avtonomija*, 3. *blagostanje*, 4. *status in prestiž*. Pri tem moramo vedeti, da ne

moremo uresničevati vseh naenkrat. Kadar je poudarjen pomen enih, stopijo drugi nujno v ozadje. Vrstni red je seveda odvisen od posamezne države.

4.2. Definicije diplomacije. Kljub številni literaturi in kljub velikemu številu avtorjev, ki se ukvarjajo z definiranjem diplomacije, se bomo v nalogi zadovoljili zgolj z nekaterimi definicijami diplomacije. Na kratko bi lahko rekli, da je *diplomacija metoda (politična tehnika) izvajanja zunanje politike. Predstavlja instrument, ki tudi drugim metodam omogoča, da učinkovito vplivajo na cilje države. Njena bistvena značilnost pa je komunikacija*⁴⁷.

Benko (1987:255) poudarja, da je diplomacija kot pojem *večpomenska*, saj obstajajo številne in različne, vendar v bistvenih točkah ne nasprotujoče si definicije diplomacije, ki označujejo diplomacijo kot **občenje** med državami in državami ter mednarodnimi organizacijami. Tako »Diplomatičeskij slovar« (1960:1- 457, cit. po Benko, 1987) opredeljuje diplomacijo kot »uradno dejavnost šefov držav, vlad in uradnih organov v mednarodnih odnosih, ki služi ciljem in potrebam zunanje politike po poti pogajanj, s komunikacijami pisnega in ustnega značaja, kot tudi z drugimi sredstvi«. »Shorter Oxford Dictionary« (1959:1-514, cit. po Benko, 1987) definira diplomacijo kot »vodenje mednarodnih zadev s *pogajanj*, s pomočjo katerih uravnavajo in vodijo te zadeve bodisi veleposlaniki bodisi poslaniki, razumevamo pa jo tudi kot posel in sposobnost diplomatov«.

Zunaj točno določenega pojmovanja diplomacije se pojem *diplomacija* včasih uporablja kot *sinonim za zunanjo politiko* kake države ali pa zunanjo politiko kakega državnika (diplomacija Palmerstona, diplomacija Bismarcka itd.), kot tudi diplomacija v smislu opredelitve *resorja zunanjega ministrstva*. Po mnenju Benka (1987:255-6) je takšno opredeljevanje bolj netočno kot pa pomanjkljivo, kajti v *sodobnih mednarodnih odnosih je diplomacija samo eno od sredstev zunanje politike oziroma načinov komuniciranja med državami*, kajti zunanjepolitični cilji se uresničujejo tudi z drugimi sredstvi⁴⁸, ne samo z aparatom države, torej tudi z dejavnostmi raznih družbenih skupin in posameznikov bodisi formalnega bodisi neformalnega značaja, ki potekajo preko meja posameznih držav.

V literaturi torej obstaja veliko definicij diplomacije.⁴⁹ Morda najbolj jedrnato definicijo pa daje znameniti Oxford English Dictionary (1933): »*Diplomacija je*

⁴⁷ Tekom stoletij je bil, poleg latinskega, prevladujoč jezik diplomacije francoski, ter je tako francoščina bistveno prispevala k diplomatskemu izrazoslovju. Tudi sama beseda diplomacija izhaja iz francoske besede »la diplomatie«, le-ta pa iz grške »diploma«, ki pomeni javni dokument, listino oziroma svečan akt, v katerem vladar določa in potrjuje pooblastila svojemu odposlancu. V zadnjem času tako kot na drugih področjih mednarodnih komunikacij postaja angleški jezik tisti, ki prevladuje v diplomatski praksi. Zato tudi ni slučajno, da so najboljši priročniki diplomatskega praktikuma v zadnjem času delo angleških in ameriških avtorjev.

⁴⁸ Kot na primer s propagando, z vojnami, ekonomskimi sredstvi, vohunstvom itd..

⁴⁹ Satow (1992:3) označuje diplomacijo kot večščino in sposobnost uporabe inteligence in takta v uradnih

urejevanje mednarodnih odnosov s pogajanji: metoda, s katero se odnose določa in izpeljuje s pomočjo odposlancev in veleposlanikov, dejavnost ali umetnost diplomatov. Diplomacija je dopolnilo in pomožno sredstvo politične spretnosti in politike«.

Avtorji se v glavnem strinjajo, da diplomacija vsebuje naslednje *bistvene funkcije*: 1. uravnavanje konfliktov, 2. reševanje problemov med vladami, 3. pospeševanje in omogočanje medkulturne komunikacije, 4. pogajanje in dogovarjanje in 5. *celovito izvajanje in načrtovanje programa zunanjepolitičnih odločitev neke države*.

Bivši direktor dunajske diplomatske šole Alfred Missong (cit. po Osolnik, 1998a:125) meni, da je diplomacija tudi znanost, pravzaprav *kombinacija številnih ved in znanosti*, ki se jih je potrebno priučiti. Pri tem je gotovo upošteval, da je poleg mednarodnega prava in protokola za diplomata potrebno poznati osnovna znanja iz ekonomije, informatike, zgodovine in celo umetnosti.

Angleški avtor diplomatskega priročnika Feltham (1993:1) ocenjuje, da je diplomacija upravljanje mednarodnih odnosov v smislu *usklajevanja različnih zunanjepolitičnih prioritet posameznih držav*. Glavni cilj vsake države pa naj bi -- po njegovo -- bil, da v odnosu z drugimi državami poskuša usmerjati te odnose in na njih vplivati tako, kot je to v njenem lastnem najboljšem interesu. Nadalje avtor (1993:1) ugotavlja, da je bistvena značilnost diplomacije neposredna ali posredna *komunikacija* misli in idej med vladami držav in v naraščajoči meri tudi z mednarodnimi organizacijami.

Očitno je diplomacija tudi nekaj izredno *tankočutnega*, zaradi česar -- kot ugotavlja Osolnik (1998a:126) -- nekateri ugledni avtorji, kot npr. Andrassy (1990) niti ne poskušajo definirati pojma diplomacija, ampak se namesto tega raje zadržujejo samo pri konkretnih pojmi, kot so *vprašanja diplomatskih privilegijev, diplomatskih misij in diplomatskih predstavnikov*.

Diplomacija vsekakor sodi v sklop vede o mednarodnih odnosih. Na splošno se ocenjuje, da je *naloga diplomacije predstavljati državo v mednarodnih odnosih ter ščititi pravice in interese lastne države in državljanov, pravnih in fizičnih oseb*.

Zatorej Benko (1987:256) izčrpneje in potrebam našega teksta namenjeno definicijo diplomacije izrazi takole: »Diplomacija je institucija družbe, organizirane

odnosih med vladami neodvisnih držav (kar se včasih razširja tudi na odvisne države) ali na kratko posel, ki se odvija med državami po mirni poti. Diplomacijo vidi Berridge (1995:17) kot vodenje mednarodnih odnosov po poti pogajanj raje kot z uporabo sile, propagande ali naslanjanja na pravo. Poudarjanje prilagodljivosti diplomacije je glavna tema knjige *Talking to the Enemy* (Berridge, 1994). Berridge v njej poudarja, da je »diplomacija aktivnost, ki jo uravnavajo običaji in zakoni, čeprav prilagodljivost ostaja ena njenih glavnih značilnosti.«

v državi, ki je nastala s pojavom in razvojem mednarodnih odnosov z nalogo, da na posredni in formalizirani ravni predstavlja državo in njene interese, jih prevaja v ustne in pisne dogovore ter z instrumentom pogajanj usklajuje kooperativna in razrešuje konfliktna razmerja med njimi».

Brglez (1998:61) diplomacijo opredeli kot »instrument miroljubnega posredovanja med subjekti mednarodnega prava ter hkrati kot obliko in proces njihovega medsebojnega komuniciranja«.

Iz zgoraj navedenih definicij pa bi vendarle mogli izluščiti nekaj, bodisi eksplicitnih bodisi implicitnih določil, namreč, da je **diplomacija institucija države**, ki ji je na formalni ravni poverjena naloga **občenja z drugimi subjekti v mednarodni skupnosti** in s temi stiki *promovirati njene interese*, upoštevajoč, da je *družba substrat države*. V ta namen ji *mednarodno pravo opredeljuje funkcije in privilegiran status*, kar ji omogoča, da te funkcije razmeroma nemoteno tudi uresničuje.

Kljub **večplastnosti pojma diplomacija** nameravamo z vidika naše teme v nadaljevanju naloge med drugim preučevati diplomacijo kot *veščino in spretnost*, ki predpostavlja poznavanje in obvladovanje zahtevnih *znanj, običajev in diplomatske prakse*, diplomacijo kot *sposobnost komunikacije*, kot *spretnost pogajanja* (sposobnost uporabiti *optimalno kombinacijo metod* v odvisnosti od vsakokratnih okoliščin) ter diplomacijo kot *poklic* z mednarodno potrjenimi in uveljavljenimi *pravili*, ki jih je *potrebno poznati in izvajati*. **Diplomatski protokol** je pomembna sestavina diplomacije.

4.3. Zgodovina nastanka diplomatskega protokola in njegova definicija

Uvodoma naj razložimo besedo »*protokol*«, kajti vsi smo bolj ali manj seznanjeni s pojmom »diplomacija«. Beseda protokol izhaja iz francoščine (*protocole*), oziroma iz nove grščine (*protokollen*, sestavljena iz »*protos*« - prvi in »*kollen*« -- lepiti⁵⁰ -- to je bila včasih pri pravnih listinah nalepljena prva stran z raznimi podatki; ta list papirja je bil nalepljen na začetek notifikacijske listine in je pomenil, da je listina pristna). Zelmanovič (1990:243) ugotavlja, da je bil pojem »protokol« v času bizantinskega cesarstva povezan z arhivom in kartoteko.

Lahko bi rekli, da je protokol kot »lepilo«, ki »drži skupaj« uradno življenje naše družbe. McCaffree in Innis (1985) trdita, da je pri odnosih med uradniki in organizacijami pravilen protokol pomemben pri *zagotavljanju minimalnih trenj in maksimalne učinkovitosti*.

⁵⁰ McCaffree in Innis, 1985:Xl.

Protokol je del vsakdana mnogih ljudstev že tisočletja (McCaffree in Innis, 1985: ix). Risbe na egipčanskih grobnicah in zgodnja pisanja nam razkrivajo *stroga pravila*, ki so jih stara ljudstva upoštevala v različnih obdobjih življenja in ob smrti⁵¹.

Genet (II, 1931:530) navaja *prvo pojavljanje protokola v 15. stoletju v primeru obiska pri veleposlaniku*. Kadar je pomembna osebnost priredila sprejem in so bili nanj povabljeni tudi gostje, ki niso bili domači v *pravilih etikete* (torej niso bili plemiškega rodu), so v gospodinjstvu določene osebe zaposlili uslužbenke, ki so v pravilih etikete pomagali pri pravilnem in lepem vedenju in skrbeli za to, da se je sprejem odvijal normalno.

Ker se celo kraljevi veleposlaniki pogosto niso najboljše znašli v pravilih etikete na domačem in na tujih dvorih, je francoski kralj Henrik III: leta 1585 ustanovil službo »*uvajalcev veleposlanikov in tujih princev*« in službo »*velikega mojstra ceremoniala*« (Genet, II, 1931:531)⁵². Pred letom 1585 pa je kralj za namene ceremoniala in protokola izbral *ad hoc* eno izmed stalno prisotnih oseb na dvoru. Po revoluciji je Napoleon⁵³ ustanovil službo protokola, kot jo poznamo danes: *šef službe protokola je tudi uvajalec veleposlanikov in je podrejen neposredno ministru za zunanje zadeve, vendar ima praviloma večji ugled in prestiž kot njegovi kolegi v ministrstvu*.

Pred revolucijo so se morali uvajalci *formalno posvetovati* o pomembnih zadevah z ministrom za zunanje zadeve, čeprav so bili podrejeni neposredno Državnemu sekretariatu kraljevske hiše. Njihove funkcije so se omejevale na odnose med vladarjem in tujci, ki niso bili v pristojnosti ministrstva za zunanje zadeve (Genet, II, 1931:532).

Pravilnik, ki so ga sprejeli 31. decembra 1643, je *ločil naloge uvajalca in naloge mojstra ceremonij*. *Uvajalec* je bil zadolžen za ureditev *diplomatskega zbora*, urejal je vsa vprašanja in probleme, ki so se nanašali na diplomatski zbor, predvsem pa se je posvetil vprašanju *prednosti* diplomatskih predstavnikov. *Mojster ceremonij* pa je bil zadolžen za to, čemur danes pravimo *ceremonial*. Uvajalec si ni mogel pomagati z nobenim dokumentom s tega področja, ker dokumentov preprosto ni bilo. De Verrneuil⁵⁴ (cit. po Genet, II, 1931:533) se je

⁵¹ Skulpturni relief na uničenih zidovih Persepolisa nam npr. pripoveduje o vrstnem redu v procesiji na sodišču na Cipru pred 2500 leti.

⁵² Uvajalcu je pomagal sekretar za vedenje. Prvi tovrstni uvajalec je bil Jerome de Gondi, plemiškega porekla in je bil v tem času edini zadolžen za tako zapleteno nalogo. Po njegovem odhodu so službo delili na dva uvajalca vse do leta 1792. Poznamo pa dve izjemi: od leta 1671 do leta 1691 je bil edini uvajalec Chabernat de Benneul, nasledil pa ga je njegov sin. Oba sta imela popoln monopol nad tem področjem.

⁵³ V 5. poglavju omenjamo dva dogodka, ki segata v čas po prihodu Napoleona Bonaparteja na oblast, s katerima je skozi izbiro protokolarnih postopkov posredoval pomembno vsebinsko sporočilo.

⁵⁴ Služboval je v letih 1736-46 in 1747-57.

prvi spomnil, da bo vodil natančen *dnevnik pravil vedenja*, za katerega so sekretarji vedeli, ga poznali in so se ga s pridom posluževali. De Verneuillov dnevnik je **prvi zapis s področja diplomatskega protokola**.

Osnovna naloga *uvajalcev* je bila *priprava prihoda tujega veleposlanika* in organizacija njegovega sprejema, kar pa je bil zapleten postopek, ker so kralji tuje veleposlanike vse do 18. stoletja *gostili na dvoru*, kar je imelo za posledico ogromne izdatke. Francoski kralji so posvetili eno palačo le za pogoste sprejeme, *v preprečitev zmede v primeru različnih lokacij*.

Pod Napoleonovo vlado so bili *ministri za zunanje zadeve* tisti, ki so bili *nadrejeni uvajalcem*. Po revoluciji je Napoleon službo »uvajalcev veleposlanikov in tujih princev« ohranil, vendar jo je poveril *velikemu mojstru ceremoniala*, ki je nosil violetno obleko visokih uradnikov krone in se je ukvarjal s ceremoniali in s sprejemi veleposlanikov, pomagala pa sta mu dva mojstra ceremoniala. *Napoleon je popolnoma obnovil ustaljene postopke in vse ceremonialne zadeve poveril v roke ene družine*.

Vzporedno z »Uradom uvajalcev veleposlanikov in tujih princev« so ustanovili »Oddelek za protokol« (*»Bureau du Protocole«*), ki ga je ustanovil »Imperialni biro za potne liste« (*»Bureau Imperial des Passeports«*), ki je dobil avtonomijo avgusta 1833. Od leta 1852 je šef »Oddelka za protokol« opravljal funkcijo uvajalca, počasi pa so obe funkciji združili v eno in tako je *tudi danes šef protokola podrejen ministru za zunanje zadeve* (Genet, II, 1931:537).

Protokol se je spreminjal in razvijal vzporedno z razvojem socialnega življenja. Dolgo so pojem protokol uporabljali za *označitev oblik uradne korespondence* oddelkov zadolženih za zunanje zadeve vlad in za različne diplomatske dokumente (McCaffree in Innis, 1985: xi). Danes pa ima pojem protokol mnogo širši pomen⁵⁵.

Služba diplomatskega protokola v vsaki državi v okviru mednarodnopravnih pravil in običajev skrbi za *ustrezno obravnavo* diplomatskih predstavnikov in jim z notranjepravnimi predpisi in s prakso zagotovi privilegije in imunitete, do katerih so upravičeni. Hkrati pa služba diplomatskega protokola skrbi za neoviran potek nalog, ki so v interesu razvoja miroljubnih odnosov med državami na vseh področjih. Danes to še posebej prihaja do izraza, saj so vse države *enakopravne*⁵⁶, ne glede na njihove politične in socialne razlike. *Vzpostavljanje ustreznega ozračja in možnosti za normalno odvijanje miroljubnih odnosov med suverenimi in enakopravnimi državami je naloga diplomatskega protokola*.

⁵⁵ Različni pomeni besede »protokol« so podani že v uvodu.

⁵⁶ Ustanovna listina OZN: 1992, 2. člen (v nadaljevanju UL OZN).

Protokol skrbi za *ustrezne postopke pri mednarodnih pogajanjih* in pri zaključevanju mednarodnih aktov predpisuje pravila **prednosti** med diplomati, ki bivajo na istem ozemlju, kakor tudi med njimi in med pripadniki države sprejema, s poudarkom na *načelu enakopravnosti držav*.

Služba protokola predpiše **ceremonial** za različne situacije (npr. podpis pogodbe, predaja poverilnih pisem, obisk tujega gosta itd.). Diplomatski protokol skrbi, da se ceremonial ustrezno spoštuje in se v konkretni situaciji tudi izpelje. *Ceremonial*, ki je lahko bolj ali manj slovesen, *kaže na stopnjo odnosov med posameznimi državami* v smislu želje in pripravljenosti *na njihov napredek, poglobitev in napredovanje začetega sodelovanja*. To je še posebno vidno danes, v obdobju vse pogostejših stikov med šefi držav, med državnimi obiski, pri posebnih misijah, pri sodelovanju na različnih proslavah itd.

Danes večina *držav sprejema pogoje miroljubne koeksistence* in spoštuje *načelo nevmešavanja v notranje zadeve drugih držav (načelo UL OZN, 1992)*. Države se zavzemajo za vse *boljše razumevanje in za krepitev sodelovanja*. Ves čas po drugi svetovni vojni se mednarodna skupnost zavzema za reševanje sporov po mirni poti s *pogajanjmi, kar nalaga protokolu obsežnejše naloge*. Ker so v današnjem času stiki med državami vse pogostejši in intenzivnejši, mora diplomatski protokol posvetiti večjo pozornost reševanju tekočih vprašanj.

Pri *diplomatskem ceremonialu* gre za predpise oziroma *pravila, ki določajo nek obred*. Ritual je bil značilen za čas mitološke zavesti, udejanjal je strukturo neke vnaprej znane zgodbe z metafizičnim ozadjem. S postopno sekularizacijo družbe se ritualno obredje ukine, *funkcija predpisov* za določen obred postane strogo pragmatična. Njena *vloga* je v tem, da *olajša delo oziroma komuniciranje na različnih področjih, pomembnih za meddržavne odnose* (v srednjem veku dvor, kasneje predsedstvo, vlada, ministrstvo...). Izoblikuje se *diplomatski ceremonial*.

Ogledali smo si osnovno sliko diplomatskega protokola. Pa se ob zaključku povrnimo k etimološki razlagi. Zanimivo je, da se pojasnilo besede »*protokol*« pojavlja v besedni zvezi z diplomacijo; še več, da je protokol interpretiran kot -- *oddelek v zunanjem ministrstvu*. To nas navede na misel, da je *protokol nujni in sestavni del diplomatske službe*.

V področje protokola med drugim sodijo tudi **privilegiji in imunitete tujih diplomatov**, kar sodi že na mejno področje, povezano z *mednarodnim pravom oziroma mednarodnimi konvencijami*; protokol se s to panogo ukvarja kot pooblaščenno telo za tuj diplomatski zbor.

4.3.1. Mednarodnopravni vidik protokola

Vzporedno z razvojem diplomacije in skladno z razvojem mednarodnega prava se je razvijalo tudi *sodobno diplomatsko pravo*. Ko *mednarodno običajno pravo*⁵⁷ ni več ustrezno urejalo konkretnih mednarodnih razmerij, je, kot ugotavlja Brglez (1998:62), nastala potreba po kodifikaciji⁵⁸ diplomatskega prava. Sodobno diplomatsko pravo vključuje mednarodnopravna pravila diplomatskega prava, konzularnega prava in tudi tista, ki urejajo delovanje in pravni status mednarodnih institucij in mednarodnih uslužbencev (Brglez, 1998:62)⁵⁹.

Z nastankom *natančnejših pravil sodobnega diplomatskega prava* je sama dejavnost diplomatov postala *preglednejša*⁶⁰, jasnejši pa je postal tudi njihov pravni položaj v državi sprejemnici (*privilegiji in imunitete*). Vendar pa zaradi tega ni postal preglednejši tudi odnos med domačo javnostjo (javnostjo v državi pošiljateljici) ter diplomati in drugimi predstavniki države pošiljateljice v tujini.

Vprašanja *prednosti* so vedno igrala pomembno vlogo v odnosih med državami, še posebej v zgodnjih obdobjih diplomatske zgodovine in so pogosto vodila do smešnih, včasih pa tudi do zelo resnih konfliktov med državami. Takšno stanje je privedlo do *nujnosti upoštevanja pravil mednarodnega prava, ki bi bila sprejeta kot obča pravila reguliranja mednarodnih odnosov*.

Za najpomembnejša ***vira mednarodnega prava*** štejemo: običajno pravo in pogodbeno pravo. Oba vira mednarodnega prava sta pomembna za urejanje in pravno priznanje diplomatskega protokola.

Najprej nekaj o *običajnem pravu*. Mnogi, npr. Andrassy (1990:18), želijo običajno pravo prikazati kot *rezultat tihega priznanja držav nekega pravila (tacitus consensus)*. Bartoš (1986:12) meni, da je dovolj že pokazati, da je nek običaj

⁵⁷ V *mednarodno običajno pravo* sodijo pravila, ki se stalno in neprekinjeno izvršujejo v praksi držav, to izvrševanje pa spremlja tudi pravna zavest (*opinio juris*) o tem, da je takšno obnašanje v skladu s pravili mednarodnega prava, da se torej pravilo izvršuje, ker tako zapoveduje mednarodno pravo (Andrassy, 1990:15).

⁵⁸ Kodifikacija pomeni natančnejšo formulacijo in sistemizacijo pravil mednarodnega prava.

⁵⁹ *Diplomatsko pravo* se je kot del mednarodnega prava po drugi svetovni vojni v okviru ZN, kot to strnjeno podaja Brglez (1998), kodificiralo z naslednjimi instrumenti: Konvencija o privilegijih in imunitetah ZN (1946), Konvencija o privilegijih in imunitetah specializiranih agencij (1947), Dunajska konvencija o diplomatskih odnosih (1961), Dunajska konvencija o konzularnih odnosih (1963), Konvencija o specialnih misijah (1969), Konvencija o preprečevanju in kaznovanju zločinov proti mednarodno zaščitenim osebam, vključno z diplomatskimi agenti (1973), Konvencija o predstavljanju držav v njihovih odnosih z mednarodnimi organizacijami univerzalnega značaja (1975) in Konvencija o varnosti ZN in z njimi povezanega osebja (1994).

⁶⁰ Skladno z Zakonom o zunanjih zadevah (Ur.l.RS. št. 45/01) in Zakonom o spremembah in dopolnitvah Zakona o zunanjih zadevah (Ur.l.RS št. 78/03, 113/03) mora diplomat delovati v okviru načel mednarodnega prava ter dosledno ravnati po določbah mednarodnega diplomatskega in konzularnega prava ter *upoštevati predpise, običaje in pravila obnašanja ter protokolarna pravila v sprejemni državi*.

obče priznan, kar pomeni, da ga v praksi uporablja večina držav, vendar pa običajnega prava ne moremo zamenjati z navadami in z vljudnostjo, ker pri običajnem pravu obstaja prepričanje o pravicah in dolžnostih postopanja pri določenem postopku, kot npr. postopek na meji, če jo prečka veleposlanik ali diplomatski kurir (Andrassy, 1990:18). Čeprav pred Dunajskim kongresom ni bilo nobene kodifikacije o spoštovanju osebnosti diplomata in o nedotakljivosti diplomatske valize, sta bila tako veleposlanik kot diplomatska valiza nedotakljiva, kar je bilo predpisano z mednarodnim običajnim pravom.

Vprašanja **ceremoniala** so urejena z **običajnim pravom**. Pogosto se pravila ceremoniala *razlikujejo od države do države, ker le-ta temelji pogosto na nacionalnih običajih in na nacionalni tradiciji, vendar obstaja nek skupni okvir obćih pravil*. Npr. sprejem ob predaji poverilnih pisem je po vsem svetu zelo podoben, *razlikuje se le v manjših podrobnostih*, v več ali manj dekorja, v večji ali manjši pompoznosti. Diplomatski predstavniki enakega ranga bodo v vseh državah bolj ali manj *sprejeti na enak način, pripadale jim bodo enake časti* (Genet, II, 1931:528).

Kodifikacija področij diplomatskega protokola: vprašanja **prednosti** diplomatskih predstavnikov so bila najprej urejena z Dunajskim pravilnikom iz leta 1815 in s pravilnikom iz Aix-la-Chapelle iz leta 1818⁶¹, nato pa jih je kodificirala Dunajska konvencija o diplomatskih odnosih (1961); **imunitete in privilegije** diplomatskih predstavnikov je kodificirala Dunajska konvencija o diplomatskih odnosih (1961); **Načelo suverene enakosti držav** je zapisano v Ustanovni listini Združenih narodov (UL OZN, 1992).

Postavitev teh dokumentov je sledila kaosu na področju diplomacije. Z *Dunajskim pravilnikom* (1815) so določili tri skupine diplomatskih predstavnikov (1815:1. člen): (a) veleposlaniki, poslaniki in nunciji, (b) poslaniki, ministri ali ostali predstavniki, ki jih je akreditiral suveren in (c) charge d'affaires, ki so akreditirani pri ministrih za zunanje zadeve. Odločili so se, da imajo le predstavniki prvega razreda **reprezentativen rang** (Dunajski pravilnik, 1815:2. člen), dogovorili pa so se še o zelo pomembnem vprašanju **prednosti**, ki je bilo predmet hudih sporov v zgodovini diplomacije: o *vprašanju prednosti v razredih*. V četrtem členu Dunajskega pravilnika je zapisano, da diplomatski agenti zavzamejo rang med seboj v vsakem razredu glede na čas uradne objave njihovega prihoda, hkrati pa bodo v vsaki državi določena pravila za sprejem diplomatskega agenta določenega razreda (Dunajski pravilnik, 1818:5. člen). Na tem mestu bi omenili, da so se dogovorili tudi o tem, da *družinske vezi posameznih diplomatskih predstavnikov ne vplivajo na njihov rang*, kar se danes morda sliši malce komično, vendar pa je bilo v času sestavljanja dokumenta še

⁶¹ V slovenščini pogosto uporabljamo izraz Aachenski protokol.

kako relevantno, saj so bili predstavniki držav v veliki večini, če ne skoraj vsi, plemiškega rodu in so bili sorodstveno vezani po vsej Evropi, če že niso bili v najbližjem sorodstvu z monarhi, kar jim je zagotavljalo višji položaj.

Tri leta kasneje je bil sestavljen Protokol iz Aix-la-Chapelle, ki je uvedel nov razred diplomatskih agentov, *minister rezident*, ki je bil po rangi med predstavniki drugega razreda in med *charge d'affaires*. Ta razred se je s časom pokazal za nepotrebnega in je danes v popolnosti izginil.

Problem **prednosti držav** je bil v zgodovini zelo pomemben, saj so se mnoge države potegovala za prvo mesto⁶². Naj omenimo, da je šele *Ustanovna listina OZN naredila konec temu večnemu predmetu sporov med državami, ko je deklarirala načelo suverene enakosti držav*.

V diplomatskem protokolu pomembno mesto zavzemajo *imunitete in privilegiji diplomatskih predstavnikov*, ki so bile kodificirane na Konferenci Združenih narodov o diplomatskih imunitetah in privilegijih na Dunaju, marca 1961. Večina diplomatskih privilegijev in imunitet je bila sprejeta že prej po poti mednarodnega običajnega prava; Dunajska konvencija je le deklarirala že znana dejstva običajnega prava: nedotakljivost prostorov misije in stanovanja diplomatskih predstavnikov, nedotakljivost osebnosti diplomatskega predstavnika, nedotakljivost diplomatske valize, diplomatskega kurirja in arhiva, oprostitev davkov diplomatskim predstavnikom, imuniteta do kazenske jurisdikcije države sprejema, sodno imuniteto, oprostitev pregleda osebne prtljage na mejnem prehodu in imunitete in privilegije na teritoriji tretje države.

Diplomatsko pravo je za Cahierja⁶³ (1962:5; cit. po Brglez, 1998:61) »skupek posameznih norm, ki urejajo odnose ... med različnimi stalno ali začasno pristojnimi organi za zunanje zadeve mednarodnih subjektov«. Cahier torej jasno govori o mednarodnih subjektih. Diplomatsko pravo je po Brglezu (1998:61-2) torej tisti del pravne znanosti, ki preučuje pravne norme, ki urejajo delovanje pristojnih organov mednarodnih subjektov, pravne norme, ki urejajo same odnose in določajo postopke, ki se uporabljajo v teh odnosih ter pravne norme in pravila, ki določajo strukture, znotraj katerih se ti odnosi vzpostavljajo in odvijajo.

S tega vidika ima diplomatsko pravo pravzaprav *normativno naravo*, saj ga zanima »skupek pravnih norm«, ki urejajo diplomatske dejavnosti kot take. Mislimo na pravila in norme, ki predpisujejo načine delovanja in obnašanja v diplomatskem prometu med mednarodnimi subjekti. Diplomatsko pravo pa mora prav tako upoštevati še neko drugo posebno kategorijo norm, ki sicer urejajo

⁶² Več o tem nameravamo povedati v poglavju 5.4.1.

⁶³ Cahier, Philippe (1962): *Le droit diplomatique contemporaine*, Paris-Geneve.

odnose med državami, niso pa »povzdignjene« na raven pravne norme. Mislimo na **diplomatske običaje**. Zaradi neupoštevanja običajev države sicer ne prevzemajo nobene pravne odgovornosti, kot bi jo, če bi kršile mednarodne norme, vendar pa tudi običaj, tako kot pravna norma, *vsebuje določeno zapoved* in grozi s sankcijo. Mednarodni običaj je namreč posledica dolgotrajnega načina obnašanja, ki ga vsi štejejo kot poklicno in etično pravilo. Kršitev diplomatskega običaja je kršitev diplomatske etike in lahko pomeni resno diplomatsko nekorektnost s praviloma dolgotrajnimi posledicami za ugled vršilca.

Norme diplomatskega prava poleg *organov* določajo tudi *postopke*, ki so obvezujoči za organe kot instrumente mednarodnega diplomatskega prometa. Ti postopki nalagajo organom izvedbo številnih formalnih dejanj, s katerimi naj se vneseta določena jasnost in nedvoumnost o političnih stališčih držav, med katerimi poteka diplomatski dialog. Spoštovanje postopkov daje določeno vzajemno gotovost (pravno varnost), da bodo države resnično spoštovale tisto, za kar so se dogovorile, ali tisto, k čemur jih zavezujejo posebne norme diplomatskega prava. *Postopki* -- kot del diplomatskega prava -- niso nič manj pomembni kot *organi* in imajo izrazito »civilizatorsko vlogo« v mednarodnih odnosih. Šele spoštovanje teh postopkov zagotavlja učinkovitost organov in mednarodnopravno obvezo diplomatskih aktov.

Diplomatski postopki so zelo raznovrstni ter so prisotni v vsaki -- normativni in operativni -- fazi mednarodnih odnosov, v vseh vrstah mednarodnopravnih operacij med državami, in to od oblikovanja pravne norme do preizkusa njene veljavnosti na konkretnih primerih. Z drugimi besedami, diplomatski postopki pomenijo *ravnanje in obnašanje* (v smislu *ceremonialnosti* in *stila*), s katerima se z določenimi zunanjimi oblikami *potrjuje sama vsebina (volja) ravnanja*. *Spoštovanje pravil ceremoniala in stila na eni strani vnaša določeno varnost v odnosih med mednarodnimi subjekti*, na drugi strani pa Iblerju⁶⁴ (1987:154; cit. po Simoniti, 1994:20) pomeni *zadovoljitev pravil t.i. »comitas gentium«*, *to je pravil mednarodne vljudnosti (courtesy, courtoisie internationale, Höflichkeit, Völkersitte)*.

S »*comitas gentium*« mislimo na skupek pravil, ki se -- čeprav niso del pozitivnega mednarodnega prava -- uporabljajo v mednarodnih odnosih in določajo način obnašanja. Namen upoštevanja teh pravil je *zagotavljanje medsebojnega spoštovanja*, kar olajšuje stike med subjekti mednarodnega prava. Spoštovanje pravil mednarodne vljudnosti *ni*, strogo gledano, *mednarodnopravna obveznost*, vendar pa je njihovo spoštovanje *dejanska potreba* za vse države in njihove organe, ki kot člani mednarodne skupnosti želijo drugim državam izkazati spoštovanje in prijateljstvo. Na ta način države ohranijo

⁶⁴ Ibler, Vladimir (1987): Rječnik medjunarodnog javnog prava, Informator, Zagreb.

sloves vpljudnega člana mednarodne skupnosti. *Mednarodna vpljudnost* se mnogo bolj, morda izključno, *izkazuje v oblikah* kot pa v vsebinah ter se v tem smislu razlikuje od mednarodnega prava in mednarodne morale.

Diplomatski protokol in ceremonial -- kot del pozitivnega notranjega in mednarodnega prava -- pa Maresca⁶⁵ (1969, cit. po Simoniti, 1994:21) vidi kot skupek *pravil o izkazovanju časti in spoštovanja* predstavnikom držav v meddržavnih stikih, najpogosteje diplomatskim zastopnikom, predvsem šefom misij v državah, v katerih so akreditirani (državah sprejemnicah). Kljub temu, da so ceremonialna pravila del notranjega prava, pa imajo močno mednarodnopravno in politično razsežnost -- ne smejo namreč biti diskriminatorna, niti se ne smejo uporabljati diskriminatorno. *Ceremonial* -- ob uradnih sprejemih, svečanostih, ob prihodih in odhodi uradnih predstavnikov tujih držav, igranje himne, častne salve, pregled častne čete itd. -- *mora biti enak za vse države*. Razlikuje se lahko le, kadar gre za osebe, ki imajo različno stopnjo v istem razredu in pri prednostnem redu.

Normativni viri o postopkih v mednarodnih odnosih so različni; nekateri postopki so *del pozitivnega diplomatskega prava* (sklepanje mednarodnih sporazumov, legitimacija šefov diplomatskih misij in šefov konzulatov, formalnih aktov pri nasledstvu mednarodnih pogodb), nekatere postopke pa določajo *diplomatski običaji* (*»usus diplomaticus«*). Mislimo na *razne čestitke*, ki si jih izmenjujejo šefi držav ali vlad ali ministri za zunanje zadeve ob državnih praznikih, ob prevzemanju ali odhajanju s funkcij, izrazih sožalja ob nacionalnih dnevih žalovanja ipd.

Z vidika mednarodnega prava imajo *postopki* različne *učinke*; na tem mestu želimo omeniti postopke, s katerimi se potrdi ali preizkusi pooblaščenost, to je legitimacija organov za mednarodne odnose, ki delujejo v tujini. Mislimo na postopke za pridobivanje soglasja za šefe misij, akreditacije diplomatskih agentov, predaje poverilnih pisem in kopij poverilnih pisem ter postopke za pridobivanje soglasja za imenovanje in delovanje šefov konzulatov (patentno pismo, eksekvatura), postopke uradne objave (notifikacije) prihoda in odhoda na delo v državo sprejemnico posameznih diplomatskih agentov. *Protokolarni postopki* prav tako predvidevajo, da centralni organi neke države preko svojih diplomatsko-konzularnih predstavništev drugim državam uradno objavijo spremembe na najvišjih državnih funkcijah (na primer na mestu šefa države, vlade, ministra za zunanje zadeve ali obrambo itd.).

⁶⁵ Maresca, Adolfo (1969): »Il procedimento protocolare internazionale«. V: Giuffrè editore I, Milano, str. 14.

Številni postopki urejajo t.i. »*diplomatski vsakdan*«, to je dnevno rutino v diplomatskem prometu. Mislimo na pošiljanje specialnih diplomatskih misij; postopke pri pogajanjih in sklepanjih sporazumov na najrazličnejših področjih; sodelovanje med mednarodnimi subjekti, protokolarno-ceremonialnimi manifestacijami ob dvostranskih obiskih ali večstranskih konferencah, na primer ob sprejemanju novih držav članic ali slovesnem sprejemanju sklepnega dokumenta itd.

Diplomatski postopki zahtevajo torej določeno obliko, ki lahko v nemajhni meri vpliva tudi na samo vsebino. Zato je za diplomatske postopke predpisana tudi določena (obvezna) oblika. Tako je za nekatere postopke *predpisana pisna oblika*: na primer postopek imenovanja ambasadorja, konzula ali pooblaščenca; *za vse vrste diplomatskih notifikacij*. Drugi postopki pa se lahko izvedejo *samo ustno*: na primer govori, s katerimi diplomatski agenti izrazijo uradno stališče do določenega problema ali celote odnosov na dvostranski ali večstranski ravni. Spet drugi postopki se kažejo v določenem ravnanju, ki pa ima čisto formalen pomen: na primer prisotnost predstavnika ministrstva za zunanje zadeve ob prihodu novega veleposlanika v državo sprejemnico; vojaške časti ob obisku šefa države; kadar diplomatski predstavnik neke države demonstrativno zapusti uradno ceremonijo, na kateri so bile morda izrečene besede proti njegovi državi ali kadar so na taki ceremoniji osebe, katerih prisotnost ni združljiva z naravo odnosov med državama. Ti postopki, ta ravnanja, imajo diplomatski, torej predvsem političen pomen.

4.4. Mesto in vloga diplomacije in protokola v »funkciji zgodovinske situacije«

Da bi lahko razumeli njuno zgodovinsko pogojenost in vzraščeno v strukturo mednarodne skupnosti, je potreben vpogled v *sociološke in politološke razsežnosti nastanka in razvoja diplomacije in protokola*, ki so hkrati tudi pogoj za razumevanje njune *mednarodnopravne utemeljenosti*.

Za vse mednarodne institucije in institute, s tem pa tudi za diplomacijo in protokol je mogoče reči, da so nastali v »*funkciji zgodovinske situacije*«, kar pomeni, da so v *različnih zgodovinskih obdobjih izražene potrebe in interesi narekemale njihov nastanek in zagotavljale njihov obstoj*. Stopnja razvitosti družbenih in političnih odnosov tako znotraj posameznih družb, organiziranih v državi kot tudi zunaj njih, to je v mednarodnih odnosih, je bila odločujočega pomena za njun nastanek. Dinamika razvojnih gibanj je dopolnjevala in nadgrajevala prvotno vsebino in njej prilagojeno institucionalno podobo diplomacije vse do stanja, kakršno je razvidno iz mesta, ki ga poseduje v sodobnih mednarodnih odnosih. Za večino teh institucij pa je mogoče reči, da je v njihovem razvoju razvidna

določena kontinuiteta. Razvidnost te kontinuitete vsekakor potrjuje tezo o tem, da tudi *tektonski premiki v strukturi mednarodne skupnosti niso zmanjšali potrebe po obstoju in delovanju diplomacije*. Ta se potrjuje tudi v sodobnih mednarodnih odnosih spričo vse močnejšega uveljavljanja sindroma *soodvisnosti* med globalnimi družbenimi skupinami, ko diplomacija v njeni sodobni podobi sprejema nove naloge in pogloblja svoje funkcije.

Dojeti sociološke razsežnosti nastanka in razvoja diplomacije je po Benku (1987:42) eden od pogojev za razumevanje njenih možnosti in funkcij v sodobni mednarodni skupnosti. V smislu okvirnega zgodovinskega pregleda bi lahko izpostavili Westfalski mirovni kongres leta 1648 kot neke vrste najpomembnejšo izhodiščno točko (Benko, 1987:42; Satow, 1992: 5; Sen, 1988:8) oziroma obdobje, od katerega dalje opazamo na osnovi do tedaj bolj ali manj opaznih in včasih tudi že jasno izraženih primerov diplomatske prakse po eni strani rast diplomacije kot poklica in organizacije, po drugi strani pa spreminjajočo se rast in sinusoidno gibanje števila vedno *novih držav* v mednarodni skupnosti.

4.4.1.Sociološke in politološke razsežnosti pojava in funkcij diplomacije in protokola

Pomembnost *socioloških* razsežnosti diplomacije s faktorjema prostora in družbeno-funkcionalne bližine je torej razvidna tako v njenih zgodnjih začetkih kot tudi danes. Iz razvoja diplomacije je moč ugotoviti, da sta relativna razvitost strukturnih elementov posameznih družb -- gospodarstva, političnih institucij, kulture itd. -- po eni in premagljive geografske razsežnosti med njimi po drugi strani -- *terjale več kot zgolj posamične »diplomatske« komunikacije*. Primere tega najdemo v antični Grčiji, na območjih indijske ali pa kitajske mednarodne skupnosti itd., medtem ko je šibka strukturiranost posameznih družb, hkrati s težje premagljivimi geografskimi razdaljami, onemogočala ali pa vsaj ovirala vzpon diplomatskih komunikacij. V obdobjih 19. in 20. stoletja pa se teža razvitosti in diferenciranosti družb, organiziranih v državi slej ko prej manifestira v zahtevah, ki se nalogajo diplomaciji, da se organizira na način, ki bo ustrezal novim potrebam.

Na *sociološke razsežnosti* in utemeljenost diplomacije se navezuje tudi dialektika neposrednih in posrednih mednarodnih odnosov. V idealni podobi razmerij med njima, to je s širino in vsebino neposrednega komuniciranja, se pojavlja tudi širina in vsebina posrednega komuniciranja do mere, ki je identična s pojmovanjem t.i. *odprte družbe*. Pri tem pa diplomacija vedno deluje kot orodje države.

Z zgoraj navedenimi in sociološko utemeljenimi pogoji za vzpostavitev posrednih odnosov med subjekti v mednarodni skupnosti se odpira prostor za utemeljitev *politoloških razsežnosti pojava in delovanja diplomacije*.

O *zаметkih »mednarodnih« odnosov* govorimo torej že v predhodnih obdobjih in tipih človeškega skupinskega življenja. Nekatere začetne oblike teh odnosov so nastale *na ravni med-rodovnega komuniciranja*, z menjavo med rodovi, ki je naraščala zaradi procesov družbene delitve dela in diferenciacije v proizvodnji. Vendar pa je res, da je te *zаметke* lažje ugotoviti, ko gre za komuniciranje med plemeni, kajti le-te je že razumeti kot neke vrste politične organizacije *v funkciji obrambe pred drugimi plemeni*, kar je v določeni meri pogojevalo pojav *ekskluzivnosti* v vedenju določenega plemena v odnosu do drugih.

Za razvoj diplomacije in protokola pa so ta »predzgodovinska« obdobja pomembna v toliko, v kolikor so se v formaliziranem komuniciranju med plemeni pojavili »**simbolni**« in »**ceremonialni**« elementi, ki so *kasneje postali neizogibni del diplomatskega obnašanja*.

Pojav *teritorializiranih* družbenih skupin v bistvu uvaja razvoj mednarodnih odnosov. Gre za višji tip družbenih skupin, ki so že strukturirane celote, diferencirane v sebi in hierarhično organizirane. To so že proizvodne skupnosti na takšni stopnji razvoja proizvodjalnih sil, da je le-ta privedel do družbene delitve dela, do pojava privatne lastnine in diferenciacije v imetju, do polarizacije na razred izkoriščevalcev in razred izkoriščanih. Ta stopnja razvoja je ustvarila podlago za »kristalizacijo« družbenih procesov v družbenih institucijah, v *državi*. Nastanek države je pripisati dejavnikom notranje narave.

Benko (1987:42) ugotavlja, da je v prikazu razvoja mednarodnih odnosov, s tem pa tudi začetkov diplomatskega komuniciranja, potrebno pričeti z **državo** - v tem smislu v razpravo vplesti tudi *politološke razsežnosti* zanj -- in pri tem izhaja iz dejstva, da se država pojavlja kot predstavnik ene družbe nasproti drugi in to vlogo uresničuje na posredni institucionalizirani ravni, kar pomeni, da s tem postavlja tudi okvire za interakcije na posredni in neposredni ravni.

Pravica in monopol nad teritorijem je v bistvu tudi pomenila ograjevanje tega teritorija nasproti drugim teritorijem, četudi so bile meje slabo ali pa sploh nezarisane, tekoče itd. Zato ker kak teritorij ne daje vseh materialnih pogojev za materialno proizvodnjo, so bili mogoči posegi v te vire na drugih teritorijih, bodisi po poti kooperacije bodisi z uporabo prisile. Na teh dveh točkah se je že v zgodnjih obdobjih razvoja mednarodnih odnosov pojavila **soodvisnost** med posameznimi teritorializiranimi družbenimi skupinami kot izhodišče za mednarodne odnose. Vanj vstopa diplomacija kot institucija države, kot faktor državne politike in državnih interesov, na kakršenkoli način se ti interesi

strukturirajo in artikulirajo. Da bi mogla institucija diplomacije delovati, in to že v zgodnjih obdobjih razvoja mednarodnih odnosov, to pa s funkcijami *predstavljanja, opazovanja in pogajanj*, je bilo potrebno opremiti jo z **atributi mednarodnega prava**, ji dati **mednarodnopravno utemeljen status**⁶⁶.

Na izhodiščnih točkah razvoja diplomacije se je to zgodilo z »institucionaliziranimi« *simbolnimi funkcijami in sankcioniranjem imunitete »diplomatskih« predstavnikov in spremljajočo podporo*. Nizka produktivnost, počasna rast presežnega proizvoda in nerazvite ali slabo razvite komunikacije so vplivale na obseg in intenzivnost mednarodnih odnosov v starem veku oziroma v suženjsko-posestniški in azijski družbenoekonomski formaciji.

Zgoraj omenjeno obdobje nam daje nekaj zanimivih primerov, ki bi jih mogli osvetliti tudi z uporabo *primerjave z mednarodnimi odnosi in diplomacijo danes*. Medtem ko lahko ugotovimo, da so razvitejši diplomatski odnosi v smislu odpošiljanja poslancev, sklepanja zavezniških in mirovnih pogodb, napovedih vojne itd. potekali znotraj regionalnih skupnosti, razmeroma manj pa med njimi samimi, je *grški mikrokozmos* mestnih držav zgovoren primer razmeroma razvitih odnosov, ki kažejo nekatere *vidne podrobnosti z odnosi npr. v mednarodnem sistemu ravnotežja moči 19. stoletja*.

Grška regionalna mednarodna skupnost je namreč imeniten primer razvoja v diplomatski praksi, ki tako rekoč v »miniaturi« *napoveduje prihodnost diplomatskega komuniciranja in mednarodnih odnosov*. Ta mikrokozmos je namreč predstavljal razmeroma visoko strukturiran in diferenciran mednarodni sistem, v katerem so se povezovali, prepletali, spopadali in razreševali interesi v njem delujočih subjektov, prav tako kot se je to dogajalo v 19. stoletju ali kot se v širših razsežnostih dogaja tudi danes. *V ta sistem se je vklopila diplomacija in se kot taka afirmirala na območju vseh treh, po mednarodnem pravu opredeljenih funkcij, to je predstavljanja, pogajanja in opazovanja*.

Na ravni **predstavljanja** je razvila in utrdila **simbolne** in v njih zajete mitološke elemente v prid izjemni, privilegirani in od božanstev zaščiteni osebi

⁶⁶ Sodobna diplomacija je v svojih raznoterih pojavnih oblikah, ki so se razvile skozi zgodovino mednarodnega organiziranja življenja človeške vrste, ena od osnovnih značilnosti sodobne mednarodne skupnosti. Najširše rečeno, Brglez (1995: 18-23) ocenjuje, da bi jo lahko razumeli tako kot konstitutivno za njeno oblikovanje -- predvsem z omogočanjem mednarodnih odnosov na posredni ravni (predvsem med oblastni držav) -- kot tudi za rezultat njenega oblikovanja -- delovanja subjektov, procesov in odnosov ter norm v tej mednarodni skupnosti. Mednarodno pravo se je lahko razvilo v tej mednarodni skupnosti šele, ko so posamezni akterji (politične v najširšem smislu in na teritoriju utemeljene entitete) prepoznali vsaj najmanjši skupni imenovalac te mednarodne skupnosti -- *druge akterje* kot pripadnike te skupnosti. Razvoj do današnje stopnje soodvisnosti akterjev sodobne mednarodne skupnosti je bil dolgotrajen. Vseskozi ga je spremljala in določala institucija diplomacije. Nastalo ureditev, ki je najprej temeljila na mednarodnem običajnem pravu, kasneje pa tudi na dvostranskih in večstranskih mednarodnih pogodbah, lahko pojmujemo kot *sodobno diplomatsko pravo*.

»diplomatskih« odposlancev. Opremila jih je z zahtevami po *kvaliteti*, kajti njim ni bil potreben samo močan glas, da bi z njim mogli zagovarjati interese svojih držav, marveč tudi dober spomin in predvsem *spodobnosti pogajanj*. Tako nam Tukidid v Zgodovini peloponeških vojn posreduje značilnosti narave in procedur grških diplomatskih konferenc (cit. po Benko, 1987:42-4). Razvil se je **ceremonial**, ki so ga uporabljali *pri sklepanju mednarodnih pogodb, ki imajo v tem sistemu že različno in dovolj spoznano vsebino*. Sklepali so namreč ne samo zavezniške in mirovne pogodbe in premirja, marveč tudi trgovske pogodbe.

Za vsa so uporabljali vzorec, ki sta ga že zdavnaj pred njimi uvedla egipčanski vladar Ramzes III. in Hetit Hatušilo (cit. po Benko, 1987:42-4), namreč, *sleherna pogodba je imela Preambulo*, ki je imela namen *opredeliti cilj*, ki si ga želijo s pogodbo doseči, *vsebinsko*, to je določitev pogodbenih obveznosti in sankcije, ki naj bi jih uporabili, če sprejete obveznosti ne bi bile spoštovane. Na sklepanja pogodb se vežejo *določila o obveznosti njihovega uresničevanja (pacta sunt servanda)* kot tudi nastanek klavzule *rebus sic stantibus*, to je, *kdaj je mogoče od sprejetih obveznosti odstopiti, če so se bistveno spremenile okoliščine, ki ob podpisu niso bile predvidene*. Oboje obstaja v sodobnem mednarodnem pravu. Hipoteza, da je spričo univerzalnosti rimskemu imperiju mogoče prisoditi značaj »svetovne vlade«, ni točna, kajti ta imperij je bil predvsem unitaren politični sistem, ki ob sebi ni dopuščal neodvisnih in enakopravnih subjektov. Zato ni bil ustrezno okolje za razvoj mednarodnih odnosov in diplomacije. V takšni koncepciji mednarodnega reda, kakršno je imel Rim, ko je bil na vrhuncu svoje moči, ni bilo mesta za razvoj mednarodnih institucij, ki bi tako nadaljeval procese, ki so bili spočeti v grškem mednarodnem sistemu. Prevladovalo je namreč zanemarjanje kakršnihkoli vidikov recipročnosti, odtod tudi stagnacija oblik in procedure pri pogajanjih in sklepanjih pogodb.

Za raziskovanje razvoja mednarodne skupnosti in mednarodnih odnosov je obdobje *fevdalizma* zanimivo v več smislih. Po eni strani je bil dosežen večji premik v razvoju neposrednih mednarodnih odnosov -- selitev narodov in njihove posledice, romanja, študentske izmenjave -- po drugi strani pa je s *propadom rimskega imperija* nastal *konglomerat držav in državic* in fevdalnih vodstev, kar je glede na tokove znotraj njega ustvarjalo podobo dezintegracije. Medtem ko je bila v rimskem imperiju oblast koncentrirana v eni točki, je bila v mednarodni »skupnosti« fevdalnega obdobja razpršena. Obstajala je namreč tako na horizontali -- to je v obstoju in dejavnosti držav, ki so nastale po propadu imperija -- kot tudi na vertikali, kajti številni subjekti na fevdalni piramidi so imeli pravico sklepati mir, napovedovati vojno, kovati lasten denar, nabirati vojsko itd. Še posebej pa velja poudariti, da sta bili oblast in suverenost utemeljeni v posesti zemlje in ljudi na njej, hkrati pa, da so bile meje med teritorialnimi političnimi enotami nejasno določene, ker so se v spopadih med fevdalci stalno spreminjale.

Tako zarisana podoba mednarodnih odnosov -- Hobbes (cit. po Benko, 1987:46-8) jih je drastično opredelil kot »vojno vseh proti vsem« -- bi le v manjši meri mogla dati vzpodbudo za njihov razvoj. Iz *anarhičnosti teh odnosov se je vse bolj krepila želja urejati te odnose po kolikor toliko racionalni poti, kar je napovedovalo vzpon mednarodnega prava.*

Za razvoj diplomacije izstopata dva primera, in sicer *diplomacija Bizanca* in *diplomacija severno-italijanskih mestnih držav*. Tako je Bizanc vse pogosteje uporabljal diplomacijo za promocijo svojih interesov in v tem smislu že predstavlja prehod od občasnega diplomatskega predstavljanja k njihovi stalni usmeritvi, kar je kasneje uvedel francoski kralj Franc I. Ob **simbolni** in **pogajalski** funkciji diplomacije je Bizanc sistematično uvažal **opazovalno funkcijo**, to je spremljanje tega, kar se je dogajalo v državi gostiteljici, o čemer se je *poročalo središču.*

Še zanimivejši pa je primer razvoja mednarodnih odnosov in diplomacije v *italijanskem mikrokozmosu mestnih držav*. Ta sistem je zelo podoben grškemu mednarodnemu sistemu v antiki, kajti nasproti drugim sistemom je užival dvoje izrazitih prednosti, to je geografske in družbeno-funkcionalne bližine njegovih subjektov. Spričo razvoja trgovine in pretoka finančnega prometa med členi tega sistema je bila komplementarnost njihovih potreb znatno višja, kot je bila v grškem mikrokozmosu. Z ustvarjanjem koalicij in protikoalicij se je afirmirala »diplomacija kombinacij«, kot je temu dejal Machiavelli, spričo konvergence ekonomskih in finančnih interesov pa so nastajale njej odgovarjajoče pogodbe. Umestno je trditi, da so na tem, sicer geografsko omejenem prostoru razmeroma polno zaživele vse tri funkcije diplomacije, to je **predstavljanje, pogajanje in opazovanje**. Zlasti **simbolna in ceremonialna raven diplomacije se je obogatila s postopki ceremonialnega značaja npr. pri predaji poverilnih pisem, podpisovanju pogodb, nadalje v zvezi s prednostmi posameznih diplomatskih predstavnikov.**

Obdobji 17. in 18. stoletja sta, kar zadeva mednarodni politični položaj in podobo na evropskem kontinentu, opredeljeni s pomenom t.i. *ravnotežja moči*, ki ga je razumeti v smislu subjektivnega ravnanja absolutističnih monarhov, ki niso dopuščali, da bi se katerakoli od pomembnejših držav povzpela nad njimi. Akti Westfalskega kongresa, posebej tisti, ki so utemeljevali suverenost na podlagi teritorija in teritorialne razmejenosti evropskih držav, so dajali podlago za prakso »pravičnega ravnotežja moči« (*justum potentiae equilibrium*), ki jo je razglasil Utrechtski kongres 1713. leta. V dveh stoletjih, vse do francoske revolucije, se je ravnotežje med njegovimi poglavitnimi subjekti -- Španijo, Francijo, Anglijo in habsburško Avstrijo -- ustvarjalo, rušilo in znova vzpostavljalo, kar je *diplomaciji odpiralo zelo širok prostor za delovanje*. Razumljivo je, da je diplomacija prevzemala pomembne naloge v raznih političnih kombinacijah -- izjemni primer

zanje je t.i. diplomatska revolucija 1756, ko je Anglija zapustila Avstrijo v njenem boju zoper Prusijo, Francijo in Španijo ter stopila na stran Prusije -- ki so, po eni strani potekale dvostransko, po drugi strani pa že v **zаметkih večstranskega komuniciranja**. V pojav slednje sodi naraščanje števila večstranskih konferenc, ki so se jih udeleževali absolutistični monarhi, kar je bila tudi ena od oblik osebne diplomacije. Gre, po našem mnenju, že za sicer rahel, vendar opazen premik k opuščanju politike ekskluzivnih nacionalnih interesov in pojmovanja suverenosti kot absolutnega, kar je dokaz, da v paralelnem obstoju držav že obstaja -- kot ugotavlja Max Huber (cit. po Benko, 1987:48-52) -- občutek o vse subjekte prežemajoči »**mednarodni skupnosti**« in o nujnosti koeksistenčnega ravnanja. V to obdobje sodi tudi pojav Huga Grotiusa, ki je zanimiv predvsem z avtorstvo prispevka, ki ga je -- bolj posredno kot neposredno -- dal teoriji diplomacije. Gre za takšno *videnje diplomatskih komunikacij, ki je razbremenjeno verskih, nacionalnih in doktrinarnih vsebin*, če s tem razumemo upoštevanje obstoja naravnega prava, ki izhaja iz zavesti človeštva, je neodvisen od vladarjev, starejši in trajnejši od njihove volje.

Diplomacija XVII. stoletja je v meddržavne odnose uvedla dva »nova⁶⁷« koncepta, ki sta postala vodilni načeli takratne mednarodne ureditve: prvi je koncept *raison d'etat* in drugi *koncept ravnotežja sil* (Simoniti, 1995a:12-15)⁶⁸. Obe načeli sta notranje povezani -- prvo deluje in ima za posledico delovanje drugega ter obratno. Načelo *raison d'etat* je pravzaprav na raven države prevedeno Machiavellijevo načelo, da je za dosego določenega cilja mogoče uporabiti katerokoli sredstvo. *Raison d'etat* namreč zahteva, da je za *blaginjo (obstoj in napredek) države* mogoče uporabiti katerokoli sredstvo, ki to blaginjo omogoča. *Uveljavljanje nacionalnega interesa je torej prava vsebina načela raison d'etat*, posledica uresničevanja načela *raison d'etat* v praksi pa *politika ravnotežja moči*⁶⁹.

Najceloviteje je koncept *raison d'etat* v imenu Francije, ene prvih nacionalnih držav v Evropi, utemeljil kardinal Richelieu (cit. po Simoniti, 1995a:12-5). Ker je za zaščito nacionalnega interesa mogoče uporabiti vsa sredstva, je bilo po Richelieuju vse, kar je bilo slabo za Sveto rimsko cesarstvo, bilo dobro za Francijo. Koncept *raison d'etat*, s katerim je Richelieu *nacionalni interes dvignil nad vse druge*, je bil sprva usmerjen proti Svetemu rimskemu cesarstvu⁷⁰, v

⁶⁷ Države in drugi nosilci politične moči so vodili zunanjo politiko v skladu s temi koncepti že v antiki in v srednjem veku.

⁶⁸ V Evropi sta oba koncepta postala vodilna ponovno v XVII. stoletju.

⁶⁹ Koncept *ravnotežja sil* je logična in neizogibna posledica uporabe prvega načela -- najprej se pokaže kot golo dejstvo, kasneje pa preraste v pravi in prevladujoč sistem. rezultat je znan: številne vojne in vedno večji problemi z vzpostavljanjem mednarodne ureditve.

⁷⁰ Richelieujevi politični cilji so bili na kratko rečeno naslednji: v nacionalnem interesu Francije, ki ga je imenoval *raison d'etat* je preprečiti zmago protireformacije. *Raison d'etat* je torej zahtevala, da Francija podpre protestantske kralje in prince v boju proti Ferdinandu in s tem poglobi razkol v katoliški cerkvi.

naslednjih dveh stoletjih pa so francoski državniki prav na temelju tega koncepta hoteli doseči *premoč Francije* nad drugimi akterji na svetovnem prizorišču.

Načeli *raison d'etat* in *ravnotežje sil* sta prevladujoča koncepta mednarodnih odnosov, ki od nastanka moderne nacionalne države l. 1648 temeljijo na suverenosti nacionalnih držav⁷¹. Iz srednjeveškega univerzalizma torej v nacionalni egoizem⁷². V naslednjih treh stoletjih so ju poskušali nadomestiti z bolj »humanimi in idealističnimi« načeli o enakosti, enakopravnosti, skupnih vrednotah, javni diplomaciji in demokratizaciji mednarodnih odnosov. Vendar se oba koncepta po kratkih obdobjih mednarodnega idealizma (Wilson, Društvo narodov, OZN itd.) prenovljena in prilagojena novim okoliščinam, ki jih tudi sama ustvarita, ponovno vračata v meddržavne odnose kot načeli, brez upoštevanja katerih mednarodna politika sploh ni možna. Koncepta sta prilagojena okoliščinam in izhajata iz »delujoče resnice« -- t. j. dejanskega stanja stvari (*verita effettuale delle cose*)⁷³.

Z *Richelieujem* in prakso njegovega vodenja diplomacije pa se Francija uvršča na prvo mesto v njenem razvoju. Pogajanja *morajo biti permanentna dejavnost, diplomacija mora imeti posluš za javno mnenje* -- sam Richelieu je s svojim »*les petits ecrits*«, ki je z njimi **seznanjal javnost** o zunanjepolitičnih akcijah njegove Francije, dal vzpodbudo za to -- so bila nekatera vodila iz njegovega časa. Benko (1987) pravi, da je od *Richelieuja* *inspirirani model diplomacije postal praktično sinonim za zunanjo politiko*.

4.4.2. Razmerje med zunanjo politiko, diplomacijo in protokolom v obdobju 19. stoletja

Ni sporna trditev, da vsebuje sleherno obdobje v zgodovini mednarodnih odnosov elemente starega in preživelega, ob siceršnjih novih procesih in političnih položajih, zaradi katerih mu dajemo značaj svojevrstnosti. To velja tudi za 19. stoletje; zanj menimo, da je za razvoj mednarodnih odnosov *ključnega pomena*, kajti po eni strani so se v njem kristalizirali rezultati predhodnih naprednih gibanj -- dozorevanja meščanske kapitalistične revolucije in gibanj, ki jih je sprožila, po drugi strani pa je kopičenje teh rezultatov ustvarilo *temeljne strukturne predpostavke* za sodobni mednarodni sistem.

⁷¹ Posebno od nastanka moderne nacionalne države (od 1648) je multilateralna diplomacija bistveni instrument, s katerim države -- po propadu prejšnje -- vzpostavijo novo mednarodno ureditev.

⁷² *Raison d'etat* -- načelo, ki je nasprotno splošnim vrednotam, je nastalo kot antiteza srednjeveškim željam po univerzalnih moralnih vrednotah -- izhaja torej iz nacionalnega egoizma.

⁷³ Obe načeli sta zato v železnem repertoarju t.i. *realistične šole* v mednarodnih odnosih in se z različnimi imeni pojavljata v delih Tukidida, Machiavellija, Webra, Spykmana, Morgenthaua, Kissingerja itd. Poleg omenjenih konceptov realisti govori o *interesu, opredeljenem kot moč* (Simoniti, 1995a).

Dunajski kongres 1814 je bolj s sklepi političnega kot pa teritorialnega značaja primer zatekanja k starim obrazcem političnih ravnanj -- s tem merimo na *princip legitimitete* kot vodila za uravnavanje družbenih in političnih procesov -- kajti niso odsevali dosežene stopnje razvoja družbenih odnosov in njihove politične izreke na temelju izročil francoske revolucije. Njihova določila so bila racionalizacija zmage protinapoleonske koalicije in njene politične filozofije in šele nato kot neke vrste domišljen načrt uravnavanja mednarodnih odnosov na bolj organiziran način, z možnostjo dopuščanja mirnih družbenih in političnih sprememb, ki bi odsevale premike v družbeni bazi. Medtem pa so potekali globoki procesi znotraj posameznih družb -- rezultati prve in druge industrijske revolucije, od njih sproženi konflikt med delom in kapitalom, preboj in uveljavitev nacionalne ideje, preoblikovanje države s težnjami po njeni demokratizaciji, vzpon javnosti itd.-- ki so se iz globine prebijali v širino, to je v mednarodno skupnost in se zlili v pojav **globalne in univerzalne soodvisnosti vseh strukturnih elementov mednarodnih odnosov**.

Že v obdobju 19. stoletja se je stalno povečevala gostota in intenzivnost vsestranskih ekonomskih, prosvetnih, kulturnih, znanstvenih in *drugih stikov*. Čeprav ta soodvisnost v tem obdobju še ni bila v toliki meri izražena, kot jo občutimo danes, jo je za razumevanje razvoja diplomacije potrebno upoštevati. Tako je pojav rastoče soodvisnosti, ki je bil najbolj razpoznaven na območju razvijajočega se svetovnega ekonomskega trga, vsilil državam nove oblike ravnanj v mednarodnih ekonomskih odnosih, predvsem z **instrumentom večstranskih konferenc**, najprej bolj občasnega, nato pa vse bolj kontinuiranega značaja.

V mednarodnih političnih odnosih *sindrom soodvisnosti* še ni načel pravice na vojno, prav tako v delovanju Koncerta evropskih velikih sil ni bilo videti, da deluje iz pozicije spoštovanja »nedeljivega miru«, zato se zdi, da je spoznanje o njem izšlo iz izkustva prve svetovne vojne. Pač pa je bil storjen pomemben premik na območju **mednarodnega prava**, ki je ob koncu stoletja že dobil **naravo kvantitativne univerzalnosti**, to je, *vsi subjekti so deležni pravic in vsi subjekti sprejemajo dolžnosti, ki jim jih to pravo nalaga, kot tudi, da vsi sodelujejo v njegovem razvoju. Vsaj na ravni mednarodnega prava je bilo ukinjeno razlikovanje med manjšimi in srednjimi državami po eni in velikimi silami po drugi strani*.

Praksa vzdrževanja tega, predvsem večpolnega ravnotežja, je nedvomno terjala veliko in intenzivno uporabo diplomacije, naj gre za njeno delovanje v okviru sporazumevanja in uravnavanja stvari v okviru Koncerta ali pa za diplomacijo držav zunaj tega kroga, ki so se morale uklanjati volji velikih in se pri tem zatekati k diplomatskim taktikam. Številne mednarodne konference so bile namenjene *večstranskemu urejevanju mednarodnih odnosov* in v pripravi zanje je bila

angažirana diplomacija, od katere je bil odvisen tudi njihov rezultat. Konference, ki jih je skliceval Koncert, so bile večji del *ad hoc* konference, brez dnevnega reda in točno določene procedure. Mednje sodijo tako »konference na vrhu« kot občasno pojavljajoče se mednarodne konference kot tudi tiste, ki so že dobile določeno *kontinuiteto*. Prav slednje so bile že zametek *mednarodnih vladnih organizacij funkcionalnega tipa* ⁷⁴.

Pomen mednarodnih konferenc in mednarodnih vladnih organizacij ni zgolj v možnostih, ki so jih ustvarile oziroma jih ustvarjajo za usklajevanje skupinskih interesov in za »nevtralizacijo egoističnih namenov« (Gladstone, cit. po Benko, 1987:48-50), marveč tudi v tem, da so bili sklepi številnih med njimi »odprti«, kar je pomenilo, da so *postajale predmet t.i.pozorne javnosti in s tem na določen način obvezovale vlade, da jih uresničujejo*.

Za vzdrževanje ravnotežja je sodila tudi **kodifikacija nevtralnosti prava**, ki naj bi onemogočila ali pa vsaj zmanjšala možnosti dvoumnega tolmačenja položaja manjših in srednjih držav -- v večpolnem sistemu ravnotežja moči je bila kalkulacija možnih konfiguracij zelo pomembna -- v primeru vojaškega konflikta med njimi. Tako v procesu nastajanja te kodifikacije kot tudi v kodifikaciji mednarodnega vojnega prava, je imela diplomacija 19. stoletja pomembno vlogo.

Tako prihajamo do točke, ko moremo govoriti o 19. stoletju kot obdobju, v katerem je v polno zaživela t.i. **klasična diplomacija**. Njene temeljne značilnosti, kot jih povzemamo po Benku (1987 in 1997a), so naslednje:

Obstoj stalne organizacije in osebja in stalnih diplomatskih misij v drugih državah. Te misije so bile skoraj edine oblike mednarodnega institucionaliziranega komuniciranja in ob obstoju vojaškega faktorja tudi edina oblika uresničevanja interesov držav v mednarodnem prostoru.

Stopnja prometne tehnologije in komunikacij ni omogočala tekočih oziroma pogostejših stikov med posameznimi diplomatskimi misijami in zunanjimi ministrstvi, zato je bilo *diplomati relativno samostojni in pogosto prepuščeni lastni iniciativi v okviru njim danih splošnih navodil*.

Diplomatske misije so večji del opravljali *karierni diplomati*. Njihova sposobnost je bila osredotočena na *politična vprašanja in vodenje pogajanj*, medtem ko do

⁷⁴ S pojavom *mednarodnih vladnih organizacij funkcionalnega tipa* je bila povezana ne samo vsebina prehodnih mednarodnih konferenc, marveč tudi dejavnost diplomacije. To zlasti velja za »vdor« ekonomske problematike v mednarodne odnose. S tem premikom je, kot meni Nicolson (1988:18-32), prišlo do sprememb v diplomatski praksi, kajti naraščanje ekonomskih stikov in potrebe po njihovem urejevanju, so narekovali diplomaciji spremembo obstoječe prakse, namreč, da je diplomacija ob nalogi političnega predstavljanja države zagotavljala tudi uresničevanje splošnih mednarodnopravnih pogojev za reguliranje gibanja blaga in kapitala s klavzulami recipročnosti, nacionalnega postopka in največjih ugodnosti.

resnejšega obrata k ekonomski problematiki ali pa k drugim področjem družbenega življenja še ni prišlo.

V podobo klasične diplomacije se vključujejo tudi rezultati njenih **pogajalskih** funkcij, to je *pogodbe*. Sindrom t.i. tajne diplomacije in tajnih pogodb kot njihovih rezultatov, kar je ameriški predsednik W.Wilson po koncu prve svetovne vojne kvalificiral kot škodljivo in miru nevarno, je povezan z delovanjem klasične diplomacije.

V tem obdobju je klasična diplomacija poglobila tako uresničevanje funkcij predstavljanja kot tudi funkcije opazovanja. **Predstavljanje** je že *prešlo okvire ceremonialnih nastopov*, to je, diplomati so se pričeli v večji meri *udeleževati družbenih in družabnih dogodkov*. Pomen tega za vplivanje na javnost so spoznali, saj je npr. Palmerston razumel *javno mnenje* kot »močnejše od armade«, medtem ko je bilo za Canninga »usodno topništvo ljudskega razburjenja«.

Pomen funkcije **opazovanja** je naraščal. Obdobje 19. stoletja je bilo že prežeto s hudim konkurenčnim bojem; za boljše dosežke so bile *potrebne ne samo politične, marveč tudi druge informacije, tu pa se je odprl prostor tako za uradno pa tudi neuradno dejavnost diplomacije*. Klasična diplomacija je *produkt in hkrati izraz evropo-centrističnega videnja in temu odgovarjajoče prakse mednarodnih odnosov*.

Dejavnost diplomacije v 19. stoletju zbuja vtis, da obstaja med njo in zunanjo politiko identičnost, čeprav v teoriji mednarodnih odnosov opredeljujejo razmerje med obema kot razmerje med strategijo in taktiko. K takšnemu razumevanju zunanje politike in diplomacije pa so prispevali tudi primeri diplomacije pomembnejših evropskih držav, kot npr. Bismarckove »die Macht diplomacije«, diplomacije »Splendid Isolation« Velike Britanije v režijah Palmerstona in Salisburyja ali pa diplomacije ustvarjanja zavezništev Francije. V vseh primerih gre seveda za *uresničevanje zunanje politike teh držav*.

Če je *takšno izenačevanje diplomacije z zunanjo politiko netočno v obdobju sodobnih mednarodnih odnosov* – kjer se zunanja politika ne omejuje zgolj na dejavnost njenih institucij in organov -- je *razumevanje diplomacije v smislu njene identičnosti z zunanjo politiko 19. stoletja nekako opravičljivo*. Dejansko je bila *zunanja politika vodilnih evropskih držav podrejena diplomaciji in njenim splošnim pravilom*, ta pa je delovala v funkciji vzdrževanja, obnove in širjenja kapitalskih odnosov na ravni mednarodne skupnosti⁷⁵.

⁷⁵ To še zlasti velja za njeno vlogo v kolonialni ekspanziji, ki pa je bila tudi v funkciji *blažitve* oziroma paraliziranja ostrih socialnih trenj v zahodnoevropskih metropolah, saj je bil francoski državnik J. Ferry (cit. po Benko, 1997a) zelo jassen, ko je kot veliki zagovornik kolonialne ekspanzije ugotovil, da je »v

Nekateri primeri vodenja zunanje politike z orodjem diplomacije, ki jih sistematično podaja Benko (1997a), so ilustrativni. Tako je *Velika Britanija* svojo zunanjo politiko izvajala na predpostavki, da nima niti stalnih prijateljev niti stalnih sovražnikov, marveč samo svoje *nacionalne interese*. Gre za pristop, katerega operativna predpostavka je bila v obstoju dveh velikih in med seboj tekmujočih držav na kontinentu (Francija in Bismarckova Nemčija), med katerima sama deluje kot »uravnoteževalec« *ravnotežja*⁷⁶.

Nicolson (1988:27-9) označuje diplomacijo *Nemčije* kot »vojaško« diplomacijo, diplomacijo sile in moči, ki je bila slej ko prej obremenjena s koncepcijo fizičnega združevanja Nemčije v smislu neke mistične unije (Fichterjev »Urvolk«), nato pa njene diplomacije⁷⁷.

Diplomacija *Francije* je bila obremenjena z nevarnostjo, ki ji je pretila s strani Nemčije, in obsedenostjo z »revanche« spričo poraza, ki ga je doživela v francosko-pruski vojni. Po eni strani je v funkciji takšne politike poskušala ustvarjati zavezništva, po drugi strani pa izvajala *aktivno kolonialno politiko*, v kateri je bila diplomacija eden glavnih adutov.

Dejavnosti *ruske* diplomacije so se najprej obračale k evropskemu kontinentu, saj je bila v dvajsetih letih po koncu napoleonskih vojn Rusija najmočnejša kontinentalna sila, ki si je skušala pridobiti pozicije na račun Avstrije in Otomanskega cesarstva. Kasneje, to je potem, ko je v Krimski vojni 1856 doživela poraz, se je njena pozornost obrnila v smer Indije, kjer pa je naletela na »blokado« Velike Britanije. Med nalogami njene diplomacije je bilo *najti konsenz* s to državo, kar ji je uspelo 1907. leta s sporazumom o delitvi interesnih sfer.

Diplomacijo *ZDA* opredeljuje poseben, v zgodovini mednarodnih odnosov zanimiv tip, ki zgovorno priča o pohodu te države na vrh svetovnega kapitalističnega sistema. S ciljem zagotoviti si vodilno politično in ekonomsko vlogo na prostoru osrednje in južne Amerike, kasneje pa na vsem tihomorskem območju, so ZDA izvajale t.i. dolarsko diplomacijo oziroma diplomacijo topovnjač, ki je bila skladna z rekom predsednika T. Roosevelta »*take it easy and carry a big stick*« (delovati blago, a hkrati nositi debelo palico). Tudi diplomacija t.i. »*open door policy*« (diplomacija odprtih vrat) je bila v funkciji *zagotovitve vodilnega mesta* te države na zahodni polobli.

našem obdobju socialni mir odvisen od zunanjih tržišč«.

⁷⁶ V tej funkciji je bila njena diplomacija sistematična in odlično informirana. Vseskozi se je izogibala sprejemati vnaprejšnje obveznosti in vztrajala na svobodni presoji okoliščin, ki bi bile zanjo primerne ali pa neprimerne. Šele pomorsko oboroževanje Nemčije in agresivna politika Viljema II. so jo iz stanja nihanj približala Franciji in kasneje tudi Rusiji.

⁷⁷ Imeti »nekaj v rokah«, presenetiti nasprotnika, grožnja s silo, to so bili nekateri od poglobitvenih instrumentov, ki jih je diplomacija Nemčije uporabljala.

Diplomacija *Italije* je bila sicer v senci diplomacij velikih sil, vendar pa se je ob koncu stoletja in na začetku 20. stoletja pričela ukvarjati z *imperialističnimi načrti* tudi v najbolj grobih oblikah, kot to npr. velja za ultimati⁷⁸.

V nekaterih primerih so se omenjeni tipi diplomacije prenesli tudi v obdobje, ki ga zaznamujejo s *sodobno diplomacijo*. Tako je *Velika Britanija* po koncu prve svetovne vojne znova poskušala z diplomacijo »jezička na tehničarji«, računajoč na nasprotja med poraženo Nemčijo in zmagovito Francijo; *Nemčija* je zlasti z zunanjim ministrom Stresemannom vodila diplomacijo *prebijanja izolacije* -- nekoliko drugačna verzija od Bismarckove -- *Francija* se je v bojazni pred regeneracijo močne Nemčije znova zatekla k *ustvarjanju zavezništva*, medtem ko so s formulo *izolacionizma* ZDA ubirale pot ekonomske diplomacije, ki je bila v funkciji pohoda ZDA na vodilno mesto v svetu. Tudi *Italija* ni opustila načinov *brutalnega zunanjepolitičnega in diplomatskega* ravnanja, ki je bilo obrnjeno predvsem v smer Balkanskega polotoka ali natančneje Jugoslavije. S tem pa že posegamo v obdobje, kjer se pričenjajo kazati značilnosti *sodobne diplomacije*, ki glede na oblike in načine delovanja že predstavljajo posebno kategorijo.

4.5. Mesto in vloga diplomacije in protokola v *sodobnih* mednarodnih odnosih

Namesto obširnega uvoda navajamo misel Simonitija (1995:9), ki ima namen spodbuditi še celovitejše in boljše razmisleke o tem, kaj je *prava narava diplomacije* -- ne glede na to ali gre za dvostransko ali večstransko in ne glede na to, kaj je predmet diplomatskih pogajanj. »Vsi tisti, ki konstruktivno sodelujejo v *pogajanjih* -- ne glede na njihovo število, vero, raso, nazor, kraj, čas in obliko -- že s samo *prisotnostjo izražajo voljo po sklepanju dogovorov*«.

Glede *delitve med politiko in diplomacijo* so stališča različna. Tako je britanski diplomat nekoč dejal: »Zunanja politika je to, kar storiš; diplomacija je *način*, kako to storiš« (Gore-Booth, 1974:15). Podobnega mnenja je tudi Vukadinović (1995:15): »Cilji politike se kažejo v zunanji politiki držav, diplomacija pa je instrument, s katerim se ta politika uresničuje«.

Vse metode za izvajanje zunanje politike so ali naj bi bile politične, saj diplomacija pomeni neposredna medsebojna učinkovanja -- vlada z vlado in z vplivanjem na ljudi v drugih vladah. Diplomacija je torej bistvena *metoda* izvajanja zunanje politike, edina resnično neposredna metoda. Predstavlja

⁷⁸ Ultimati je Italija leta 1912 naslovila na Turčijo z zahtevo, naj nemudoma izprazni Libijo in Cirenaico, da ne bi njene čete imele težav pri zasedbi teh področij. Leta 1915, je enostransko in nenačelno ukinila obveznosti, ki jih je sprejela nasproti Nemčiji in Avstro-Ogrski ter vstopila v prvo svetovno vojno na strani Antantnih sil.

instrument, ki tudi drugim metodam omogoča, da učinkovito vplivajo na cilje države. *Diplomacija je torej del celovite državne dejavnosti, njena institucionalizacija pa nekako sovpada z nastankom nacionalne države.*

Kaj torej zajema polje dejavnosti diplomacije? Odgovori na to vprašanje so zelo različni: od ozkih do konceptualnih. Najozje je vsekakor enačenje diplomacije s pogajanjem. Nicolson (1988:17-9) trdi, da je diplomacija »1.spretnost pogajanja -- upravljanje mednarodnih odnosov s pogajanjem, 2.metoda, s katero veleposlaniki te odnose prilagajajo in upravljajo, 3.posel ali umetnost diplomata in 4.veščino v vodenju mednarodnega dialoga in pogajanj,« drugi pisci pa k temu dodajajo še zastopanje in veščino predstavljanja države. Zato Vukadinović (1995:109) pravi, da »konceptualno lahko *diplomacijo razumemo kot spretnost, znanost, sposobnost, proces, prakso, funkcijo in institucijo*, in gotovo je v njej združeno vse to. Je spretnost uresničevanja možnega, s čimer pretežno sledi politiki«. Če torej diplomacija »pretežno sledi politiki« je tudi njena moč večja, kakor samo pogajalska.

Vukadinović (1995:176) najjasneje »razgalja« naravo in vlogo diplomacije. Meni, da je *diplomacija v prizadevanju, da bi ohranila sisteme mednarodnih odnosov, uporabljala različna sredstva in tehnike. Pri tem se je, kot poudarja, vedno trudila, da bi bila v službi politike in njenih ciljev.*

4.6. Zunanje okoliščine sodobne diplomacije in protokola

Uvodoma kaže nakazati *stanje v mednarodnih odnosih* in spremembe, ki so do njega privedle. Na kratko lahko rečemo, da se je ob koncu 20. stoletja pojavila cela vrsta konfliktov; napoved Francisa Fukuyame o »koncu velikih zgodb (sveta)« in s tem konca neke vrste sobivanja ter kreiranja sveta brez konfliktov se ni uresničila (Fukuyama, 1995). Padec Berlinskega zidu je pomenil začetek konca dvopolnega sveta. Razkroj starega ravnotežja je povzročil vrsto regionalnih kriz.

Poleg razpada ideologije in prakse socializma/komunizma, kot vzroka/posledice razkroja dvopolnega sveta, je temeljna značilnost sodobnega sveta prav *globalizacija svetovne ekonomije*, ki je omogočila in pospešila spremembe v svetu. Soočeni smo tako s težnjami po individualizaciji kot globalizaciji. *Internacionalizacija je potisnila ljudi različnih kultur v skupno delovno okolje.*

Tekme med dvema ideologijama, dvema sistemoma, ni več. Po Thurowu pa imamo tekmo med dvema vrstama kapitalizma: individualističnim anglosaksonskega tipa in skupinskim, japonskega in nemškega tipa, oboji pa so

pred nujnimi spremembami (Thurow, 1992; cit. po Svetličič, 1994:10-1)⁷⁹. »Skupna mednarodna značilnost so torej *spremembe*« (Svetličič, 1996:29)⁸⁰.

Pomen *diplomacije, diplomatskih pogajanj in diplomatskega protokola* se bo torej nedvomno povečeval, saj je diplomacija lahko še posebej zanimiva ***kot učinkovito sredstvo za posredovanje nekega vsebinskega sporočila v medsebojnem komuniciranju držav z namenom uresničevanja svojih interesov***. Vodenje mednarodnih pogajanj in mirno razreševanje mednarodnih sporov je temeljna značilnost tako klasične kot sodobne diplomacije. Mirno razreševanje sporov je danes ne samo politična nujnost, temveč tudi pozitivna mednarodnopravna obveznost, kar izhaja tudi iz Ustanovne listine OZN⁸¹.

Čeprav sta *globalizacija* in mednarodna, zlasti *ekonomska integracija* temeljni značilnosti zadnjih desetletij, pa je prav politično »drobljenje celote« tisti element, ki zahteva intenzivno vključitev diplomacije v pogajanja o nastanku nove politične strukture in odnosov, ki bodo izhajali iz spremenjene strukture.

Skratka, govorimo lahko o temeljnem *zgodovinskem prehodnem obdobju (tranziciji)*, ki je zajelo praktično ves svet. Tako postaja, poleg diplomacije in pogajanj, tekmovanje med različnimi silami, državami, interesnimi skupinami in večnacionalnimi podjetji zelo intenzivno. Svet naraščajoče medsebojne odvisnosti torej spremlja nestabilnost; s tem *raste tudi potreba po znanju o pogajanjih*⁸². *V vse tesnejšem medsebojnem stiku prihaja do različnih interesov, teženj, čustev, trenj in napetosti, ki jih s pogajanjem in ustrezno izbiro protokolarnih postopkov mednarodnih dogodkov in pravilno protokolarno obravnavo poskušamo ublažiti ali odpraviti.*

⁷⁹ Thurow, Lester (1992): *Head to Head, The Coming Economic Battle Among Japan, Europe and America*, William Morrow and Company, Inc., New York.

⁸⁰ Svetličič (1994:19) pri tem opozarja, da se je za odzivanje na te spremembe potrebno tudi organizacijsko in kadrovske usposobiti. Danes uspevajo tisti, ki sprevidijo, kaj se dogaja okoli njih, in ki imajo najkrajši reakcijski čas, v katerem se na te spremembe odzovejo z ustrezno *prilagoditvijo* svojega ravnanja. To velja še v veliko večji meri za *manjše države*. V svetu naraščajoče medsebojne odvisnosti raste tudi *potreba po znanju o pogajanjih in o diplomatskem protokolu*. V nadaljevanju avtor predlaga, da se morajo zunanja ministrstva vesti kot strateški usmerjevalec, ki na osnovi ugotavljanja gibanja v svetu daje drugim ustrezne signale.

⁸¹ Interpretacija v moji specialistični nalogi (Travnik, 1997).

⁸² Več o pogajanjih v 6. poglavju pričujoče magistrske naloge.

5. PRAKTIČNI VIDIKI VLOGE IN MESTA PROTOKOLA V ZUNANJI POLITIKI REPUBLIKE SLOVENIJE

V prejšnjem poglavju smo se že dotaknili zunanjih okoliščin, v katerih se »gibljeta« sodobna diplomacija in protokol. Ugotovili smo, da je za manjše države zelo pomembna *spretnost na področju diplomatskih odnosov in usklajeno zunanjepolitično delovanje*.

Mednarodnih dogodkov si ne moremo zamisliti brez *upoštevanja protokolarnih pravil*. Brez njih so državniške dejavnosti nepojmljive tako na notranjem kot na mednarodnem področju. Protokol omogoča svobodno opravljanje vsakodnevnih aktivnosti in je tesno povezan z željo posameznika, da se ga primerno obravnava kot tudi z nujnostjo izogibanja nespornostim z ostalimi posamezniki. Pomaga ustvariti prijetno vzdušje, dobro voljo in odsotnost dejavnikov situacijskega pritiska, kar pomembno vpliva na pričakovane rezultate.

Diplomacija je dejavnost in politični proces, v katerem politični udeleženci, najpogosteje države, stopajo v medsebojne odnose v mednarodnem okolju. Diplomacija kot veščina po Osolniku (1998a:124) predpostavlja poznavanje in obvladovanje zahtevnih znanj in izkušenj. Diplomacija je poklic, njena *pravila* pa so, četudi dostikrat konzervativna in toga, *mednarodno potrjena in uveljavljena*. Zato jih je treba poznati in izvajati. Pri tem igra zelo pomembno vlogo *diplomatski protokol*. Ta pravila predstavljajo različne oblike in metode občejanja in obnašanja pri obvladovanju zapletenih položajev in dogodkov. Država jih oblikuje v skladu s konvencijami mednarodnega prava, z mednarodnim običajnim pravom, skladno s svojimi nacionalnimi in funkcionalnimi posebnostmi (*lokalna protokolarna pravila, ki temeljijo na domači zakonodaji, ustaljenih tradicijah in običajih države*). To pripomore po eni strani k učinkovitejši *promociji in ugledu države*, po drugi strani pa privede do *medkulturnih in protokolarnih razlik*, ki lahko generirajo *napake*⁸³ pri izvajanju protokola.

Ceremonial je sestavni del diplomatskega ugleda (ratinga) in prestiža; z njim se izraža pozornost in spoštovanje diplomatom in njihovim državam, tudi novim in manjšim, kot je Slovenija. Sodobna diplomacija **ohranja bistvene poteze klasične, a jim dodaja nove razsežnosti**. Tako se tudi parlament v sodobnih mednarodnih odnosih uveljavlja kot dejavnik *izvajanja* zunanje politike, predvsem v različnih oblikah komuniciranja in sodelovanja s parlamenti drugih držav in s parlamentarnimi združenji. S tem osnovno poslanstvo diplomacije ostaja nespremenjeno, razširjajo pa se možnosti njene učinkovitosti, vsekakor tudi kot reakcije na globalne in strukturne spremembe sodobne mednarodne skupnosti.

⁸³ Neizvajanje ali napačno izvajanje protokolarnih pravil bi lahko razumeli kot nepripravljenost ali samovoljnost tistega, ki jih ne sprejema. V primeru kršenja protokolarnih pravil se je kršiteljeva stran dolžna opravičiti.

Ta del naloge predstavlja njeno srž, saj je manj teoretičen (čeprav so kratek teoretični uvod in ponazoritev zunanjih okoliščin slovenske diplomacije in protokola kot tudi zgodovina njunega nastanka neizbežni), zato pa grajen na razčlenitvi praktičnih primerov mednarodnih dogodkov in ilustraciji različnih protokolarnih praks (izbranih vidikov *prednosti* in *razporeda za omizjem*) kot tudi slovenske protokolarne prakse.

5.1. Zunanje okoliščine sodobne slovenske diplomacije in protokola

Preden se dotaknemo diplomacije Republike Slovenije, diplomatskega protokola in obstoječih osnov protokolarnih pravil kot orodja vsakega diplomata-pogajalca, bomo orisali mednarodno okolje, v katerem se »giblje« slovenska diplomacija. Za vsako uspešno diplomacijo je poznavanje zunanjih okoliščin, v katerih bo delovala, ključnega pomena.

Iz današnje perspektive je videti, da bomo v *prihodnje soočeni z mnogimi nepredvidljivimi spremembami*. Odnosi med posameznimi subjekti (državami, regijami...) in celotna podoba mednarodne skupnosti se bodo hitro spreminjali⁸⁴. Po Svetličiču (1994:13) vstopamo v obdobje oblikovanja nove infrastrukture in novih odnosov med državami in regijami. Prehodna obdobja zaznamujejo intenzivna tekmovanja med različnimi silami, skupinami in državami, ki naletijo na trke interesov in nasprotij⁸⁵.

Skratka, svetovno okolje postaja pomembnejše od mnogih tradicionalnih dejavnikov. Ob tem se seveda moramo vprašati, kaj je privedlo do pojma »svetovnega okolja«? Nedvomno je res, da konec dvopolnosti sveta in s tem izguba ravnotežja, ki je prej preprečevalo globalne spremembe. Tako pravi Svetličič (1996:31), da se je po koncu hladne vojne oblikoval vakuum, ki ga je potrebno napolniti z vsebino, saj se je svet v tem času bistveno spremenil. *Zelo se je okrepila soodvisnost*. Vojaška moč je postala manj, ekonomska pa bolj pomembna⁸⁶. Sprožajo se torej novi procesi. Že iz grobe slike bistvenih sprememb lahko predpostavimo, da bo moral biti odziv držav primeren tem spremembam. Internacionalizacijo življenja spremlja vse obsežnejše mednarodno sodelovanje, pri katerem države na podlagi svojih interesov prispevajo k sporazumnemu reševanju skupnih vprašanj⁸⁷.

⁸⁴ Temeljne spremembe se dogajajo na vseh področjih in ravneh: v mednarodnem okolju, pri urejanju mednarodnih (ekonomskih) odnosov, v tehnologiji, pri konkurenčnih prednostih, strategijah ipd..

⁸⁵ Svetličič (1994:13) vidi najverjetnejši srednjeročni scenarij »v hibridni varianti večpolnosti z vojaškim vodstvom ZDA in z ekonomsko vodilno Japonsko. Dolgoročno pa naj bi se bistveno povečala vloga Evrope (oziroma Nemčije).«

⁸⁶ Včasih ene ni bilo brez druge, danes pa je država lahko ekonomska sila, ne da bi bila vojaška (Japonska), ali pa je vojaško močna, medtem ko ji ekonomska moč upada (ZDA).

⁸⁷ *Kolektivna diplomacija*, ki je nastala v sodobnem času, je po Vukadinoviću (1995:252) izraz prizadevanj,

Zunanje, svetovno okolje je ključnega pomena, še posebej za manjše in srednje države. Celo za največje države postaja očitno, da se morajo hitreje in bolj temeljito odzivati na spodbude iz zunanjega okolja, za **manjše države** pa so **prilagajanje, gibkost strategij in hitro odzivanje na nagle spremembe** v svetu ključnega pomena. Dolgoročna naravnost postaja vse pomembnejša.

Svetličič (1994:29-30) pri tem opozarja predvsem na *pomen »pravih povezav«* na osnovi razumevanja globalne politike. Meni, da manjše države lahko mnogo storijo za izboljšanje svojega položaja v prihodnje ter lahko omejeno vplivajo na scenarije in koncepte nove svetovne ureditve. *Zaradi vse večjega pomena zunanjega okolja mora notranja politika vse bolj postajati zunanja, zunanja pa notranja.* »Manjše države si morajo poiskati povezave s tisto državo ali skupino držav, ki bo vodilna«.

Preden se lotimo razmišljanj o nekaterih dilemah slovenske zunanjepolitične usmeritve in vpliva na opravljanje protokolarnih zakonitosti, moramo opredeliti še nekatere pojme. *Univerzalizem v zunanji politiki* vidi Bučar (1992:484) kot »usmerjenost na celoto sveta, v vsestranskost in obsežnost odnosov in procesov, ki potekajo med posameznimi subjekti v mednarodni skupnosti«. Tudi z vidika razmišljanj o tem, da *mednarodni odnosi postajajo vse bolj svetovna politika*, so le redke države takšne, da ne želijo sodelovati pri načrtovanju tovrstne politike. Univerzalizem je torej pojav današnjega časa, ki ga pogojujeta enotnost in nedeljivost odnosov in procesov v svetu.

V nasprotju z univerzalizmom je *regionalizem v zunanji politiki* »usmerjenost na prostorsko omejen prostor« (Bučar, 1992:484), čeprav lahko prav tako zajema celoto odnosov in procesov, ki se odkrijejo med posameznimi subjekti v regionalni mednarodni skupnosti. *Verjetnost regionalizmov postaja vse večja*. Pri ustvarjanju regionalne medsebojne odvisnosti se bo povečala vloga regionalnih organizacij. Bistvo pa je, da medsebojna odvisnost, ki bo v prihodnosti ustvarjena v različnih regijah, ne bo omejena zgolj na regionalni nivo. »*Smisel ima samo regionalizem, ki ignorira državne meje*. Regije, ki sledijo mednarodni logiki in imajo globalno perspektivo, se najhitreje razvijajo« (cit. nekega Japonca iz Wall Street Journala; cit. po Bučar, 1993:3). Drugače lahko to vodi k regionalni polarizaciji sveta in povzroči konflikte med regijami. Tudi Bučar (1993:242-3) spoznava, da se »regija po definiciji ne more končati na državnih mejah, vsaj kot so te danes načrtane«. Nadalje ugotavlja, da so prav omejitve, ki so jih postavile državne meje, nekoč varuhinje razvoja, danes pa njegova ovira, tiste, ki jih je bilo potrebno zaradi gospodarskega povezovanja, če že ne zaradi civilizacijsko-

da bi se čim bolj sledilo tokovom internacionalizacije. *Združeni narodi* so najboljši primer kolektivne diplomacije. Nobene možnosti pa ni, da bi svetovna organizacija postala nekakšen zakonodajalec ali sodišče. To je organ, ki v velikem in nenehnem dialogu *išče rešitve s pogajalsko spretnostjo* in vidi v tem priložnost, da pripomore k rešitvi najpomembnejših globalnih vprašanj sedanjega časa.

kulturnih (torej v osnovi humanih razlogov) odpraviti, *meje pa je bilo potrebno narediti čim bolj propustne, če že ne odvečne.*

Zunanjo politiko Bučar (1992:484) pojmuje »kot dejanja družbe, teritorializirane v državi, ki so *usmerjena na mednarodno okolje*, pri čemer taka dejanja zajemajo *celoto političnih, gospodarskih, kulturnih in drugih področij*«. Toda pri tem so ta dejanja rezultat dejavnosti tako nacionalne države kot tudi drugih subjektov po eni strani in po drugi strani zajemajo celoto procesa, kot dinamično kategorijo večplastnega subjekta, ki se spreminja v zgodovini. Njeni notranjepolitični procesi, ki so sicer tudi med drugim determinirani z mednarodnim okoljem, so gotovo tisti procesi, ki bodo odločujoče vplivali na njeno zunanjepolitično dejavnost, toda po drugi strani so prav procesi v mednarodni skupnosti tisti spreminjajoči se *okvir*, znotraj katerega bo uspevala in se razvijala ali pa životarila njena zunanja politika. Ta dilema postane pomembna, če se zavemo, da je *vsaka zunanjepolitična dejavnost predvsem v funkciji razvoja posamezne družbe. S tem postane zunanja politika tisti barometer, ki najjasneje kaže razvoj posamezne družbe.*

Preobrazba Slovenije iz subjekta v mednarodnih odnosih, kar je bila kot republika s širokimi zunanjepolitičnimi pooblastili v zvezni državi, v *subjekt mednarodnega prava*, kar je postala kot suverena država v mednarodni skupnosti, zahteva sicer temeljno preusmeritev načrtovanja in uresničevanja zunanjepolitičnega delovanja. Zavzemamo se torej za temeljno, toda ne tudi popolno spremembo v zunanjepolitičnem delovanju.

V preteklosti je *Slovenija* imela formalno pomembno vlogo pri načrtovanju in uresničevanju zunanjepolitične dejavnosti nekdanje zvezne države. Toda dejansko je bila njena vloga na tem področju v določeni meri obrobna. Sistem odločanja, ki je potekal po politični liniji, je po eni strani poskrbel za univerzalno in globalno zunanjepolitično usmeritev, zanemaril pa je gotovo nekatere možnosti za regionalno povezovanje. Zunanja politika bi tudi v novi državi morala biti nad ali medstrankarski sporazum oziroma dogovor, uresničevanje pa bi moralo slediti vzorcu nestrankarske pripadnosti. Pri tem si Bučar (1992:486) postavlja vprašanje, *koliko, če sploh, naj Slovenija nadaljuje s tovrstno dejavnostjo in ali naj se posveti zgolj novostim zunanjepolitične usmeritve, ki jih povzroča njen status suverene države.*

Globalna usmeritev slovenske zunanje politike bi se po oceni Bučarja (1992:486) morala s precejšnjo mero selektivnosti *trajno umestiti* tudi v prihodnje delovanje Slovenije kot države v mednarodni skupnosti, če je zaželena optimalna zunanja politika v funkciji razvoja družbe. Tudi pri gospodarskem sodelovanju s tujino je potrebno razmišljati globalno.

*Delitev držav v mednarodni skupnosti na manjše, srednje in velike države*⁸⁸ z razvojem gospodarstva in predvsem s krepitvijo miru in varnosti postaja po mnenju Bučarja vse *manj pomembna*. Pomenljivejša se avtorju (1992:489) zdi delitev na *šibke in močne države, kjer za Slovenijo ostajajo še vse možnosti odprte*. Moč države po mnenju Bučarja (1992:489) ni odvisna le od vojaškega dejavnika oziroma od klasičnih dejavnikov, ki so sestavina moči v mednarodni skupnosti, kot npr, prebivalstvo, ozemlje ipd.. Zdi se, da je v sodobni družbi moč države vse bolj odvisna od *gospodarstva po eni strani in od ideologije oziroma politike po drugi*. Navedeno so torej temelji neke stabilne in urejene države in tudi tisti *elementi, ki bodo v prihodnosti ločevali bogate od revnih držav in s tem tudi velike od manjših držav*. Njihova politika bo torej determinirala majhnost, ozkost in zaprtost družbe po eni strani oziroma velikost, širokost in odprtost družbe po drugi strani, kar je prvi pogoj za vsakršen razvoj družbe. V bistvu torej vključevanje v sodobne razvojne tokove današnje mednarodne skupnosti. Enega od kazalcev tega pa vidi Bučar (1992:490) v odnosu do univerzalizma v slovenski zunanji politiki.

5.2. Zgodovina in naloge slovenske diplomacije in protokola

Cilje in naloge nove slovenske diplomacije je zastavilo MZZ v dokumentu Primerna zunanja politika - Temeljne prvine zunanje politike RS ob vključevanju v evroatlantske povezave⁸⁹ (v nadaljevanju besedila: dokument)⁹⁰. Dokument se ukvarja z vprašanjem, kakšna naj bo primerna zunanja politika Republike Slovenije na začetku 21. stoletja, predvsem pa v naslednjem desetletju, ki ga bosta označili udeležbi v zvezi NATO⁹¹ in v EU⁹². Gre za pomemben premislek po desetletju državnosti in izkušenj s samostojno zunanjo politiko.

Vsak narod, predvsem pa vsaka država se po svojih močeh uveljavlja v mednarodnih odnosih in skrbi za svoj mednarodni položaj. Dokument ugotavlja, da se tudi »*narodi brez lastne države* lahko ukvarjajo z zunanjo politiko, o čemer pričajo slovenski zunanjepolitični dosežki pred letom 1991«⁹³. Vendar so

⁸⁸ Merila klasifikacije običajno upoštevajo velikost ozemlja in število prebivalstva, kar pa samo po sebi ne pove zadosti o državi sami.

⁸⁹ Dokument je sprejela Vlada Republike Slovenije 10.10.2002.

⁹⁰ Smernice zunanjepolitičnega delovanja Republike Slovenije (Ur.l RS št. 108/99) so opredeljene v *Deklaraciji o zunanji politiki*, ki jo je 17.12.1999 sprejel Državni zbor RS na podlagi 2. člena Zakona o zunanjih zadevah (Ur.l RS št. 1-I/91).

⁹¹ Republika Slovenija je dne 29. marca 2004 postala članica zveze NATO.

⁹² Republika Slovenija je 1. maja 2004 postala polnopravna članica EU.

⁹³ Do proglasitve slovenske samostojnosti o slovenski diplomaciji v pravem pomenu ne moremo govoriti. Pisanje o slovenskih diplomatih v tuji službi Čačinovič (1998:107) razdelili na obdobje do leta 1918, ko so bili predvsem v službi Avstro-Ogrske monarhije, na slovenske diplomate med dvema svetovnima vojnama, na diplomate v službi SFRJ in končno na resnično obdobje slovenske diplomacije, ki se pričinja s slovensko suverenostjo; njen sekretariat za zunanje odnose je bil dober zarodek za samostojno slovensko

zunanjepolitične dejavnosti in diplomacija predvsem lastnosti držav. Zunanja politika izkazuje, predstavlja in uveljavlja nacionalni interes v mednarodni skupnosti«.

Čačinović (1998:117) pravi, da se je na povabilo prvega slovenskega zunanjega ministra dr. Dimitrija Rupla junija 1991 odzvalo 52 izkušenih in narodno zavednih slovenskih diplomatov, ki so delovali v zveznem zunanjem ministrstvu ali pa so bili na različnih mestih v tedanjih jugoslovanskih veleposlaništvih ali konzulatih po svetu. Jedro pa so predstavljali še kadri, ki so že prej delovali v slovenskem zunanjem ministrstvu. Mlada slovenska diplomacija suverene države torej ni začela na novo in iz nič.

*Prednostne programske naloge Slovenije*⁹⁴. Poglavitni zunanjepolitični prioriteti Slovenije sta včlanitev v EU in Severnoatlantsko zavezništvo. V letu 2003 je Slovenija podpisala pristopno pogodbo z EU. Ministrstvo za zunanje zadeve⁹⁵ (v nadaljevanju MZZ) aktivno sodeluje v razpravi o prihodnosti EU, minister za zunanje zadeve je slovenska stališča predstavljal tudi v Konvenciji, ki ji bo sledilo dogovarjanje na Medvladni konferenci. V letu 2003 je Slovenija zaključila pristopne pogovore s Severnoatlantskim zavezništvom, članice zavezništva so podpisale pristopne protokole za vstop Slovenije v zvezo NATO. O vključitvi v obe integraciji so slovenski državljani odločali na referendumu⁹⁶.

Slovenija ohranja *dobre in urejene odnose s sosednjimi državami*, kar se odraža tudi v njenem sodelovanju v različnih regionalnih pobudah. V letu 2003 je prevzela predsedovanje Kvadrilateralu in Jadransko-jonski pobudi, začela pa je tudi s pripravami na predsedovanje Srednjeevropski pobudi, ki ji bo predsedovala leta 2004. Slovenija vodi aktivno politiko do Jugovzhodne Evrope in državam v regiji nudi pomoč pri približevanju evroatlantskim povezavam. To bo ena izmed glavnih zunanjepolitičnih nalog Slovenije po vstopu v EU. S članstvom v različnih mednarodnih organizacijah si Slovenija prizadeva za širjenje demokratičnih vrednot, stabilnosti, varnosti in blaginje v svetu, ki se pospešeno globalizira. Ta njena vloga bo prišla do izraza tudi v okviru Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi, ki ji bo predsedovala v letu 2005. Naloga slovenske

suvereno diplomacijo.

⁹⁴ <http://www.sigov.si/vrs/slo/slo-text/ministrstva/ministrstvo-za-zunanje-zadeve.html> (10.12.2003).

⁹⁵ *Temeljni dokumenti, ki urejajo področje delovanja MZZ RS*: (1) Ustava RS; (2) Zakon o Vladi RS (Ur. l. RS, št. 4/93, 23/96, 47/97); *Deklaracija o zunanji politiki* (Ur. l. RS št. 108/99), (3) Zakon o državni upravi (Ur. l. RS, št. 52/02); (4) Zakon o organizaciji in delovnem področju ministrstev (Ur. l. RS, št. 71/94, 47/97, 30/01); (5) Zakon o zunanjih zadevah (Ur. l. RS, št. 1/91); Zakon o zunanjih zadevah (Ur. l. RS, št. 45/01); (6) Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o zunanjih zadevah (Ur. l. RS, št. 113/03); (7) dokument *Primerna zunanja politika - Temeljne prvine zunanje politike RS ob vključevanju v evroatlantske povezave*; (8) Zakon o javnih uslužbencih, Ur. l. RS št. 56/02, ki se uporablja od 13.07.2003.

⁹⁶ Pomembno je upoštevanje dejstva, da je za uspešno diplomatsko dejavnost slovenske zunanje politike in diplomacije potrebno doseči čim večje soglasje tako parlamenta kakor tudi javnosti.

diplomacije je tudi doseči prisotnost v relevantnih mednarodnih informacijskih tokovih⁹⁷.

Kot članica EU bo Slovenija svojo zunanjo politiko -- vsaj v glavnem -- *usklajevala v okviru skupne zunanje politike EU*. Od dinamike izgradnje ustanov te skupne evropske politike je odvisno, koliko bo lahko Slovenija neposredno uporabljala te ustanove in kolikšen del svoje politike bo morala/mogla voditi povsem samostojno. Politični dokument ugotavlja, da bo Slovenija lahko oz. morala **pošiljati svoje kadre v evropske ustanove** in uresničevati svoje ambicije v njihovem okviru. Slovenska diplomacija se bo v prihodnosti *več ukvarjala s promocijo slovenskega gospodarstva in odpirala možnosti v evropskem kulturnem in medijskem prostoru*. Slovenska zunanja politika bo morala *nastopati v evropski javnosti in v evropskem akademskem prostoru*. *Svoje predstavnike bo izobraževala v slovenskih in tudi najbolj kvalitetnih evropskih univerzitetnih ustanovah*.

Učinkovitost sorazmerno manjše diplomacije zahteva primerno *redno izobraževanje kadrov*. Tako je Slovenija s spretnim uveljavljanjem formalnih republiških pristojnosti na področju zunanje politike v bivši Jugoslaviji lahko začela svojo državnost že s primernim diplomatskim kadrom, ki je po številu in strokovni ravni omogočil mladi državi uspešen start v mednarodno diplomatsko življenje. Temelj za to delo, tako doma kot v tujini, je bil Zakon o zunanjih zadevah (1991). MZZ v sodelovanju z univerzitetnimi ustanovami in instituti skrbi tudi za usposabljanje novih kadrov. Zakon o zunanjih zadevah⁹⁸ v svojem 10. členu pravi, da MZZ skrbi za strokovno izpopolnjevanje in usposabljanje zaposlenih na ministrstvu ter da oblike, način in trajanje določi minister. Iz 11. člena Zakona o zunanjih zadevah je razvidno, da v okviru MZZ deluje **diplomatska akademija** ter da se »delovanje diplomatske akademije uredi s posebnim predpisom«⁹⁹. Diplomatska akademija izvaja predvsem strokovno izpopolnjevanje in usposabljanje uslužbencev MZZ ter uslužbencev drugih institucij in gospodarskih sistemov, ki sodelujejo s tujino ali službujejo v tujini. Znotraj Diplomatske akademije so organizirana predavanja tujih in domačih ekspertov s področja teorije in zgodovine mednarodnih odnosov, mednarodnega prava in gospodarstva.

Dokument med drugim ugotavlja, da je »slovenska zunanja politika najprej uveljavila slovensko ime in razmeroma uspešno utrdila slovensko državnost,

⁹⁷ Slovenija, ki je bila prej v svetu predstavljena samo kot etnična skupnost, je s suverenostjo v svetu predstavljena kot sodobna država in sklepa dvostranske in večstranske sporazume na vseh področjih svoje mednarodne dejavnosti. Do novih sporazumov je koristila sporazume nekdanje SFRJ kot ena od njenih zakonitih naslednic.

⁹⁸ Ur. l. RS št. 45/01.

⁹⁹ V sodelovanju s FDV je bila v šolskem letu 1996/97 prvič organizirana diplomatska akademija. Prvi diplomanti »diplomatske akademije« smo končali specialistični študij mednarodnih odnosov leta 1997.

danes pa se vse bolj posveča delovanju in uveljavljanju znotraj mednarodnih organizacij. Slovenija z vstopom v EU ne bo nehala biti država«. Primerna zunanja politika pomeni tudi **pospešeno krepitev slovenske državnosti in državotvorne zavesti** za boljše učinkovanje v pogojih članstva v evroatlantskih povezavah. Slovenija svojo državnost krepi. »Prednost vključevanja v EU vidimo v tem, da nam *evropska pravila narekujejo izboljšanje nekaterih ustanov, disciplino, resnost in preglednost. Ob tem pa Slovenija ne more popustiti pri svoji identiteti in pri ohranjanju svojega jezika in izpolnjevanju državnosti*«.

Slovenija se mora čimbolj kvalitetno in uspešno prilagajati življenju v EU. Politični dokument pravilno predpostavlja, da vsega ni mogoče vezati na EU (oz. na NATO). Slovenija mora računati tudi na morebitne spremembe v teh sistemih. »*Slovenija mora biti pripravljena tudi na življenje v drugačnih okoliščinah*, pri čemer mora misliti predvsem na svoje preživetje in nadaljevanje; misliti mora na to, da si bo zagotovila nacionalno varnost, preživetje in razvoj«.

Da bi razumeli slovenske zunanjepolitične možnosti in probleme, dokument omenja druge podobne (evropske) države. Pri tem ugotavlja, da *Slovenija spada med t.i. male države*. V našo kategorijo »spadajo« predvsem nekatere nekdanje sovjetske in jugoslovanske republike (npr. Estonija, Latvija, Litva, Bosna in Hercegovina, Hrvaška, Makedonija ...). Večinoma so te male države nekoč že doživele krizo svoje lastne državnosti oz. državnosti sploh niso imele. Večinoma so jim takšne ali drugačne okoliščine preprečevale uveljaviti lastno državnost, ki se je posrečila -- kot se običajno dogaja -- ob razpadu imperijev oz. ponesrečenih večnacionalnih sistemov v času revolucionarnih sprememb. »Manjše države se ponavadi *povezujejo med sabo, pri čemer ohranjajo svojo temeljno državno samostojnost*«.

Dokument nadalje ugotavlja, da mora Slovenija »brani svojo temeljno samostojnost; zaradi svoje majhnosti pa se mora tudi povezovati, kopičiti moč, pri čemer je bistveno povezovanje v velike povezave, kot sta NATO in EU«.

Diplomacija kot poklic: Privlačnost diplomacije kot poklica je prisotna v vseh državah; pri tem je potrebno upoštevati nekatere slabe plati kot tudi prednosti¹⁰⁰ tega zanimivega poklica. Posebni privilegirani in zaščiteni status diplomatskega odposlanca sega daleč nazaj v zgodovino, saj med prve oblike družbene organiziranosti sodijo tudi poskusi uradnega komuniciranja ob predpogoju, da se odposlancem zagotovita varnost in nedotakljivost ter svoboda gibanja. Eden od sodobnih avtorjev diplomatskih priročnikov Dembinski (1988, cit. po Osolnik,

¹⁰⁰ Gornjo trditev ponazarjamo z dejstvom bivanja v tujini, kjer so lahko včasih pogoji bivanja, kultura, navade in običaji, podnebje in ostale okoliščine zelo drugačni od pogojev v domovini. Slednje lahko privede do problemov v prilagajanju -- še posebej otrok, ki pa lahko po drugi strani z izkušnjami in znanjem tujega jezika, pridobljenimi z bivanjem v tujini, veliko pridobijo.

1998a:131-2) meni, da »*diplomacija sodi med najstarejše priznane poklice v zgodovini*«.

Večstoletna diplomatska praksa mestnih držav, kakršni sta bili Benetke in Dubrovnik, so v marsičem obogatili pojem in prakso diplomatske službe. V preteklih stoletjih, ko so bile komunikacije diplomatskih odposlancev počasne in negotove, je moral imeti veleposlanik, kot ugotavlja Osolnik (1998a:132) izredno široka in pomembna pooblastila, veliko pa je bilo odvisno tudi od njegove lastne iznajdljivosti, saj so njegova poročila dostikrat zelo dolgo potovala.

Uresničevanje *načela samoopredelitve narodov* je po Osolniku (1998a:132) v 20. stoletju povečalo število novih neodvisnih držav, hkrati s prevlado *koncepta njihove suverene enakosti, ne glede na velikost*. Subjekt mednarodnega prava in s tem partner v diplomatskih odnosih so lahko samo *suverene države*¹⁰¹. V prej nedostopen in selektiven poklic so se poleg predstavnikov velesil in velikih držav vključili tudi predstavniki številnih drugih narodov, tudi manjših držav, kot je Slovenija.

Privilegiji in imunitete, ki jih diplomatom in njihovim družinam zagotavlja mednarodno pravo in priznava država gostiteljica, so bili dani z namenom, da se zagotovi nemoteno opravljanje njihovih nalog; z vso odgovornostjo jih morajo sprejemati tudi diplomati ter se skrbno izogibati vsemu, kar bi lahko pomenilo zlorabo teh ugodnosti.

Sodobna diplomacija je izredno povečala količino in vrsto vprašanj, ki so predmet mednarodnega obravnavanja. Osolnik (1998a:134) ugotavlja, da imajo velike in bogate države v svojih diplomatskih predstavništvih strokovnjake za zelo različna področja, od tistih, ki so specializirani za vprašanja diplomatskega protokola ali konzularne službe, ki se ukvarjajo z vprašanji mednarodnega sodelovanja na ravni političnih in gospodarskih odnosov do strokovnjakov za mednarodne finance, mednarodno znanstveno, kulturno in informativno sodelovanje, pa do energetike, prometa in ekologije, tja do vprašanj mednarodne varnosti, oboroževalne tekme in strateško-varnostnih in vojaških zadev.

Uvodoma smo že nakazali, da morajo *manjše države s skromnim številom diplomatskega osebja zato posvetiti posebno skrb njihovem strokovnemu izobraževanju, ki mora nujno biti interdisciplinarno*. Osolnik (1998a:134) dodaja, da si velesile in bogate države ob številnih strokovnjakih v diplomatskih misijah lahko privoščijo tudi posamezne nepoklicne diplomate, ki so na takšna mesta prišli po političnih zaslugah. *Manjše države bi praviloma morale imeti*

¹⁰¹ V trenutku ustanovitve OZN leta 1945 je bilo v San Franciscu zastopanih samo 50 držav. Nekaj več kot pol stoletja kasneje šteje OZN 185 držav članic, kar pomeni, da se je njihovo število povečalo za več kot tri in pol krat.

profesionalno diplomacijo kot izraz potrebe glede strokovnosti in obvladovanja številnih specifičnih znanj.

V resnici je *diplomacija veščina predstavljanja države*, ki se v praksi odraža v številnih raznolikih opravilih spodbujanja, posredovanja in navezovanja stikov na mednarodni ravni, iz opazovanja, preučevanja in objektivnega poročanja. Prav tako so izredno raznovrstne oblike uresničevanja naloge zaščite interesov lastne države in njenih državljanov.

Lastnosti dobrega diplomata. Med najbolj potrebne in koristne lastnosti dobrega diplomata -- poleg ustrezne *strokovne izobrazbe* – po Osolniku (1998a:136) vsekakor sodi sposobnost opazovanja in hitrega dojetja bistvenega in sposobnost analize zbranih informacij. To predpostavlja veliko sposobnost pomnjenja tistega, kar je bilo povedanega v razgovorih, zlasti bistvenih formulacij. Napačno dojetje sporočila partnerske države lahko po nepotrebnem povzroči zaplete med državama. Med pomembnejše lastnosti diplomata sodi občutek za mero in sposobnost samoobvladovanja¹⁰².

Med pomembne lastnosti uspešnega diplomata sodi *sposobnost komuniciranja* z ljudmi, navezovanja osebnih stikov ter prijateljstva. Kdor je v tem pogledu uspešen, bo kmalu ugotovil, da mora *stike skrbno načrtovati in selekcionirati po pomenu, prednosti in nenazadnje koristnosti*. Tudi za razgovor na sprejemih ni dovolj le svetovljanska gostobesednost in zabavnost. Osolnik (1998a:136-7) pri tem dodaja, da se je treba zavedati, da so sprejemi prava diplomatska borza informacij, kar pomeni, da diplomat vnaprej razmišlja o tem, koga bi želel srečati na sprejemu, kako nevsiljivo pripeljati razgovor na temo, ki ga zanima, ter vedeti vnaprej, kaj se sogovorniku zaupno pove. Na diplomatski borzi, kot na vsaki, je potrebno tako »prodajati« kot »kupovati«¹⁰³.

Kosin (2000)¹⁰⁴ ocenjuje, da potrebujeta tako diplomatska misija kot posamezni diplomat za kakovostno opravljanje nalog v državi sprejemnici *čimveč dobrih zvez*, ki omogočajo pridobivanje podatkov o različnih vprašanih in olajšujejo

¹⁰² Diplomatu se ni potrebno hliniti, vendar si tudi ni mogoče dopustiti izbruhov jeze. Upravičeno in utemeljeno nezadovoljstvo je vedno mogoče izraziti na kulturn in dostojanstven način, ne da bi bili osebno žaljivi do kogarkoli. Preizkušnja za vsakega diplomata so ravno obdobja, ko se stvari med dvema državama ne razvijajo ugodno in ko so interesi dveh držav v nekaterih ključnih vprašanih nasprotujoči. Takrat se mora diplomat zavedati, da je odnose med državami in vladami zelo lahko naglo pokvariti, spustiti na najnižjo raven, mnogo težje pa je te odnose popravljati in praviloma to zahteva veliko več časa in truda.

¹⁰³ Verodostojnost diplomata se gradi postopoma s trudom in delom, izgubi pa se jo lahko zelo hitro. Dober diplomat bo govoril le resnico, ni pa nujno, da istočasno in hkrati pove o določeni zadevi prav vse. Diplomata mora biti sposoben, da svojo državo uspešno, enostavno in razumljivo predstavi svojim sogovornikom. Verodostojnost diplomatskega predstavnika je odvisna tudi od tega, koliko mu je uspelo svoja opažanja, poglede in ocene uveljaviti v krogih lastnega ministrstva in vlade.

¹⁰⁴ Bivši veleposlanik in predavatelj na FDV v Ljubljani Marko Kosin v svojem predavanju na temo »Načrtno ustvarjanje zvez v delovnih okoljih«, ki je potekalo 21.12.2000 v Ljubljani.

izmenjavo mnenj, preko katerih lahko predstavimo slovenska stališča in poglede. Zveze so potrebne za pripravo različnih pogajanj, obiskov in sprejemanje posebnih misij in so nemalokrat nujne za sprožitev ali uresničitev različnih pobud, lobiranje, posredovanje, včasih pa so koristne tudi za objavljane podatkov o Sloveniji v tamkajšnjih medijih. Za diplomata sta izjemno pomembni *sposobnost komuniciranja z občili in javnostjo*, saj se je diplomat dolžan odzvati vabilom na okrogle mize, predavanja ali intervjuje.

Pri tem je pomembno poznavanje *lokalnih običajev in navad*. Uspešen diplomat mora poznati osnovne elemente zgodovine naroda in dežele, v kateri deluje; najboljša pot k temu je učenje in čim boljše obvladovanje jezika države gostiteljice. Tako izraženo zanimanje vzbuja simpatije pri navezovanju potrebnih stikov in lahko diplomatu bistveno olajša opravljanje njegovih nalog.

Vljudnost in ljubeznivost naj bi bila med osnovnimi predpostavkami obnašanja diplomata. Kažeta pa se ne le v potrebni pozornosti in spoštovanju etikete, temveč tudi v vsakdanjem stiku z okoljem. Osolnik (1998a:138) svari, da vsaka nepozornost, *neupoštevanje prednostnega reda ali odstopanje od običajnih norm obnašanja lahko pomeni žalitev s posledicami, ki lahko generirajo negativne posledice v meddržavnih odnosih*. Posebne vljudnostne dolžnosti ima diplomat kot gostitelj. Spoštovati je potrebno vse diplomatske običaje in prakso glede vabil in pravočasnosti prihoda.

Načelno naj bi za diplomata vse glavne odločitve sprejemala njegova vlada in zunanje ministrstvo; Osolnik (1998a:138) spoznava, da se vsak diplomat v praksi srečuje z nenavadnimi in nenadnimi, nepričakovanimi situacijami, ko mora pomembno odločitev sprejeti sam. V tem primeru je važno, da se takšne odločitve ne sprejema zaletavo, temveč trezno, ob upoštevanju vseh dostopnih dejstev in spoznanj, v mejah nujnega, ne dokončno, temveč ustrezno verifikaciji lastnega ministrstva in vlade. Posebna kvaliteta nekaterih diplomatov so njihove *pogajalske sposobnosti*¹⁰⁵.

Pomembna lastnost diplomata je po Osolniku (1998a:139) tudi sposobnost, da vidi določene probleme tudi v luči, kakor jih vidi nasprotna oziroma druga stran, da razume njene motive in način razmišljanja ter njeno argumentacijo in da svoja stališča oblikuje ob upoštevanju le-tega, tako da bi bila čimbolj dojemljiva in morebiti sprejemljiva tudi za drugo stran. Ta *sposobnost posredovanja* med dvema državama in iskanja možnih rešitev, tudi začasnih, če v določenem trenutku ni mogoče najti trajnejših, sodi med ključne naloge diplomata v prid izboljšanja odnosov dveh držav. Po tem, kako uspešen je v tem pogledu, bosta obe strani merili njegovo kvaliteto.

¹⁰⁵ Več o pogajanjih v 6. poglavju.

5.3. Opredelitev obstoječih osnov protokolarnih pravil v Republiki Sloveniji

Obstoječe osnove protokolarnih pravil so navedene v Sklepu o določitvi protokolarnih pravil (v nadaljevanju besedila: Sklep)¹⁰⁶, ki poskuša sistemizirati protokolarna pravila¹⁰⁷, pri tem pa nemalokrat zapostavlja nekatera osnovna pravila diplomatskega in mednarodnega protokola in je v tem kontekstu že zastarel in se posledično v marsikaterem primeru ne izvaja¹⁰⁸. Omenjeni Sklep v opisu posameznih protokolarnih dogodkov *uvaja določeno hierarhijo posameznih funkcij*, čeprav *nenatančno in nedorečeno*¹⁰⁹ ter ne *dovolj skladno z mednarodnim pravom in mednarodno prakso*; doslej je bil dopolnjen¹¹⁰ v smislu vključenosti računskega sodišča in varuha človekovih pravic¹¹¹ in v segmentu kritja stroškov¹¹², t.j., da vse stroške, ki nastajajo pri izvajanju protokolarnih dogodkov, poravnajo porabniki ali naročniki oz. organi gostitelja sami iz sredstev svojega finančnega načrta.

5.3.1. Protokol kot služba

Protokol je *urad oziroma posebna služba* pri vladi in/ali ministrstvu za zunanje zadeve, ki skrbi za stike s tujimi diplomatskimi predstavništvi, organizira obiske državnih delegacij, pripravlja sprejeme in druge pogostitve ter organizira državne svečanosti. Praktično *vsaka država ima v svojem ministrstvu za zunanje zadeve oddelek protokola*. Šef protokola, ki vodi to službo, je praviloma izkušen diplomatski funkcionar v rangu veleposlanika. V mnogih državah so protokolarna opravila osredotočena v enem samem uradu, ki opravlja protokolarne storitve ne samo za potrebe ministrstva za zunanje zadeve, temveč za vlado v celoti, za predsednika vlade in za šefa države, predsednika parlamenta in druge visoke funkcionarje kot npr. predsednika Vrhovnega ali Ustavnega sodišča.

¹⁰⁶ Ur. l. RS, št. 36/94.

¹⁰⁷ Natančneje je Sklep razčlenjen v naslednjem poglavju.

¹⁰⁸ Sklep obsega naslednja *področja*: A. Splošne določbe (protokolarna pravila, protokolarni dogodki, način izvajanja protokolarnih dogodkov, pravice in dolžnosti organov, za katere Protokol RS opravlja protokolarne zadeve); B. Diplomatski protokol; C. Obiski osebnosti iz tujine v Sloveniji; D. Obiski osebnosti Slovenije v tujini; E. Protokolarni dogodki soproge predsednika RS in predsednika Vlade RS; F. Proslave in druge prireditve; G. Odlikovanja, slovesnosti ob izrekanju priseg, svečani podpisi listin in predaje poverilnih pisem; H. Čestitke in zahvale, pogrebi, dnevi žalovanja, sožalja; I. Polaganje vencev; J. Vojaške časti; K. Uporaba protokolarnih objektov; L. Uporaba prevoznih sredstev; M. Financiranje protokolarnih dogodkov; N. Obveščanje javnosti o protokolarnih dogodkih; O. Varovanje ob protokolarnih dogodkih;

¹⁰⁹ Npr. uporaba pojmov: »predstavnik« Državnega zbora, »predstavnik« vlade RS.

¹¹⁰ Ur. l. RS št. 24/95.

¹¹¹ Sklep je bil nadalje dopolnjen v Ur.l. RS št. 47 /97.

¹¹² Ur. l. RS št. 95/02.

V Sloveniji je pred njeno osamosvojitvijo leta 1991 deloval Protokol Izvršnega sveta Skupščine SRS, ki je opravljal protokolarne storitve za vse obiske s Slovenijo oziroma v Slovenijo; slednje kaže na dejstvo, da so se protokolarne dejavnosti razvijale že v obdobju bivše Jugoslavije. Po osamosvojitvi je zaradi novih stikov Slovenije s tujino prišlo do potrebe po reorganizaciji delovanja na področju protokola. Obstoječa protokolarna praksa namreč ni več zadoščala mnogovrstnim protokolarnim pravilom, ki zahtevajo strogo in natančno izvajanje. V RS je prišlo tudi do potrebe po vzpostavitvi oddelka Diplomatskega protokola znotraj ministrstva za zunanje zadeve (v nadaljevanju: Diplomatski protokol), poleg tega pa se je ohranil bivši Protokol Izvršnega sveta Skupščine SRS, ki se je preimenoval v Protokol Republike Slovenije (v nadaljevanju: Protokol RS). Z vpeljavo Diplomatskega protokola so se določile tudi njegove funkcije, ki so v glavnem skladne s funkcijami oddelkov diplomatskega protokola drugih držav.

Z osamosvojitvijo se je RS na področju protokolarnih dejavnosti znašla pred novimi nalogami. Intenzivni mednarodni stiki nove države so terjali *prenovljeno protokolarno službo* in sodelovanje državnih organov na tem področju. V MZZ je bilo potrebno ustanoviti oddelk Diplomatskega protokola in uskladiti medsebojno sodelovanje glede priprav in izvedbe uradnih in delovnih obiskov najpomembnejših predstavnikov Slovenije v tujini ter obiskov šefov držav, predsednikov vlad in parlamentov ustavnih sodnikov in zunanjih ministrov drugih držav v Sloveniji. Že Zakon o zunanjih zadevah (1991)¹¹³ je določil, da se v okviru MZZ RS ustanovi *Diplomatski protokol, ki bo opravljal klasične naloge po vzoru ministrstev za zunanje zadeve po svetu*.

5.3.2. Protokol Republike Slovenije

Protokol RS, katerega služba se nahaja v okviru vladnih ustanov, je skladno s Sklepom dolžan opravljati protokolarne storitve za predsednika RS, za predsednika Državnega zbora RS, za predsednika Vlade RS, za predsednika Državnega sveta RS, za predsednika Ustavnega sodišča RS, za predsednika Vrhovnega sodišča RS, za predsednika Računskega sodišča, varuha človekovih pravic in za *Ministra za zunanje zadeve RS*. Protokol RS ob soglasju generalnega sekretarja vlade opravlja protokolarne zadeve tudi za *druge organe, kadar so ti nosilci protokolarnih dogodkov državnega pomena*.

Protokol RS opravlja organizacijsko-tehnično delo ob obiskih državnih delegacij v Sloveniji, ko je potrebno zagotoviti ustrezen svečani sprejem na letališču,

¹¹³ Danes sta veljavna Zakon o zunanjih zadevah, Ur.l RS, št. 45/01 (07.06.01) in Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o zunanjih zadevah, Ur.l. RS št. 78/03, 113/03. Z dnem začetka veljavnosti tega zakona preneha veljati Zakon o zunanjih zadevah, Ur l RS, št. 1/91-I (25.06.91), njegovo III. poglavje pa se še naprej uporablja do začetka uporabe Zakona o javnih uslužbencih, ki je pričel veljati 13.07.03.

organizirati vsebinski in gostu prilagojen program obiska; skrbi za raven pogostitev (uradna kosila, svečane večerje, banketi, sprejemi itd.), za vabila, prevoze, prenočitvene zmogljivosti itd.. Med protokolarne slovesnosti, ki jih ta služba organizira, sodijo nastopni, poslovilni in delovni obiski diplomatskih predstavnikov pri vodilnih funkcionarjih slovenske države, slovesnosti ob vročitvi odlikovanj, ob podpisu meddržavnih pogodb, državnih pogrebih, ob polaganju vencev, kakor tudi organizacija proslav in drugih *prireditev državnega pomena*. Sklep v 43. členu sicer predvideva, da Protokol RS »usklajuje pošiljanje čestitk in zahval za predsednika RS, predsednika Državnega zbora RS, predsednika Vlade RS, predsednika Državnega sveta RS in ministra za zunanje zadeve«. V praksi¹¹⁴ Protokol RS *ne* pošilja čestitk, občasno pa v imenu visokih funkcionarjev pošilja opravičila tujim diplomatom, zahvale sodelujočim ob obiskih, katerih gostitelj je visoki funkcionar RS, medtem ko Diplomatski protokol v *obliki diplomatske korespondence zgolj izvedbeno skrbi za pošiljanje korespondence*, ki jo tujim državnikom pošiljajo najvišji slovenski državni funkcionarji

Protokol RS v organizaciji obiskov najvišjih tujih državnikov in delegacij tesno sodeluje z organi MZZ in policije glede zagotovitve varnosti visokih gostov iz tujine, kakor tudi z Ministrstvom za obrambo glede zagotovitve častne enote slovenske vojske, da bi se v okviru svečanosti sprejema na letališču ob prihodu in odhodu izkazale ustrezne vojaške časti. V Sloveniji je praksa, da se takšna počastitev izkaže ob *uradnih* obiskih šefov držav in vlad¹¹⁵. Protokol RS o vsakem protokolarnem dogodku z *uradno beležko* obvešča pristojne organe. Na podlagi beležke, ki jo o protokolarnem dogodku izda protokol RS, Urad vlade RS za informiranje v dogovoru z gostiteljem obvesti množična občila.

Protokol RS skladno z navodili za izvajanje Sklepa sodeluje pri organizaciji proslav in drugih slavnostnih prireditev *državnega pomena*, organizira letni sprejem za diplomatski zbor in visoke predstavnike RS, katerega gostitelj je varuh človekovih pravic RS. Protokol RS in Diplomatski protokol organizirata sprejem diplomatskega zbora ob božičnih in novoletnih praznikih, katerega gostitelja sta predsednik republike in predsednik vlade¹¹⁶. Glede na protokolarno prakso ostalih držav in v luči seznanitve s kulturnozgodovinskimi spomeniki in gospodarskim potencialom dežele, slovenski Diplomatski protokol organizira izlet za predstavnike diplomatskega zbora.

¹¹⁴ Pogovor v Protokolu RS, januar 2004.

¹¹⁵ Ob takšni slovesnosti sodeluje tudi orkester slovenske policije zaradi uglaševanja državnih himen dveh držav. Pri slovesnosti ob *predaji poverilnih pisem veleposlanikov tujih držav* predsedniku RS sodeluje manjši častni oddelek Slovenske vojske (1 častnik, 2 podčastnika in 13 vojakov).

¹¹⁶ Protokol RS pošilja vabila, preverja udeležbo, predstavlja goste in skrbi za ostalo logistiko kot tudi izvedbo protokolarnega dogodka, medtem ko Diplomatski protokol v obliki diplomatske korespondence obvešča diplomate o protokolarnem dogodku.

Sklep tudi določa, da Protokol RS organizira *uradne* obiske ministrov za zunanje zadeve v RS oz. uradne obiske drugih gostov, ki so v RS prišli na povabilo ministra za zunanje zadeve, medtem ko *delovne* obiske ministra za zunanje zadeve v tujini (oz. obiskov, ki so v RS prišli na povabilo ministra za zunanje zadeve) organizira Diplomatski protokol.

5.3.3. Diplomatski protokol

Nekateri avtorji *protokol enačijo s ceremonialom* (McCaffree in Innis, 1985:1), kar pa ocenjujemo kot neustrezno opredelitev; pravzaprav bi lahko govorili o diplomatskem protokolu v ožjem smislu in bi zajemal ceremonial in diplomatsko korespondenco in o diplomatskem protokolu v širšem smislu, ki bi bil mnogo širši pojem in bi zajemal še področja privilegijev in imunitet, vprašanja prednosti (*preseansa*), zagotovitev enakih pogojev dela (*reciprociteta*) ter enakopravno obravnavanje njihovih držav in njihovih diplomatskih predstavnikov (*načelo egalitarnosti*).

Danes poznamo štiri področja, ki jih pokriva diplomatski protokol: *imunitete in privilegije* diplomatskih predstavnikov, *uradno korespondenco*, *prednosti* in *ceremonial*. Vendar vedno ni bilo tako, zato bomo najprej pregledali *kratko zgodovino razvoja diplomatskega protokola*.

Pradier-Fodere je definiral *ceremonial* kot »galantnost držav« oz. kot »način in oblike dostojnosti« (cit. po Genet, I, 1931:35). V tem obdobju so namreč *imenovali ceremonial tisto, čemur danes pravimo protokol* in je bil mnogo širši pojem kot danes. Ceremonial je pomenil skupek ceremonialnih pravil vljudnosti, ki se nanašajo na šefe držav oz. na njihove predstavnike. Sestavljen je bil iz dejavnikov, ki so se nanašali na *ugled, rang* in druge oblike *časti* in *pozornosti*. Za vsak dogodek je bil predviden poseben ceremonial. Z njim se je izražalo *spoštovanje* do države in osebnosti, ki to državo predstavlja. *Ceremonial* je v največji meri odvisen *od tradicije držav, zato ni ustaljenih pravil delovanja* za vse protokolarne dogodke. Pri številnih dogodkih pa vendarle lahko opazimo *elemente, ki so vsaj v osnovi podobni v večini držav*.

Ceremonial je na začetku XX. stoletja predstavljal »etiketo, ki je skupek družbenih šeg in običajev o lepem vedenju« (Verbinc, 1976:195), ki je služila plemičem in šefom držav ter vsem ostalim, ki so se ukvarjali z mednarodnimi odnosi, z idejo *političnega ravnotežja* in hkrati tudi tistim, ki so se zavzemali za *absolutno neodvisnost in enakopravnost držav* (Genet, I, 1931:39).

Ker so bili narodi tako modri, da se ceremonialu niso odrekli in so obdali mednarodne odnose z določenim bliščem, ki ni bil *uniformen*, vendar povsod

svečan (včasih tudi veličasten) in vsebuje lepo vedenje in vljudnost, je ceremonial tudi danes eden najpomembnejših dejavnikov v osebnih odnosih v mednarodnem okolju. Obveznost *vljudnosti* in *pozornosti* je rezultat naporov, da bi preprečili vulgarnost in brutalnost, da bi zmanjšali napetosti v odnosih med državami; zato ne moremo razumeti podcenjevalnega odnosa do tega predmeta. Genet meni, da ne moremo zanikati, da so ceremonial, vprašanja etikete, ranga in prednosti doživela določen padec, ki se sklada z zmanjševanjem diplomatskega prestiža (Genet, I. 1931:39). Vendar **ceremonial** iz sistema mednarodnih odnosov ne more izginiti, ker je pomemben **dejavnik ravnotežja**, ker kakor trdi baron de Martens, »sodeluje pri vzdrževanju reda, kot simbol discipline, je racionalen in preprečuje domačnost« (cit. po Genet, I, 1931:40).

Baron de Martens (cit. po Genet, I, 1931:40) deli ceremonial na dve veji: Diplomatski ceremonial, ki ureja časti in razlike, ki pripadajo diplomatom po funkcijah in po rangu, ki jim določi njihov *preseans*. Tak ceremonial obsega: medsebojni rang diplomatskih agentov, red med njimi, njihov rang v državi sprejema in rang njihovih družinskih članov, njihovo umestitev na hierarhični lestvici na javnih sprejemih in osebnih avdiencah, etiketo, odlikovanja in njihova darila (Genet, I, 1931:40).

Ceremonial vlade ali diplomatski protokol pa utrjuje pravila na področju mednarodnih odnosov in se ukvarja z nazivi in imeni držav, njihovimi diplomatskimi predstavniki, njihov obseg ranga in časti, do katerih so upravičeni in oblike vljudnosti. Ta delitev je že zelo stara in danes ne velja več. *Vse naštete zadeve danes ureja diplomatski protokol, torej v diplomatski protokol spada tudi diplomatski ceremonial.*

Še danes je vidna *razlika v razumevanju protokola npr. v ZDA in v Evropi*. Ameriški model daje prednost ceremonialu, ki je dodobra dodelan, medtem ko evropsko pojmovanje protokola enakopravno zajema vsa štiri področja: imunitete in privilegije, korespondenco, prednosti in ceremonial. *Štiri področja diplomatskega protokola so soodvisna in medsebojno povezana*¹¹⁷.

Osolnik, (1998b) opozarja, da je zelo pomembno, da se vsi drugi vladni in državni organi, zlasti pripadniki policije, carine in davčnih služb zavedajo, da je *izključno služba protokola v MZZ pristojna za uradno interpretacijo* (ki je obvezna za vse druge državne organe) glede konkretnega uveljavljanja *diplomatskih imunitet in privilegijev*.

¹¹⁷ Če diplomatski predstavniki ne bi imeli zagotovljenih imunitet in privilegijev, ne bi mogli normalno opravljati svojih funkcij v državi sprejema, ne bi mogli komunicirati med seboj in z vlado sprejema, zato tudi korespondenca ne bi mogla v polni meri obstajati. Ceremonial v pravem pomenu besede sploh ne bi obstajal, saj se predstavniki ne bi udeleževali avdienc in drugačnih sprejemov, ker v državo sprejema brez zagotovljenih pravic in privilegijev sploh ne bi prispeli.

Pomembna obveznost, ki izhaja iz Dunajske konvencije za države gostiteljice je v tem, da so dolžne zagotoviti ustrezne prostorske in stanovanjske pogoje¹¹⁸.

V Pravilniku o notranji organizaciji in delu ter o sistemizaciji delovnih mest v MZZ ter organa v sestavi (Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu) in predstavništvih RS v tujini (1999), je v 11. členu opredeljena *vloga Diplomatskega protokola*. Skladno s pravilnikom MZZ Diplomatski protokol opravlja naloge in zadeve, ki se nanašajo na posredovanje pomoči diplomatsko konzularnemu zboru in diplomatsko konzularnim misijam ter zagotavlja pomoč za normalno funkcioniranje tujih DKP. Skrbi za spoštovanje določb o imunitetah, vsebovanih v Dunajski konvenciji o diplomatskih odnosih (1961) in Dunajski konvenciji o konzularnih odnosih (1963), za zadeve v zvezi z odpiranjem tujih misij, njihovimi prostori in stanovanji, za zagotavljanje recipročnosti glede privilegijev in imunitet, zavarovanje interesov fizičnih in pravnih oseb RS v njihovih odnosih s tujimi diplomatsko konzularnimi misijami, njihovimi člani, uradne objave prihoda, izdajanje diplomatskih in službenih legitimacij, evidenco DK osebja in objavljane seznama tujih DKP v RS. Diplomatski protokol tudi analitično in strokovno obdeluje protokolarna vprašanja, daje pobude in predloge za reševanje vprašanj iz svojega delokroga. Vodi potrebne evidence in dokumentacijo. Poleg tega skrbi za organizacijo seminarjev, posvetov in srečanj za člane diplomatskega zbora, katere organizira MZZ.

A/ Oddelek za diplomatske privilegije in imunitete:

Skladno s pravilnikom MZZ opravlja naloge in zadeve, ki se nanašajo na diplomatske privilegije in imunitete. Skrbi za spoštovanje določb o imunitetah vsebovanih v Dunajski konvenciji o diplomatskih odnosih (1961) in Dunajski konvenciji o konzularnih odnosih (1963). Oddelek skrbi za to, da diplomatske misije, akreditirane v RS in njihovo osebje uživajo vse tiste ugodnosti, ki jih predvideva Dunajska konvencija o diplomatskih odnosih iz leta 1961. To so številna opravila, npr.: da se diplomatskim misijam in diplomatom zagotovi pravica na brezcarinski uvoz, potreben njim osebno in sami misiji, omogoči nakup blaga z izvorom v RS brez davka, zagotovi varen in nemoten pretok diplomatske pošte, komunikacij itd. Zaradi zagotavljanja imunitete tujega diplomatskega in konzularnega osebja se v ta namen izdajo posebne diplomatske in konzularne izkaznice.

B/ Oddelek za ceremonial in organizacijo obiskov:

¹¹⁸ To velja tako za najem ali nakup pisarniških in reprezentančnih prostorov ali stavb diplomatskih misij kot tudi glede stanovanj diplomatov. Službe protokola so v takih primerih dolžne sodelovati z drugimi pristojnimi organi, zlasti z lokalnimi. V kolikor bi prihajalo do lastniških ali drugih sporov med fizičnimi oziroma pravnimi osebami RS in tujimi diplomati ali njihovimi misijami, je protokol ministrstva za zunanje zadeve tista služba, ki mora prevzeti ustrezne diplomatske korake, da zaščiti interese in lastnino slovenskih državljanov, glede na to, da ni mogoče urejanje sporov pred sodiščem.

Drugi oddelek diplomatskega protokola se glede na opredelitev v pravilniku MZZ ukvarja z organizacijo obiskov in ceremonialom, organizira sprejeme, kosila in večerje, ki jih prireja Minister za zunanje zadeve RS ter njegove obiske v tujini. Obisk pri šefu Diplomatskega protokola je prvi uradni obisk, ki ga novo imenovani tuji veleposlanik opravi po prihodu v RS, nakar se mu zagotovi obisk pri Ministru za zunanje zadeve RS zaradi izročitve *kopij* poverilnih pisem.

Oddelek opravlja naloge in zadeve, ki se nanašajo na organizacijo državnih obiskov, protokolarni ceremonial, na organizacijo predaje poverilnih pisem in kopij poverilnih pisem vodij tujih DKP, organiziranje obiskov članov diplomatskega in konzularnega zbora. Poleg tega spremlja in preučuje mednarodno protokolarno prakso ter ceremonial drugih držav, spremlja vsa vprašanja, ki so vezana na organizacijo delovanja in pogoje dela tujih DKP in njihovega osebja. V sodelovanju s političnimi sektorji pomaga pripravljati predloge programov uradnih obiskov in skrbi za njihovo uresničevanje, v sodelovanju s Protokolom RS organizira ceremonial ob *uradnih* državnih obiskih. O vseh vprašanjih iz svojega delovnega področja komunicira z diplomatskimi in konzularnimi misijami ter pomaga pri uresničevanju njihovih pravic in obveznosti. Med drugim skrbi tudi za protokolarna darila, celostno podobo MZZ in DKP RS v tujini pri izdelavi vizitk, vabil in drugih tiskanih dokumentov. Opremlja DKP s simboli slovenske državnosti, sodeluje pri izboru in nabavi opreme v rezidencah in DKP, uvaja kandidate in njihove družinske člane pred odhodom v tujino v osnove diplomatskega protokola, vedenja in oblačenja.

C/ Oddelek za diplomatsko korespondenco:

Diplomatski protokol ima tudi oddelek za diplomatsko korespondenco, ki skladno s pravilnikom MZZ skrbi za to, da so v komuniciranju z drugimi državami spoštovane vse vljudnostne norme in običaji, kot npr. da so poverilnice šefov diplomatskih misij pravilno naslovljene z vsemi uradnimi naslavljanji in naslovi. Ta služba pripravlja predstavitvena pisma, poverilnice in odpoklicna pisma, patentna pisma za naše konzularne funkcionarje v tujini in eksekvatre, t.j. dovoljenja za delo za tuje konzule v RS. Diplomatski protokol pripravlja tudi aktualno diplomatsko listo diplomatskega zbora v RS. Opravlja naloge in zadeve, ki se nanašajo na diplomatsko *protokolarno* dopisovanje in druge protokolarne zadeve. Sodeluje pri odpošiljanju sporočil protokolarnega značaja, ki jih pošiljata predsednik RS in predsednik Vlade RS. Skrbi za pripravo vseh *protokolarnih* sporočil, ki jih pošilja minister za zunanje zadeve. Opravlja diplomatsko protokolarno dopisovanje (note, verbalne note, cirkularne note, memorije, uradna pisma) v angleškem jeziku. Izdeluje tudi poverilna in odpoklicna pisma, patentna pisma in eksekvatre.

D/ Prevajalski oddelek:

Zagotavlja prevajalske storitve za potrebe MZZ.

Težko je natančno določiti, kaj vse sodi v diplomatski protokol, saj so mnenja številnih avtorjev kot tudi praksa posameznih držav dokaj različna. Kot smo že omenili, so protokolarna pravila in diplomatska praksa neločljivo povezani z mednarodnim pravom, še zlasti s tistim delom, ki ga imenujemo **diplomatsko-konzularno pravo**. Mednarodno pravo tudi določa položaj in vlogo posameznega udeleženca (šef države, predsednik vlade, predsednik parlamenta, minister za zunanje zadeve, diplomatska predstavništva) v mednarodnih odnosih.

Skladno z Zakonom o zunanjih zadevah (2001) morajo **diplomati upoštevati predpise, običaje in pravila obnašanja ter protokolarna pravila v sprejemni državi** ter delovati in živeti nazivu primerno. To seveda velja tako za *osebno neposredno komuniciranje kakor tudi za pisne stike*. Nemogoče je namreč uspešno predstavljati lastno državo v tujini, ne da bi posamezni diplomat poznal in obvladoval ta pravila, *spoštoval ustaljene običaje in predpise diplomatskega protokola*. Osolnik (1998b:141) ugotavlja, da vsak *spodrsljaj ali nerodnost na tem področju lahko povzroči hudo zamero in užaljenost*, onemogoči normalno delo posameznega diplomata, vrže slabo luč na celotno diplomatsko predstavništvo ter *morda celo prizadene odnose med dvema državama*, kar je še posebej pomembno za diplomatskega predstavnika manjše dežele. Pravila diplomatskega protokola pa lahko v vsakdanjem življenju diplomatov celo *razrešijo marsikatero dilemo, preprečujejo nesporazume med diplomati različnih držav in kultur in olajšujejo opravljanje njihovih nalog*.

Diplomatski protokol po Osolniku (1998b:141) zajema širok krog uradnih in družabnih pravil (zlasti glede državnega ceremoniala), ki določajo oblike in način medsebojnih uradnih stikov predstavnikov držav in vlad (danes tudi mednarodnih organizacij), kar prihaja zlasti do izraza ob obiskih šefov držav in vlad, ob obiskih državnih delegacij, ministrov in diplomatskih predstavnikov, kakor tudi v njihovem komuniciranju. *Ta pravila izhajajo iz zgodovinskih tradicij in običajev, načel mednarodnega prava in diplomatske prakse, razvila pa so se z namenom, da se stiki predstavnikov držav olajšujejo in odvijajo na skladen in vnaprej določen poenoten način. Cilj teh pravil je, da se zaščiti dostojanstvo in ugled vsake države kakor tudi njihovih najvišjih državnih in diplomatskih predstavnikov*.

Med osnovne naloge protokola sodi *zagotavljanje pogojev za normalno delo diplomatskih misij kot tudi zagotavljanje ustrezne vljudnostne obravnave pripadnikov diplomatskega zbora*. V tem smislu je po Osolniku (1998b:142) protokol zbirka pravil diplomatskega vedenja, *občjenja* in načinov pogostitve ter predstavljanja. Sestavni del diplomatskega protokola so specifične oziroma točno določene oblike vljudnosti in uglajenega vedenja, ki naj bi omogočile (kljub obstoječim neizbežnim razlikam ali celo sporom), da se medsebojni odnosi državnikov in diplomatskih predstavnikov gradijo na *ravni vzajemnega*

spoštovanja, verodostojnosti in zaupanja. Nadalje avtor (1998b:142-3) ugotavlja, da pravila protokola in diplomatske vljudnosti hkrati igrajo tudi pomembno vlogo blažilca v tistih situacijah, ko se odnosi med dvema državama poslabšajo ali celo padejo na izredno nizko raven, saj nudijo diplomatom koristno oporo, ki preprečuje, da bi bila dejavnost diplomatskih misij še bolj prizadeta.

5.4. RAZČLENITEV POJAVNOSTI IZBRANIH VIDIKOV PROTOKOLA V SLOVENSKI PROTOKOLARNI PRAKSI

V osrednjem poglavju se nameravamo najprej seznaniti z *obstoječo ureditvijo protokolarnih pravil RS*, torej natančneje pregledati *Sklep*, v nadaljevanju pa se bomo osredotočili na razčlenitev rezultatov naše ankete, izluščili bistvene ugotovitve in izdvojili probleme ter poskusili ugotoviti razlike in vzroke za njihov obstoj pri uresničevanju slovenskih zunanjepolitičnih ciljev. V nadaljevanju tega poglavja pa podajamo ilustracijo izbranih vidikov protokolarne prakse RS (*prednosti in razpored za omizjem*) in nekaterih držav in s tem različnih sistemov in šol protokola.

Osolnik (2000)¹¹⁹ kritično ocenjuje omenjeni Sklep že v sami definiciji protokolarnih dogodkov in ugotavlja, da Sklep veže protokolarne dogodke samo na pet vodilnih osebnosti države, medtem ko izpušča na primer uradne obiske drugih ministrov (obrambe, financ in ekonomskih resorjev), obiske parlamentarnih delegacij, vojaških delegacij, funkcionarjev OZN, EU, NATO, OVSE ter drugih mednarodnih organizacij in agencij, mednarodnih konferenc in multilateralnih sestankov. Tudi kategorizacija obiskov na *uradne, delovne in zasebne* po Osolniku ni povsem ustrezna, ker izpušča najvišjo kategorijo svečanega obiska šefa države -- *državni obisk (state visit)*. Možni pa so tudi obiski *v tranzitu*, s katerimi se mora ukvarjati protokol. Nadalje sklep *ne navaja razlikovanja* posameznih kategorij obiskov v ravni *ceremoniala*, svečanosti in stopnji izkazane pozornosti in gostoljubnosti.

Osolnik (2000) nadalje ugotavlja, da je glavna slabost sklepa v *nepoznavanju pojma prednostni red (preseance)*, ki obstoja v vsaki urejeni državi in razvršča državne funkcionarje po točno določeni hierarhiji. V večini držav je takšen prednostni red natančno določen v državnem aktu šefa države ali vlade. V vseh državah se takšen prednostni red dosledno uveljavlja še zlasti ob državnih in uradnih obiskih tujih državnikov, ki so predmet omenjenega sklepa. Osolnik (2000) ne pozna nobenega podobnega akta oziroma pravnega sistema, ki bi vseboval le splošne pojme, kot so »predstavnik vlade« ali »predstavnik

¹¹⁹ Osebni intervju z Marjanom Osolnikom (maj 2000 v Ljubljani), predavateljem na Diplomatski akademiji, zunanjim strokovnjakom za mednarodno in diplomatsko prakso.

državnega zbora»¹²⁰. Tako v tem aktu kakor tudi v zakonu o vladi ni določeno, kdo je pooblaščen, da imenuje takšne predstavnike. Če je predstavnik vlade npr. pri poslovitvi na letališču od tujega šefa države član slovenske vlade, bi to še bilo sprejemljivo, vendar si takšno funkcijo predstavnika vlade lahko prisvoji npr. državni sekretar ali državni podsekretar ali celo nižji rang, kar bo s strani gostov ocenjeno kot protokolarno neustrezno zastopstvo.

Neupoštevanje prednostnega reda je razvidno iz več členov Sklepa, kjer se po neustreznem vrstnem redu naštevajo funkcionarji, ki naj bi bili prisotni v posamezni protokolarni situaciji¹²¹. Države v okviru mednarodnih običajev in mednarodne prakse povsem *samostojno odločajo o uveljavljanju protokolarnih standardov* izkazovanja vljudnosti in spoštovanja do svojih uglednih gostov, vendar mora protokolarne standarde, ko jih enkrat sprejme, *uveljavljati dosledno in na enak način do vseh svojih tujih gostov enakega ranga*. O tem ta sklep sploh ne govori, ampak *dopušča popolno improvizacijo* od primera do primera. Sklep namreč ne govori o tem, kdaj in kje se ob prihodu tujega šefa države ali vlade na državnem obisku priredi svečanost dobrodošlice. *V praksi je že uveljavljeno izrecno razlikovanje*, saj nekatere tuje šefe držav ali vlad predsednik republike oziroma predsednik vlade *osebno* pričaka na letališču, druge pa pred predsedniško palačo. To razlikovanje je gotovo opaženo in lahko v nekaterih primerih pripelje do *osebne prizadetosti gosta, kar lahko izniči dosežke obiska in negativno vpliva na vsebino*.

Najverjetneje se pozablja, da protokol predstavljajo splošno sprejeta in že dolgo uveljavljena načela obnašanja v meddržavnih in mednarodnih odnosih, ki so se izkazala kot potrebna in koristna. Gre za uveljavljanje načel vljudnosti in spoštovanja dostojanstva, katerih cilj je zaščititi ugled države in njenih najvišjih državnih predstavnikov.

¹²⁰ Kot na primer v členih 11, 16 in 30.

¹²¹ V členu 11 so določeni funkcionarji, ki pozdravijo tujega šefa države ob prihodu v Slovenijo oziroma se ob odhodu od njega poslovijo in sicer po naslednjem vrstnem redu: »predsednik RS, predstavnik Državnega zbora RS, predstavnik Vlade RS, minister za zunanje zadeve ali državni sekretar MZZ, generalni sekretar Urada predsednika republike, druge osebe, ki jih določi gostitelj«. V tem primeru je položaj ministra za zunanje zadeve nerazumno in nesprejemljivo nizko. Z izjemo predsednika Državnega zbora, noben drug njegov »predstavnik« ne more biti po prednosti umeščen pred ministrom za zunanje zadeve; enako velja za vlado, z izjemo predsednika in podpredsednika. Sicer pa je povsem odveč naštevati v Sklepu, da predsednik republike ob prihodu pozdravi tujega šefa države, ki je prišel na njegovo vabilo ter da je dolžan, da se tudi od njega poslovijo.

Podobno nerazumevanje prednostnega reda je prisotno še v številnih drugih členih, npr. v členu 18, kjer se našteva, kdo vse sestavlja »stalno spremstvo« ob obisku šefa države. Misli se najbrž na stalno častno spremstvo, ki je v svetu običajno in mora biti uradno zabeleženo v programu obiska po *jasno razvidni prednostni lestvici*. Le-ta je izražena v 18. členu sledeče: predstavnik Urada predsednika republike, minister za zunanje zadeve (še en primer neustreznega umeščanja zunanjega ministra) ali predstavnik MZZ, veleposlanik RS v državi gosta.

Tudi člen 21, ki določa osebe povabljene na svečani obed, *ne našteva funkcionarje po prednostnem redu*, saj najprej našteva člane spremstva, šele nato predsednika Državnega zbora, predsednika vlade itd..

Mnoge države, zlasti številne nove neodvisne in samostojne države, predvsem pa manjše države kot je Slovenija, so upravičeno *občutljive* ali jim je v mednarodnem komuniciranju in ob mednarodnih obiskih njihovih državljanov izkazana tista pozornost, spoštljivost in protokolarna obravnava, kot pripada vsaki suvereni in neodvisni državi. *Ne bi bilo smiselno, da bi ravno Slovenija uveljavljala delitev držav po njihovi velikosti in moči.*

Osolnik (2000) pravi, da ima Ruska federacija jasno uveljavljeno in zapisano protokolarno pravilo, da tujega šefa države pričaka na letališču predsednik vlade, če pa je tuji gost predsednik vlade, ga pričaka podpredsednik vlade. Srečanje glavnega gostitelja, predsednika republike s svojim gostom, pa je predvideno šele ob prihodu v predsedniško palačo. Znano je, da ameriški predsednik dočaka vse svoje goste šele ob prihodu na trato Bele hiše, kjer poteka glavna svečanost dobrodošlice, medtem ko gostujočega šefa države na letališču pričaka ustrezno sestavljena visoka delegacija s šefom protokola.

Nadalje Osolnik (2000) ugotavlja, da je *nezadostno obvladovanje diplomatskega prava in slovenske protokolarne prakse* predvsem razvidno v členu 54, ki dobesedno pravi sledeče: »Sodelovanje častne enote ob uradnih obiskih ministrov za obrambo tujih držav poteka v skladu z **načelom recipročnosti**. Sestava častne enote se določi za vsak obisk posebej v skladu z načelom recipročnosti.« Res je, da je načelo recipročnosti eno ključnih v diplomatskem pravu in v mednarodnih odnosih nasploh, vendar je njegova uporaba v tem primeru nesmiselna.

Vsaka država -- skladno velikosti svojih oboroženih sil in upoštevajoč svoje običaje in tradicije -- sama odloča o velikosti vojaške enote, ki jo uporablja v primeru svečanosti dobrodošlice tujim šefom držav ter o ostalih priložnostih uporabe. Pomembna je *doslednost* v smislu, da *vsakemu gostu enakega ranga izkažemo enako obliko vojaške časti*. Recipročnost pomeni zgolj pričakovanja, da bo naš šef države na uradnem obisku v tujini deležen enake vojaške počastitve, kot so jo bili ob tamkajšnjih obiskih drugi šefi držav. Enako velja tudi v primeru uradnega obiska predsednika vlade ali obrambnega ministra. *Neupoštevanje pomeni diskriminacijo in kršenje načela Ustanovne listine OZN o enakosti vseh držav, velikih in manjših.*

Osolnik (2000) pravi, da obstaja v Veliki Britaniji in Rusiji običaj, da ob *državnem obisku (state visit)* kot častno vojaško enoto razpostavijo na letališču enote vseh treh rodov oboroženih sil v velikosti bataljona, ki po opravljenem častnem pregledu v paradnem koraku izvedejo pred gostom in gostiteljem slavnosten sprevid. Vsekakor *velikost naših oboroženih sil kot tudi naša vojaška tradicija niso sorazmerni zaradi napačnega pojmovanja načela recipročnosti*. Osolnik ocenjuje, da *ne bi bilo smiselno posnemati velesile*.

10. in 14. člen omenjenega Sklepa povsem *neupravičeno izenačujeta* -- kot da so v isti kategoriji in rangi -- obiske »predsednika Državnega ali Deželnega sveta ob prihodu v RS«. Nadalje Osolnik (2000) kritično analizira tudi nekatere ugotovitve, ki se razumejo same po sebi (npr. v 17. členu), kot npr., da na slovesnost ob prihodu in odhodu šefa države »vabljen tudi diplomatski predstavnik države gosta«. *Mednarodno uveljavljeno pravilo je*, da ob obisku šefa države, ki prihaja na letališče z letalom, v letalo vstopita dve osebi -- veleposlanik države, katere šef prihaja na obisk in šef protokola države gostiteljice, z namenom, da gosta verodostojno obvestita, da je vse pripravljeno za svečano ceremonijo dobrodošlice.

Sklep uvaja (člen 10, 18, in 29) *protokolarno inovacijo -- koordinatorje obiskov*, s čimer se razvodení odgovornost¹²² in odločanje o podrobnostih programa, o izboru daril¹²³ v primeru posameznega obiska, kar lahko nemalokrat vodi do *nepravilnosti in nepreglednosti pri izboru daril*¹²⁴. Protokol in strokovne službe ministrstva za zunanje zadeve so dolžne zagotoviti vse strokovne nasvete in pravna mnenja, toda *odgovornost je vedno na gostitelju* in tako jo bo zagotovo razumel tudi gost. *Izvedbeno pa je odgovornost povsem jasno na službi protokola*.

¹²² Republika Italija npr. ima centralni protokol, ceremonial je v Ministrstvu za zunanje zadeve.

¹²³ Ob uradnih obiskih najvišjih državnih funkcionarjev je poleg izmenjave odlikovanj na najvišji ravni običaj, da se recipročno izročijo ustrezna *darila*, ki naj bi po svoji estetski in simbolični vrednosti ustrezno predstavljala državo. Upoštevati kaže, da imajo mnoge države, kot npr. ZDA, zakonsko določena pravila, do katere vrednosti lahko njihov državni funkcionar sprejme iz tujine darilo; vse, kar je preko tega, zaseže državna blagajna. Tudi v Sloveniji Sklep določa, da lahko najvišji državni funkcionarji sprejemajo ob obisku uradnih delegacij tujih držav darilo, katerega vrednost praviloma ne sme presegati višine zadnje uradno objavljene povprečne mesečne bruto plače na zaposlenega v Sloveniji. Darila se izbira glede na rang in interese prejemnika. Načeloma so izdelana v Sloveniji in predstavljajo slovensko kulturno dediščino.

¹²⁴ Za izbiro, pripravo, usklajevanje in nabavo daril, ki jih ob uradnih obiskih izročajo predsednik RS, predsednik DZ RS, predsednik Vlade RS, predsednik Državnega sveta RS, predsednik Ustavnega sodišča RS, minister za zunanje zadeve in drugi gostitelji, skrbi Protokol RS. Sklep o spremembah in dopolnitvah sklepa o določitvi protokolarnih pravil (Ur.L RS št. 95/02) v 24. členu omenja, da stroške protokolarnih daril krije Protokol RS iz svojega letnega finančnega načrta. Z namenom preprečitve neusklajenosti in slabše preglednosti *vsak* od organov, udeleženih v *uradnih* obiskih v tujini ali obiskih v RS, *sam* vodi evidenco o darilih, ki so jih prejeli njihovi funkcionarji in uslužbenci. Protokol RS vodi evidenco o vrsti in vrednosti daril, ki so jih prejeli uslužbenci v Protokolu RS.

V primeru obiskov v RS načeloma gostitelj izroči glavnemu gostu *eno glavno darilo v imenu države*. Če je na obisku tudi soproga, se darilo izroči tudi soprogi gosta. Darila se tujim gostom izročajo le v primeru uradnih obiskov, razen če obstoji recipročna obveznost. Darila se izroča tudi članom uradne delegacije, priložnostna darila pa tudi varnostnemu in tehničnemu osebju gosta, vendar le ob uradnih obiskih in če obstoji recipročna obveznost. Darila se vedno izroča preko protokola, razen darilo za glavnega gosta, ki se lahko izroči tudi osebno. Darila se izročajo tudi ob uradnih obiskih visokih predstavnikov RS v tujini in sicer *eno glavno darilo gostitelju in še eno soprogi* ter darila funkcionarjem tujih držav, s katerimi se visoki predstavniki RS srečajo ob uradnih razgovorih. Priložnostna darila se v tujini izročajo tudi varnostnemu in tehničnemu osebju gostitelja.

V 23. členu je zapisano, da je *uradna zdravica* na obedu *po glavni jedi*¹²⁵. Praviloma je zdravica predvidena tik preden se gostom ponudijo sladice in *ko se natočijo penine*.

Osolnik (2000) ugotavlja, da je vprašljivo izenačevati slovesne svečanosti in ceremonije ob prihodu in odhodu. *Mednarodno sprejeta praksa kaže, da je ceremonial odhoda običajno nekaj manj slovesen kot ceremonial prihoda*.

Pomanjkljivosti slovenske protokolarne prakse. Anketiranci¹²⁶ ugotavljajo, da se je slovenska *protokolarna praksa naslonila na splošno uveljavljeno*. Tudi upoštevanje jugoslovanskih protokolarnih določil je ustrezno, saj je tudi jugoslovanski protokol izhajal iz mednarodno uveljavljene prakse.

V nadaljevanju nameravamo natančneje *preučevati družbene okvirje*, v katerih poteka proces sprejemanja zunanjepolitičnih odločitev. Naša glavna naloga ostaja še naprej odkriti *funkcijo, mesto in vlogo protokola* v zunanji politiki držav in v mednarodnih odnosih nasploh. Pa si najprej pogledjmo ***dejavnike, ki vplivajo na razvoj slovenske protokolarne prakse***. Na razvoj slovenske protokolarne prakse so po prepričanju anketirancev vplivali zlasti naslednji dejavniki: 1. *srednjeevropski kulturni prostor*, 2. *mednarodno uveljavljeni standardi protokolarne prakse*, 3. *podedovano pojmovanje in modeli protokolarne prakse iz prejšnje države*, 4. *relativna mladost države*, 5. *materialne omejitve povezane z velikostjo države*.

Kar zadeva prvi element, je le-ta zaradi svoje primerljivosti prispeval k *lahkemu prevzemu mednarodno uveljavljenih standardov protokolarne prakse*. Le-ti opredeljujejo *prevladujoč segment naše protokolarne prakse*, kar je po prepričanju nekaterih anketirancev dobro in pušča razmeroma malo prostora za oblikovanje lastne protokolarne prakse. Mogoče več pomanjkljivosti izvira iz podedovanega pojmovanja in modelov protokolarne prakse iz časov prejšnje države. To ni vneslo samo precejšnjo mero togosti in »razmeščanjen« pogled na protokolarno prakso, zlasti kar zadeva ceremonial, ampak tudi nekatere neupravičene predsodke do minule prakse (npr. rezidenca predsednika države in predsednika vlade). Anketiranci predlagajo razmislek glede možnosti uvedbe ***predsedniške rezidence***, kjer bi predsednik sprejemal visoke goste, ki pa v pred časom sprejetem Zakonu o zagotavljanju pogojev za opravljanje funkcije predsednika republike¹²⁷ *ni omenjena*. »Predsedniški zakon« sicer pomeni korak

¹²⁵ V današnjih pogostitvah je dostikrat glavnih jedi več.

¹²⁶ Od ankete, ki smo jo posredovali 30 osebam (funkcionarjem RS, tedanjim in bivšim diplomatom in ostalim osebam, ki so opravljale oz. še opravljajo protokolarne dejavnosti), smo prejeli odgovore od 18 ljudi. Pri tem smo želeli izvedeti, *kje* so po mnenju anketirancev pomanjkljivosti slovenske protokolarne prakse, *kako* bi pomanjkljivosti lahko odpravili (*predlog konkretnih elementov*) ter *na kakšen način* bi se morala manifestirati kulturna identiteta (svojskost in prepoznavnost) Slovenije.

¹²⁷ Ur.l.RS št. 15 /03.

naprej v smislu ureditve treh področij, t.j. 1.*pogojev za delovanje aktualnega predsednika*¹²⁸ (zakon določa, da je sedež predsednika republike je v Ljubljani ter da za izvrševanje funkcije predsednika republike vlada v soglasju s predsednikom republike določi prostore za delovanje urada predsednika republike, prebivanje predsednika republike in protokolarne objekte); 2.*kadrovska in druga vprašanja ter vprašanja prednosti* znotraj njegovega urada; 3.*pravice predsednika republike po prenehanju funkcije* (predsednik republike ima po prenehanju funkcije pravico do naziva *bivši predsednik republike* in pravico do udeležbe na državnih svečanostih v skladu s protokolarnimi pravili, t.j. umestitev na 7. mesto hierarhične lestvice RS¹²⁹, torej za predsednikom republike, predsednikom Državnega zbora RS, predsednikom Vlade RS, *predsednikom Ustavnega sodišča RS, predsednikom Državnega sveta RS in predsednikom Vrhovnega sodišča RS.*

Kratka zgodovina države sama po sebi ne bi smela predstavljati ovire za razvoj protokolarne prakse, je pa dejstvo, da je tudi *protokolarna praksa, ki se šele oblikuje, objektivno tudi rezultat političnih kompromisov, ki se oblikujejo sočasno z razvojem državnih institucij.* Na materialne omejitve, povezane z velikostjo države, se ne da vplivati, obstajajo pa načini, s katerimi jih je mogoče uspešno nadomestiti. *Manjše države, tudi Slovenija, se morajo naučiti izposojati moč od drugih držav oziroma jo črpati iz mednarodnega okolja.*

Slovenija je kot manjša država soočena s posebnimi problemi na področju protokola, ki izhajajo predvsem iz *različne implementacije* kot tudi *različne interpretacije protokolarnih pravil.* Eden od izpostavljenih problemov je prav gotovo *nezgrajenost sistema protokola, kar izhaja iz pomanjkljivega institucionalnega okvirja na državnem nivoju.* Posamezni elementi nacionalnega protokolarnega ustroja lahko delujejo še tako dovršeno, toda vse je zaman, če niso *povezani v enoten, medsebojno odvisen sistem, ki je vpet v okolje.* *Opazno je tudi podcenjevanje protokola in protokolarnih pravil s strani vladnih funkcionarjev*

Tudi Kosin (1997:232) opaža *šepanje organiziranosti zunanjepolitične aktivnosti.* Ugotavlja, da naše mednarodno nastopanje *ni dovolj usklajeno in enovito.* MZZ *ni zaupana koordinacijska vloga*¹³⁰ in obenem poudarja, da je dejansko opaziti, da vsako ministrstvo na svojem področju dokaj samostojno ter po svoje razvija

¹²⁸ Zakon med drugim ureja zagotavljanje materialnih in drugih pogojev za opravljanje funkcije predsednika republike, podlage za organizacijo in delovanje urada predsednika republike.

¹²⁹ Pogovor v Protokolu RS, april 2004.

¹³⁰ Zakon o zunanjih zadevah (2001) v svojem 2. členu navaja, da »MZZ vsebinsko in protokolarno usklajuje program mednarodnih obiskov in sodeluje v njegovem uresničevanju.« »Druga ministrstva in vladne službe opravljajo zunanje zadeve v okviru svojih pooblastil. O zadevah, ki zadevajo izvajanje zunanje politike, se predhodno usklajujejo z ministrstvom za zunanje zadeve in ga po opravljeni nalogi obveščajo.«

odnose s tujino¹³¹. Pri promociji Slovenije gre v bistvu za izgrajevanje ugleda in podobe novonastale države, saj mora Slovenija komunicirati z mednarodnimi javnostmi in izvajati promocijo z namenom povečanja svoje razpoznavnosti.

Včasih dobimo vtis, kot da se naš politični razred ne zaveda dovolj pomena mednarodne dejavnosti za utrditev samostojnosti, uveljavljanja interesov Slovenije in ohranitve identitete slovenskega naroda. Doslej diplomatski službi ni bila posvečena tista pozornost, ki bi bila potrebna za državo naših hotenj in ambicij. Kosin (1997:232) ugotavlja, da *odnosi med državami še vedno temeljijo zgolj na interesih*. Sicer se *pod vplivom naraščajoče soodvisnosti v svetu vedno bolj uveljavlja mednarodno pravo kot temelj za reguliranje odnosov med državami*. Vzporedno s težnjo po demokratizaciji mednarodnih odnosov se še naprej izvaja *politika interesnih sfer*. Zlasti manjše države morajo pozorno spremljati te procese ter se z dejavnostjo, spretnostjo in verodostojnostjo izogibati raznim čerem, da bi se v okviru danih pogojev optimalno zavarovali in zagotovili lastni interesi. V tako zapletenem svetu danes »diplomacija ne posreduje med dobrim in zlom, ampak med *stranmi z različnimi interesi*. Pri tem so *potrebni kompromisi* med različnimi nacionalnimi željami« (Vukadinović, 1995). Prav uveljavljanje vzajemnih interesov med državami, ugotavljanje skupnih točk, iskanje sprejemljivih kompromisov, ki bi temeljili na možnem skupnem imenovalcu, predstavljajo osnovo dobre diplomacije.

V luči dejstva, da je diplomatska služba *instrument* za izvajanje zunanje politike, Kosin (1997:231) predlaga, naj bo ta instrument čimbolj popoln, sodoben ter na ravni tistih služb, s katerimi se bo soočal pri opravljanju in izvrševanju svojih nalog. Da bi bila kos odgovornim nalogam pri sistematičnem spremljanju mednarodnih dogajanj in tekočem informiranju državnega vodstva ter da bi lahko pravočasno oblikovala predloge za ustrezne ukrepe glede zavarovanja in udejanjanja naših interesov pri izvajanju državne zunanje politike, bi morala biti diplomatska služba, kot avtor (1997:233) nadalje ugotavlja, tudi *dobro obveščena, profesionalno občutljiva in ustrezno organizirana*¹³².

¹³¹ Kljub zakonski obveznosti, mnoga ministrstva ne obveščajo zunanjega ministrstva o svojih stikih s tujino, kaj šele da bi z njim usklajevala svoje dejavnosti v svetu. Hkrati ni dovolj utečena vloga vlade kot koordinatorja mednarodnih aktivnosti med posameznimi resorji in je tako na tem področju precej nereda. Premalo so tudi opredeljeni odnosi med vlado in parlamentom (Odborom za zunanjo politiko Državnega zbora), saj se Odbor včasih želi vpletati v operativne korake vlade, vlada pa včasih želi »prevaliti« svojo odgovornost na parlament.

¹³² Politične stranke imajo veliko vlogo pri oblikovanju zunanje politike in nadziranju njenega izvajanja tako v vladi kot v parlamentu. Feltham (1993:1) pravi, da je »oblikovanje zunanje politike kot enega od vidikov nacionalne politike naloga politikov, medtem ko je vodenje in usklajevanje različnih zunanjepolitičnih prioritet naloga diplomatov«.

*Osnovno pomanjkljivost slovenske protokolarne prakse*¹³³ anketiranci vidijo v tem, da *bi moral biti protokol, kot v večini držav, centralno voden in organiziran v okviru MZZ RS*. Sedanja praksa, da imamo ločen Diplomatski protokol in več protokolarnih služb in ne povsem urejeno sodelovanje med njimi, vključno z *uporabo različnih meril*, je posledica dejstva, da do slovenske samostojnosti ni bilo potrebe po specializiranem servisu, namenjenemu za tuja diplomatska in konzularna predstavništva. Ta specifična potreba bo vedno obstajala (privilegiji, imunitete ipd.), vendar je lahko organizirana **le kot del enotnega protokola znotraj ministrstva za zunanje zadeve**.

Kako bi pomanjkljivosti slovenske protokolarne prakse lahko odpravili? Manjša država v diplomaciji razpolaga s skromnejšimi materialnimi in kadrovskimi viri, vendar je kljub temu lahko močna in uspešna, če ima *dobro organizacijo in usklajeno celotno zunanjo službo*. Zanj je pomembno, da racionalno izbira cilje zunanje politike, ustanovi diplomatsko mrežo s kakovostnimi kadri, usposobljenimi za opravljanje različnih nalog, predvsem pa da ima intelektualno močno in ustvarjalno analitsko jedro¹³⁴.

Nujno je, da manjša država uporablja v svoji zunanji politiki predvsem sredstva prepričevanja -- zlasti diplomacijo. Z njeno pomočjo lahko tudi manjša država doseže zdrave kompromise. Pri opredeljevanju strategije in prednostnih nalog diplomacije Slovenije je treba upoštevati, da je Slovenija novonastala država, ki si mora svoje mesto v mednarodni skupnosti šele ustvariti, vendar pa je za njen kakovosten razvoj ključnega pomena prednost geopolitičnega dejavnika. V mednarodnih odnosih se mora slovenska diplomacija zavedati pomena strateške lege svojega ozemlja glede na dogajanja, razvoj in procese v tem delu sveta. Slovenska zunanja politika ne more biti omejena le na tradicionalno diplomacijo, ampak se mora angažirati tudi na gospodarskem, znanstvenem in kulturnem področju.

Postavlja se vprašanje, **kako evidentirati in odpraviti pomanjkljivosti slovenske protokolarne prakse**. Naslednji *koraki*, ki jih predlagajo naši anketiranci, bi nam lahko bili v pomoč pri identifikaciji pomanjkljivosti slovenske protokolarne prakse: 1. **Poskus kodifikacije slovenske protokolarne prakse**. Potrebno bi bilo zbrati vse pisane in nepisane norme slovenske protokolarne prakse, pri čemer bi naleteli na določene pomanjkljivosti zaradi *razpršenosti pristojnosti*. Pri nas je protokol *decentraliziran*¹³⁵, kar vodi do decentraliziranega

¹³³ Dejstvo je, da velika večina anketirancev opozarja na *decentralizacijo slovenske protokolarne prakse in pletira v korist centralizacije in s tem večje preglednosti*.

¹³⁴ Poleg glavnih zunanjepolitičnih organov je potrebno z namenom zagotovitve čim boljše strokovne podlage odločitvam zunanje politike v manjši državi vzdrževati stike z raziskovalnimi centri, univerzo in posamezniki zunaj vlade.

¹³⁵ V mnogih državah imajo samo en protokol, vendar imajo potem pri predsedniku republike ali/in predsedniku vlade ter v parlamentu še po eno ali dve osebi, ki skrbita za protokolarne zadeve.

oblikovanja protokolarne prakse. 2. **Primerjava z mednarodno prakso in prakso nekaterih skrbno izbranih primerljivih držav.** Po opravljeni primerjavi bi del, ki odstopa od mednarodnopravno pozitivno urejenih protokolarnih določil, preprosto uskladili, ostaja pa zahtevnejši del, kjer je potrebna uskladitev z mednarodnim običajnim pravom in mednarodno prakso¹³⁶. 3. **Enoten pristop k izobraževanju** na področju protokola. Pri izobraževanju na področju protokola bi bila *potrebna koordinacija bodisi v okviru diplomatske akademije ali v drugi ustrezni obliki strokovnega izobraževanja ob delu*. Doslej v Sloveniji na protokolarnem področju *razen specialističnega študija mednarodnih odnosov v okviru FDV* ni bilo celovitega in preglednega izobraževanja.

Ocenjujemo, da bi z uvedbo *enotnega protokola odpravili* različna merila¹³⁷, do katerih prihaja zlasti pri mednarodnih obiskih. Skupni učinek zgoraj navedenih pomanjkljivosti je po mnenju anketirancev manj pregledna in manj učinkovita zunanja politika. Del anketirancev tudi opaza, da je občasno povsem viden tudi vpliv strankarske politike na delo protokolarnih služb, ob nedelujočem sistemu sankcij.

Morebitne pomanjkljivosti je, po prepričanju večine anketirancev, *moč odpraviti s tem, da udeleženci protokolarnih dogodkov upoštevajo pravila*, ki so za posamezni protokolarni dogodek predvidena¹³⁸.

Na kakšen način bi se morala manifestirati kulturna identiteta (svojskost in prepoznavnost) Slovenije? Glede na dejstvo, da je večina protokolarne prakse že mednarodno standardizirana, po mnenju večine anketirancev, ni veliko prostora za tipičen slovenski pristop. Kolikor ga je, bi morali izhajati iz tega, *kako želimo predstaviti kulturno identiteto Slovenije*. Pri tem bi, na predlog anketirancev, kazalo izhajati iz naslednjih dejstev: 1. da je *Slovenija manjša država* (pretirano posnemanje velikih bi njenemu ugledu prej škodovalo kot koristilo), 2. da je *Slovenija mlada država* (to bi lahko pokazali s tem, da je npr. pri ceremonialu več svežine in manj togosti, da večji pomen namenjamo vsebini kot obliki), 3. da je *Slovenija sodobna država* (pretirano poudarjanje folklore, rustikalnosti in obremenjenosti s travmatičnimi deli zgodovine naj nadomesti kreativnost), 4. da je *Slovenija država s kulturno tradicijo* (to se da pokazati zlasti

¹³⁶ Po primerjavi z mednarodno prakso in glede na rezultate naše ankete, predstavlja nedavna *poenostavitve ceremoniala pri predaji poverilnih pisem* -- ukinitve govorov oziroma nagovora nastopajočega veleposlanika in odgovor predsednika republike -- korak naprej v smislu *poenostavitve in univerzalizacije protokola*.

¹³⁷ Pri tem mislimo tudi na različno »klasifikacijo« in *neenotnost pri vrednosti in izbiri daril*, ki lahko privede do resnih nepravilnosti in nerodnosti.

¹³⁸ Ocenjujemo, da je priprava protokolarnih dogodkov na zelo visokem nivoju. Občasno pa je opaziti v delu *koordinacije med organizatorji protokolarnega dogodka* in udeleženci protokolarnih dogodkov precejšnjo neusklajenost. Pomanjkanje pomembnih podatkov pogosto vodi do improvizacije izvedbe protokolarnih dogodkov. Na najvišjem nivoju pa je, kot ocenjujejo sogovorniki, služba varovanja protokolarnih dogodkov.

s pogostejšo protokolarno rabo prilagojenih zgodovinskih in kulturnih objektov in »dozirano« rabo kulture pri promocijskih dejavnostih).

S protokolom, ki je povzetek splošno uveljavljene prakse, je, po mnenju nekaterih anketirancev, *težko manifestirati kulturno identiteto*. Lahko jo manifestiramo le v podrobnostih (pomembnost detajlov), torej z izbiro dejavnikov, ki dajejo specifični pečat protokolarnemu dogodku. To velja za izbor in dekoracijo prostora, aranžiranje omizja, izbor hrane, izbor protokolarnih daril ter njihovo aranžiranje in podobno¹³⁹. Ocenjujemo, da je to v naši protokolarni praksi razmeroma dobro uveljavljeno.

Ugotovili smo, da gre pri promociji Slovenije v bistvu za izgrajevanje ugleda novo nastale države, saj mora Slovenija komunicirati z mednarodnimi javnostmi in opravljati *promocijo z namenom povečati svojo razpoznavnost*. Pri tem je opazen problem koordinacije aktivnosti različnih akterjev promocije. Anketiranci poudarjajo pomembnost komunikacijskih aktivnosti različnih organizacij -- v izogib razdrobljenosti in decentralizaciji promocijskih aktivnosti -- ter predlagajo usklajenost in čim boljšo povezanost.

Glede *svojskosti in ugleda Slovenije* pa se anketiranci v glavnem strinjajo, da se bomo najbolj izkazali, če bomo gospodarsko uspešna država, če bodo prebivalci živeli v blagostanju in imeli čim višji standard ter če se bomo obnašali kot tvorna in odgovorna država v mednarodni skupnosti. Anketiranci ugotavljajo, da se z našo kulturo v svetu ne bomo mogli posebno uveljavljati, saj tudi v drugih državah ne primanjkuje kulturnih dosežkov. Seveda je za nas ohranjanje slovenskega jezika in kulturne identitete izrednega pomena, zato moramo temu posvečati veliko pozornost.

V naslednjem poglavju nameravamo obravnavati predvsem *ilustracije* izbranih vidikov *prednosti* in *razporeda za omizjem* in jih aplicirati na primer *slovenske* protokolarne prakse.

5.4.1. Prednostni red

Kot smo nakazali že v prehodnih poglavjih našega magistrskega dela, so vprašanja *prednosti* vedno igrala pomembno vlogo v odnosih med državami, še posebej v zgodnjih obdobjih diplomatske zgodovine. Ta vprašanja so pogosto vodila do smešnih, včasih pa tudi do zelo resnih *konfliktov med državami*. Takšno stanje je privedlo do *nujnosti upoštevanja mednarodnega prava*, ki bi bila sprejeta kot obča pravila uravnavanja mednarodnih odnosov.

¹³⁹ Eden izmed anketirancev predlaga razmislek o uporabi »posebnih nacionalnih simbolov«, morda neke vrste dodatkov (pokrival za glavo, rut, šalov in značk) za delavce protokola ter narodnih noš in glasbe ob sprejemih gostov na letališču.

Ugotovili smo, da sodi prednostni red (*precedence* -- angl., *preseance* -- franc., *precedenza* -- ital., *staatliche Rangfolge* -- nem.) med najpomembnejša opravila protokolarne službe v vsaki državi. Razvrščanje funkcionarjev po določenem prednostnem redu (tj. hierarhična lestvica, s katero se razvrščajo posamezniki odvisno od njihovega položaja, funkcije in pomembnosti) je zlasti pomembno v primeru formalnih svečanosti, ceremonij, uradnih banketov. Napačna odločitev glede položaja v prednostnem redu v primeru posameznega tujega ali domačega funkcionarja pomeni, da se njegov uradni rang ne spoštuje in se *ocenjuje kot direktna žalitev tako določene osebe, kakor tudi države, ki jo predstavlja*.

Večina sodobnih držav ima z lastno zakonodajo ali izvršilnimi predpisi natančno urejen prednostni red, ki opredeljuje *prvenstveni prednostni red* državnih in vladnih funkcionarjev posameznih vej oblasti (*senioriteto*) -- vključno vojaških in cerkvenih dostojanstvenikov ter drugih uglednih osebosti s področja javnega, kulturnega in znanstvenega delovanja. Prednostni red upoštevajo službe protokola ob priložnosti svečanih in uradnih protokolarnih dogodkov, kot na primer ob državnih in uradnih obiskih tujih državljanov in delegacij, za izdelavo razporeda za omizjem ob svečanih banketih, na tribunah ob državnih prireditvah na prostem ali akademijah v dvoranah ipd., spoštujejo pa ga tudi diplomatska in konzularna predstavništva. Brez ustreznega prednostnega reda je težko pravilno razporediti goste za omizjem svečanega kosila ali večerje oziroma jih ob priložnosti državnega obiska razporediti v koloni vozil. Tudi razpored šefov držav in vlad ob sestanku na vrhu OVSE ali EU (npr. za skupinsko fotografijo) je vedno pripravljen upoštevajoč načela in kriterije prednostnega reda (v primeru funkcionarjev enakega ranga velja upoštevati kriterij časa prevzema funkcije). Visoki državni in vladni funkcionarji, ki se ob gostitelju razvrščajo ob prihodu tujega državljanov, da bi se z njim pozdravili, se prav tako povsod razvrščajo po točno določenem in uveljavljenem prednostnem redu. V praksi mednarodnih odnosov in v diplomaciji se dosledno uporablja prednostni red držav in državljanov, npr. v razporedu na mednarodnih konferencah ali sedežih delegacij na Generalni skupščini Združenih narodov, kjer so države in njihovi funkcionarji enakopravni¹⁴⁰.

Določanje prednostnega vrstnega reda med funkcionarji države sprejemnice ter diplomatskimi in konzularnimi predstavniki držav pošiljateljic je ena izmed nalog *Diplomatskega protokola*. *Prednostni red ne predstavlja kršenja načela enakopravnosti držav ali državljanov*. Kljub prodoru »načela suverene enakosti držav« v ustave držav in v Ustanovno listino Združenih narodov, je vprašanje prednostnega reda in umestitve v hierarhično lestvico ohranilo v mednarodnih odnosih in še posebej v diplomaciji velik pomen. Če ne poznamo pravega ranga

¹⁴⁰ Prednostna lista v OZN je podana v prilogi D.

in prednosti določenega gosta, to pomeni *žalitev ne samo zanj, temveč tudi za državo, ki jo predstavlja*.

Šefu misije mora pripadati njegovo pravo mesto, ker *predstavlja svojo državo* in zato ponavadi pri vprašanih ranga ne sme popustiti. Poznane pa so priložnosti, ko veleposlaniki *odstopijo* svoje mesto drugemu visokemu uradniku, če ocenijo, da si določena oseba zasluži tako visoko umestitev na hierarhični lestvici oziroma če je gostitelj za to zainteresiran. Prednost je pravica določene osebe, da je postavljena *pred* druge osebe v primerih svečanih in drugih protokolarnih ceremonij. Pravzaprav pomeni pravico do ranga in časti, ki iz tega izhajajo, da je sprejet, kot pripada njegovi funkciji in dostojanstvu. Upoštevanje prednosti kaže na *organiziranost družbe, njeno koordiniranost in disciplino*.

V bistvu gre predvsem za *izražanje spoštovanja in priznanje dostojanstva določene funkcije in položaja* in ne toliko posamične osebnosti. Zato v načelu prednostni red ostaja v veljavi ne glede na spremembe, do kakršnih lahko prihaja kot rezultat volitev in demokratičnih procesov. Seveda je mogoče določen prednostni red po postopku, kot je bil sprejet, sčasoma dopolnjevati in spreminjati.

Vsak nacionalni sistem prednostnega reda določa, katere funkcije in položaji so enakovredni, oziroma, kateri so višji in kateri nižji. Znotraj enake kategorije položajev, npr. državnega podsekretarja, bi moralo veljati načelo prednosti, upoštevajoč trajanje opravljanja določene funkcije in pomembnost resorja. Večina nacionalnih sistemov vključuje v prednostno listo cerkvene dostojanstvenike, pomembne osebnosti javnega življenja kot tudi bivše nosilce ključnih državnih funkcij in njihove vdove.

Ameriški avtorici izčrpneга priročnika o diplomatskem protokolu Mary Jane McCaffree in Pauline Innis (1985:1-11), dolgoletni in izkušeni sodelavki Bele hiše in ameriškega ministrstva za zunanje zadeve, začenjata svojo strokovno knjigo o protokolu s poglavjem o *prednostnem redu*, za katerega pravita, da je »*ključno pravilo diplomatskega protokola*, ki se v ZDA dosledno spoštuje na vseh uradnih prireditvah, kjer so zastopani funkcionarji ali predstavniki vlade«. V mnogih državah je akt o določitvi prednostnega reda -- potem, ko je bil medresorsko in med vsemi vejami oblasti usklajen -- vsebovan v odloku vlade in objavljen v uradnem listu. Vedno je takšen dokument dostopen preko službe protokola.

Uvodoma smo predpostavljali, da mora biti **protokol *inter alia* neviden in se ga ne sme čutiti, njegova pomembnost pa se oceni kadar postane viden, torej ko v praksi ni ustrezno izvajan in nastanejo problemi**. Primeri protokolarnih spodrslijajev sami po sebi, *per se*, kažejo na pomen, ki ga ima protokol na meddržavne odnose, saj odražajo njegovo pravo vlogo šele takrat, ko protokol ni

dovolj dodelan in se praksa ne drži pravil. To kaže na *pomembnost brežhibnega protokola*.

V mednarodnih odnosih so znani primeri **resnih zapletov**, do katerih je prišlo zaradi neupoštevanja načel prednostnega reda, kar *lahko ima negativne posledice celo na meddržavne odnose*. Osolnik (2000) se spominja primerov, ko je veleposlanik zapustil določeno protokolarno prireditev, ker je ocenil, da na njej ni bil deležen ustrezne umestitve na hierarhični lestvici v okviru protokolarnih prednosti, ki bi pripadala njegovi funkciji¹⁴¹. Napačna umestitev na hierarhični lestvici v primeru tujega ali domačega funkcionarja se praviloma ocenjuje kot *izraz nespoštovanja in kot žalitev tako prizadete osebe, kot tudi države oziroma institucije*, ki jo predstavlja in lahko generira negativne posledice na izvajanje zunanje politike.

Zgodovina diplomacije je polna zgodb o **sporih in celo vojnah** zaradi prestižnega **vprišanja ranga posameznih držav in njihovih vladarjev**. V zvezi z evolucijo večstranske diplomacije 17. stoletja želimo na tem mestu opozoriti na **diplomatske probleme**, ki jih jedrnato povzema Simoniti (1995a:16-7) in zadevajo *pravico do prvenstva (preseans)* in neučinkovitost pri sprejemanju odločitev, kako končati obstoječe ali kako preprečiti grozeče konflikte. Dolgotrajnost pogajanj je bila zato neizogibna. V nadaljevanju želimo ilustrirati tudi nekatere primere, ki potrjujejo našo podmeno, da se **nesoglasje glede proceduralnih vprišanj lahko uporabi za doseg političnih ciljev**.

Naj kot prvi primer navedemo pogajanja za Westfalske sporazume, ki so trajala sedem let¹⁴². Pomemben razlog za dolgotrajnost in zavlačevanje v pogajanjih je bil tudi *način uporabe posrednikov (mediatorjev)*, ki sta jih morali stranki v pogajanjih *pisno obveščati* o svojih stališčih, predlogih in protipredlogih. Mnogo časa je vzel tudi problem uporabe *jezika*¹⁴³.

Na kongresu v Olivi (1660) je npr. posrednik dosegel sporazum, da je mogoča tudi neposredna (verbalna) diskusija med strankami v sporu, vendar je *dogovor o protokolarnih vprišanjih (pravica do prvenstva -- kdo naj govori prvi; kako naj se odgovarja; ali se poleg ustno lahko odgovarja tudi pisno; vprišanje pravice do*

¹⁴¹ Tudi McCaffree in Innis (1985:1) ugotavljata, da so npr. na privatnih zabavah, ki so jih organizirali ameriški državljani, tuji veleposlaniki pogosto grozili, da bodo predčasno odšli, ker so ugotovili, da jih je gostiteljica posedla pod njihovim protokolarnim rangom. Na zabavah so ostali le, če je gostiteljica spremenila sedežni red, ki je nato odgovarjal njihovem rangu po protokolu.

¹⁴² Delo se je odvijalo na dveh kongresih (v Münstru in Osnabrücku) tudi zato, da bi se izognili težavam in proceduralnim problemom, ki bi zagotovo nastali, če bi Švedi in Francozi formalno sodelovali na istem kongresu.

¹⁴³ Šlo je za vprišanje, ali morajo biti pisanja mediatorjem samo v latinščini ali pa so lahko tudi v francoščini. V vlogi mediatorja sta delovala posebna odposlanca papeža in Beneške republike, ki je bila poklicana, da posreduje.

replike), kako naj le-ta poteka, *povzročil dodatna nesoglasja*, ki so trajala nekaj let.

Na kongresu v Ryswycku (1697) je bila prvič uporabljena *nevtralna okrogla miza*, ki je formalno in optično vsem zagotavljala *enakopravni položaj*¹⁴⁴.

Kot ilustracijo naj navedemo tudi primer podpisovanja miru v Sremskih Karlovcih 26. januarja 1699 med t.i. člani Svete lige in Turčijo, kjer so diplomati storili vse, da delo ne bi zastalo samo zaradi sporov glede proceduralnih ali ceremonialnih vprašanj. Na prvem formalnem zasedanju je bil namreč sprejet dogovor, da se *ne izvajajo toga pravila o protokolu in ceremonialu*, temveč da pogajanja ves čas potekajo neformalno. Tako je tudi bilo do januarja 1700, ko je bil sporazum formalno podpisan. Ob priložnosti svečanega podpisa mirovne pogodbe so morali postaviti poseben *okrogel paviljon s petimi vrati*, da so lahko predstavniki petih držav podpisnic *sočasno vstopili in podpisali sporazum za okroglo mizo*.

Večstranska diplomacija mora še pred sklicem konference ali kongresa razčistiti nekatera na videz povsem *proceduralna vprašanja*, kot npr. katere države bodo sodelovale, sestavo dnevnega reda na konferenci ter v kateri državi in mestu bo zasedanje, oblike sklepnega dokumenta. *Izbor države in konkretnega mesta* ima poleg povsem praktično-političnih tudi *simbolične posledice*. Po običaju je konferenci predsedoval vodja delegacije države gostiteljice. *Predsedujoči lahko odločilno vpliva na proceduro in s tem na vsebino*. Metternich -- kot predsedujoči kongresom na ozemlju Avstrije (Dunaj, Troppau, Ljubljana in Verona) -- je brez dvoma *znal izkoristiti položaj predsedujočega*. V Troppau, sicer glavnem, pa vendar zakotnem mestecu avstrijske Šlezije, je Metternich izkoristil ves svoj talent in diplomatsko vztrajnost v pogajanjih z ruskim carjem Aleksandrom; v podobnem zakotju, pa vendar uspešna, je bila konferenca v Algecirasu.

Na kongresu v Utrechtu (1712-1713) ni bilo formalnih zasedanj, delo se je odvijalo brez posrednika¹⁴⁵. Kongres je sicer propadel zaradi nekega na videz povsem *proceduralnega vprašanja*, ali naj stranke komunicirajo pisno ali ustno.

¹⁴⁴ Na istem kongresu so se povsem zaradi racionalnosti in ekonomičnosti pogajalci odločili, da se formalno razpravlja o predhodnih pisnih predlogih samo v sredo in soboto; ponedeljek in četrtek pa sta bila namenjena za neposredna verbalna pogajanja, in to neformalno v Haagu. Ryswick se pogosto navaja kot primer učinkovitih in sočasnih *zasebnih neformalnih bilateralnih pogajanj*. Medtem ko so se sicer pogajalci redno formalno sestajali, sta v zasebnih dvostranskih pogajanjih lord Bentinck in maršal Bouffles v mesecu dni (od 8. julija do 2. avgusta 1697) izoblikovala pogoje za mirovni sporazum med Anglijo in Francijo.

¹⁴⁵ Stranke niso razpravljale o pooblastilih pogajalcev, to je o temi, o kateri so se tedaj vedno radi prepirali in je bila dober razlog za zavlačevanje. Končno besedilo sporazuma so preprosto predali nizozemskemu diplomatu, ki je opravljal funkcijo sekretarja kongresa.

Na osnovi gornjih ilustracij smo ugotovili, da so ***proceduralna vprašanja pravzaprav prvovrstna politična in diplomatska vprašanja, ki zadevajo suverenost, nacionalni ponos ter zaznavanje lastne uspešnosti, kar je še posebej pomembno za diplomacijo manjše države.***

Kot smo uvodoma predpostavljali, je lahko **izbira protokolarnih postopkov mednarodnih dogodkov učinkovito sredstvo za posredovanje nekega vsebinskega sporočila in daleč presega tehnično sestavino protokolarnih postopkov.** V tem smislu naj omenimo tri dogodke, ki so v tej luči še posebno zanimivi. Prva dva segata v čas po prihodu Napoleona Bonaparteja na oblast, tretji pa se je zgodil v sodobnih bilateralnih odnosih med Makedonijo in Bolgarijo.

Potem, ko se je leta 1804 Napoleon Bonaparte proglasil za francoskega cesarja, je decembra istega leta *želel svoj novi položaj utrditi tako, da bi na kronanje povabil tudi papeža Pija VII.* Po dolgih diplomatskih pogajanjih med Parizom in Vatikanom, s katerim je leta 1801 sklenila konkordat, se je *papež le vdal in pristal, da bo on odšel v Pariz, kjer bo okronal novega francoskega suverena.* To je bila za cerkvene oblasti težka odločitev, saj je bila navada, da so posvetni vladarji, ki so želeli papežev blagoslov, prišli v Rim in tam na kolenih sprejeli papežev blagoslov. Pij VII se je, kot pričajo zgodovinski viri¹⁴⁶, za ta korak odločil *zaradi izjemne moči* takrat 35 letnega Bonaparteja. *Prvemu protokolarnemu porazu je sledil še eden, za ponos in status rimsko katoliške cerkve mnogo hujši.* V notrdamski cerkvi je bila 2. decembra 1804 zbrana francoska politična elita in celoten kardinalski zbor s papežem na čelu. Ko je nastopil trenutek, v katerem naj bi Napoleon pokleknil, da bi ga, klečečega, papež okronal, je na veliko presenečenje vseh zbranih, Napoleon sam segel po kroni, se obrnil proti cerkvi, tako da je papežu kazal hrbet, in se stoječ pokonci sam okronal. *Sprememba protokola kronanja je bila razen Napoleonu znana le še papežu, ki pa se ji, ko je zanj zvedel v zadnjem trenutku, ni upal upreti. S to simbolno gesto, s spremembo protokola poteka kronanja, je Napoleon rimsko katoliški cerkvi pokazal, da ne priznava nobene oblasti, ki bi bila nad njim, ki bi presegala njegovo lastno voljo.*

Kot eden od primerov, da se *nesoglasje glede proceduralnih vprašanj lahko uporabi za doseg političnih ciljev*, Simoniti (1995a:16-7) navaja kongres v Pragi (1813): Napoleon, poražen v Rusiji in prepričan, da mu samo zmaga lahko ohrani položaj v Franciji, je *blokiral možnost sklenitve kompromisnega sporazuma z zmagovito stranjo* tako, da je *ponovno sprožil staro vprašanje*: ali naj se delo kongresa nadaljuje na podlagi skupnih zapisnikov po vsakem krogu pogajanj ali pa naj obe strani med seboj komunicirata izključno pisno preko posrednikov.

¹⁴⁶ Ludwig, Emil (1931): Napoleon, Založba modra ptica v Ljubljani, str. 142 in 172.

Tretji dogodek, ki ga želim na tem mestu omeniti, je obisk bolgarskega predsednika vlade Kostova v Skopju, marca 2001. Po sestanku z makedonskim predsednikom vlade, Georgijevskim, sta priredila skupno tiskovno konferenco¹⁴⁷, na kateri pa *prevajanje* iz makedonščino v bolgarščino in obratno, *ni bilo zagotovljeno*. *Ta, na prvi pogled, nepomembna protokolarna podrobnost, je naletela na izredno oster protest prisotnih makedonskih novinarjev, ki so zahtevali takojšnjo zagotovitev prevoda*. Kakor se morda na prvi pogled res zdi, da je dogodek nepomemben, pa se ob nekoliko natančnejši analizi ozadja izkaže, da je bil *protokolarni spodrsrljaj izjemno občutljive narave za odnose med sosedama*. Odziv makedonskih novinarjev je bil dejansko reakcija na pojavljanje bolgarskih idej o enotnosti bolgarskega in makedonskega etnosa oziroma »romantične težnje Bolgarije po priključitvi Makedonije«¹⁴⁸, ki se je z razpadom SFRJ znova obudila. Bolgarija se je sicer ob nastanku makedonske države, po pisanju Svetoslava Terzieva v Limesu, italijanski reviji za geopolitična vprašanja, »obvladala« in jo prva priznala, ni pa priznala Makedoncev kot posebnega naroda in makedonščine kot samostojnega jezika. Šele leta 1999 so s podpisom sporazumov s Skopjem priznali obstoj dveh uradnih jezikov. Toda, po mnenju Terzieva, Bolgari še vedno *de facto* razumejo Makedonce in makedonščino kot del bolgarskega etnosa. Tako denimo državna bolgarska televizija nikoli ne prevaja izjav ali intervjujev makedonskih voditeljev v bolgarščino, čeprav je za Bolgare makedonščina težko razumljiva zaradi mnogih »arhaizmov, dialektičnih besed in srbizmov« (mimogrede, takšna oznaka makedonščine -- sicer kritičnega avtorja članka --, seveda temelji na ideji, da je makedonščina le dialekt bolgarščine). *Cilj takšnega ravnanja je po mnenju avtorja članka prepričevati javno mnenje, da so Makedonci del bolgarskega etnosa*. Poleg jezikovnih zapletov, sodi med ukrepe za vzpostavljanje *de facto* enotnosti bolgarskega in makedonskega etnosa po mnenju Terzieva tudi neomejeno izdajanje bolgarskih potnih listov makedonskim državljanom, javno predvajanje izjav makedonskih voditeljev brez prevoda v bolgarščino kakor tudi nudenje vojaške pomoči Makedoniji »brez uradnega zaprosila« Skopja. **Postavitev protokolarnega spodrsrljaja v širši kontekst nam torej pokaže, kako pomembne so v mednarodnih odnosih odločitve o protokolarnih elementih, in jih zatorej nikakor ni mogoče obravnavati kot nepomembne tehnične podrobnosti.**

Osolnik (2000) se spominja primera *posredovanja nekega vsebinskega sporočila oz. upoštevanja »načela recipročnosti«*, ko je bilo leta 1948 šefu egiptovskega protokola obljubljeno jugoslovansko odlikovanje, vendar jugoslovanska vlada predloga za odlikovanje ni nikdar sprejela. Posledično egiptovski šef protokola

¹⁴⁷ Kostov je v Skopje pripeljal vojaško opremo v vrednosti 16 mio DEM, in tiskovna konferenca je bila v prvi vrsti namenjena za posredovanje te informacije. (Bolgarija je Makedoniji po osamosvojitvi podarila veliko količino orožja, tako da le-to obsega 80% vse vojaške opreme Makedonije.)

¹⁴⁸ O tem piše Svetoslav Terziev v članku: »MACEDONIA, IL SOGNO ROMANTICO DELLA BOLGARIA«, LIMES (2-2001), Macedonia\Albania, Le terre mobili, str. 143-151.

dve leti ni sprejel poverilnega pisma za novega jugoslovanskega veleposlanika v Egiptu ter s tem z *določeno izbiro oziroma blokiranjem protokolarnega postopka vplival na vsebino*.

Osolnik (2000) pravi, da smo **zaradi neurejenosti in nedoločenosti protokolarnih pravil imeli podobne primere tudi v Sloveniji**. Primer *protokolarnega spodrsljaja*, ki se je odvil v sodobnih mednarodnih odnosih, predstavlja *prevod govora* takratnega predsednika republike Milana Kučana v Evropskem parlamentu 18. maja 2000. Predstavlja eklatanten primer, kako lahko *tehnična napaka pri prevodu zasenči vsebino in bi lahko dobila razsežnosti meddržavnega škandala*¹⁴⁹; potrjuje našo podmeno, da so v mednarodnih odnosih *pomembni detajli in odločitve o protokolarnih elementih, saj omenjeni protokolarni spodrsljaj nikakor ni mogoče obravnavati kot nepomembno tehnično napako*.

Želeli bi ilustrirati tudi naslednji primer *protokolarne napake*¹⁵⁰, ki se je pripetila pred kratkim, ob priložnosti uradnega obiska tujega predsednika vlade v Sloveniji. Predsednik vlade in celotna delegacija so zaradi čakanja na vstopni vizum članov delegacije morali čakati na letališču Brnik približno 20 minut. Temu *protokolarnemu spodrsljaju bi se bilo možno izogniti* s tem, da bi dodelitev brezplačnega vizuma članom tuje delegacije (»t.i. *courtesy visum*«) predhodno dogovoril eden od članov delegacije in nanje počakal predstavnik protokola ali predstavnik policije, ne pa celotna delegacija.

Kot je razvidno iz pisnih diplomatskih virov iz marca 1997, je bilo *kar v dveh različnih izdajah diplomatske liste priznано prvenstvo diplomatskega zbora* 1. rezidenčnemu papeškemu nunciju v Sloveniji, ki je dajalo takratnemu nunciju Msgr. dr. Farhatu doyenstvo *ex officio*. To je izzvalo v političnih krogih debato glede opravljanja funkcije doyena diplomatskega zbora. Na podlagi tega je bila *spremenjena protokolarna praksa*, ki je bila vzpostavljena z imenovanjem prvega nemškega veleposlanika akreditiranega v Sloveniji, dr. Seiberta za doyena diplomatskega zbora. Gornji primer izraža *velik pomen, ki ga države pripisujejo pravilom prednosti*. Glede na dejstvo, da države protokol zelo resno jemljejo, je *potrebno protokol zelo domišljeno oblikovati*.

¹⁴⁹ Kot poročajo pisni diplomatski viri iz maja 2000, je zaradi napačnih prevodov iz slovenščine v angleščino slovenska diplomatska misija v Strasbourgu morala izdati posebno sporočilo vsem članom Evropskega parlamenta o govoru takratnega predsednika Milana Kučana. Desničarske italijanske poslance je razburila ugotovitev takratnega predsednika Kučana (prevod v angleščini), češ da hoče Italija domnevno upravičene interese dvigniti na raven EU. Tega predsednik Kučan, ki je govoril v slovenščini, sploh ni rekel. Zadeva je dobila razsežnosti meddržavnega škandala, zato je takratni slovenski veleposlanik v Rimu Peter Bekeš pojasnil italijanskemu podsekretarju Umbertu Ranieriju, da se je v prevodu govora zgodila tehnična napaka; tudi zunanji minister dr. Dimitrij Rupel je svojemu italijanskemu kolegu Lambertu Diniju pojasnil, da gre za tehnično napako v prevodu.

¹⁵⁰ Osebni intervju s Tomažem Kunstljem, vodjo Diplomatskega protokola, november 2003.

Diplomatski viri julija 2002 poročajo o primerih *protokolarnih spodrsljajev*, ki so se *slovenski* delegaciji pripetili ob priložnosti uradnega obiska takratnega predsednika republike Milana Kučana julija 2002 v Romuniji. Ob uradni slovesnosti na letališču je bila *zamenjana slovenska himna s slovaško*, na pogovorih pri županu Constanze so bile *slovaške namizne zastavice*.

In nenazadnje bi na tem mestu želeli poudariti, da je pri protokolarnih dogodkih nujno potrebno *predvidevanje možnosti »napake«* enega izmed akterjev mednarodnih dogodkov. V luči vnaprejšnjega izogibanja »napak iz naslova pozabljivosti¹⁵¹«, ki lahko generira »protokolarni« spodrsljaj, je včasih nujno, da predstavnik protokola predvidi možnost potencialne napake in jo seveda na »diplomatski način« poskuša preprečiti.

Naslednji primer slovenske protokolarne prakse kaže na dejstvo, kako so »v diplomaciji **pomembne podrobnosti oz. detajli, torej odločitve izbiri fleksibilnih, pragmatičnih in preišljenih protokolarnih postopkov slovenske zunanje politike**: prvi ameriški veleposlanik v Republiki Sloveniji Allan Wendt (2000)¹⁵² je bil izjemno počaščen, ko ga je decembra 1992 (Kongres še ni sprejel odločitve o njegovem imenovanju za veleposlanika -- dejansko je bil v rangu odpravnika poslov), ob priložnosti uradne večerje z veleposlaniki, takratni zunanji minister dr. Dimitrij Rupel na Gradu Brdo *umestil na hierarhični lestvici z ostalimi veleposlaniki, torej višje, kot mu je glede na dejanski rang odpravnika poslov pripadalo* s tem, ko ga je povabil, da prisede poleg njega. Veleposlanik Wendt se ponosno spominja privilegija in posebne časti, ki je je bil ob tej priložnosti deležen; tudi ostali veleposlaniki, ki bi jim po pravilih prednosti pripadalo višje mesto na hierarhični lestvici, so -- glede na objektivne okoliščine - - z odobravanjem sprejeli pragmatično odločitev takratnega zunanjega ministra dr. Dimitrija Rupla, ki je »služila svojemu namenu« in nedvomno prispevala h poglobitvi odličnih odnosov med državama. Omenjeni primer potrjuje našo hipotezo, da so v *diplomaciji pomembne podrobnosti in kaže na pomembnost vloge protokola v mednarodnih odnosih*.

V našem magistrskem delu nameravamo v nadaljevanju razčleniti **zgodovino razvoja dogovorov o rangih diplomatskih predstavnikov**. Delitev diplomatskih predstavnikov ni bila sestavljena v enem ali dveh dneh, temveč je temeljila na dolgih letih priprav. R. Genet je v svojem obsežnem delu napisal, da takšna delitev temelji na »francoski konstrukciji, ki je sedež izkušenj in modrosti«

¹⁵¹ Kot primer, ki se je zgodil v slovenski protokolarni praksi in se ga spominja vodja Diplomatskega protokola Tomaž Kunstelj (2003), naj navedemo, da se je v Sloveniji že zgodil primer, da je veleposlanik ob priložnosti predaje poverilnih pisem v hotelu *pozabil poverilna pisma*. Vsekakor ni odveč, če osebje -- predvsem v primerih časovne stiske -- na ustrezen način in z občutkom zaradi morebitne preprečitve kasnejših zapletov, nadrejene preventivno opozori.

¹⁵² Osebni intervju z Allanom Wendtom 26. januarja 2000 v Washingtonu ob priložnosti udeležbe na tečaju ameriške vlade »US Foreign Policy -- Decision Making Processes«.

(Genet, I, 1931:269) in nadaljeval, da »želi zajeti tako celoto kot tudi detajle vseh vidikov diplomatskega življenja. Je daleč od tega, da bi napravila zmedo, temveč nasprotno *vzpostavlja jasnost, mero in metode. Specializira, loči, hkrati pa tudi povezuje*«.

Zgodovina pozna *mnogo različnih pojmovanj prednosti*. Naj navedem le nekatere; Vattel (cit. po Genet I, 1931:298) pravi, da je sama narava ustvarila čudovito *enakopravnost pravic med suverenimi narodi*. Neka velika in močna država je bolj vplivna v univerzalni družbi kot neka manjša država, zato je razumno, da ji ceremonial poda prvo mesto med enakimi.

Zaradi vprašanj prednosti je bilo že veliko napisanega. Genet (I, 1931:301) v svojem obsežnem delu pravi, da so ravno predstavniki najbolj demokratičnih narodov pokazali neverjetno surovost, ko je šlo za *vprašanja dostojanstva in nacionalne časti*¹⁵³. M.Garcia de la Vega (cit. po Genet, I, 1931:301) je predlagal rešitev vprašanja prednosti tako, da bi *rang države določili po starosti krone*¹⁵⁴. Drugi predlagani kriterij je bil *oblika vladavine*, pri čemer bi bile monarhije pred republikami. Vattel (cit. po Genet, I, 1931:303) je to utemeljil s trditvijo, da so monarhije močnejše od republik. Monarhije so močne države, republike pa šibke, zato jim monarhije, kot ugotavlja Vattel, enostavno ne morejo dovoliti enakopravnosti. Tretji kriterij je bil *kriterij delitve po nazivu šefa države*, kjer bi zopet imele prednost monarhije. Bili pa so še argumenti kot *število prebivalstva, starost državne neodvisnosti, prevlado intelektualne in moralne kulture naroda*. Številčni kriterij se je zdel upravičen zato, ker je bilo število prebivalstva takrat pomemben dejavnik vojaške moči države. O starosti državne neodvisnosti nikoli niso prav resno razpravljali, še manj pa o kulturni prevladi, saj je veliko narodov trdilo, da so njihove kulture prevladovale nad drugimi (Genet, I, 1931:3059). Poleg tega pa se niso mogli odločiti, katero vrsto kulture bi vzeli za »tisto pravo«: znanstveni napredek, razvitost sodnega sistema, čut za umetnost, intelektualno filozofijo ali pa morda religioznost?

Ti kriteriji so se izkazali za nesprejemljive in na različnih kongresih, pred Dunajskim kongresom so se morale države članice *ad hoc* dogovarjati o prednostih, da so takšni kongresi sploh lahko potekali (Trajkovski, 1990: 65).

Vsi zgoraj navedeni elementi niso mogli biti kriterij za prednosti držav, vendar Genet (I, 1931:306) trdi, da pa vse te elemente lahko vsebuje neka bolj splošna razdelitev. Meni, da *stopnja civiliziranosti, bogastvo, teritorij, kolonialno bogastvo*,

¹⁵³ Trajkovski (1990:306) navaja primer veleposlanika Sieyesa, ki je predstavljal Francijo v Berlinu in je nekega dne prišel zadnji v diplomatski zbor, ko so različni veleposlaniki že zasedli najugodnejša mesta. Svetnik za ceremonial ga je skušal uvrstiti mednje, vendar se je Sieyes uprl in zakričal: »Prvo mesto bo vedno zasedel veleposlanik Francoske Republike«.

¹⁵⁴ Ta delitev je najbolj odgovarjala Franciji, saj bi zasedla prvo mesto, sledila pa bi ji Španija.

število prebivalstva lahko služijo kot nek *splošen kriterij*, ker po teh elementih takoj vidimo *prevlado ene države nad drugimi*. Evropske države niso bile enakega mnenja o vprašanju prednosti držav, zato je vladal pravi kaos, ko so se vsi suvereni potegovali za najvišje mesto po rangi¹⁵⁵.

Šele po sprejetju *Dunajskega pravilnika* in *dokumenta iz Aix-la-Chapelle*¹⁵⁶ so takšni incidenti prenehali. Dunajski kongres leta 1815 je na področju prednosti prispeval velike spremembe, čeprav *ni rešil vprašanja prednosti držav*, temveč je osredotočil pozornost na *rang diplomatskih predstavnikov* in *rešil vprašanje prednosti diplomatskih predstavnikov*. Dunajski kongres je uveljavil kriterij za določitev ranga diplomatskim predstavnikom, ki *ni temeljil na rangi njihovih vladarjev in držav*, čeprav so želeli obdržati range med državami in so hoteli razvrstiti diplomatske predstavnike po rangi držav, ki so jih predstavljali. Ideja ni bila sprejeta.

Danes so vse države enakopravne in morajo biti kot takšne obravnavane v mednarodni skupnosti in so *v pogledu prednosti enako upošteevane*. Ustanovna listina OZN (1945: 2. člen, točka 1) je uveljavila *načelo »suverene enakosti vseh držav«* in to *načelo velja tudi glede prednosti*. Zato danes na mnogih mednarodnih konferencah z *žrebom določijo črko abecede*, od katere se potem začne razvrščati sedeže držav ali določati red predsedovanja konferenci.

Prednostni red je v življenju diplomatov izredno pomembno pravilo. Večina držav ima tudi formalno izdelan in *uradno overovljen prednostni red lastnih državnih funkcionarjev*. Osolnik (1998b) pravi, da se v ta namen uradno izdaja t.i. »*Table of Precedence*« ali »*Order of Precedence*«, ki je v veljavi nespremenjen desetletja, ne glede na to, katera osebnost zaseda določeno funkcijo. V Sloveniji se, izgleda, različne veje oblasti -- kakor tudi politične stranke -- še niso mogle uskladiti glede tega ter zato takšnega skoraj obveznega pripomočka ne moremo ponuditi tujim diplomatom. Iz že citiranega *Sklepa o določitvi protokolarnih pravil* je sicer možno zaslediti nekatere *poskuse umeščanja slovenskih državnikov na*

¹⁵⁵ Po rangi je bil dolgo na prvem mestu romansko-germanski kralj, vendar se Rusija, ki je vstopila v evropski koncert leta 1779, s tem ni strinjala. Tudi kralja Francije in Španije sta se neprestano prerekala za prednost, ravno tako pa so se pričkale tudi Švedska, Danska in Velika Britanija.

Znana je tudi rang lista papeža Julija II. iz leta 1504, ki je služila za reševanje občutljivih vprašanj prednosti med vladarji. Rang lista je imela dva dela: Ordo Regnum Christianiorum (carji in kralji) in Ordo Ducum (ostali vladarji) (Trajkovski, 1990:306). Na prvem mestu je bil germanski cesar, sledila sta mu francoski in španski kralj, ki sta se skoraj dve stoletji borila za prvenstvo (Genet, I, 1931:308), nato pa kralji Aragonije, Portugalske, Anglije, Sicilije, Škotske, Madžarske, Cipra, Češke, Poljske in Danske. Drugo skupino pa je tvorilo petnajst vladajočih vojvod.

Bula papeža Leona X. iz leta 1561 pa je postavila naslednje prednosti: na prvem mestu je bil germanski cesar, sledil mu je francoski kralj, za njim pa drugi monarhi krščanskega sveta (Genet, I, 1931:310).

¹⁵⁶ Obrazložitev Dunajskega pravilnika in Protokola iz Aix-la-Chapelle v poglavju 4.3.1. Mednarodnopravni vidik protokola.

hierarhično lestvico, vendar nekatera določila tega niso povsem skladna z mednarodno prakso in mednarodnim pravom.

Prednostni vrstni red v diplomatskem zboru. Eno najpomembnejših vprašanj prednosti je prav v diplomatskem zboru. Trajkovski (1990: 22) pravi, da je diplomatski zbor skupek šefov tujih diplomatskih predstavnikov v glavnem mestu neke države. V širšem smislu pa so to šefi in diplomatsko osebje vseh diplomatskih predstavništev v glavnem mestu države. V *Sloveniji* uporabljamo definicijo diplomatskega zbora *v širšem smislu*. Diplomatski zbor nastopa kot celota najpogosteje pri ceremonialnih obveznostih. Diplomatski zbor ni posebna pravna entiteta, niti ni neko čvrsto telo. Trajkovski (1990: 22) svari, da država sprejema ne sme deliti diplomatskega zbora po razredu ali po prednostih šefov diplomatskega predstavništva, niti po regionalnem ali političnem ključu.

Diplomatskemu zboru predseduje doyen (Trajkovski, 1990:229). Običajno je, da je **doyen diplomatskega zbora** v neki državi šef diplomatskega predstavništva najvišjega razreda, ki je najstarejši po rangu. V katoliških državah (Španija, Francija, Italija, Slovenija¹⁵⁷...) je doyen diplomatskega zbora ponavadi papeški nuncij, ne glede na to, kdaj je prevzel funkcijo¹⁵⁸. Papeški nunciji so ponavadi najbolj usposobljeni za doyena, saj jih v Vatikanu za te namene tudi šolajo, tako da so zelo dobro *izobraženi tudi v ceremonialnih in protokolarnih zadevah*. Nunciji imajo v cerkveni hierarhiji rang nadškofa. Naloga doyena diplomatskega zbora je, da pri kolektivnem nastopu vodi diplomatski zbor in govori v njegovem imenu ter v dogovoru s člani diplomatskega zbora zastopa interese diplomatskega zbora pri vladi države sprejema. Država sprejema lahko prosi doyena, da *opozori člane diplomatskega zbora na določene protokolarno-diplomatske posebnosti* ali da jim razloži ostale posebnosti, ki bi lahko vplivale na člane diplomatskega zbora. Doyen lahko tudi igra *vlogo posrednika* v primeru osebnih nesoglasij ali incidentov med člani diplomatskega zbora, kadar le-ti niso političnega značaja. Praviloma se na doyena obrnejo novi šefi diplomatskih misij, da bi se *spoznali s ceremonialom* in z drugimi običaji države sprejema.

Določitev statusa doyena diplomatskega zbora je ključna tudi za prednostno obravnavo veleposlanikov akreditiranih v Sloveniji. V ZR Nemčiji je status doyena diplomatskega zbora takoj za predsednikom Ustavnega sodišča, kakor je tudi mesto veleposlanikov po prednosti pred predsednikom škofovske konference in pred ministri vlade. Obratno v Švicarski konfederaciji veleposlaniki sodijo na 12. mesto, za predsednikom Vrhovnega sodišča, za predsedniki vlad kantonov, a pred državnimi sekretarji. Potrebno je enotno umeščanje šefov diplomatskih misij

¹⁵⁷ V Sloveniji je trenutno *dekan diplomatskega zbora papeški nuncij* Santos Abril y Castello, ki je hkrati tudi nerezidenčni nuncij za BiH.

¹⁵⁸ Dunajska konvencija v 16. členu, točki.3 dovoljuje, da rang šefov predstavništev ne posega v običaje, ki so v državi sprejema glede predstavnikov Svetega sedeža.

in diplomatskega zbora kot celote. V primeru, da *slovenski gostitelj* vabi na sprejem ali drugo obliko pogostitve vse šefe diplomatskih misij, je nujno vključevati tudi začasne in stalne odpravnike poslov ter jih rangu ustrezno razporediti.

Naj kot zanimivost navedemo¹⁵⁹, da je bil sedanji doyen diplomatskega zbora v Sloveniji nuncij v Beogradu v času napadov zveze NATO na Srbijo. Čeprav ni bil doyen diplomatskega zbora, je užival med takratnimi diplomati akreditiranimi v Beogradu velik ugled, zato so ga soglasno izbrali, da je kot predstavnik diplomatskega zbora -- predstavljal je dovolj nevtrarno stališče do zapletene politične situacije v Beogradu -- komuniciral s takratnimi uradnimi oblastmi.

Soproge članov diplomatskega zbora imajo rang glede na range soprogov, soproga dekana diplomatskega zbora pa ima posebne naloge (Trajkovski, 1990:23). Preko nje se navadno spoznajo soproge šefov diplomatskih misij, ne pa tudi ženske, ki so same šefi misij. Če dekan nima soproge, to obveznost prevzame soproga predstavnika, ki je po rangu takoj za dekanom diplomatskega zbora.

Prednosti med diplomatskimi agenti v diplomatskem zboru so bile urejene s členom 4 Pravilnika o rangu diplomatskih predstavništav 19. marca 1815 na Dunaju, kjer je zapisano, da je rang diplomatskih predstavništav urejen v okviru istega razreda po datumu svečane uradne objave njihovega prihoda k vladi sprejema.

Dunajska konvencija o diplomatskih odnosih 18. aprila 1961 je v čl. 16 točka. 1 določila, da šefi misij dobijo rang v svojem razredu glede na čas prevzema funkcije.

Šefi misij se glede na Dunajsko konvencijo o diplomatskih odnosih (1961, 14. člen) delijo na tri razrede. V najvišji razred sodijo *veleposlanik* (ambasador), *visoki komisar* (šef misije med državami britanskega Commonwealtha) in *apostolski nuncij ali pronuncij*, kar so vse položaji, ki se ocenjujejo kot *enakovredni* in medsebojno primerljivi in so akreditirani pri šefih držav. Rang med njimi v posamezni državi pa se določa po datumu nastopa funkcije oziroma izročitve poverilnih pisem, razen v tistih katoliških državah, ki so na osnovi konkordata, zgodovinskih tradicij in določil lastnega ustavnega reda priznale Svetemu sedežu poseben privilegiran položaj. V tem primeru ima predstavnik

¹⁵⁹ Osebni intervju novembra 2003 v Ljubljani s Tomažem Kunstljem, vodjo Diplomatskega protokola MZZ, ki je imel v času svojega diplomatskega službovanja v Buenos Airesu, Argentina stike s sedanjim doynom diplomatskega zbora v RS.

Svetega sedeža tak privilegiran položaj in je vedno, ne glede na staž, *doyen ex officio* (dekan) diplomatskega zbora¹⁶⁰.

V drugi skupini so *izredni poslanik* in *pooblaščen minister* ter *internuncij* (ta naziv danes Vatikan uporablja zelo redko), ki so akreditirani pri šefih držav. V tretjo skupino sodi *stalni odpravnik poslov* (*Charge d'Affaires - en pied* ali *en titre*), ki so akreditirani pri ministrstvu za zunanje zadeve. Znotraj vsake od teh funkcij se določa prednostni red predvsem *na osnovi datuma prevzema funkcije*. Diplomatski protokol gleda na soproge oziroma zakonske partnerje diplomatov kot na osebe, ki za družabne namene delijo isti rang, kot ga imajo zakonci, ki so nosilci diplomatske funkcije (Mikolić, 1995:52). Soproge/soprogi diplomatov tradicionalno aktivno sodelujejo v mnogih družabnih aspektih izvrševanja diplomatskih nalog, zlasti reprezentančnih. Prvenstveni prednostni red dveh uslužbencev enakega ranga iz dveh misij, ki sta enakega razreda, je po Trajkovskem (1990:67) odvisen od prednosti šefov teh misij ali od dneva obvestila o prevzemu funkcij; to je odvisno od običaja države sprejemnice. V primeru, da je na prireditve povabljen celoten diplomatski zbor, mu je potrebno dodeliti posebno mesto. Po Mikoliću (1995:92) se naj ne bi ločevalo veleposlanikov od pooblaščenih ministrov in odpravnikov poslov.

Začasni odpravnik poslov je po prednosti *za ostalimi šefi misij* in *pred* vsemi ostalimi člani diplomatskega osebja misij. Ko preneha s funkcijo začasnega odpravnika poslov, ponovno zavzame mesto, ki ga je imel pred opravljanjem te funkcije. V primeru napredovanja člana diplomatskega osebja misije, mora šef misije o tem napredovanju obvestiti diplomatski protokol MZZ sprejemnice in posameznik dobi ustrezno nov rang.

Šefi diplomatskih misij so umeščeni v hierarhično lestvico *glede na čas prevzema funkcije* (torej predaje originalnih poverilnih pisem), v določenih državah -- kot npr. v Veliki Britaniji (Feltham, 1993:24-9) -- pa glede na čas *predaje kopij poverilnih pisem, kar je praksa tudi pri nas v Sloveniji* (Kunstelj, 2003) ali glede na čas uradne objave (notifikacije) njihovega prihoda v državo sprejema in predaje poverilnih pisem (Dunajska konvencija o diplomatskih odnosih, 1961:13. in 16. člen). Poleg diplomatskega osebja so v misiji zaposleni še ostali strokovnjaki, ki so vsak v svoji kategoriji umeščeni glede na čas *uradne objave prevzema njihove funkcije* pri ministrstvu za zunanje zadeve. Kunstelj (2003) ugotavlja, da je *v državah EU opazna tendenca predaje kopij poverilnih pisem šefom diplomatskega protokola*. Slednje omogoča šefu misije kar najhitrejši pričetek opravljanja funkcije in s tem čimprejšnjo realizacijo nastopnih obiskov.

¹⁶⁰ Doyen diplomatskega zbora je po podatkih Diplomatskega protokola z dne 28. 12. 2003 *papeški nuncij* (npr. Avstrija, ZRN, Francija...); *papeški nuncij NI doyen* (npr. VB, ZDA...) -- upošteva se prednostni vrstni red šefov misij (VP z najdaljšim stažem) po dnevu in uri prevzemanja funkcij skladno s 16. členom Dunajske konvencije o diplomatskih odnosih.

To vsekakor prispeva k *poenostavitvi in univerzalizaciji protokolarnih postopkov mednarodnih dogodkov*.

Med diplomatskimi predstavniki *različnih predstavništev*, ki imajo *enako funkcijo*, se *prednosti odredijo glede na rang šefa misije*. Tako je svetnik ambasade umeščen pred svetnika poslaništva, prvi sekretar veleposlaništva pred drugega sekretarja poslaništva itd. (Trajkovski, 1990:67). Začasni odpravnik poslov je umeščen za ostalimi šefi misij, a pred ostalimi uslužbenci misij. Ko preneha njegova funkcija začasnega odpravnika poslov, ponovno zavzame mesto, ki ga je imel poprej. V primeru, da je diplomatski predstavnik napredoval, šef misije to sporoči diplomatskemu protokolu in slednji bo dobil rang glede na svojo novo zadolžitev.

Prednosti znotraj diplomatske misije. Znotraj diplomatske misije *določa prednostni red šef misije po navodilih lastnega ministrstva, pri čemer mora izhajati iz določil Dunajske konvencije* o diplomatskih odnosih (1961:17. člen), ki umešča diplomatske nazive v hierarhično lestvico kot sledi: opolnomočeni oziroma pooblaščen minister, minister-svetnik, svetnik, prvi sekretar, drugi sekretar, tretji sekretar in ataše. Obstoja tudi funkcije specializiranih atašejev, kot so npr. tiskovni ataše, trgovinski ataše, ataše za znanost, vojaški ataše, ki imajo praviloma rang na ravni svetnika. Države zlasti posvečajo pozornost imenovanju najstarejšega diplomata po funkciji, ki se na diplomatski listi nahaja za veleposlanikom, kajti ta diplomat nadomešča šefa diplomatske misije v času njegove odsotnosti kot *začasni odpravnik poslov*. Osolnik (1998b) ugotavlja, da te funkcije praviloma ne opravljajo vojaški atašeji ali trgovinski atašeji, temveč tisti diplomat, ki v političnem sektorju veleposlaništva zavzema položaj namestnika šefa misije.

Prednosti med pomembnimi osebnostmi države sprejemnice in člani diplomatskega zbora. Večina držav ima prednostno listo pomembnih domačih osebnosti. Vrstni red se določi glede na položaj, ki ga ima posamezna oseba. *Države imajo različne kriterije* za določanje vrstnega reda. Francija -- denimo daje prednost izvršni oblasti pred zakonodajno; predsednik vlade je na hierarhični lestvici umeščen *pred* predsednikom Senata in predsednikom Narodne skupščine. Številne druge države dajejo prednost članom zakonodajnega telesa (McCaffree in Innis, 1985:5 in Trajkovski, 1990:68-9). V ZDA¹⁶¹ npr. za predsednikom in podpredsednikom države, ki je istočasno tudi predsednik Senata, umeščajo tudi predsednika Vrhovnega sodišča (*Chief Justice*), šele potem pa sledi predsednik Predstavniškega doma in člani Kabineta. V monarhijah imajo prednost člani kraljeve družine, sledijo jim predstavniki cerkvene oblasti, šele nato pa predsedniki zakonodajnih teles ali

¹⁶¹ Prednostna lista v ZDA je posredovana v prilogi.

predsedniki vlade. ZR Nemčija¹⁶² enako visoko umešča predsedujoče treh verskih skupnosti -- predsedujoči škofovske konference Evangeličanske cerkve in predsedujoči Centralnega sveta Judovske skupnosti -- daje jim mesto izpred ministrov vlade. *Znotraj enakega ranga se osebe razvrstijo po stažu oziroma dolžini opravljanja enake funkcije (senioriteta).* Za funkcije, ki niso izrecno našteje v prednostni listi, se uporablja *načelo analogije*, t. j. *sorodnosti in primerljivosti funkcij.*

ZDA in Italija določata **rang listo ministrstev in s tem tudi ministrov po datumu ustanovitve posameznega ministrstva.** V Franciji se prednostni red ministrstev določa z *dekretom Predsednika Republike.* V ZR Nemčiji je prednostni red ministrstev objavljen v Almanahu zvezne vlade. V **Sloveniji** *Zakon o državni upravi*¹⁶³ od 27. do 41. člena našteva ministrstva in njihova delovna področja po *abecednem redu njihove dejavnosti*, tako da je zunanje ministrstvo omenjeno šele na zadnjem, 14. mestu¹⁶⁴. Potrebno bi bilo določiti prednostni red posameznih ministrstev ter znotraj državne uprave umestiti posamezna ministrstva¹⁶⁵, *izhajajoč iz njihovega pomena, torej v smislu državotvornosti*, kjer bi morala imeti prednost poleg ministrstva za zunanje zadeve tudi ministrstvo za obrambo, ministrstvo za notranje zadeve, ministrstvo za pravosodje in ministrstvo za finance. Drug možen kriterij prednosti bi lahko predstavljal *prvenstveni prednostni red (senioriteta).*

Kakšen je **prednostni red veleposlanika v primerjavi s funkcionarji države**, v kateri je akreditiran, *določa vedno protokol države sprejema. Med državami obstajajo vidne razlike*; Osolnik (1998b) pravi, da so ponavadi tuji vodje misij v rangu veleposlanika, npr. ob formalnem razporedu za omizjem ob svečanem banketu, umeščeni za člani ožjega kabineta in za predsedniki domov parlamenta. V *Veliki Britaniji* je mesto tujega veleposlanika *osmo* po vrstnem redu, za suverenom in ožjimi člani kraljevske družine (Feltham, 1993:31). V ZDA predsednik s posebnim aktom določa *prednostno listo (The Precedence List)*, ki v Washingtonu akreditirane veleposlanike postavlja zelo visoko -- v *peto* skupino

¹⁶² Prednostna lista ZR Nemčije je posredovana v prilogi.

¹⁶³ Ur. l. RS št. 52/ 2002.

¹⁶⁴ Niti *Zakon o vladi* (Ur.l. RS št. 4/1993), niti *Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o organizaciji in delovnem področju ministrstev* (Ur.l. RS št. 71/1994, št. 23/1996, št. 47/1997, 23/1999 in 119/2000) ne naštevata področja, za katera se v vladi imenujejo ministri, po jasnem kriteriju določitve njihovega vrstnega reda.

¹⁶⁵ Iz spletne strani Vlade RS je razviden *organogram posameznih ministrstev*, ki pa *ne* predstavlja prednosti posameznih ministrstev: (1) Ministrstvo za finance;(2) Ministrstvo za notranje zadeve;(3) Ministrstvo za zunanje zadeve; (4) Ministrstvo za pravosodje; (5) Ministrstvo za obrambo; (6) Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve; (7) Ministrstvo za gospodarstvo; (8) Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano; (9) Ministrstvo za kulturo; (10) Ministrstvo za okolje, prostor in energijo; (11) Ministrstvo za promet; (12) Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport; (13) Ministrstvo za zdravje; (14) Ministrstvo za informacijsko družbo; <http://www.sigov.si/vrs/slo-text/ministrstva/ministrstvo-za-zunanje-zadeve.html> (02.12.2003).

(McCaffree in Innis, 1985:6-12), takoj za državnim sekretarjem za zunanje zadeve in *pred* ostalimi ministri ameriške vlade ter sodniki Vrhovnega sodišča.

V primeru obiska tujega visokega predstavnika v RS (predsednik države, predsednik parlamenta, predsednik vlade) so v **slovenski diplomatski praksi**¹⁶⁶ šefi diplomatskih misij v rangu veleposlanika, akreditirani v RS, umeščeni za ministrom za zunanje zadeve RS in za ministrom za zunanje zadeve tuje države, za ministri Vlade RS in za ministri vlad tujih držav, ki so na uradnem obisku v RS. Umeščeni so torej *enako* kot veleposlaniki RS v Sloveniji v primeru obiska visokega predstavnika (predsednik države, predsednik parlamenta, predsednik vlade) tiste države, v kateri je akreditiran. *Minister za zunanje zadeve RS* je zlasti v primeru prisotnosti tujih delegacij ali diplomatskega zbora v skoraj vseh državah po prednosti umeščen *pred* ostalimi člani vlade. Tudi s stališča mednarodnega prava, minister za zunanje zadeve v vsaki državi sodi v tisto skupino treh osebnosti, ki poleg šefa države in predsednika vlade ne potrebujejo posebnega polnomočja za opravljanje svoje dejavnosti v tujini, v OZN ali pri mednarodnih pogajanjih. Ob uradnem obisku tujega državnika v naši državi imajo *tuji funkcionarji enakega ranga* (z izjemo gostitelja) *praviloma prednost pred domačimi gosti*.

Umestitev soproga predstavnice diplomatskega osebja na prednostno listo. Nepredviden problem v prednostnem vrstnem redu lahko predstavlja protokolarno mesto soproga ženske predstavnice diplomatskega osebja misije (Trajkovski, 1990:69), kolikor sam nima pravice do višje umestitve. Soprog šefinje diplomatske misije je lahko uvrščen v diplomatsko listo in prejme diplomatsko izkaznico. Na uradnih sprejemih je nameščen poleg svoje soproge, pri obedih pa dobi mesto takoj za pooblaščenimi ministri. Soprog sekretarke na veleposlaništvu ima enak rang kot njegova soproga (v kolikor osebno nima višjega). Če njegova soproga postane začasna odpravnica poslov (a.i.), je soprog v tem primeru umeščen za članom misije, ki je po prednosti za njegovo soprogo.

Prednosti v konzularnem zboru. Mednarodna pravila o prednosti konzulov *niso* tako jasno določena kot pravila o prednostih diplomatskega osebja. To je posledica dejstva, da *predstavniški značaj konzulov ni enak diplomatskemu* (konzulati in konzularni funkcionarji so v večini primerov razporejeni po celotnem ozemlju države sprejemnice) in tako se uradne slovesnosti in ceremonial se izvajajo v manjšem obsegu. Prednostna lista konzularnih funkcionarjev se razlikuje od države do države, saj je po Mikoliću (1995:103) *odvisna od lokalnih običajev in predpisov*.

¹⁶⁶ Podatki so pridobljeni s pomočjo metode opazovanja z neposredno udeležbo v času mojega 6-letnega službovanja v Uradu predsednika vlade in aprila 2004 preverjeni v Protokolu RS.

Če pride do *spora* v rangu konzularnega funkcionarja, se to vprašanje postavi pred lokalne oblasti, ki so edine poklicane, da rešujejo njihov preseans glede na običaje in prakso na določenem območju (Trajkovski, 1990:171), V *Sloveniji* kot manjši državi ima večina konzulatov jurisdikcijo na celotnem ozemlju RS, zato se zgoraj omenjeno vprašanje ne postavi pred lokalne, ampak pred centralne oblasti.

9(1). čl. Dunajske konvencije o konzularnih odnosih (1963) deli šefe konzulatov na štiri razrede: (a) generalne konzule, (b) konzule, (c) vicekonzule in (d) konzularne agente. Po njenem 16. členu se *prednost* med šefi konzulatov določa *glede na njihov razred in datum izdaje eksekvatur oziroma datum izdaje začasnega dovoljenja za izvrševanje funkcij*. Začasni vršilci dolžnosti šefa konzulata so umeščeni za vsemi šefi konzulatov.

Prednosti med člani konzulata določa država pošiljateljica in ga uradno objavi državi sprejemnici. 21. čl. Dunajske konvencije o konzularnih odnosih (1963) določa, da uradno objavo ne opravi samo konzulat, temveč tudi diplomatska misija države pošiljateljice pri MZZ države sprejemnice.

Častni konzuli imajo *enake prednosti kot karierni konzuli*, s tem da dobi častni konzul ene kategorije mesto za kariernim konzulom iste kategorije (16.čl. Dunajske konvencije o konzularnih odnosih, 1963). Na podlagi tega člena omenjene konvencije se razporeja tudi konzularne funkcionarje s sedežem v *Sloveniji*, pri čemer je trenutno¹⁶⁷ *prvi po prednosti* častni generalni konzul Kraljevine Tajске.

V primeru, da v *glavnem mestu države sprejemnice* obstaja *poleg diplomatske misije* tudi *konzulat*, člani konzularnega zbora *ne* morejo biti povabljeni, niti *ne* morejo prisostvovati uradnim prireditvam, na katere se vabi diplomatski zbor (Trajkovski, 1990:172). Tudi v *Sloveniji*, kot državi s trenutno¹⁶⁸ dvema poklicnima in 28 častnimi konzuli (od tega 6 častnih generalnih konzulov, ki so po prednosti pred častnimi konzuli), se le-te redko vabi na razne slovesnosti, s tem, da so po prednosti razvrščeni za člani diplomatskega osebja misije.

Na uradnih slovesnostih in svečanih obedih, ki se odvijajo na jurisdikcijskem področju konzulata v prisotnosti članov diplomatskega osebja misije, generalni konzul zavzame mesto za šefom diplomatske misije, čeravno to ni ustaljena praksa. Ostali člani konzulata so razvrščeni za člani diplomatskega osebja misije istega ranga. Enaka razporeditev bi veljala tudi na zasebnih srečanjih in obedih (Trajkovski, 1990:172).

¹⁶⁷ Pogovor v diplomatskem protokolu novembra 2003.

¹⁶⁸ Pogovor v diplomatskem protokolu novembra 2003.

Prednosti med pomembnimi osebami držav sprejemnice in člani konzularnega zbora. V mednarodnem pravu ne obstaja niti eno določilo, ki bi se nanašalo na prednosti med funkcionarji države sprejemnice in člani konzularnega zbora. Številne države so v ta namen sprejele določene predpise, s katerimi urejajo prednosti in časti, ki se izkazujejo konzularnim funkcionarjem ob uradnih svečanostih. V državah, ki teh predpisov nimajo (med njimi je tudi *Slovenija*), se ti problemi rešujejo z *lokalnimi običaji*, ponekod pa tudi glede na trenutne potrebe.

V državah s številnimi konzulati, ki nimajo reprezentančnega značaja, se šefe konzulatov *ne* vabi na uradne svečanosti, ki se odvijajo v glavnem mestu, kjer je sedež diplomatskega zbora. V druga mesta je konzularni zbor povabljen na svečanosti skupno ali posamično. Šefi konzulatov so ponavadi razvrščeni takoj za najvišjim predstavnikom lokalne oblasti; uslužbenci konzulatov s konzularne liste zavzamejo mesto za svojimi šefi. V primeru *individualnega povabila* na prireditev ali obed dobi šef konzulata *častno mesto*. V nekaterih državah je postavljen celo pred predsednika občine (Trajkovski, 1990:173).

Prednosti mednarodnih organizacij: Mednarodne organizacije, kot subjekte mednarodnega prava, najpogosteje delimo na *mednarodne vladne* in *mednarodne nevladne organizacije*. Za naš predmet proučevanja so pomembne predvsem *mednarodne vladne organizacije*, katerih osebje ima *status, ki je podoben statusu diplomatov* (Mikolić, 1995:113 in Trajkovski, 1990:119)¹⁶⁹. Diplomatsko osebje predstavljajo funkcionarji mednarodnih organizacij in predstavniki držav pri teh organizacijah. Mednarodni funkcionarji so uslužbenci mednarodnih vladnih organizacij in opravljajo svoje funkcije na sedežu organizacije ali pa predstavljajo organizacijo pri posameznih državah ali pri drugih mednarodnih organizacijah. *Njihov položaj določa statut organizacije. Mednarodni funkcionar je odgovoren samo šefu organizacije* in ne sme delovati po navodilih države, katere državljan je (Mikolić, 1995:113-4). Zaradi vse večje aktivnosti mednarodnih organizacij, države članice pošiljajo svoje predstavnike, da na sedežu organizacije predstavljajo svojo državo¹⁷⁰.

¹⁶⁹ *Mednarodne vladne organizacije* delimo po prednosti na (1) organizacije iz sistema OZN; (2) ostale univerzalne medvladne organizacije; (3) regionalne medvladne organizacije (Trajkovski, 1990:134). *Vrstni red* posameznih organizacij znotraj vsake skupine se določa po *ustaljeni praksi*. V primeru nejasnosti je potrebno upoštevati *pomembnost organizacije, vsebino njenega dela, število članic, način financiranja* itd. Med vsemi mednarodnimi organizacijami je na prvem mestu OZN s svojimi organi, ki si sledijo po naslednjem vrstnem redu: (1) GS s svojimi odbori in drugimi podrejenimi organi; (2) Varnostni svet; (3) Ekonomski in socialni svet (ECOSOC); (4) Skrbniški svet; (5) Mednarodno sodišče; (6) Sekretariat ter UNICEF in UNHCR. Za OZN si po prednosti sledijo še specializirane agencije ZN (*datum sklenitve pogodbe z ZN je osnovno načelo za prednostni vrstni red*): ILO, FAO, UNESCO, IBRD, IMF, UPU, WHO, ITU, WMO, IMO. Med specializirane agencije pa prištevamo še GATT (sedaj WTO) in IAEA (Mikolić, 1995:121-122, Trajkovski, 1990:135).

¹⁷⁰ Velika večina držav članic OZN ima svoje stalne predstavnike v New Yorku (kjer je sedež te organizacije) in v Ženevi (Evropski urad OZN). Nekatere države pošiljajo svoje predstavnike tudi v

Razlikovati je potrebno *stalne* uslužbence mednarodnih organizacij in *začasne* predstavnike. *Stalni funkcionarji imajo prednost pred začasnimi funkcionarji istega ranga.* Znotraj posamezne organizacije se prednosti določajo po pravilih vsake organizacije posebej (Trajkovski, 1990:136).

Pri razporeditvi za **mizo** dobi funkcionar mednarodne organizacije *mesto glede na svoj osebni rang, ki je odvisen od njegove funkcije v organizaciji ter tudi od akademske izobrazbe, nagrad idr.* Prvo mesto med vsemi mednarodnimi funkcionarji pripada *generalnemu sekretarju ZN (v OZN je pred njim le predsedujoči v GS).* Generalni sekretar ima *enake privilegije in imunitete kot šefi diplomatskih misij, je častni gost najvišjega ranga in se mu daje posebno mesto mimo klasičnih protokolarnih pravil.* V OZN sledijo po prednosti generalnemu sekretarju še direktorji specializiranih agencij, generalni podsekretarji, direktor UNICEF in visoki komisar OZN za begunce. Prednosti med funkcionarji ostalih mednarodnih organizacij se določajo *glede na prednosti organizacije, ki ji pripadajo* (Trajkovski, 1990:136-7).

Najvišji organ vseh mednarodnih organizacij je *skupščina*, v kateri imajo vse države članice *enak položaj.* Njihove prednosti se določajo *po abecednem redu na način, kot to določa statut ali poslovnik organizacije.* V OZN se pred vsakim zasedanjem GS *izveleče ena črka angleške abecede in vrstni red delegacij se začne pri državi, katere ime se začne s to črko* (Trajkovski, 1990:138).

Po notranjih pravilih OZN so funkcionarji in uslužbenci razporejeni po kategorijah na način, da *njihov položaj odgovarja rangu diplomatskih predstavnikov*, vendar imajo *diplomatski uslužbenci prednost pred uslužbenci mednarodnih organizacij:* (1) D-1 glavni podsekretarji - veleposlaniki, (2) D-2 ravnatelji (direktorji) oddelkov - pooblaščen ministri, (3) P-5 - svetniki veleposlaništev, (4) P-4 - prvi sekretarji veleposlaništev, (5) P-3 - drugi sekretarji veleposlaništev, (6) P-2 - tretji sekretarji veleposlaništev, (7) P-1 - atašeji veleposlaništev (Mikolić, 1995:124).

Kot že omenjeno, imajo v Sloveniji svoja predstavništva tudi nekatere *mednarodne organizacije*; poleg Mednarodne organizacije za migracije, Evropske banke za obnovo in razvoj, Centralno- in vzhodnoevropske privatizacijske mreže, Mednarodnega centra za senzorično oceno vin tudi Visoki komisariat ZN za begunce. *Vodje predstavništev mednarodnih organizacij so po prednostnem vrstnem redu umeščeni za vsemi veleposlaniki akreditiranimi v Sloveniji ter za vodjo delegacije Evropske komisije, ki je v rangu veleposlanika.* V Sloveniji je sedež mednarodne organizacije ICPE, Mednarodnega centra za promocijo podjetij, kot tudi pisarna IDC, Informacijsko-dokumentacijskega centra

specializirane agencije OZN, velika večina držav pa akreditira diplomate, ki so že akreditirani v državi, kjer je sedež mednarodne organizacije (Mikolić, 1995:115).

Sveta Evrope, ki nima statusa mednarodne organizacije; njen vodja ima status funkcionarja¹⁷¹ in je umeščen v hierarhično lestvico v skladu z uradno objavo generalnega sekretarja Sveta Evrope.

Praktični primeri prednosti. Diplomatski protokol se mora v praksi natančno držati pravil prednosti. Predstavnik Diplomatskega protokola mora gostom vedno nameniti pozornost, ki jim pripada glede na njihovo umestitev protokolarnih prednosti. Pri tem gre za razporeditev gostov na mednarodnih sestankih, za mizo, v koloni vozil ali v gledališču. Ko gostje prispejo v državo, jim je potrebno že takoj pri vstopu v državo posvetiti primerno pozornost. Od pomembnosti gosta je tudi odvisno, kdo ga pričaka pri vstopu v državo (npr. na letališču). Pomembno je, da *gosta pričaka nekdo, ki ima enak ali gostu podoben rang*.

Prednosti na meddržavnih konferencah. Na meddržavnih konferencah so vse *delegacije enakopravne*. Za konferenčno mizo so delegacije razporejene *po abecednem redu, desno* od mesta, kjer sedi predsedujoči (Trajkovski, 1990:74).

Slovenija si je že pridobila izkušnje z organizacijo meddržavnih konferenc. V Sloveniji je bilo v letih po osamosvojitvi nekaj zelo pomembnih dogodkov, kjer je bilo prisotno večje število predstavnikov tujih držav¹⁷². Tudi v prihodnje nameravamo v Sloveniji gostiti nekatere pomembne meddržavne konference; poleg predsedovanja srednjeevropski pobudi (SEP) leta 2004 se bo brez dvoma doslej največji tovrstni protokolarni dogodek v Sloveniji odvijal leta 2005, v času predsedovanja Slovenije OVSE¹⁷³.

Prednosti v vozilu¹⁷⁴. Če je v vozilu šef tuje države, predsednik vlade, minister ali drug tuj gost, gostitelj prepusti gostu mesto na svoji *desni*, sam pa zasede drugo častno mesto. Sedež poleg voznika navadno zavzame varnostnik ali prevajalec. V vozilu se ponavadi zasede le zadnja dva sedeža. V vozilo *najprej vstopi prvi po prednosti*, nato sledijo *po prednosti še ostali*. Vozilo je potrebno ustaviti tako, da je objekt, v katerega se vstopa ali oseba, s katero se bo gost srečal, na *desni* strani vozila. Ob obisku visokega gosta v RS (šefa države, predsednika parlamenta, predsednika vlade, zunanjega ministra) protokol oblikuje *kolono vozil* in razporedi goste glede na prednosti po posameznih vozilih¹⁷⁵.

¹⁷¹ Kunstelj (2003) omenja, da je diplomatski status pisarne IDC še predmet pogajanj.

¹⁷² Kot najpomembnejšo meddržavno konferenco v Sloveniji lahko štejemo srečanje predsednikov vlad držav CEFTA, ki se je odvijalo septembra 1997 v Portorožu (gostitelj predsednik vlade); maja 2002 smo v Sloveniji gostili srečanje srednjeevropskih predsednikov držav (gostitelj predsednik republike), novembra 2003 (gostitelj predsednik vlade) pa srečanje predsednikov vlad držav CEFTA na Brdu pri Kranju.

¹⁷³ Pričakuje so okrog 75 delegacij.

¹⁷⁴ Podatki so pridobljeni z metodo opazovanja z neposredno udeležbo v času mojega 6-letnega službovanja v Uradu predsednika vlade.

¹⁷⁵ Vsa vozila v koloni morajo biti označena z zaporedno oštevilčenimi protokolarnimi nalepkami. Kolono

Diplomatska lista. Brez diplomatske liste bi bila organizacija ceremoniala zelo otežena, če ne celo nemogoča. Diplomatska lista vsebuje namreč vse pomembne podatke o misijah in njihovih članih, državnih praznikih, predvsem pa odgovarja na *vsa vprašanja v zvezi s prednostmi*. Diplomatska lista je v pomoč pri organizaciji sprejemov, banketov in javnih dogodkov.

Diplomatska lista je po Felthamu (1993:31) »spisek vseh imen in naslovov šefov diplomatskih misij, ki so akreditirani v državi, skupaj z imeni in rangi članov diplomatske misije ter ostalih institucij in oseb, ki imajo *diplomatsko osebno izkaznico*«. Je redna uradna publikacija vsakega MZZ, ki vsebuje po določenem univerzalnem sistemu urejen popoln pregled vseh akreditiranih diplomatskih misij in vseh uslužbencev diplomatskega ranga, ki sestavljajo diplomatski zbor v določeni državi¹⁷⁶. *Vključenost v diplomatsko listo se ocenjuje kot dokaz priznanja diplomatskega statusa.*

Pomen diplomatske liste je tudi v tem, da je urejen ob doslednem *spoštovanju diplomatskih pravil prednostnega reda* (ki ga v načelu določa Dunajska konvencija o diplomatskih odnosih, 1961), zlasti glede rangov šefov diplomatskih misij, kjer je vrstni red veleposlanikov urejen točno po kriteriju datuma in času izročitve (kopij) poverilnih pisem¹⁷⁷. Diplomatska lista vsebuje natančne podatke tudi za tiste akreditirane diplomatske misije in diplomate, katerih stalno bivališče je izven Slovenije (*nerezidenčni* diplomati), npr. na Dunaju ali v Budimpešti, ki na ceremonijah *umeščeni glede na prednostno listo*. Po prikazu diplomatskih misij akreditiranih držav se v diplomatsko listo vključijo tudi predstavništva uradov OZN in drugih mednarodnih organizacij, katerim je priznan diplomatski status.

Republika Slovenija v obliki »knjige«¹⁷⁸ že izdala diplomatsko listo, ki ustreza ustaljeni mednarodni praksi. Feltham (1993:31-2) pravi, da je v večini držav diplomatska lista, ki predstavlja *prima facie* razvidnost pravice do diplomatskega statusa, javni dokument, natisnjen v obliki knjige. V Sloveniji je diplomatska lista,

se oblikuje po naslednjem vrstnem redu: (1) vozilo policije; (2) vozilo protokola - P; vozilo policije za varovanje - S ali V; vozilo A; (5) vozilo policije za varovanje - S ali V; (6) vozilo 1; (7) vozilo 2, itd. ter na koncu policija. V vozilu A sedi na desnem zadnjem sedežu glavni gost, na njegovi levi gostitelj, na sprednjem sedežu pa prevajalec. Če slednji ni potreben, sedi na sprednjem sedežu varnostnik. Če glavnega gosta spremlja soproga, je ta v vozilu B s soprogo gostitelja. *Po prednostnem vrstnem redu* protokol razporedi v vozila tudi ostale člane delegacije in spremstva.

¹⁷⁶ V večini držav je diplomatska lista, kakor tudi spisek diplomatskih in konzularnih misij lastne države v svetu, javni dokument, ki je v obliki knjige dostopen vsakomur in se lahko kupi v tistih knjigarnah, ki prodajajo vladne uradne publikacije (kot npr. v Veliki Britaniji).

¹⁷⁷ Zato diplomatska lista vsebuje prednostno listo vseh šefov diplomatskih misij, celotne spiske vseh diplomatskih uslužbencev po posameznih državah, urejene po abecednem vrstnem redu držav, njihove naslove in telefonske številke, uradne nazive in delovne funkcije, vključno z imeni zakonskih partnerjev in mladoletnih otrok. Zaključni del diplomatske liste predstavlja pregled državnih praznikov akreditiranih držav.

¹⁷⁸ Diplomatska lista je narejena tako, da omogoča hitro menjavo strani, ki se običajno menja dvakrat letno.

ki poleg opisov veleposlaništev in njihovih diplomatskih uslužbencev vključuje domače naslove vseh uslužbencev, namenjena za določen in omejen krog uporabe, t.j. za potrebe diplomatskega zbora in institucij¹⁷⁹. Na spletni strani MZZ je dostopna diplomatska lista z najosnovnejšimi in omejenimi podatki.

Ugotavljamo, da je ena izmed **pomembnih nalog protokolarne službe v Sloveniji izdelava natančne prednostne liste**, ki bi po prednostnem vrstnem redu umestila visoke predstavnike Slovenije in jim določila prednostni vrstni red v odnosu do diplomatskih in konzularnih predstavnikov, ki delujejo v Sloveniji. Prav tako bi bilo potrebno za vsakodnevne potrebe protokola izdelati natančno prednostno listo znotraj posameznih ministrstev (ali vsaj znotraj MZZ¹⁸⁰) ter znotraj državne uprave umestiti posamezna ministrstva. V slovenski protokolarni praksi se upošteva določila ustave, ki v določenem smislu opredeljuje umestitev nekaterih vodilnih funkcionarjev na hierarhično lestvico, zato se bomo v naši nalogi osredotočili zgolj na umestitev skladno z ustavo RS. Prednosti prvih treh vodilnih osebnosti izhajajo v osnovi iz Ustave RS. Njen 106. člen določa, da predsednika Republike Slovenije »v primeru trajnega zadržka« začasno nadomešča predsednik državnega zbora RS. Po pooblastilih, ki mu pripadajo po ustavi in načinu izvolitve, je razvidno, da je tretja vodilna osebnost predsednik vlade RS (v večjih državah, npr. v Franciji, Veliki Britaniji, Španiji, Kanadi¹⁸¹ in na Poljskem je predsednik vlade po prednosti na drugem mestu, *pred* predsednikom parlamenta, predsednikom senata ali predsednikom poslanske zbornice). Četrti po rangi je predsednik Ustavnega sodišča; člen 163 Ustave RS govori o tem, da »predsednika Ustavnega sodišča izvolijo sodniki izmed sebe za dobo treh let. Peti po rangi je predsednik Državnega sveta, čeprav v Ustavi RS, ki v čl. 96 - 101 govori o Državnem svetu, ni posebej omenjen položaj predsednika državnega sveta. Po naši ustavi Državni svet ne predstavlja drugi dom parlamenta, zato mu je upravičeno določeno mesto za predsednikom Ustavnega sodišča in *pred* predsednikom Vrhovnega sodišča, ki je umeščen je na 6. mesto; v členu 127 je opredeljena vloga predsednika Vrhovnega sodišča RS, ki je po ustavi »najvišje sodišče v državi«. Umeščanje ostalih funkcionarjev RS je še

¹⁷⁹ V nekaterih državah, kot npr. v Sloveniji, je diplomatski listi *dodana tudi podobno prirejena konzularna lista*. Marsikatero zunanje ministrstvo v svetu tudi redno objavlja diplomatsko listo lastnih uradov, iz katere so razvidni notranja organizacija Ministrstva za zunanje zadeve, rang in sektor odgovornosti posameznih funkcionarjev, njihovi naslovi in telefoni, kar lahko zelo olajša komuniciranje diplomatskim misijam. Diplomatske liste danes pripravljajo in izdajajo, urejene po enakih kriterijih, tudi mednarodne medvladne organizacije kot npr. OZN, EU in NATO.

¹⁸⁰ Zakon o javnih uslužbencih (Ur.l. RS št. 56/02, ki se uporablja od 13.07.2003) v 8. členu navaja 16 stopenj nazivov. *Diplomatski nazivi se uporabljajo tudi v notranji službi MZZ, kar ima za posledico, da npr. pridobljeni diplomatski naziv veleposlanik ostane tudi v notranji službi MZZ.* Znotraj MZZ je prednostni vrstni red, ki se uporablja v praksi -- glede na pogovor v diplomatskem protokolu, naslednji: 1. državni sekretar, 2. državni sekretar, generalni sekretar, šefi sektorjev (v primeru, da so v enakem rangi) glede na datum prevzema dolžnosti.

¹⁸¹ Prednostna lista Kanade je posredovana v prilogi C.

predmet pogajanj, zato se pri obedu v slovenski protokolarni praksi razporedi domače osebnosti glede na posamezni protokolarni dogodek.

5.4.2. Razpored za omizjem

Pri izražanju gostoljubja v obliki kosila ali večerje Feltham (1993:149) opozarja na dve pomembni nalogi, -- poleg izbora hrane in pijače, ki sta značilna za državo gostiteljico in ustreznega datuma, ki ne sme sovpadati z drugim pomembnim državnim praznikom ali lokalno versko slovesnostjo: *sedežni red* in *vabila*¹⁸².

Nekdanjo togost diplomatskih sprejemov in banketov vse bolj nadomeščajo manj formalne oblike diplomatskih pogostitev, kar prinaša tudi večjo ekonomičnost in varčnost.¹⁸³ Oblike diplomatske pogostitve mora biti primerna tudi obleka¹⁸⁴ in jo kaže prilagoditi priložnostim, možnostim in potrebam^{185 186}. Bilo bi nesmiselno, če bi diplomatski predstavnik manjše države, kakršna je *Slovenija*, poskušal po blišču in razkošnosti sprejemov in banketov posnemati diplomatske misije velikih sil in bogatih držav. Namen diplomatskih sprejemov je, da se s pomočjo *družabnosti* ustvarijo neformalne priložnosti za prijateljsko vzdušje, za navezovanje pomembnih in koristnih stikov, kot tudi za izmenjavo mnenj in podatkov¹⁸⁷. Osolnik (1998b:151-2) vidi drugi pomemben cilj diplomatskih pogostitev v tem, da diplomat¹⁸⁸ izkoristi priložnost, da ustrezne pomembne sogovornike obvešča o dogajanjih v lastni državi ter poskuša na ta način utrjevati njen ugled in hkrati poizvedovati za mnenja in ocene, ki ob tem prevladujejo v uradnih krogih države sprejema.

Feltham (1993:150) ugotavlja, da je zaradi kompleksnosti diplomatskih interakcij potrebno v vsaki državi čimprej spoznati specifična pravila in običaje, ki v njej

¹⁸² V našem magistrskem delu se nameravamo v nadaljevanju osredotočiti zgolj na *sedežni red*.

¹⁸³ Oblike diplomatskih pogostitev so podane v prilogi F (Osolnik, 1998b:153-4).

¹⁸⁴ Oblike diplomatske pogostitve mora biti primerna tudi obleka; posebnosti so podane v prilogi F (Osolnik, 1998b:154-5).

¹⁸⁵ Za tekst in obliko vabil na diplomatske sprejeme in bankete veljajo določeni standardi. Gre za ustaljeni tekst formalnega vabila, jezikovno oblikovanega v tretji osebi, ki obvezno vsebuje natančne podatke o času in kraju ter vrsti pogostitve, kakor tudi glede stopnje formalnosti in oblačenja (Osolnik, 1998b:154-5).

¹⁸⁶ Oznake diplomatskega vabila so razčlenjene v prilogi F.

¹⁸⁷ Diplomatski sprejemi nasploh, zlasti v prestolnicah velikih sil ali pa v bližini kriznih območij, so po Osolniku (1998b:151-2) prava borza informacij, kjer sogovorniki neprestano krožijo in poskušajo uresničiti vnaprej načrtovane kontakte in teme, vse to ob šali in domisljici, uglajenem in sproščenem razgovoru. Po takšnem sprejemu mnogi diplomati pozno v noč pišejo svoje beležke in depeše, dokler lahko še sveže strnejo pridobljene podatke, opažanja in ugotovitve iz razgovorov tekom večera.

¹⁸⁸ *Uspešen diplomat* je praviloma tisti, ki je tudi dober gostitelj, ki zna ustvariti prijetno in sproščeno vzdušje za omizjem, kjer se gosti počutijo kot dobrodošli in zaželeni. Tudi nerodnosti, če že do njih pride, je potrebno odpraviti hitro in brez nervoze, z ustreznim vljudnim opravičilom.

veljajo. Pri tem so izjemnega pomena diplomatsko gostoljubje¹⁸⁹, izbira ustrezne situacijske klime in pravičen izbor gostov. Diplomati, ki je v tuji državi gost in celo uživa določene privilegije, je tembolj dolžan spoštovati veljavne običaje in norme vljudnosti.

Izredno pomembno je v stikih¹⁹⁰ z diplomati in tujci (zlasti pri pisnem komuniciranju) *precizno in točno naslavljanje*, tako glede priimkov in imen kot glede funkcij in nazivov. Iz vabila je razvidno, v čigavo čast se večerja ali banket prireja. V diplomatsko etiketo sodi, da se za povabila na večerjo v ožjem krogu, zlasti kadar je kdo glavni gost, *zahvali naknadno* tudi s kratko vljudnostno pisno zahvalo gostiteljem, ponavadi tudi s šopkom rož gostiteljici. Vabila na sprejeme, kosila in večerje je diplomat dolžan vračati, predvsem kadar gre za diplomatske funkcionarje približno enakega ranga¹⁹¹. Zaradi tega je nujno potrebna evidenca sprejetih vabil.

Feltham (1993:150-3) pripisuje izjemen pomen *izboru vabljenih gostov*, ki naj predpostavlja njihovo politično, osebno in socialno združljivost (*kompatibilnost*). Na vseh manjših ali večjih družabnih prireditvah je potrebno visoke goste razporediti primerno njihovem položaju. Pri formalnih diplomatskih kosilih in večerjah je v navadi, da se natančno predvidi razpored gostov za omizjem *ob doslednem upoštevanju prednosti*. Že vnaprej je *potrebno predvideti* spisek gostov glede na prednosti, ki -- kot opozarja Feltham (1993: 150-3) -- *naj ne bi predpostavljale nasprotovanj*. Namen vnaprejšnje izdelave razporeda za omizjem je, da se ob upoštevanju prednostnega reda predvidi takšen razpored gostov, ki ne bo sestavil skupaj oseb, za katere vemo, da ne želijo biti skupaj.

Vnaprejšnje obveščanje gostov o razporeditvi pripomore tudi k temu, da se ob vstopu v jedilnico ali banketno dvorano izognemo gneči in tavanju gostov, ki iščejo svoje mesto¹⁹². Iz razporeda za omizjem je tudi razvidno, kdo je v položaju glavnega gosta, ki *odgovori na zdravico gostitelja*¹⁹³.

¹⁸⁹ *Diplomska etiketa in vljudnost* se predpostavljata. Vsa pravila sodobnega bontona veljajo tudi za diplomate, k temu bi dodali samo še nekatera dodatna, ki jih imenujemo *diplomska vljudnost (kurtoazija)*.

¹⁹⁰ Pomemben je tudi *način predstavljanja*. Med diplomati se malokdo predstavlja sam, saj je vedno lahko najti možnost, da te predstavi kdo drug. Praviloma se mlajšega po položaju predstavlja starejšemu in moškega dami.

¹⁹¹ Različni primeri vizitk so predstavljeni v prilogi F.

¹⁹² Osolnik (1998b:151-2) ugotavlja, da so na vsakem posamičnem mestu za mizo so ob kozarcih postavljene *kartice z imenom predvidenega gosta*. Hkrati se takšen razpored tudi vidno predstavi v salonu pred jedilnico, kjer se po prihodu zbirajo gostje za aperitiv. Takšna shema (*Tableau*) se izpostavi na ustrezno mesto na ogled vsem gostom. Običajno je to plošča, preoblečena v usnje v obliki mize, v katero se vstavijo kartice z imenom gostov. V večini zahodnih držav velja pravilo, da mora vsak gost poiskati damo, ki bo sedela desno od njega in jo pospremiti do njenega stola (v opuščanju!). Pri večjih državnih banketih, kjer število gostov lahko dosega več sto, je v navadi, da se vnaprej pripravi in gostom ob prihodu izroči kartonček s številko omizja ali sedeža (angl. »take – in card«), na katerem je narisana oblika banketne mize in s puščico označena smer gibanja do določenega mesta. V primeru večjih banketov se gostom izroči tudi celoten spisek povabljenih in njihov razpored za mizami (številka mize) v obliki posebne brošure, kjer

Občasno povzročajo težave protokolu osebe, ki *niso »podvržene«* *pravilom prednostnega vrstnega reda*, vendar imajo v družbi pomembno mesto, torej gostje, ki nimajo državniške funkcije in niso navedeni v prednostni listi, kot npr. tujci, verski predstavniki, predstavniki plemstva, znanstveniki, priznani umetniki. Jean Serres (1967) in Mikolić (1995) v tem primeru svetujeta, da sledimo naslednjim pravilom: (1) tuje goste višjega ali enakega ranga postavimo pred domačine; (2) verskim predstavnikom vedno namenimo posebno pozornost; (3) predstavnike mednarodnih organizacij, vodje političnih strank, pomembne znanstvenike, glasbenike, pisatelje, predstavnike velikih gospodarskih podjetij, nekdanje politike in podobne osebe se razporeja glede na posamični protokolarni dogodek; (4) princem, vojvodom in drugim predstavnikom plemstva se prav tako posveča posebna pozornost; (5) osebe z nazivi posebnega dostojanstva (nobelovi nagradenci, častni meščani, nosilci najvišjih odličij) se razporeja po njihovih zaslugah. Pri vsem tem je potrebno veliko izkušenj in strpnosti in le prava mera taktosti in dober občutek lahko preprečita marsikatero neprijetnost. *Umestitev teh oseb v sedežni red* tako, da je le-ta korektna in da ustreza tako interesom gostiteljev kakor tudi gostov, je ena izmed *težjih nalog priprave protokolarnega dogodka*. Gost se zaveda, kakšno mesto v družbi si zasluži ali mu je dodeljeno, zato je izrednega pomena, da ne užalimo njegovih čustev in prepričanj, saj tak *nesporazum lahko vpliva na samo vsebino obiska ali srečanja*.

Feltham (1993:150-3) ugotavlja, da v nekaterih državah s tradicijo veljajo pravila, ki niso usklajena s klasičnimi diplomatskimi pravili; tako npr. v nordijskih državah častni gost sedi pri mizi na *levi* strani gostitelja in ne na desni.

Prvo pravilo pri posedanju je določitev ranga gostu, ki je *potrdil* svojo udeležbo, saj se šele *na podlagi pravih podatkov o prisotnosti gostov* lahko nemoteno pripravi razpored¹⁹⁴. Pri izdelavi seznama gostov se tudi v slovenski protokolarni praksi z veliko pozornostjo pristopa k razporediti gostov po njihovi pomembnosti glede na vsakokratni dogodek¹⁹⁵. Pri tem se posveča velika pozornost temu, *da gost ne bi bil prizadet zaradi neustrezne razporeditve*¹⁹⁶.

vsakdo lahko že vnaprej ugotovi, katere osebnosti bodo za njegovim omizjem. Vsa ta opravila imajo za cilj omogočiti gostom, da hitro in brez nepotrebnega iskanja najdejo pot do svojega mesta.

¹⁹³ Na formalnih večerjih in banketih velja glede obnašanja za omizjem pravilo, da naj se nihče ne dotakne kozarca in jedi, dokler nista to storila gostitelj in njegov častni gost. Jedi se ponudijo najprej damam po prednostni listi, nato moškim, gostitelju nazadnje. V večini držav je običaj, da se postreže šampanjec, ko je postrežena sladica, kar je trenutno, ko gostitelj najpogosteje *izreče zdravico*. V večini držav je kajenje med večerjo ali banketom povsem izključeno. To bi bilo morda možno, kadar se gostje po večerji razporedijo v druge salone na kavo in »digestive« (konjak, likerji) (Osolnik, 1998b:151-2).

¹⁹⁴ Problemi nastanejo, kadar visoki gostje svojo udeležbo potrdijo *šele v zadnjem trenutku*. V takih primerih za ravnanje ni pravila, v slovenski protokolarni praksi ponavadi premaknejo mesta ali pa se gostu opravičijo, ker bo zaradi poznega odgovora zasedel nižje mesto kot mu v resnici pripada, in ga ob tem prosijo za razumevanje.

¹⁹⁵ Razgovor v Protokolu RS, november 2003.

¹⁹⁶ Do zapletov pri razporejanju gostov ne prihaja samo pri organizaciji obedov; z enakimi problemi se

Razporejanje za omizjem po prednosti je torej zelo zahtevno in odgovorno protokolarno opravilo, saj lahko *napake povzročijo užaljenost in proteste*¹⁹⁷. Glede na dejstvo, da lahko vsaka nenadna odpoved udeležbe na takšni večerji popolnoma zruši pripravljen razpored, je v diplomatskih krogih običajna dolga in skrbna priprava sestave omizja, vključno z določenimi rezervami. V veleposlaništvih velikih sil, kot npr. ZDA, McCaffree in Innis (1985:1-7) pravita, da nalogo razporejanja po prednostnem redu in sestave omizja opravlja *posebej za protokolarna pravila izšolani diplomat*. V primeru maloštevilnih diplomatskih misij manjših držav pa je potrebno, da to obvlada vsak posameznik. Feltham (1993:153) nadalje svetuje, da je vsekakor vedno bolje -- kadar smo v dvomu glede prednosti za omizjem -- posvetovati se s protokolom zunanjega ministrstva, kot pa narediti napako, ki lahko izzove škandal.

V nadaljevanju naše magistrske naloge nameravamo prikazati **primere razporedov posedanja pri razgovorih in pri slavnostnem obedu**¹⁹⁸, ki se v **slovenski protokolarni praksi** najpogosteje pojavljajo¹⁹⁹. Protokol se dogovori za obliko postavitve miz, ki je odvisna od mesta, kjer se bo dogodek odvijal. Restavracijo oziroma ustrezen objekt Protokol izbira glede na posebnosti obiska, izbiro pogosto pogojuje število gostov.

Pri večjih *pravokotnih* (miza v obliki črke I) ali *ovalnih* mizah²⁰⁰ sta znani dve obliki razporeditve gostiteljev in gostov: *francoska in angleška razporeditev*. V Sloveniji se protokol po dogovoru z gostiteljem praviloma odloča za francosko razporeditev, ker so obedi najpogosteje delovne narave in je zato, *zaradi slabosti angleške razporeditve* (gostitelja sedita na čelu mize oddaljena drug od drugega na krajših stranicah pravokotnika, gosti so razporejeni desno in levo od gostiteljev tako, da najnižji po rangi sedi na sredini mize), *primernejša francoska razporeditev* (gostitelj sedi v sredini, gostitelj in gostiteljica sta nasproti drug drugemu, gostje sedijo po rangi desno in levo od njiju, tako da je mesto najnižjega po rangi na konceh mize z obeh strani)²⁰¹. V Sloveniji ni običaj, da bi

protokol srečuje pri razporejanju gostov v dvoranh ob *kulturnih in drugih prireditvah* (koncerti, gledališke predstave, proslave).

¹⁹⁷ Zakonitosti in temeljna pravila pri razporeditvi gostov v *slovenski protokolarni praksi* so podana v prilogi E.

¹⁹⁸ Oblika mize je zelo pomemben dejavnik pri razporejanju gostov; ni je mogoče vedno izbirati, saj je pogosto oblika mize odvisna od dvorane v kateri bo obed. Obliko postavitve mize pogojuje tudi dejstvo, da mora biti pri svečanih obedih ob mizi gostu na voljo prostor širok približno 70 - 80 cm. Uporabljajo se *okrogle, ovalne, kvadratne in pravokotne oblike miz*. Mize so lahko zložene v različne oblike, npr. v obliko črke U, T, H, E, ipd.

¹⁹⁹ Pogovor v Protokolu RS novembra 2003.

²⁰⁰ V *slovenski protokolarni praksi* naj kot primer navedemo npr. pogovore v Gradu Brdo.

²⁰¹ V obeh primerih sedi gostiteljica obrnjena proti vratom, skozi katera nosijo hrano ali pa tako, da so vrata na njeni desni strani (povzeto po Feltham, 1993:150-2; Trajkovski, 1990:70-3; Mikolić, 1995:191-3, Osolnik, 1998b: 151-159). Različni primeri francoske in angleške *razporeditve gostov* so natančneje podani v prilogi E.

gost in gostitelj sedela drug poleg drugega, tako da na pogovorih²⁰² kot tudi pri obedu sedita drug nasproti drugega. Francoska razporeditev se ponavadi uporablja tudi ob prisotnosti gostiteljice²⁰³. Številni avtorji se strinjajo, da je bistveno, da ima gost sedež, kjer je najlepši razgled (ponavadi skozi okno). V nobenem primeru pa ženska po Trajkovskem (1990:74) naj ne bi zaključila mize.

Zaradi velikega števila gostov ali zaradi oblike prostora, se lahko namesto pravokotne mize postavi tudi miza drugačne oblike. Pogosto se uporablja mizo v obliki črke U ali pa okroglo mizo.²⁰⁴ V slovenski protokolarni praksi se pogosto uporablja *okrogla miza*²⁰⁵, saj je sistem razvrščanja dokaj enostaven. Običajno pri glavni mizi sedijo gostitelj in častni gost ter soprogi, če sta prisotni, pri ostalih mizah sta dovolj nosilec mize ali gostitelj mize²⁰⁶.

Omizje ali *posedanje v obliki črke U* je v slovenski protokolarni praksi zelo pogosta postavitve, saj *omogoča dober izkoristek prostora glede na število gostov*²⁰⁷. Kot primer naj navedemo razgovore pri predsedniku republike ob predaji poverilnih pisem v zlatem salonu predsedniške palače²⁰⁸.

Včasih je konfiguracija prostora taka, da je optimalna postavitve mize v obliki črke T, čeprav se tej postavitvi pri nas izogibamo²⁰⁹. Mnogi menijo, da mize v obliki črke T ali H niso dovolj elegantne, zato priporočajo, da se v primeru, ko ni dovolj prostora za vse povabljenе za eno mizo, raje postavi nasproti glavni mizi nekaj manjših²¹⁰.

Prostega posedanja v Sloveniji skoraj ne poznamo; v primerih, ko se protokol le odloči zanj, se razporedi le glavno mizo, pri ostalih pa se gostom prepusti svobodna izbira sedežev²¹¹. Slednje je praksa tudi v primerih, ko se pri večjem številu povabljenih gostov ne more pridobiti natančnih potrditev udeležbe in se zaradi preprečitve neprijetne situacije, do katere bi prišlo za mizo zaradi nezasedenih mest, raje prepusti prosta izbira.

²⁰² Pri *uradnih ali delovnih pogovorih* gost s svojo delegacijo zasede eno stran mize, gostitelj s svojo delegacijo pa drugo stran mize, tako da si člani delegacij sedijo nasproti. Gost in gostitelj si sedita nasproti, ostali člani delegacije pa so razvrščeni po prednosti izmenično desno in levo od glavnega gosta oziroma gostitelja.

²⁰³ Številne možnosti so posredovane v prilogi E.

²⁰⁴ Razporeditev gostov je lahko v tem primeru tudi drugačna, gostitelj in gostiteljica lahko sedita drug poleg drugega, nasproti njiju pa ne sedi nihče. Natančneje v prilogi E.

²⁰⁵ Kot primer naj navedemo npr. svečano večerjo, katere gostitelj je predsednik republike.

²⁰⁶ *Različni razporedi posedanja* so prikazani v prilogi E.

²⁰⁷ *Razporeditev gostov* je ob različnih priložnostih različna; možni načini razporeditve so podani v prilogi E.

²⁰⁸ Pri tem sedita glavni gost in gostitelj na zofi, ostali gostje pa po prednosti razporejeni v obliki črke U.

²⁰⁹ *Razporedi gostov* pri tej obliki mize so podani v prilogi E.

²¹⁰ Primeri so razvidni iz priloge E.

²¹¹ Kot na primer v primeru konferenc, večjih sprejemov v hotelskih dvoranh ipd.

Osolnik (2000) pravi, da **zaradi neurejenosti in nedoločenosti protokolarnih pravil tudi v Sloveniji** beležimo primere **protokolarnih napak**. Nenazadnje predstavlja eklatanten *primer neupoštevanja pravil protokolarnih prednosti* (zaradi neobstoječe prednostne liste funkcionarjev) prav **izbor in posedanje gostov** na slavnostni večerji v čast sicer izjemno uspešnega obiska takratnega ameriškega predsednika Billa Clintona maja 1999 v Sloveniji. V podkrepitev teze, kako pomemben je protokol v mednarodnih odnosih, v nadaljevanju omenjamo dva dogodka, ki sta v tem smislu še posebej zanimiva in sta se zgodila v sodobnih mednarodnih odnosih.

Omenili smo, da je *namen vnaprejšnje izdelave razporeda za omizjem*, da se ob upoštevanju prednostnega reda predvidi takšen razpored gostov, ki ne bo sestavil skupaj oseb, za katere vemo, da ne želijo biti skupaj. Težave protokolu včasih povzročajo »nepovabljeni oz. nezaželeni« pomembni gostje. Kot zanimiv primer in v podkrepitev teze, kako *pomembna je v mednarodnih odnosih sama izbira protokolarnih postopkov mednarodnih dogodkov in s tem vloga protokola v zunanji politiki*, naj omenimo udeležbo ukrajinskega predsednika Leonida Kučme²¹², ki se je na vrhunskem sestanku zveze NATO²¹³ nepričakovano pojavil v Pragi kot »nezaželen« gost²¹⁴. Njegova udeležba je povzročila takojšnje diplomatske in protokolarne »manevre«. Zgodilo se je skoraj, da bi se ukrajinski predsednik usedel -- med najpomembnejšo dvojico, med ameriškega predsednik G.W.Busha in britanskega premiera T. Blaira. To je mesto, ki predsedniku Ukrajine pripada glede na abecedni sedežni red držav v angleškem jeziku. Francoščina kot jezik diplomacije resda v zatonu, je ob tej priložnosti ponudila rešilno bilko. V zadnjem hipu so se spomnili nanjo oziroma na *sedežni red v francoščini*²¹⁵. Ukrajinskega predsednika so posedli ob turškega predsednika A.N. Sezerja, sedem sedežev stran od T. Blaira in kar 30 sedežev proč od G.W. Busha. Odločitev o spremembi abecednega sedežnega reda nam torej pokaže, kako *pomembne so v mednarodnih odnosih odločitve o izbiri protokolarnih elementov, ki presegajo zgolj instrumentalno naravo protokola in jih zato nikakor ni mogoče obravnavati kot nepomembne tehnične podrobnosti*.

²¹² Kot poroča Saša Vidmajer 26.11.2002 v Delu v članku »Diplomatski utrinek iz Prage« z naslovom »Stol za nepovabljenca«, stran 4.

²¹³ Srečanje se je odvijalo 24. in 25. novembra 2002 v Pragi. Ukrajinski predsednik se je v četrtek zvečer kot »nepovabljen gost« udeležil slavnostne večerje zveze NATO v Hradčanih, v petek dopoldne pa se je udeležil zasedanja 46-članskega zasedanja evroatlantskega sveta (EAPC).

²¹⁴ Vprašanje o (ne)prihodu ukrajinskega predsednika je bilo pred pričetkom vrhunškega sestanka eno od osrednjih praških ugibanj, potem ko se je izvedelo, da je zaradi domnevne prodaje sodobne radarske opreme Sadamu Huseinu ukrajinski predsednik za Američane in Britance *skrajno nezaželen gost*.

²¹⁵ V skladu s tem je predsedniku ZDA (fr. Etas-Unis) pripadal sedež ob neproblematični Estoniji, premieru Velike Britanije (fr. Royaume-Uni) pa med Romunijo in Slovenijo. *Stranski produkt uporabe jezikovnih orodij v diplomatske namene je bil*, da je takratni premier dr. Janez Drnovšek -- član slovenske delegacije in »govorec« v Pragi (vodja je bil takratni predsednik Milan Kučan) sedel tik ob britanskem premieru.

Naslednji primer kaže na dejstvo, da je *vnapijŕŕŕnje obveŕŕanje gostov o razporeditvi vŕasih namenoma bolje zaobiti*. Skozi *vnapijŕŕ premiŕŕljeno izbiro protokolarnih postopkov* je Richard Holbrooke (1998:137-141) podkrepil naŕo podmeno, da so »v *diplomaciji pomembne podrobnosti oz. detajli*«. Spominja se, da so leta 1968 med mirovnimi pogovori s Severnim Vietnamom v Parizu, medtem ko se je vojna ŕe nadaljevala, izgubili veŕ kot dva meseca s prerekanjem glede *oblike pogajalske mize*, saj je Hanoi vztrajal, da Vietkong dobi sedeŕ za mizo loŕeno od Severnega Vietnama; Holbrooke je bil priŕa jezi in poniŕanosti dveh velikih ameriŕkih diplomatov, Averell Harrimana in Cyrusa Vancea ter si zadal, da se bo sam v prihodnje poskuŕal izogniti podobni izkuŕnji.

Glede na gornjo izkuŕnjo je Richard Holbrooke (1998) ob priloŕnosti reŕevanja balkanskega konflikta septembra 1997 v Œenevi naroŕil *postavitev okrogle mize* (enako za vse pogovore, tudi za zakljuŕna pogajanja), ki bo *dopuŕŕala le prisotnost devetih oseb za mizo* -- po enega predstavnika iz vsake od petih drŕav ŕlanic Kontaktne skupine, sedeŕ za so-predsedujoŕega Carla Bildta ter en sedeŕ za vsakega zunanjega ministra treh balkanskih drŕav. Sedeŕi so morali biti tesno skupaj, tako da za mizo ni bilo prostora za bosanske Srbe ali kogarkoli drugega. Holbrooke je *predvidel tudi tablice z imeni in sicer brez imen drŕav ter nacionalne zastave samo za predstavnike drŕav Kontaktne skupine in Evropske unije*.

Na zaŕetku je Holbrooke brez vnapijŕŕnjega opozorila in ob navzoŕnosti vsaj stotih novinarjev povabil tri zunanje ministre, da si »pred svetom na poti k spravi seŕejo v roke«, nato pa novinarje prosil, da zapustijo prostor. Sledil je protest voditelja bosanskih Srbov, podpredsednika Republike Srbske Nikolaja Koljeviŕa²¹⁶ (oglasil se je iz ozadja sobe), ki se je skliceval na kratenje pravic in zahteval prisotnost njegove delegacije pri pogovorih za mizo, kar pa je imel Holbrooke z *omejitvijo sedeŕev za mizo ravno namen prepreŕiti*. S tem je Richard Holbrooke *premiŕŕljeno vplival na vsebino in izid pogajanj in dokazal, da je z izbiro doloŕenih podrobnosti oz. detajlov protokolarnih postopkov moŕno uŕinkovito vplivati na vsebino*.

V nadaljevanju naŕega magistrskega dela nameravamo pokazati na *nujnost protokolarnih znanj* in osvetliti pomembnost *protokolarnega vidika pogajanj*, saj lahko napake in nepoznavanje protokolarnih zakonitosti slabijo pogajalsko pozicijo in vplivajo na slabŕi pogajalski rezultat v zunanji politiki drŕav. Dotaknili se bomo tudi *spremenljivk pogajalskega protokola*.

²¹⁶ Holbrooke je ob tem poudaril, da je v imenu bosanskih Srbov prisoten zunanji minister Milan Milutinoviŕ.

6. VLOGA PROTOKOLA V PROCESU POGAJANJ

Kot smo že omenili v prejšnjih poglavjih, prav celovito izvajanje in načrtovanje programa zunanje političnih odločitev neke države terja tudi poglobljena znanja diplomatskih veščin, ki služijo *spoštovanju* in negovanju dobrih odnosov med državami. Medijsko poročanje nam omogoča naša stališča javno pojasniti in s tem *vplivati na javno mnenje in na vsebino. Okoliščine in spremenljivke pogajalskega protokola ter protokolarni vidik pogajanj* bomo obdelali v našem zadnjem poglavju.

Rezultat dejavnosti diplomacije je *posredovanje pogledov svoje vlade in izmenjava podatkov. Diplomacija je predmet javnega nadzora*, ki ga opravljajo mediji s poročanjem o njenih dejavnostih. Demokratično izvoljena oblast brez učinkovitega nadzora s strani ljudi, ki so jo izvolili, ne bi bila legitimna, zato je *nadzorna funkcija medijev nujna* za obstoj vsake demokracije.

Diplomacija je dolga leta potekala v popolni tajnosti. Prve zahteve po prenehanju njene tajnosti in prisotnosti javnosti so se pojavile kot odgovor na številne tajne sporazume, ki so po mnenju zagovornikov javnosti diplomacije pripeljali do prve svetovne vojne. Za mejnik med staro -- tajno in novo -- odprto diplomacijo velja Wilsonova zahteva po javni diplomaciji leta 1918.

Toda še danes del diplomatske dejavnosti poteka *v zaupnosti*. V interesu oblikovalcev in izvajalcev zunanje politike je *sporočati javnosti podatke* po svoji izbiri in s tem *vplivati na javno mnenje*, da bi le-to bilo naklonjeno izbranim političnim odločitvam. Javnost tudi danes ne izve za prav vsako diplomatsko potezo. Za učinkovito izvajanje zunanje politike je *nujna določena stopnja zaupnosti diplomatske dejavnosti*, saj bi natančno poročanje o npr. zunanje političnih pogajanjih lahko ogrozilo nacionalni interes države.; javna objava pogajalskih izhodišč bi znatno oslabilo pogajalsko pozicijo, poročanje o koncesijah in kompromisih, ki jih domača pogajalska stran sprejema med pogajanj, pa bi povzročilo vznemirjenje javnosti in nadaljnji pogajalski proces bi bil močno ogrožen ali celo onemogočen.

Na podlagi obstoječih načel so v diplomaciji *zaupna* pogajanja, diplomatska pošta in državne skrivnosti, *javna* naj bi bila vsebina sporazumov in podatki o poslovanju diplomatske službe. To je tudi neke vrste meja, do katere je javnost lahko obveščena o diplomatski dejavnosti, da nacionalni interes ne bo ogrožen in da bo diplomacija pri opravljanju svojih nalog uspešna.

Danes sicer *tajnost* diplomacije še vedno obstaja, vendar je v mednarodnih odnosih *javnost* zelo pomembna. Obveščanje javnosti v demokratičnih državah hkrati pomeni tudi nadzor delovanja izvoljene oblasti na vseh področjih, ne samo

v zunanji politiki; oblast pri sprejemanju svojih odločitev mora upoštevati tudi javno mnenje. Z razvojem množičnih medijev se je čas med dogodkom in njegovo objavo občutno skrajšal, tako da države vodijo svoje zunanje politike pred očmi javnosti. Zato danes govorimo, da *diplomacija deluje diskretno (zaupno), vendar ne v tajnosti* (Nick, 1997:135). Zmanjševanje tajne diplomacije nikakor ne pomeni vodenja zunanje politike (in predvsem pogajanj o občutljivih odprtih vprašanjih) v popolni javnosti. Wilsonova zahteva po javni diplomaciji je le »odškrnila« vrata javnosti.

Kljub trditvam, da bo kakršnokoli pogajanje postalo nemogoče tistega dne, ko bo ukinjena tajnost, je prisotnost in zanimanje množičnih medijev, ki zastopajo interese javnosti, dejstvo, ki se mu diplomati ne morejo izogniti. Tudi vlada ali zunanje ministrstvo lahko *medijsko poročanje izkoristita sebi v prid, v smislu pojasnjevanja stališč in s tem posredno vplivanja na javno mnenje*. Zato so urejeni, korektni in dobri odnosi z mediji zelo pomembni.

Osnovne spremenljivke diplomatskih pogajanj. Vsaka pogajanja vključujejo spremenljivke²¹⁷, kot so **informacije, moč in čas**, ki jim dajejo ustrezno dinamiko; boljša ali slabša izraba teh *okoliščin* lahko vpliva na uspešnost pogajanj ene od pogajalskih strani. Omenjene spremenljivke lahko vplivajo tako na izbiro ustrezne *strategije* (npr. razpoložljivi podatki in količina moči oz. širina njenega vira) kakor tudi ustrezne *taktike* (npr. razpoložljiv pogajalski čas).

Vukadinović (1995:179) opozarja, da pri *čistem modelu pogajanj*, kjer gre za odkrit spor, obstaja pa tudi želja, da se ta reši, morajo strani najprej *pripraviti protokol in se dogovoriti o kraju, dnevnem redu, času konference in drugih protokolarnih vprašanjih*. Prav tako morajo natančno *opredeliti raven*, na kateri se mislijo pogajati, torej ali se bo pogajal minister za zunanje zadeve, veleposlanik ali nižji diplomatski predstavniki. Že na začetni stopnji strani lahko pokažejo resnično željo, da bi rešile spor. Strinjanje oziroma nestrinjanje glede *proceduralnih vprašanj* predstavljenih in razčlenjenih v naši nalogi je jasno pokazalo, kakšna je stopnja pripravljenosti na reševanje spora. Razprave o *proceduralnih in protokolarnih vprašanjih* so bile značilne za obdobje hladne vojne²¹⁸.

Russet in Starr (1996:50) pravita, da *imenovanje zastopanih strank* lahko predstavlja problem, saj udeležba določa, kdo ima kakšen položaj v zadevi. V današnjem času, ko si nedržavni posredniki skušajo pridobiti ozemlje ali vladni

²¹⁷ Pomen osnovnih spremenljivk diplomatskih pogajanj (elementov pogajanj) in protokolarni vidik pogajanj sta natančneje razčlenjena v moji specialistični nalogi (Travnik, 1997: 31-3 in 28-30).

²¹⁸ Takrat je proceduro vsaka stran izkoristila kot možnost za zavlačevanje in kot priložnost, da pokaže svojo premoč. Vprašanje oblike mize na pariških pogajanjih in vprašanje višine zastavic na korejskih pogajanjih v Panmunjomu sta samo del teh simboličnih poskusov poudarjanja posebnega položaja.

status, predstavlja samo priznavanje njihovega obstoja dejansko popuščanje. Če torej država pristane na njihovo udeležbo pri pogajanjih, je dopustila več kakor le proceduralno popuščanje.²¹⁹

Priprave na pogajanja s protokolarnega vidika. Pristop k pogajanju je potrebno torej s *protokolarnega vidika temeljito pripraviti*. Protokol mora *glede na fizično okolje pogajanj*²²⁰ -- izbor države in konkretnega mesta ter imenovanje zastopanih strank ima lahko poleg povsem praktično-političnih tudi simbolične posledice, saj lahko predsedujoči odločilno vpliva na proceduro in s tem na vsebino -- skrbeti za ostala *proceduralna vprašanja*, torej za samo *izvedbo pogajanj, t.j. sestavo dnevnega reda, oblike sklepnega dokumenta*; prevzeti mora skrb za goste (pravočasno jih pripeljati iz letališča ali iz hotela); predvideti primeren prostor, ustrezno *obliko mize, določiti število oseb in predvideti njihovo posedanje, jezik* pogajanj in zagotoviti morebitno prevajanje, poskrbeti za vključitev *morebitnih posrednikov (mediatorjev)*, se dogovoriti o ostalih protokolarnih elementih, kot npr. *pravici do prvenstva (kdo naj govori prvi, način odgovarjanja, vprašanje pravice do replike...), o obveščanju medijev, prvenstvu pri fotografiranju ipd.* V primeru neuspeha pogajanj mora protokol poskrbeti za ustrezne protokolarne postopke.

Primeri razčlenjeni v naši nalogi so pokazali, da so lahko oblika mize, omejitev števila sedežev, posedanje glede na angleško ali francosko abecedo, obveščanje medijev in s tem možnost vplivanja na javno mnenje ter drugi protokolarni in proceduralni elementi ključni za izid pogajanj; proceduro je možno izkoristiti npr. za zavlačevanje ali kot sredstvo za kazanje svoje premoči; vprašanje oblike mize in števila (oz. omejitve sedežev) je lahko poskus poudarjanja posebnega položaja, s katerim je možno vplivati na vsebino. Primeri potrjujejo našo podmeno, da se nesoglasje glede proceduralnih vprašanj lahko uporabi za doseg političnih ciljev, saj so proceduralna vprašanja pravzaprav politična vprašanja.

²¹⁹ To je bila težavna točka za Združene države v Parizu v odnosu do Vietkonga in predstavlja enega glavnih problemov v dolgotrajnem sporu na Severnem Irskem ter med Izraelom in Arabci. Do dramatičnega preloma z Egiptom 1977 ni nobena arabska država priznala obstoja Izraela. Izrael pa zato ni priznal Palestinske osvobodilne organizacije.

²²⁰ Možne so tri lokacije pogajanj (pri nas, pri nasprotni strani in na nevtralnem terenu) ali pa kombinacija teh treh možnosti. Pogajanja v domačem prostoru imajo vrsto prednosti, saj prostor poznamo; če pride stranka k nam na pogajanja, s tem kaže svoj interes (še zlasti, če prihaja od daleč). Obisk pri nasprotni strani nam o njej veliko pove, kar nam je lahko v pomoč pri pogajanjih. Pri pogajanjih na nevtralnem prostoru pa velja, da je to za obe strani novo okolje. Fizična ureditev prostora pogajanj mora zagotavljati fizično enakopravnost pogajanj.

6.1. Pogajanja kot večšina diplomacije

V tem poglavju ne nameravamo posebej razpravljati o odnosu strategije in taktike v zunanji politiki manjših držav. Seveda tudi za manjšo državo, kot za vse države velja, da mora imeti jasno načrtane, bolje rečeno, po Petriču (1996:896) »doživete« *lastne strateške cilje*²²¹; uresničitvi teh strateških ciljev služi taktika, ki jo izbira njena zunanja politika oziroma diplomacija. *Brez jasnih strateških ciljev bo zlasti zunanja politika manjše države kaj hitro postala nenačelen pragmatizem.*

Za spretnost pogajanja smo rekli²²², da predstavlja predvsem sposobnost uporabiti *optimalno kombinacijo metod v dani situaciji. Umetnost pogajanja* vsekakor ni edina naloga diplomacije, je pa, kot zagotavlja Berridge (1995:179) »brez dvoma *najpomembnejša*«²²³.

Kosin (1997:238) med drugim ugotavlja, da se *posebno občutljiva vprašanja* med državami dejansko rešujejo le preko *večstopenjskih pogajanj*. Sodelovanje diplomatov v pogajanjih odpira državnemu vrhu tudi večji manevrski prostor in omogoča večjo fleksibilnost²²⁴.

Vsako pogajanje poteka v znamenju *mednarodnih in domačih vplivov* in ti po svoje *pospešujejo ali zavirajo* iskanje rešitve. Vukadinović (1995:178) loči tri pomembne skupine vplivov: 1. dejavniki, povezani s *krajem pogajanj*; državam je najljubše nevtrarno prizorišče²²⁵. 2. spremenljivke, povezane s *kakovostjo diplomatskega aparata*; 3. kombinacija domačih spremenljivk in pogajanj se kaže v *analizi sprememb*, ki bi se lahko zgodile v državi udeleženki pogajanj.

Med pogajanjem se kažejo tudi *različni slogi* pogajalcev oziroma držav, ki jih ti zastopajo. V času klasične diplomacije, kjer je šlo večinoma za diplomacijo evropskih držav, se je lahko govorilo o *enotnem evropskem prostoru*. Izhajal je iz *evropskih kulturnih in civilizacijskih vrednot*, zato so se spori prav na podlagi teh skupnih značilnosti *reševali v okviru evropskih meril*.

²²¹ Pri tem Petrič (1996:896) misli na »doživete« strateške cilje, za katere ni treba, da so zapisani, ki pa izražajo globok narodni konsenz ne glede na strankarske interese in obračune, konsenz, ki je zakoreninjen v srcih in glavah državnikov in ljudstev, diplomatov pa še posebej.

²²² Več o pogajanjih v moji specialistični nalogi (Travnik, 1997).

²²³ Vukadinović (1995:252) nadalje meni, da pri svoji dejavnosti diplomat nastopa kot pogajalec že, ko se pogovarja o najširšem sklopu odnosov med državama. To je neformalno dogovarjanje o političnih, gospodarskih, kulturnih, znanstvenih in drugih vprašanjih dvostranskih odnosov, ki sodi med vsakodnevne dejavnosti diplomata. To so t.i. neformalna pogajanja. Ta potekajo ustno in so del rutinskega opravljanja poslov z določenimi ljudmi in organi oblasti v državi gostiteljici.

²²⁴ »Diplomate je lahko demantirati, medtem ko zunanji minister in predsednik vlade le zelo težko »pojesta svojo besedo« oziroma ju ne more nihče demantirati« (Kosin, 1997:238).

²²⁵ Pariz je bil prizorišče za mirovne pogovore med ZDA in Severnim Vietnamom, Dunaj, Helsinki in Ženeva pa za različna pogajanja SALT med ZDA in Sovjeti.

Vukadinović (1995:252) nadalje ugotavlja, da se svet razvija v smeri krepitve mednarodnega sodelovanja, večje povezanosti in skupnega reševanja velikih vprašanj sedanjosti, pa tudi prihodnosti. Razoroževanje, lakota, ekologija, vprašanja razvoja, preprečevanje bolezni so samo *del velikih globalnih izzivov, zaradi katerih morajo države delovati usklajeno*, ne oziraje se na državne meje. *Nove velike politične spremembe in naloge*, ki jih je treba izpolniti, *diplomaciji omogočajo še dejavnejšo udeležbo pri oblikovanju temeljev novega sveta*.

6.1. 1. Diplomacija kot spretnost pogajanja

Glede na dejstvo, da smo teoretične osnove diplomacije že predstavili v prejšnjih poglavjih, bi kazalo dodati, da spretnost diplomacije ni v samem poznavanju protokolarnih zakonitosti in pogajalskih strategij, taktik, metod in ostalih orodij diplomata, ampak predvsem sposobnost njihovega *kombiniranja* v dani situaciji. V nalogi smo spoznali, da je *zunanja politika države opredeljena s strukturo notranjega in mednarodnega okolja ter odprtih vprašanj, katerih reševanje je odvisno tudi od osebnostnih lastnosti politikov in diplomatov*.

Glede *osebnostnih lastnosti in značilnosti diplomatov* je zelo določen Satow (1992) saj pravi, da so najslabše vrste diplomatov misijonarji, fanatiki in pravniki, najboljši pa razumni človeški skeptiki. Ne glede na vse pa »*osnovno vez diplomacije predstavlja dialog*: »Dialog je bistvena in nespremenljiva vsebina diplomacije. *Naloga diplomatov je torej posredovanje med različno mislečimi*«²²⁶. Russet in Starr (1996) menita, da je nadaljnja bistvena funkcija diplomacije, ki je usmerjena k tretjim strankam in opazovanju njihove diplomatske dejavnosti, »*s propagando vplivati na druge stranke, spodkopati položaj nasprotnika, razkriti njegove pogajalske pozicije in druge zaupne informacije ali pa zavzeti položaj, s katerim bi naredila vtis, prestrašila ali pomirila opazovalce tretje stranke*«²²⁷. Tako so bila npr. številna pogajanja med ZDA in Sovjeti usmerjena k njihovim različnim zaveznicam, državam tretjega sveta, še posebno h Kitajski.

Nesoglasje o tem, koliko diplomatske komunikacije naj bo odprte (javne) in koliko tajne, predstavlja bistveno vprašanje v dvajsetem stoletju. Pri tem zopet ni

²²⁶ Tako Simoniti (1995a:10) pritrjuje Morgenthauu (1995), ki pravi, da je končna naloga razumne diplomacije ohraniti mir s tem, da izbere ustrezna sredstva za doseg svojih ciljev. Pri tem ima diplomacija na voljo tri možnosti: prepričevanje, kompromis in grožnja s silo. »Veščina diplomacije je v tem, da ob pravem trenutku uporabi primerno sredstvo, bodisi da gre za eno ali kombinacijo vseh treh«

²²⁷ Za našo sedanjost je zanimiv Nicolsonov (1988) opis italijanskega pristopa k diplomaciji. Avtor zatrjuje, da je navadna italijanska metoda ta, da morajo z deželo, s katero se hočejo pogajati, najprej povzročiti slabe odnose in potem ponuditi dobre odnose. Ko v taka pogajanja vstopijo, so previdni in uporabljajo menjalne objekte. Umetno obujajo v italijanskem narodu občutek nezadovoljstva in sovraštva. Drugo je nekakšna vloga motenja miru v deželi, s katero se hočejo pogajati. In tretja je zahteva koncesije, ki je Italija od nasprotnika niti ne pričakuje niti je v resnici ne želi imeti. Z odrekanjem pa hoče prisiliti partnerja do druge odškodnine.

nekega prevladujočega pravila, potrebna je *kombinacija*²²⁸. Po drugi svetovni vojni je, kot menita Russet in Starr (1996), prevladala mešana oblika diplomacije. Združevala je *diskretna pogajanja* (pogajanja za zaprtimi vrati) med diplomati in *javne objave doseženih rezultatov* -- na tiskovnih konferencah, v skupnih izjavah ali z objavo sporazumov.

Razvoj »diplomatskih tehnik« in obsežnega znanja, ki ga terja diplomacija kot institucija, je po Vukadinoviću (1995:17) posledica prastare potrebe po *komuniciranju* med ljudmi: »Če štejemo pošiljanje sla s sporočilom in pogajanja med najpomembnejše diplomatske dejavnosti, lahko trdimo, da je ta dejavnost stara prav toliko kot prvi stiki med različnimi plemeni, družbami in kasneje državami«.

6.2. Protokolarni vidik pogajanj

Možina in Damjan (1992:160-161) vidita uspeh pogajanj v »človeškem faktorju«. Tako pravita, da imamo pri pogajanjih opraviti predvsem z *ljudmi*. Za ureditev odprtih vprašanj in zadovoljitev minimuma je potrebno pridobiti stališče vlade oz. ministrstva za zunanje zadeve.

Poleg *funkcij in nalog protokola pri pogajanjih v diplomaciji*, ki smo jih že omenili v 6. poglavju naše naloge, v nadaljevanju podajamo nekatere protokolarne vidike pogajanj, ki jih povzema Cohen (1991:160-61)²²⁹: 1. Pomembna je *priprava protokolarnega dogodka* v obliki preučevanja kulture in zgodovine nasprotne strani in ne samo problema, ki bo predmet razgovora. Najbolje se je naučiti jezika nasprotne strani. Poglobiti se je treba v zgodovinske odnose med lastnim in nasprotnim narodom, ki lahko veliko povedo. 2. Dobro je *vzpostaviti tople, osebne odnose s sogovorniki*. 3. Ni priporočljivo predpostavljati, da bodo predstavniki nasprotne strani *natančno razumeli verbalno ali neverbalno sporočilo*. 4. Potrebno je biti *pozoren na posredna in neverbalna sporočila*. 5. Treba se je zavedati pomembnosti, ki jo nasprotna stran pripisuje *statusu in ugledu*. 6. *Moč prepričevanja je večkrat precenjena*. 7. Potrebno je upoštevati *kulturne posebnosti in potrebe nasprotne strani*. 8. *Prilagodljivost ni vrlina pri pogajanjih z nepopustljivim nasprotnikom*. 9. *Treba je biti potrpežljiv*. 10. *Zunanje oblike in videz so pri razgovorih lahko prav tako pomembne kot vsebina*. Za

²²⁸ Nekdanji državni sekretar Henry Kissinger je bil mojster zasebnih dogovarjanj in javnega spektakla. Njegove metode so predstavljale obrat k tradicionalni diplomaciji: trda zasebna pogajanja, tajna potovanja in sporazumi (razkriti javnosti šele, ko so bili zaključeni) ter slog, ki je združeval uporabo sile z uporabo besed, da je dosegel sporazum, sprejemljiv za vse strani -- torej takšen, da je morala vsaka stran tudi popustiti in sprejeti kompromise (Kissinger, 1979).

²²⁹ Obrazložitev v moji specialistični nalogi (Travnik, 1997).

pogajalce, ki jim ugled veliko pomeni, mora sporazum izgledati kot prestižni izid. Na drugi strani pa jim simbolične pridobitve lahko nadomestijo precejšnje izgube.

6.3. Protokol v funkciji preseganja kulturnih razlik

Že uvodoma smo poudarili, da diplomacija kot sredstvo za doseganje sporazumov in *diplomatski protokol generirata medkulturne komunikacije*. Zato lahko rečemo, da sta *diplomatsko komuniciranje in diplomatski protokol po svoji notranji naravi (inherentno) medkulturna*. Mednarodna pogajanja kot diplomatska veščina in sredstvo za mirno reševanje sporov in pogajalski protokol, potekajo med akterji, ki lahko izhajajo iz različnih kultur.

Od pogajalcev in *ustrezne protokolarne obravnave* je v veliki meri odvisno, kakšen bo rezultat pogajanj, kar lahko sklepamo iz tega, da nekateri pogajalci skoraj vedno dosegajo boljše rezultate kot drugi. Zato je včasih *protokol pri pogajanjih le deloma predvidljiv*²³⁰. Poznavanje teorije diplomatskih stilov in protokola nam omogoča razumeti nasprotno stran in oblikovati njenemu *stilu primeren način pogajanj*. Uspešnost posameznih pogajalskih stilov je *odvisna od situacije in okoliščin*, v katerih potekajo pogajanja ter od odnosa med pogajalci. Uspešen diplomat-pogajalec ima sposobnost, da spreminja svoj prevladujoč stil, *odvisno od okoliščin* in fleksibilnosti, ki jo zahtevajo pogajanja in pogajalski protokol. *Različni stili*, ki jih uporabljajo diplomati, lahko *pomagajo ali ovirajo* na poti k uspešni rešitvi problema. Poznati pogajalski protokol in vedeti, kaj so pogajanja, pomeni vedeti, kaj je *komunikacija*. Znati se pogajati pomeni tudi znati komunicirati.

V pogajanjih med različnimi kulturami so prisotne predvsem *ovire kulturološkega značaja*²³¹. Ravno v tej vrsti pogajanj raste pomen dobre komunikacije in diplomatskega protokola, saj je *od uspešnosti komuniciranja odvisno medsebojno zaupanje*. Uspešni diplomati morajo *poznati komunikacijski proces, ovire*, ki se postavljajo pred uspešno komunikacijo in *načine njihovega premagovanja*.

²³⁰ Ob tem se nam logično zastavlja vprašanje, kakšni pogajalci smo Slovenci. Predvsem katere lastnosti nas ovirajo pri naši pogajalski uspešnosti? Lahko bi posredovali naslednjo oceno: premalo smo pripravljeni na pogajanja in jih jemljemo nekoliko preveč neodgovorno; na pogajanja pridemo pogosto z eno samo rešitvijo in se pogajamo z napačnega izhodišča. Preveč smo zaverovani vase, zato nasprotne strani sploh ne upoštevamo. Manjka nam vztrajnosti, potrpežljivosti in pogajalskega poguma. Te ocene nam zagotovo niso v ponos. Na srečo pa se lahko tisto, česar ne znamo, v veliki meri naučimo. Potrebna sta le čas in resnična želja.

²³¹ Glavne ovire v medkulturnem pogajanju in pri pogajalskem protokolu so razčlenjene v moji specialistični nalogi (Travnik, 1997: 49-50).

Seveda pa je poleg vseh predstavljenih lastnosti, ki naj bi jih imel idealni diplomat, ki se je prisiljen »gibati v polju« kulture različnosti, potrebno gledati *vsako kulturo posebej in njihovo medsebojno učinkovanje*. Preden se posameznik lahko vključi v izmenjavo mnenj s člani visoko-zavednih kultur²³², si mora *pridobiti njihovo zaupanje*. Iz tega sledi, da mora imeti dober diplomat ne samo izrazite *družabne spretnosti*, ampak tudi tehnične pristojnosti, še posebej *odlično poznavanje različnih protokolarnih običajev in protokolarne prakse v odvisnosti od vsakokratnih okoliščin*.

²³² Podrobneje o različnih kulturah v moji specialistični nalogi (Travnik, 1997).

7. SKLEP

S prikazom in ilustracijo izbranih vidikov diplomatskega protokola smo torej prišli do točke, kjer moramo podati strnjen vsebinski zaključek naloge. Tako bomo v zaključku magistrske naloge najprej preverili pravilnost postavljenih splošnih in posebnih hipotez, še enkrat povzeli glavne značilnosti zunanje politike, diplomacije in protokola in prikazali ustrezne sklepe, ki naj bi imeli bolj splošno veljavnost.

Na koncu magistrske naloge nameravamo izhajajoč iz že zbranih informacij in predpostavk podati sklepe relevantne za protokolarno teorijo, apliciranih na konkretno vlogo protokola v zunanji politiki držav, kot tudi sklepe relevantne za slovensko protokolarno prakso.

V sklepnem razmišljanju magistrske naloge pa bomo podali lastne predloge za nadaljnje raziskovalno delo ter napotke za slovensko protokolarno prakso.

7.1. Preveritev splošnih hipotez

7.1.1. Lahko pritrdimo oceni, da je **protokol pomemben za uresničevanje zunanjepolitičnih ciljev države**, saj ustrezno *mesto in vloga* protokola in *prilagoditev* posameznim državam *vodijo k učinkovitejšemu delovanju, ugledu, promociji in spoštovanju* držav, izražajo vsebino in »osebno izkaznico« države. Lastne, osebne izkušnje države so izraz njenih nacionalnih posebnosti in posledično pomagajo pri uresničevanju zunanjepolitičnih ciljev države.

Prav tako je res, da se *diplomacija ravna po mednarodno uveljavljenih pravilih diplomatskega protokola*, ki izhajajo iz *zgodovinskih tradicij in običajev, načel mednarodnega prava in diplomatske prakse*. Razvila so se z namenom, da se *stiki predstavnikov držav olajšujejo in odvijajo na skladen in vnaprej določen poenoten način*. Cilj teh pravil je *zaščita dostojanstva, spoštovanja in ugleda* vsake države kakor tudi njihovih najvišjih državnih in diplomatskih predstavnikov, *olajšanje medsebojne komunikacije* in hkrati s prijetno *družabnostjo* vzpostavitev *ozračja medsebojnega zaupanja*. Za diplomacijo in protokol je mogoče reči, da sta nastala v »*funkciji zgodovinske situacije*».

Glede na instrumentalno naravo protokola, protokolarni proces po mnenju nekaterih anketirancev, v tem smislu *nima neposrednega vpliva* na zunanjo politiko. Nasprotniki teze o vplivu protokola na zunanjo politiko priznavajo, da ga ima vsekakor toliko, da se posamezna država s *sodobno, urejeno in učinkovito protokolarno prakso lažje profilira* kot akter v mednarodnih odnosih.

Kljub poudarjanju instrumentalne narave protokola nekaterih anketirancev ter s tem relativizacije vloge protokola v zunanji politiki, smo v našem znanstvenem delu na osnovi razčlenitve različnih primerov uspeli nazorno potrditi našo glavno hipotezo na podlagi dejstva, da ustrezna izbira posameznih protokolarnih elementov kot tudi izvedba protokolarnih postopkov mednarodnih dogodkov vodita k učinkovitemu delovanju države, k njenemu ugledu in promociji ter k uspešnim rezultatom pri pogajanjih. Izbira protokolarnih postopkov je lahko celo učinkovito sredstvo za posredovanje nekega vsebinskega sporočila in daleč presega tehnično sestavino protokolarnih postopkov²³³. To potrjuje podmeno, da je protokol pomemben za izvajanje in uresničevanje zunanjepolitičnih ciljev države.

7.1.2. Pritrdimo lahko tudi hipotezi, da **protokol izraža umeščenost države v mednarodnih odnosih in hkrati lahko tudi vpliva na vsebino mednarodnih odnosov**. Dokazali smo, da lahko **država skozi izbiro protokolarnih postopkov mednarodnih dogodkov**, katerih različno pojavnost smo predstavili in razčlenili v naši nalogi -- *in presegajo zgolj instrumentalno naravo protokolarnih postopkov -- izraža in vpliva na njihov potek in na vsebino*²³⁴. Postavitev protokolarnih spodrslijajev v širši kontekst nam torej pokaže, kako pomembne so v mednarodnih odnosih odločitve o protokolarnih elementih, in jih zato nikakor ni mogoče obravnavati kot nepomembne tehnične podrobnosti.

Ugotovili smo, da lahko kulturno identiteto manifestiramo le v *podrobnostih* -- z izbiro *določenih elementov nacionalnega protokolarnega ustroja*, torej *dejavnikov, ki dajejo specifični pečat protokolarnemu dogodku*. Pritrdimo lahko torej tudi podmeni, da so v diplomaciji in pri protokolu **zares pomembne podrobnosti -- detajli**, saj ima država s tem možnost *vplivati na vsebino in na izid pogajanj*.

Potrdimo lahko tudi, da lahko država skozi *izbiro* protokolarnih postopkov, predvsem skozi tista lokalna protokolarna pravila, ki so oblikovana *skladno s tradicijo in lokalnimi običaji*, skrbi tudi za svojo *razpoznavnost* v širšem mednarodnem okolju in za *ohranitev lastne identitete in s tem za svojo umeščenost v mednarodnih odnosih*.

²³³ Gornjo trditev lahko utemeljimo s primeri, razčlenjenimi v naši nalogi, kot na primer postavitev okrogle pogajalske mize, *omejitev* sedežev in s tem števila oseb, saj je Richard Holbrooke ob priložnosti reševanja balkanskega konflikta septembra 1997 *zaobšel vnaprejšnje obveščanje gostov o razporeditvi* (str. 93); nadalje navajamo primer *izbire protokolarnih elementov* (sedežni red v francoščini namesto v angleščini) ob priložnosti »nepovabljenega«*»gosta ukrajinskega predsednika Leonida Kučme na vrhunskem sestanku zveze NATO novembra 2002 v Pragi* (str. 93); kot primer *dobro premišljene spremembe protokolarnega postopka* takratnega zunanjega ministra dr. Dimitrija Rupla ob priložnosti uradne večerje z veleposlaniki l. 1992 navajamo umestitev Allana Wendta --tedaj *de facto* v rangu odpravnika poslov ZDA -- zaradi objektivnih okoliščin na hierarhični lestvici z ostalimi veleposlaniki (str.75-6).

²³⁴ Kot primer lahko med drugim navedemo spremembo protokola poteka kronanja Napoleona Bonaparteja leta 1804 (str. 73).

7.1.3. Potrdimo lahko tudi hipotezo, da države **upoštevajo protokolarna pravila ne glede na njihovo sorazmerno velikost. Ugotovili smo, da protokol kot takšen nastopa kot vezni člen, ki relativizira ponder moči držav in hkrati deluje v funkciji preseganja kulturnih razlik, kajti na protokolarni ravni so vse države relativno enake.**

Gornjo trditev lahko pripišemo dejstvu, da so v mednarodnem diplomatskem pravu države pravno izenačene, zato lahko protokol štejemo kot vezni člen, ki blaži razlike med močjo držav. Pri tem so lahko pravila protokola pomemben blažilec v primerih, ko se odnosi med dvema državama poslabšajo ali celo padejo na zelo nizko raven, saj nudijo diplomatom koristno oporo, ki preprečuje, da bi bila dejavnost diplomatskih misij še bolj prizadeta. To je še posebej ugodno za manjše države, ki dobijo skozi izbiro protokolarnih postopkov in ustrezno protokolarno obravnavo možnost enakovredno odigrati svojo vlogo v mednarodnem okolju.

Pritrdimo lahko, da sta mednarodnopravno urejanje in protokolarna pravila nastala zaradi zahteve po *spoštovanju ugleda* diplomatskih predstavnikov, ki so ga razumeli kot ugled države s *ciljem zmanjševanja medkulturnih razlik* med državami, torej **v funkciji preseganja kulturnih razlik.**

Lahko potrdimo, da morajo **manjše države protokolarno enako ravnati kot velike države, velike države pa enako kot manjše**, saj je protokol področje, kjer *ni razlik v ponderiranosti (tehtanju) moči*. Ob tem pa moramo pri analizi zunanje politike manjših držav in njenih zunanjepolitičnih ciljev upoštevati dejstvo, da *okolje nudi manjšim državam drugačne omejitve in priložnosti kot pa velikim državam*. Po našem mnenju ni velikih razlik med protokolom velikih in protokolom manjših držav. Velike države si morda lahko »privoščijo manjše spodrslijaje«, manjše pa ne, zlasti če težijo za tem, da so dobro organizirane in mednarodno uveljavljene.

7.1.4. Lahko potrdimo, da je **funkcija diplomatskega protokola po svoji notranji naravi medkulturna**. Osvetlitev in ocenitev razsežnosti različnih protokolarnih postopkov in protokolarnih praks posameznih držav na osnovi razčlenitve različnih primerov je pokazala, da se države *s poznavanjem in upoštevanjem pravil* (torej upoštevanjem protokolarnih razlik, okoliščin pogajalskega protokola, ovir in spremenljivk v medkulturnem pogajanju in pri pogajalskem protokolu) *izognejo morebitnim negativnim posledicam* pri izvajanju zunanje politike²³⁵.

²³⁵ Za opis primerov glej tudi DODATEK moje specialistične naloge (Travnik, 1997); primer Astoria (str. 78-9) kaže na *diplomatski spodrslijaj* in zaplete pri pošiljanju zavajajočih diplomatskih signalov zaradi *neupoštevanja kulturnih razlik med narodoma*; primer mirovnega sporazuma v San Franciscu l. 1951 (str. 79) kaže na *učinek različnih kulturnih elementov*; primer nenajavljenega prihoda ameriškega ladjevja v

Lahko pritrdimo naši oceni, da nam primerjava med teorijo in prakso omogoča najobjektivnejšo razčlenitev, s pomočjo katere pojasnujemo razlike v protokolarnih praksah in njihovo odvisnost od vsakokratnih okoliščin. Prav tako je res, da je posebej v *diplomaciji* nepoznavanje medsebojnih kulturnih razlik pri pogajanjih večja *ovira* kot pri drugih pogajanjih (kot npr. pri pogajanjih znotraj mednarodnih podjetij²³⁶). Ozadje teh pogajanj je *denar* (kot bolj splošna in primerljiva kategorija), medtem ko pri *diplomatskih pogajanjih* predstavljajo ozadje pogajanj *status*, *ugled* in s tem *kulturni vzorec države* (kot bolj posebne in manj primerljive kategorije).

Pritrdimo lahko tudi, da je v enakih kulturnih okoljih možna »ločitev ljudi od problemov« (kulturna »enakost« je skupni imenovalec pogajalcev, zato se je mogoče usmeriti na reševanje problemov), v medkulturnih okoljih pa to ni možno (kulturna »enakost« ni skupni imenovalec pogajalcev), zato je poleg reševanja problemov v pogajanjih potrebno upoštevati tudi razlike v kulturi.

7.1.5. Pritrdimo lahko naši hipotezi, da protokol predstavlja okvir, skozi katerega se lahko država dejavnikom v mednarodni skupnosti **predstavlja in profilira v smislu kulturne in državne istovetnosti**. Potrdimo lahko tudi, da je ta **promocijska funkcija protokola** še posebej pomembna za **manjše države**, ki imajo v mednarodnih odnosih praviloma *manjšo prepoznavnost*.

V magistrskem delu smo ugotovili, da ima **protokol pri zunanji politiki manjših držav primerjalno večjo težo**, ker se *kljub enakopravnosti* v pravicah in dolžnostih manjše in velike države *med seboj razlikujejo po obsegu, vplivu, družbeni vsebini, svoji vlogi in moči v mednarodni skupnosti*. Zunanja politika manjše države mora delovati v smislu pridobivanja dodatnih virov moči v mednarodnem okolju, *večje prepoznavnosti in ugleda*.

Lahko potrdimo, da je **protokol eden izmed »mehkih« dejavnikov moči, ki je za manjše države pomembnejši kot za velike države**. Slovenija mora biti kot manjša država relativno *skromna* in pokazati svojo *samobitnost* in ne mentalitete velesile.

zaliv Yedo l. 1953 (str. 82) kaže na *pomembnost predhodne najave* obiska; primer ameriško-japonskih pogajanj o tekstilu l.70 (str. 81-2) kaže na dejstvo, da *lahko spor generira tudi konflikt pričakovanj dveh različnih kultur*; tudi primer *neusklajenosti terminov brez predhodnega posvetovanja* glede obiska takratnega ameriškega predsednika Nixona v Bejingu l. 1971 (str. 86) kaže na *kulturno pogojeno različno pojmovanje obveznosti* in s tem zanemarjanje zunanje oblike odnosov, s čimer je bila povzročena dolgoročna škoda zaradi pojavnih oblik, ne pa zaradi same vsebine, saj je bil dogodek na Japonskem sprejet kot javno ponižanje.

²³⁶ Obrazložitev v moji specialistični nalogi (Travnik, 1997).

7.2. Preveritev **posebnih** hipotez

7.2.1. Lahko pritrdimo oceni, da mora biti Slovenija kot manjša in kot mlada država bolj **prilagodljiva** in **mora dobro poznati mednarodno uveljavljena pravila diplomatskega protokola** in se **naslanjati na protokolarne zakonitosti držav s tradicijo**, saj je za **manjše države** pomembno, da svoje vloge v zunanjepolitičnem življenju uresničujejo predvsem s tem, da se **razvoju in procesom v mednarodnem življenju spretno in kreativno prilagajajo**.

Lahko pritrdimo oceni, da **nepoznavanje protokolarnih pravil velikih držav in držav s tradicijo ter neustrezna in neprirejena uporaba protokolarnih izkušenj in znanja uveljavljenih držav slabi pozicijo manjše države** v zunanji politiki.

7.2.2. Potrdimo tudi lahko našo podmeno, da **napake pri upoštevanju protokolarnih zakonitosti in njihovo nepoznavanje vplivajo na pogajalski rezultat** in s tem na **vsebino pogajanj**, kajti napaka pri protokolu lahko pomeni pogajalsko napako in **slabi pogajalsko pozicijo v zunanji politiki države**. Primeri *protokolarnih spodrsjlajev* kažejo na pomen, ki ga ima protokol na meddržavne odnose, saj odražajo njegovo pravo vlogo šele takrat, ko protokol ni dovolj dodelan in se praksa ne drži pravil²³⁷. To kaže na **pomembnost brezhibnega protokola**.

Spoznali smo, da je pri pogajanjih pomembno, da je diplomacija manjše države sposobna **predvideti** interese tako zaveznikov kot nasprotnikov ter hitro reagirati na tok dogajanj. S strokovnostjo in analitično sposobnostjo si mora zagotoviti ugodno pogajalsko pozicijo, pri čemer si *ne sme dovoliti nobenih protokolarnih spodrsjlajev*.

Na osnovi razčlenitve primerov smo ugotovili, da **proceduralna vprašanja** daleč presegajo tehnično sestavino protokolarnih postopkov in **so pravzaprav prvovrstna politična in diplomatska vprašanja**²³⁸, ki zadevajo suverenost,

²³⁷ Kot *primere protokolarnega spodrsjlaja* lahko npr. navedemo, da prevajanje iz makedonščine v bolgarščino in obratno ob priložnosti bolgarskega predsednika vlade Kostova v Skopju, marca 2001 (str. 73-4) ni bilo zagotovljeno; prevod govora takratnega predsednika republike Milana Kučana v Evropskem parlamentu 18. maja 2000 je primer, kako lahko tehnična napaka pri prevodu zasenči vsebino in bi lahko dobila razsežnosti meddržavnega škandala (str. 74-5); primer priznanja prvenstva diplomatskega zbora 1. papeškemu nunciju v Sloveniji v dveh različnih izdajah diplomatske liste je imelo za posledico spremembo protokolarne prakse glede dojenja diplomatskega zbora (str. 75); izbor in posedanje gostov na slavnostni večerji predsednika ZDA Billa Clintona (str. 92); primer japonskega ministrskega predsednika Sata, naveden v moji specialistični nalogi (Travnik, 1997:63), ki je zaradi uporabe zavajajoče komunikacijske strategije naredil resno *diplomatsko napako*; ostali primeri na straneh 74 in 5 in primeri omenjeni pri verifikaciji hipoteze 7.1.4..

²³⁸ Za opis številnih *primerov proceduralnih vprašanj* glej strani 71-6 pričujoče magistrske naloge, kot npr. pogajanja za Westfalske sporazume, kongres v Olivi, kongres v Ryswycku, primer podpisovanja miru v Sremskih Karlovcih, kongres v Utrechtu, kongres v Pragi Primeri razčlenjeni v 6. poglavju pa kažejo na pomen procedure kot možnost za zavlačevanje in kot priložnost za kazanje svojo premoči in sredstvo za poudarjanje posebnega položaja.

nacionalni ponos ter zaznavanje lastne uspešnosti, kar je še posebej pomembno za diplomacijo manjše države.

Po drugi strani pa je razčlenitev nekaterih primerov *protokolarnih napak* pokazala, da lahko *nepoznavanje zakonitosti* verbalne in neverbalne komunikacije in pogajalskega protokola vodi do pomembnih *nesporazumov, ki generirajo slabše rezultate pri pogajanjih*. Seveda pa je ob tem potrebno povedati, da je nespornost verjetno tudi mogoče opisati kot »nesporazume«. Ni si namreč mogoče zamisliti, da se pogajalci ne bi poprej spoznali s temeljnimi *ovirami*, ki se lahko pri pogajanjih pojavijo. »Nesporazumi« so torej lahko tudi izgovor za to, da rešitev nekega problema ni primerna za eno od strani. Gre predvsem za obrambo pred javnostmi pogajalcev.

7.2.3. Potrdimo lahko tudi hipotezo, da je zunanja politika države **opredeljena s strukturo notranjega in mednarodnega** okolja ter odprtih vprašanj, katerih reševanje je (*včasih tudi odločilno*) *odvisno od osebnostnih lastnosti politikov in diplomatov*²³⁹. Ugotovili smo, da lahko država na »osebnostni« potencial zunanje politike vpliva predvsem z njihovim usposabljanjem.

Pritrdimo lahko, da na odločanje nima neposrednega vpliva le posameznik. Neposredno in posredno vplivajo na proces in strukturo zunanje političnega sprejemanja odločitev tudi *nacionalne in družbene značilnosti*.

Lahko potrdimo, da so -- v nasprotju z diplomacijo večjih držav, ki imajo možnost komplementarnega dopolnjevanja strokovnjakov za posamezna področja -- za uspešnost diplomacije manjših držav izjemno pomembni diplomati, usposobljeni za univerzalneje obvladovanje različnih situacij. Slednji so za manjše države, ki imajo v mednarodnih odnosih praviloma manjšo prepoznavnost, pomembnejši, saj lahko tvorno prispevajo k ugledu in promociji in posledično h krepitvi pozitivne razvidnosti manjših držav.

7. 3. Sklepno razmišljanje

Če povzamemo, smo v pričujočem magistrskem delu ugotovili, da se beseda »protokol« v diplomatski praksi uporablja v različnih pomenskih odtenkih. V najožjem smislu se misli na *ceremonial, prednosti, občenje in procedure*, skratka na *obliko in tehniko komuniciranja* v mednarodnih odnosih. Z leti so te oblike in

²³⁹ Kot primer možnosti *vplivanja posameznika na proceduro in s tem na samo vsebino* lahko npr. navedemo primere razčlenjene na straneh 71-6, še posebej pa pri tem lahko izpostavimo primer Metternicha (str. 72), ki je kot predsedujoči kongresom na ozemlju Avstrije izkoristil položaj predsedujočega ter s tem odločilno vplival na proceduro in s tem na samo vsebino; tudi primeri razčlenjeni v 6. poglavju o pogajanjih kažejo na veliko vlogo posameznika v odvisnosti od vsakokratnih okoliščin.

metode prerasle v *standardne norme obnašanja akterjev* v diplomatskem komuniciranju. V širšem smislu se pod »protokolom« pojmjuje še vsa vprašanja povezana s *statusom akterjev* v mednarodnih odnosih, *imunitetami* in *privilegiji* ter včasih tudi z evidenco, dokumentacijo in tehniko ter logistiko za zagotavljanje le-teh, skratka vse *dejavnosti, ki jih v zunanjih ministrstvih opravljajo protokolarni oddelki*.

Petrič (1996:896) meni, da »mednarodno skupnost in najpomembnejše države bolj malo zanima, kaj o določenih globalnih vprašanjih meni neka manjša država. *Resno pa jih zanima njena vloga in položaj v regiji*, kamor ta država sodi«. Seveda je smiselno, da manjša država *izrabi vsako priložnost*, ki ji omogoči, da se potrdi kot pomemben dejavnik v mednarodnem dogajanju.

S padcem Berlinskega zidu in s prenehanjem dvopolnosti so si morale tako manjše kot velike države na evropski celini poiskati svoj nov položaj v večpolnem sistemu moči. Za manjše države, ki so šele pred kratkim dobile lastno državnost, je to še toliko težje, saj so mnogokrat osredotočene predvsem na oblikovanje lastne države in na reševanje notranjepolitičnih problemov²⁴⁰. Manjše države si morajo *na novo postaviti cilje* svoje zunanje politike v novem mednarodnem okolju in na podlagi le-teh izdelati zunanjepolitično strategijo. Pričujoča *analiza vloge zunanje politike in protokola manjših držav* je relevantna, saj mora tudi *Slovenija* kot država, ki je nekoč bila del velike države, *na novo oblikovati cilje in strategije* svoje zunanje politike.

Slovenija se zaveda *soodvisnosti držav* v današnjem sistemu mednarodnih odnosov. Zaveda se, da se največji del politično pomembnih komunikacij na visoki ravni odvija prav v *večstranskem okvirju*. Zunanja politika manjše države je dolžna prispevati k *ohranitvi identitete in razpoznavnosti manjše države ob njenem vključevanju v integracije*. Manjša država se mora vključevati v integracijske povezave kot *specifična narodnostna in kulturna identiteta*.

Ugotovili smo, da je za vzdrževanje diplomatskih odnosov potrebno temeljito poznavanje in *obvladovanje diplomatskega protokola*, ki ni le skupek tradicij, temveč obstaja zato, da bi diplomatom in drugim akterjem v mednarodni skupnosti *olajšal in omogočal njihovo delo na področju mednarodnih odnosov*, saj *olajšuje mednarodno komuniciranje* med državami na ravni diplomatskih odnosov.

V našem magistrskem delu smo med drugim spoznali, da je diplomacija *inherentno multikulturna*, zato moramo vedno, kadarkoli se srečujemo z velikim

²⁴⁰ Ugotovili smo, da se nove male države pri vzpostavljanju svojih diplomatskih organizacij srečujejo z vrsto problemov, težav in zagat. Verjetno so najvažnejši vsebinski sklopi naslednji trije: finančni problemi, kadrovski resursi in organizacijski problemi.

številom držav, v izogib napakam in nesporazumom, skrbno *preučiti njihove družbene in poslovne posebnosti, zgodovino, tradicijo, obstoječe odnose med državami, kulturne vrednote ter dodobra preučiti njihovo protokolarno prakso.*

Diplomatski privilegiji in imunitete omogočajo diplomatskim predstavnikom v akreditiranih državah normalne življenjske pogoje; pravila *prednosti* jim zagotavljajo dolžno jim spoštovanje, preprečujejo užaljenost in omalovaževanje ter kot taka omogočajo mednarodne odnose na diplomatski ravni; *diplomatska korespondenca* vsebuje utrjena pravila komuniciranja in tako diplomatom olajšuje stike tako z organi države, v kateri so akreditirani, kakor tudi omogoča normalne stike med šefi držav in ostalimi pomembnimi akterji v mednarodni skupnosti; *ceremonial* omogoča diplomatom, da so sprejeti v državi sprejema z vsem dolžnim spoštovanjem in nenazadnje je prav ceremonial tisti, ki olajšuje družabne stike, kjer se »pretaka« največ podatkov.

Na začetku delovanja slovenske diplomacije je bilo kar nekaj težav s protokolom, ker je bila Republika Slovenija nova država, ki ni imela izdelanega protokola, ni imela nobene tradicije, ki bi olajšala delo državnim organom, da jim postopkov ne bi bilo potrebno razvijati od začetka. V tem smislu je bilo potrebno zgraditi vse od začetka, postaviti pravila in izšolati kadre. To je zahtevna naloga, ki še danes ni končana.

Diplomatski protokol in Protokol RS opravljata klasične protokolarne naloge. Veliko pozornosti posvečata tudi *ceremonialu* kot delu diplomatskega protokola. Slovenski ceremonial je skladen s slovenskimi običaji in z mednarodno prakso. Ceremonial pogosto kaže na stanje odnosov med državami. Določene oblike vljudnosti in uglajenega vedenja omogočajo, da se medsebojni odnosi državljanov in diplomatskih predstavnikov gradijo na *ravni vzajemnega spoštovanja, verodostojnosti in zaupanja*. Slednje naj bi bile osnovne predpostavke vedenja predstavnika protokola, ki naj bi se odražale v potrebni pozornosti in spoštovanju etikete ter tudi v vsakdanjem stiku z okolico²⁴¹. Vsaka *nepozornost, neupoštevanje prednostnega vrstnega reda ali odstopanje od običajnih norm obnašanja* lahko pomeni *žalitev z morebitnimi posledicami*. Pri tem pa lahko trdimo, da je poleg *doslednosti* pri protokolu izjemno pomemben *osebni pristop do gosta*. Menimo, da naše osebje protokola ni preveč togo in uradno, temveč zelo gostoljubno in družabno in se vedno potrudi, da se gostje dobro počutijo in kaj prijetnega doživijo. V Sloveniji imamo veliko izkušenj z obiski; pri tem ugotavljamo, da sta *osebna nota* in človečnost tujcem zelo prijetna, zlasti zahodnim, saj jih ne obravnavamo zgolj kot »številke«.

²⁴¹ Predstavniki protokola so osebe, s katero ima gost prvi in zadnji stik v času obiska, zato mora biti predstavniki protokola med drugim več pogovora in razgledan, saj se od njega pričakuje poznavanje zgodovine, geografskih značilnosti svoje dežele, ipd..

V naši nalogi smo ugotovili, da so *unifikacija, poenostavitve in kodifikacija protokola*, torej vključitev v večstranske in dvostranske temelje mednarodnega prava, označevali drugo polovico minulega stoletja. Kljub temu je del protokola urejen z nacionalnimi predpisi in prakso, kot tudi z mednarodnim običajnim pravom. Proces *poenostavitve in tipizacije* protokola je bil v veliki meri povezan z razmahom republikanske oblike vladavine, ki je po svoji naravi težila k *preprostejšemu* protokolu. *Globalizacija* vpliva na moderni protokol v smislu *univerzalizacije* oziroma *poenotenja -- homogenizacije* (*poenostavitve protokolov*). *Slovenija mora torej slediti praksi modernih uveljavljenih držav ter ob tem razviti nekatere lastne rešitve, ki bi ustrezale slovenskim običajem in državni praksi*. Po drugi strani pa bi morali graditi na točkah razlikovanja, saj nacionalne posebnosti in specifične prednosti držav vodijo do prepoznavanja držav in boljšega pomnjenja. *Skozi protokol, ki predstavlja »osebno izkaznico« države, ima še posebej manjša država možnost pokazati sebe in svojo dobro organiziranost.*

7.3.1. Sklepi relevantni za protokolarno teorijo

Diplomacija in protokol kot njeno orodje sta ključni sredstvi v teoriji in praksi mednarodnih stikov. Njuna vloga se je še posebej povečala v sodobni svetovni shemi integracij, kjer se *mednarodno delovanje* ne izvaja več na podlagi elementov moči in prisile, temveč *izhaja iz konstruktivnega dialoga*. V teoriji mednarodnih odnosov so večinoma izpostavljene tiste sestavine, ki so lastne zunanji politiki vseh držav, poleg teh pa seveda obstajajo tudi neke *specifične značilnosti*, ki označujejo zunanjo politiko posamezne države. Pri tem so še posebej zanimivi primeri *manjših držav*, za katere so *sredstva diplomacije in protokola najbolj pomembna*. Ugotovili smo, da je za države, še posebej manjše, pomembno, da svoje vloge v zunanjepolitičnem življenju uresničujejo predvsem s tem, da se razvoju in procesom v mednarodnem življenju spretno in kreativno *prilagajajo*.

Protokol je del vsakdana mnogih ljudstev že tisočletja, že odkar so bile družbe prisiljene, da s pomočjo predstavnikov urejajo medsebojne odnose. Ti predstavniki so imeli pomembno vlogo predvsem pri manjših, medsebojno enakovrednih ali bolj demokratičnih ureditvah (grški polisi), medtem ko so velike sile (rimsko cesarstvo) svoje cilje dosegale s silo in le redko s pogajanjem, čeprav so imele prispevek na področju mednarodnega prava.

Vse od Westfalskega mirovnega kongresa naprej sestavljajo sodobno mednarodno skupnost *suverene in enakopravne države*. Vendar se kljub svoji enakopravnosti v pravicah in dolžnostih države med seboj *razlikujejo po moči*, ki jo posedujejo. Ugotovili smo, da moč države sestavljajo tako notranji kot zunanji

viri moči. Notranji viri moči, kot so velikost državnega ozemlja, velikost populacije in naravni viri, niso več tisti elementi, ki bi imeli odločilen vpliv na moč države. Pomembnejši postajajo dejavniki kot so *znanje, tehnologija, razpolaganje s pravimi podatki*. To pa so elementi, ki so do določene mere dostopni tudi manjši državi v njenem notranjem okolju, saj *nanje lahko odločilno vplivajo tudi univerzalno usposobljeni diplomati*.

Že v obdobju 19. stoletja se je stalno povečevala gostota in intenzivnost vsestranskih ekonomskih, prosvetnih, kulturnih, znanstvenih in drugih stikov, bodisi da gre za njihovo institucionalizirano bodisi neinstitucionalizirano podobo. Čeprav ta soodvisnost v tem obdobju še ni bila v toliki meri izražena, kot jo občutimo danes, jo je za razumevanje razvoja diplomacije potrebno upoštevati. Tako je pojav *rastoče soodvisnosti*, ki je bil najbolj razpoznaven na območju razvijajočega se svetovnega ekonomskega trga, vsilil državam *nove oblike ravnanj* v mednarodnih ekonomskih odnosih, predvsem z instrumentom *večstranskih konferenc*, najprej bolj posameznega, nato pa vse bolj kontinuiranega značaja.

Med ključne značilnosti sodobnih mednarodnih odnosov nedvomno sodi tudi vse tesnejše sodelovanje, povezovanje in vplivanje -- *medsebojna odvisnost* med posameznimi subjekti (njihovimi skupinami, povezavami ipd.) mednarodnega prava. Slednja se odraža tudi in predvsem kot *homogenizacija* sveta. Medsebojna odvisnost kot koncept igra danes pomembno vlogo v teoriji mednarodnih odnosov. Medsebojna odvisnost in medsebojno učinkovanje ustvarjata *sistem* in temeljito posegata v dogajanje v mednarodnem prostoru, s tem tudi tvorno zaznamujeta in preoblikujeta mednarodne odnose. Osamitev torej *ni* več mogoča.

Storjen je bil pomemben premik na področju *mednarodnega prava*, ki je ob koncu stoletja že dobil naravo *kvantitativne univerzalnosti*, to je, vsi subjekti so deležni pravic in vsi subjekti sprejemajo dolžnosti, ki jim jih to pravo nalaga, kot tudi, da vsi sodelujejo v njegovem razvoju. Vsaj na ravni mednarodnega prava je bilo *ukinjeno razlikovanje* med manjšimi in srednjimi državami po eni in velikimi silami po drugi strani. Diplomacija in še posebej *diplomatski protokol* je torej praktično *uresničevanje pravila o pravni enakosti v mednarodnem sistemu*, kar še posebej pripomore k enakopravnosti manjših držav v mednarodnem sistemu.

Spoznali smo tudi, da je *psihološko okolje* posameznikov in skupin, ki sprejemajo zunanjepolitične odločitve, mednarodni kontekst, zaznan in interpretiran skozi oči posameznika in družbe. *Posameznik je kot odvisna spremenljivka v analizi sprejemanja odločitev podvržen vplivom okolja, ki sprejema odločitve in katerega odločitve se v zunanji politiki tudi udejanijo*.

S pojavom medsebojne soodvisnosti držav, mednacionalnih odnosov v mednarodni politiki in predvsem s spreminjanjem virov moči in *vplivnosti*, je bil tudi pojem moči spremenjen in postavljen v novo perspektivo. *Nov koncept moči izvira iz odnosa med državami in ne več iz primerjave moči*, ki izvirajo iz notranjih, relativno stabilnih, materialnih virov države. V današnji mednarodni skupnosti sta koncepta »vplivnosti na mednarodno dogajanje« in »soodvisnosti« zamenjala nekdanja koncepta »moči« in »suverenosti«.

Vendar manjša država ne bo nikoli uspela mobilizirati notranjih virov moči tako, da bi bila njena notranja moč primerljiva z močjo velike države. Manjša država se mora naučiti *izposojati moč od drugih držav*. V tem smislu potrebuje zunanjo politiko, ki bo sposobna mobilizirati zunanje vire moči oziroma vire moči iz zunanjega okolja. Obstaja zelo velik vpliv mednarodnega sistema na notranji sistem držav, kar generira tesno povezanost med notranjepolitičnim in zunanjepolitičnim sistemom, med katerima gre za *proces medsebojnega vplivanja* in ne za prevlado enega nad drugim. Vedeti moramo torej, da je *zunanjepolitično obnašanje držav reakcija tako na vzgibe notranjega kot zunanjega okolja* zunanje politike, zaradi česar ju moramo obravnavati povezano. Država, ki močno razvije svoje notranje potenciale, si lahko privošči nekoliko bolj pasiven način mednarodnih odnosov oziroma obratno, če tega ne naredi, je prisiljena bolj *sodelovati*. Na ta način lahko bolj »prikrije« svoje notranje slabosti, kar morda velja prav za Slovenijo. To jo *profilira in promovira* v mednarodni skupnosti.

Pri analizi zunanje politike manjših držav in njenih zunanjepolitičnih ciljev moramo upoštevati dejstvo, da *okolje* nudi manjšim državam *drugačne omejitve in priložnosti* kot pa velikim državam. Zaradi tega tudi ne smemo temeljiti na stališču, da si manjše države zastavljajo enake zunanjepolitične cilje in imajo enake interese ter da implementirajo zunanjo politiko na enaki ravni kot velike države²⁴². Organiziranost in delovanje diplomacije je podvrženo *mednarodni primerljivosti in tekmovalnosti* z v bistvu enakimi (po namenu, cilju in organiziranosti), *a starejšimi, bolj izkušenimi in uveljavljenimi diplomacijami*. *Za manjše države je torej možna pravzaprav samo ena pot: upoštevati izkušnje in znanje uveljavljenih držav in jih ustrezno in prirejeno uporabiti na svojem primeru*. Slovenija mora torej ***slediti praksi modernih razvitih držav, ob tem pa razvijati nekatere lastne rešitve, ki bi ustrezale slovenskim običajem in državni praksi***.

S prilagoditvijo starejšim, izkušenejšim in uveljavljenim diplomacijam, ki vodi k učinkovitejšemu delovanju protokola, pa ima manjša država še vedno možnost

²⁴² Razlika v zunanji politiki med velikimi in malimi državami ni le v njihovi »materialni« bazi, zatoorej manjše države ne delujejo kot pomanjšane verzije velikih držav.

pokazati in **ohraniti svoj karakter**, saj so lastne, osebne izkušnje odraz njenih nacionalnih posebnosti in posledično pripomorejo k uresničevanju zunanjepolitičnih ciljev manjše države.

7.3.2. Sklepi relevantni za *protokolarno prakso* -- predlog izbranih vidikov protokolarnih pravil za Republiko Slovenijo:

Govoreč o splošnih vidikih in izkušnjah pri vzpostavljanju diplomatskih organizacij, je mogoče ugotoviti, da velikokrat ni povsem možno izpeljati tistega, o čemer obstaja določeno strokovno znanje. Do *nepravilnosti* v izvajanju protokola lahko pride zaradi *neznanja* in *neizkušenosti*, v marsikaterem primeru pa *tudi zaradi premajhnega zavedanja razlik različnih protokolarnih praks v odvisnosti od vsakokratnih okoliščin*. Te nastanejo predvsem pri izvajanju lokalnih protokolarnih pravil, na podlagi nacionalnih posebnosti posamezne države. Gotovo pa se tudi dogaja, da včasih praksa izsili posamezne rešitve šele potem, ko se npr. pojavijo konkretni pritiski iz (diplomatskega) okolja.

V predhodnih poglavjih našega magistrskega dela smo spoznali, da *diplomacija kot veščina predpostavlja poznavanje in obvladovanje zahtevnih znanj in izkušenj*. Diplomacija je poklic, njena pravila pa so, *četudi dostikrat konzervativna in toga, mednarodno potrjena in uveljavljena*. Zato jih je treba poznati in izvajati. Pri tem igra zelo pomembno vlogo *diplomatski protokol*. Ceremonial je sestavni del diplomatskega ugleda (*ratinga*) in prestiža, po njem se ocenjuje diplomate in njihove države, tudi nove in manjše. Slovenija je tudi med njimi. *Sodobna diplomacija ohranja bistvene poteze klasične, a jim dodaja nove razsežnosti*. S tem osnovno poslanstvo diplomacije ostaja nespremenjeno, *razširjajo pa se možnosti njene učinkovitosti*, vsekakor tudi kot reakcije na globalne in strukturne spremembe sodobne mednarodne skupnosti.

Na uspeh pri zagotavljanju *razvidnosti* v mednarodnem življenju vplivajo *domišljenost mednarodnih nastopov politikov in diplomatov manjše države*, pripravljenost igrati pozitivno vlogo v mednarodnih dogajanjih, načelnost njene zunanje politike ter usposobljenost njenih politikov in diplomatov (kamor sodi tudi *sposobnost pogajanj* med različnimi subjekti). To je še posebej pomembno, ker manjše države niso razpoznavne same po sebi in imajo omejene možnosti za promocijo.

Diplomacija manjše države mora za uspešno uresničevanje svojih strateških ciljev *znati izbirati in uporabljati ustrezno taktiko, ustrezna sredstva delovanja in biti sposobna pridobiti podporo pomembnih zaveznikov*. Znati mora oceniti, kdaj je potrebno taktično popuščati -- za uresničitev strateških ciljev -- in kdaj vendarle pokazati trdnost in odločnost. Skratka, *znati se mora pogajati*. Kot smo ugotovili,

popustljivost na vse strani se zlasti pri manjši državi razume kot *šibkost*. *Izzivalnost, oholost in trmoglavost* so po Petriču (1996:896) prav tako zlasti nevarne in vsekakor nepotrebne lastnosti diplomacije manjših držav. Manjša država je navadno šibkejši partner pri soočanju z ambicijami in interesi drugih držav in ji zato ne koristijo nepotrebna zaostrovanja; tudi zato ne, ker pogosto *potrebuje razumevanje in podporo prijateljskih držav za uresničitev lastnih ciljev*.

Ugotavljamo, da je ena ključnih nalog diplomacije sposobnost pogajanj oziroma v pogajalskih situacijah doseči *čim ugodnejši rezultat* za svojo državo. Ustvarjalno pogajanje je skupni pristop h konstruktivnemu reševanju problemov. Država vstopi v proces pogajanj, ko ji ne uspe prepričati nasprotne strani, da sprejme neko njeno odločitev. Obstajajo *različne pogajalske metode*, kot *uspešna pogajanja* pa štejemo tista s *kooperativnim izidom*²⁴³. Ugodni rezultati pogajanj so *odvisni od spremenljivk*; pri tem so *ugodne okoliščine, jasna pravila in odsotnost dejavnikov situacijskega pritiska, kar zagotavlja protokol, ključnega pomena*. Za uspeh terja *ozračje medsebojnega zaupanja in spoštovanja nasprotne strani, ki naj jo hkrati s prijetno družabnostjo zagotovi tudi pravilna izbira in izvedba protokolarnih postopkov mednarodnih dogodkov*.

Kot smo spoznali²⁴⁴, so *zunanje oblike in videz* pri razgovorih lahko prav tako *pomembni kot vsebina*. Pri doseganju sporazuma s pogajalci na visokih položajih je zelo pomembno previdno ravnanje, ker so zelo občutljivi in želijo na vsak način *ohraniti ugled*. Kakršnakoli možnost njihovega ponižanja bi obsodila sporazum na neuspeh. Predvsem je bistveno ohraniti ugled oziroma vtis, ki je po potrebi lahko tudi lažen, da je sporazum dosežen z naporu druge strani in sklenjen na osnovi medsebojnega spoštovanja in enotnih stališč, brez elementov prisile ali odstopanja od načel. Za pogajalce, ki jim ugled veliko pomeni, mora sporazum izgledati kot *prestižni izid*. Na drugi strani pa jim *simbolične pridobitve lahko nadomestijo precejšnje izgube*.

Na osnovi razčlenitve primerov smo spoznali, da je vloga protokola najpomembnejša na začetku pogajanj (da ne slabi pogajalske pozicije) -- npr. vrstni red govornikov (pravilen vrstni red govornikov je izjemno pomemben, ker odločilno vpliva na image in medijsko popularnost), upoštevanje pravil prednosti in pravilno naslavljanje, kot tudi na koncu pogajanj -- npr. vrstni red podpisnikov sporazuma. Spoznali smo, da lahko protokolarni dejavniki v odvisnosti od vsakokratnih okoliščin vplivajo na proceduralni del pogajanj in lajšajo pogajanja v luči implementacije (dobrega) konca.

Razvoj in pomen diplomatske prakse v Sloveniji. Potrebe po vzpostavitvi diplomatskih služb in protokolarnih kodeksov so se v Sloveniji pojavile predvsem

²⁴³ To so pogajanja, kjer vse stranke čutijo, da so dobile.

²⁴⁴ Travnik (1997).

po osamosvojitvi, saj so pogosti mednarodni stiki zahtevali reorganizacijo in ponovno opredelitev zunanje-političnih in diplomatskih ciljev ter vrednot države. Prednostne dejavnosti slovenske diplomacije naj bi upoštevale, da je Slovenija nova država, ki si mora *svoje mesto v mednarodni skupnosti še ustvariti* in hkrati zagotoviti *ohranjanje nacionalne samobitnosti in razpoznavnosti ob vključevanju v zahodnoevropske integracijske procese*. Ena od ključnih prednosti Slovenije, ki jo lahko slovenska *diplomacija v mednarodnem delovanju izkoristi*, je *pomen geopolitičnega dejavnika* (strateška lega slovenskega ozemlja) glede na trenutna dogajanja, razvoj in procese v tem delu sveta²⁴⁵.

Spoznali smo, da je *moč*, ne glede na posamezne teorije, še vedno izredno pomembna sestavina mednarodnih odnosov, tako v politiki kakor tudi v diplomaciji. Seveda v dejanskih razmerjih to velja še bolj kot v teoriji. Mednarodno skupnost formalno enakopravnih suverenih držav sestavljajo države, ki so zelo različne po obsegu, moči in vplivu. Manjše države, tudi Slovenija, ki za dosego svojih nacionalnih interesov ne morejo uporabiti dejavnika moči in sile, lahko pridobijo *zunanje vire moči*; gre predvsem za vzpostavljanje *zavezništev* ali pridobitev sile zaščitnice. Pomembno sredstvo manjših držav pri vključevanju v mednarodno življenje je tudi kvalitetna in cenjena struktura *znanja*, ki lahko nadomesti pomanjkanje moči in nadzora. Sodelovanje v mednarodnem okolju in *zmanjševanje razlik med državami* omogoča predvsem element diplomacije. *Spretnost v diplomatskih odnosih in usklajeno zunanje-politično delovanje* sta še posebej pomembna za obstoj manjše države, ki v realnem okolju nima enakovrednega vpliva in vloge, kot jih formalna pravila zagotavljajo.

Sodobni mednarodni sistem pozna *dva tipa diplomatskih služb, profesionalne (karijerne) in politične*. Prve so del državnega aparata, ki skrbi za strokovno in kakovostno izvajanje zunanje politike države, za varovanje interesov te države in njenih državljanov. Diplomatski predstavniki v teh službah so odvisni od pozitivnih ocen njihovega dela in strokovne usposobljenosti in ne od strankarske pripadnosti. Nasprotno je v nekdanjih socialističnih državah in državah tretjega sveta v diplomatskih službah veliko političnih imenovanj²⁴⁶.

Na koncu nam postane jasno, da zunanjo politiko »manjših držav« -- med katere sodi tudi Slovenija -- označuje in *omejuje vrsta posebnosti*, ki so jih nosilci in izvajalci zunanje politike te države *dolžni upoštevati*. Te posebnosti so očitne pri izbiri ciljev, izboru strategije in taktike zunanje politike ter pri organizaciji in načinu delovanja zunanje službe. »Manjše države« zaradi manjše moči, s katero razpolagajo, bolj kot druge države, bodo v bodočih desetletjih še bolj potrebovale

²⁴⁵ Vključiti pa se mora tudi na tehnološkem, znanstvenem, gospodarskem in kulturnem področju.

²⁴⁶ Podobno so vodje diplomatskih misij izbirali tudi v nekdanji SFRJ. Tako je prišlo na pomembna mesta v diplomaciji veliko amaterjev, ki se niso vedno dobro odrezali.

učinkovito, po usposobljenosti kvalitetno in strokovno zunanjo službo²⁴⁷ in učinkovito diplomacijo, v kateri sta kot temeljni vrednoti postavljena *profesionalnost in patriotizem*.

Slovenska protokolarna praksa določenih elementov še ni dokončno definirala²⁴⁸. Slovenija bi morala *vneprej določiti pravila prednosti* v diplomatskem protokolu, da je nepredvidljivi dogodki ne bi presenetili in jo pustili nepripravljeno, kajti večinoma se zaradi nenatančnih pravil umeščanja na hierarhični lestvici ravna od primera do primera. Potrebno bi bilo dvigniti raven družabnega življenja med tujimi in slovenskimi diplomati²⁴⁹.

Pomanjkljivosti slovenske protokolarne prakse: Slovenska protokolarna praksa se je *naslonila na mednarodno uveljavljene standarde protokolarne prakse*. To dejstvo ocenjujemo kot pravilno pot, saj si ne kaže izmišljati novih pravil. Tudi povzetek jugoslovanskih protokolarnih določil -- kar je ob samostojnosti Slovenije bila najbolj oprijemljiva rešitev -- je pravilna pot, saj je tudi jugoslovanski protokol izhajal iz mednarodno uveljavljene prakse. Slovenija kot manjša in mlada država mora dobro poznati, se *prilagoditi in se naslanjati na protokolarne zakonitosti držav s tradicijo, saj bi njihovo nepoznavanje lahko slabilo njeno pozicijo v zunanji politiki*.

Na razvoj slovenske protokolarne prakse so po naših ugotovitvah vplivali zlasti naslednji *dejavniki*: 1. srednjeevropski kulturni prostor, 2. mednarodno uveljavljeni standardi protokolarne prakse, 3. podedovano pojmovanje in modeli protokolarne prakse iz prejšnje države, 4. relativna mladost države, 5. materialne omejitve povezane z velikostjo države.

Prvi element je zaradi svoje združljivosti prispeval k lahkemu prevzemu mednarodno uveljavljenih standardov protokolarne prakse, ki opredeljujejo prevladujoč segment naše protokolarne prakse, kar je dobro in pušča razmeroma malo prostora za oblikovanje lastne protokolarne prakse. Mogoče nekaj *pomanjkljivosti izvira iz podedovanega pojmovanja in neustrezno prirejenih modelov protokolarne prakse iz časov prejšnje države*. To ni vneslo samo precejšnjo mero togosti in »razmeščanjen« pogled na protokolarno prakso, zlasti kar zadeva ceremonial, ampak tudi nekatere neupravičene predsodke do minule prakse (npr. rezidenca predsednika države in predsednika vlade). Potrebno bi bilo torej razmisliti glede možnosti uvedbe **predsedniške rezidence**, kjer bi predsednik sprejemal visoke goste, ki pa v pred časom sprejetem *Zakonu o*

²⁴⁷ Pri vzpostavljanju diplomatskega in protokolarnega aparata si Slovenija kot mlada država zaradi svoje majhnosti političnih in nestrokovnih imenovanj ne bi smela privoščiti.

²⁴⁸ Kot na primer enoten prednostni red funkcionarjev.

²⁴⁹ Prvi koraki v tej smeri so že storjeni, saj je bil v Sloveniji organiziran prvi klasični gala diplomatski ples.

zagotavljanju pogojev za opravljanje funkcije predsednika republike ni omenjena. »Predsedniški zakon« sicer pomeni korak naprej v smislu ureditve treh področij, t.j. 1. pogojev za delovanje aktualnega predsednika, 2. kadrovska in druga vprašanja ter vprašanja prednosti znotraj njegovega urada; 3. pravice predsednika republike po prenehanju funkcije (predsednik republike ima po prenehanju funkcije pravico do naziva bivši predsednik republike in pravico do udeležbe na državnih svečanostih v skladu s protokolarnimi pravili).

Oviro za razvoj protokolarne prakse predstavlja tudi kratka zgodovina države glede na dejstvo, da je protokolarna praksa, ki se šele oblikuje, objektivno tudi *rezultat političnih kompromisov, ki se oblikujejo sočasno z razvojem državnih institucij*. Manjše države, tudi Slovenija, se morajo naučiti *izposojati moč in protokolarne izkušnje* od drugih držav oziroma jo črpati iz mednarodnega okolja.

V Sloveniji je opaziti *šepanje organiziranosti* zunanjepolitičnih aktivnosti. Odgovor na probleme je najti v poudarjeni središčni vlogi vlade in MZZ pri koordiniranju zunanje politike. Če naj bo zunanja politika učinkovita, mora biti *enotna in usklajena*. Naše *mednarodno nastopanje ni dovolj usklajeno in enovito*. Opaziti je izrazito tendenco, da posamezni državni resorji nastopajo v mednarodnih stikih *samostojno in nekoordinirano*. MZZ *ni zaupana koordinacijska vloga* in dejansko je opaziti, da vsako ministrstvo na svojem področju dokaj samostojno ter po svoje razvija odnose s tujino. Še posebej v manjši državi, katere mednarodni položaj je vedno občutljiv in ranljiv in kjer lahko že manjše napake povzročijo veliko škodo, je *koordinacija zunanjepolitičnih aktivnosti vsaj vseh državnih organov nujna* in koristna tudi zato, ker omogoča racionalnejšo izrabo kadrov, znanja in materialnih virov, ki jih manjša država poseduje.

Ugotavljamo, da je eden od izpostavljenih problemov *ranljivosti* slovenske države prav gotovo *nezgrajenost sistema protokola*, kar izhaja iz *pomanjkljivega institucionalnega okvirja* na državnem nivoju. Posamezni elementi nacionalnega protokolarnega ustroja lahko delujejo še tako dovršeno, toda vse je zaman, če niso povezani v enoten, *medsebojno odvisen sistem, ki je vpet v okolje*. Opazno je podcenjevanje protokola in ceremoniala s strani političnega razreda, vključno vlade.

Kako bi pomanjkljivosti slovenske protokolarne prakse lahko odpravili?
Spoznali smo, da je proces sprejemanja zunanjepolitičnih *ciljev enak* tako v manjši kot v veliki državi, vendar je razlika v tem, da imajo *izzivi zunanjega okolja večji vpliv na družbo organizirano v manjši kot pa v veliki državi*. Prav zato je prav v manjši državi potrebno *natančnejše preučevanje družbenih okvirjev*, v katerih poteka proces sprejemanja zunanjepolitičnih odločitev.

Proces sprejemanja in oblikovanja zunanjepolitičnih odločitev manjših držav je zaradi omejenih virov v svojem dosegu in zbiranju ter interpretacij podatkov, ki prihajajo iz zunanjega okolja, omejen. To postavlja tudi določene *omejitve* manjšim državam pri vzdrževanju odnosov s številnimi državami v mednarodni skupnosti. Kljub temu pa majhnost države predpostavlja tudi določene *prednosti*. *Zahteva skrajno racionalno organiziranost zunanjepolitične administracije*, ki naj bi bila *centralizirana* in zaradi tega *lahko tudi bolj učinkovita*.

Manjša država v diplomaciji razpolaga s skromnejšimi materialnimi in kadrovskimi viri, vendar je kljub temu lahko *močna in uspešna*, če ima *dobro organizacijo in usklajeno zunanjo službo*. Zanja je pomembno, da racionalno izbira *cilje* zunanje politike in ustanovi diplomatsko mrežo s kakovostnimi kadri, usposobljenimi za *univerzalno obvladovanje različnih znanj*. Poleg omenjenih trdnih institucionalnih okvirjev, v katerih se oblikujejo zunanjepolitični cilji, potrebuje manjša država predvsem verodostojno *politično vodstvo*.

Ugotovili smo, da so za kvalitetno in strokovno usposobljeno diplomacijo, s katero lahko manjša država vsaj delno nadomesti primanjkljaj pri drugih sredstvih zunanje politike, vsekakor *najpomembnejši diplomati*, ki morajo komunicirati z vodilnimi predstavniki političnega in gospodarskega življenja v državi gostiteljici -- in biti prepričljiv sogovornik. Zato so *inter alia strokovnost, analitična sposobnost in razumevanje mednarodne problematike* temeljna prvina intelektualnega jedra *diplomacije manjše države*, s čimer si zagotovi boljšo pogajalsko pozicijo. Poleg naštetega je za pogajanja pomembna tudi *usklajena in enotna zunanja politika*.

Pri pogajanjih je pomembno, da je diplomacija tako manjših kot tudi velikih držav sposobna *zaznati in predvideti tok dogajanj* ter interese zaveznikov in nasprotnikov. Zunanja politika, ki bo znala najti pot do vključitve v ustrezne povezovalne procese, lahko manjši državi zagotovi *varnost in blaginjo*. Vendar pa mora diplomacija manjše države poskrbeti za take mednarodne dogovore v povezovalnih procesih, da *čim manj prizadene njeno nacionalno, etnično in kulturno samobitnost*, na kar je manjša država še posebno občutljiva.

Naslednji *koraki* bi nam lahko bili v pomoč pri *identifikaciji pomanjkljivosti slovenske protokolarne prakse*:

- *Poskus kodificiranja slovenske protokolarne prakse*. Potrebno bi bilo zbrati vse pisane in nepisane norme slovenske protokolarne prakse; pri tem bi naleteli na prve probleme, ki lahko tudi nakazujejo na vire pomanjkljivosti. Tu predvsem mislimo na *razpršenost pristojnosti*. Nekatere države imajo nacionalni protokol ali vsaj nacionalni ceremonial, ki je včasih pri predsedniku republike in predsedniku vlade, včasih pa pri zunanjem ministrstvu, ali pa so odgovornosti deljene. Zunanje ministrstvo bi moralo

skrbeti za mednarodno protokolarno aktivnost vseh najvišjih državnih predstavnikov in diplomacije. Pri nas je protokol *decentraliziran*, kar pa posledično vodi v *decentralizirano oblikovanje protokolarne prakse*. Poskus sestave enotnega pregleda protokolarne prakse bi prav gotovo opozoril na *razlike* med posameznimi nosilci protokolarne prakse, na morebitne druge relevantne vire kot tudi na vsa odprta vprašanja.

- *Primerjava z mednarodno prakso in prakso nekaterih skrbno izbranih primerljivih držav.* Primerljivost v tem pogledu pomeni pripadnost istemu kulturnemu prostoru in tradiciji ter primerljivost po velikosti.
- *Uskladitev z mednarodno prakso.* Po opravljeni primerjavi bi del, ki odstopa od mednarodnopravno pozitivno urejenih protokolarnih določil, preprosto uskladili, ostaja pa zahtevnejši del, kjer je potrebna uskladitev z mednarodnim običajnim pravom in mednarodno prakso.
- *Enoten pristop k izobraževanju na področju protokola.* Ugotovili smo, da je mednarodne odnose in zunanjo politiko možno preučevati tudi na nivoju *posameznika*. Posameznika namreč nikoli ne moremo izključiti iz preučevanja, obravnavati ga moramo na različnih nivojih in na različne načine. Zunanja politika države je torej opredeljena s strukturo notranjega in mednarodnega okolja ter od *osebnostnih lastnosti politikov in diplomatov*. Na »osebnostni« potencial zunanje politike lahko država vpliva predvsem z njihovim *usposabljanjem*. Ustrezna usposobljenost diplomatov je še posebej pomembna za diplomacijo manjše države, ki ima mnogokrat na voljo omejene človeške vire. Pri usposabljanju na področju protokola je potreben interdisciplinaren pristop in koordinacija bodisi v okviru **diplomatske akademije** ali v drugi ustrezni obliki strokovnega izobraževanja ob delu. Doslej v Sloveniji na protokolarnem področju razen nekaj let »delujočega« specialističnega študija mednarodnih odnosov v okviru FDV ni bilo celovitega in preglednega izobraževanja. Posebej *nedorečeno* so v dosedanjem procesu izobraževanja podana področja *prednosti, diplomatske tehnike, korespondence, ceremoniala*, in kar je, glede na pomanjkanje meščanske tradicije, za slovenske razmere še posebej pomembno -- *etiketa in družabna praksa*.

Nenazadnje je določena *koncentracija in centralizacija protokolarnih opravil* v Sloveniji nujna tudi *zaradi primerljivosti s sodobnimi demokracijami*, še posebej z državami članicami EU v luči *harmonizacije naših predpisov z evropskimi*, kjer v vsaki dobro organizirani državi velja samo en prednostni red umeščanja državnih funkcionarjev na hierarhično lestvico in je v veljavi enotno interpretiranje izvedbe Dunajske konvencije o diplomatskih odnosih (1961) in Dunajske konvencije o konzularnih odnosih (1963). V tistih državah, kjer je večje število protokolarnih

uradov, jih ponavadi sklep parlamenta ali vlade obveže na *medsebojno sodelovanje in enotnost delovanja*.

Ocenjujemo, da bi z uvedbo enotnega protokola *odpravili* določeno *dvotirnost*, vključno z uporabo *različnih meril*, do katerih prihaja zlasti pri mednarodnih obiskih. Skupni učinek zgoraj navedenih pomanjkljivosti je *manj pregledna in manj učinkovita zunanja politika*. Občasno je viden tudi vpliv strankarske politike na delo protokolarnih služb.

Morebitne pomanjkljivosti je moč odpraviti s tem, da udeleženci protokolarnih dogodkov *upoštevajo pravila*, ki so za posamezni protokolarni dogodek *predvidena*. Le tako je možno zagotoviti, da se protokolarni dogodek uspešno izvede in s tem pripomore k *osnovnemu cilju protokola, da z dobro zagotovljenim zunanjim okvirjem pride tudi do uspešnega vsebinskega zaključka*.

Na kakšen način bi se morala manifestirati kulturna identiteta (svojskost in prepoznavnost) Slovenije? Glede na dejstvo, da je večina protokolarne prakse že *mednarodno standardizirana*, ni veliko prostora za tipičen slovenski pristop. Kolikor ga je, bi morali izhajati iz tega, kako želimo kulturno identiteto Slovenije predstaviti. Pri tem bi kazalo izhajati iz naslednjih dejstev: 1. da je Slovenija *manjša država* (pretirano posnemanje velikih bi njenemu ugledu prej škodovalo kot koristilo), 2. da je Slovenija relativno *mlada država* (to bi lahko pokazali s tem, da je npr. pri ceremonialu več svežine in manj togosti, da večji pomen namenjamo vsebini kot obliki), 3. da je Slovenija *sodobna država* (pretirano poudarjanje folklornosti, rustikalnosti in obremenjenosti s travmatičnimi deli zgodovine naj nadomesti kreativnosti), 4. da je Slovenija *država s kulturno tradicijo* (to se da pokazati zlasti s pogostejšo protokolarno rabo prilagojenih zgodovinskih in kulturnih objektov in »dozirano« rabo kulture pri promocijskih dejavnostih).

S protokolom, ki je povzetek splošno uveljavljene prakse, je *težko manifestirati kulturno identiteto*. Lahko jo *manifestiramo le v podrobnostih, torej z izbiro dejavnikov, ki dajejo specifični pečat protokolarnemu dogodku*. Ocenjujemo, da je to v naši protokolarni praksi razmeroma dobro uveljavljeno.

Svojskost in ugled Slovenije se bosta najbolj izrazila, če bomo gospodarsko uspešna država, če bodo prebivalci živeli v blagostanju in imeli čim višji standard ter če bomo ravnali kot *tvorna in odgovorna država* v mednarodni skupnosti. Z našo kulturo se v svetu ne bomo mogli posebno uveljavljati, saj tudi v drugih državah ne primanjkuje kulturnih dosežkov. Seveda je za nas *ohranjanje slovenskega jezika in kulturne identitete* izrednega pomena. Podpirati moramo tudi naše *kulturno udejstvovanje v svetu* -- razna mednarodna gostovanja, razstave, nastope, sodelovanja -- toda zaradi omejenih sredstev ne moremo

težiti za veliko pogostnostjo. Kjer pa sodelujemo, moramo pustiti kar se da dober vtis.

Velike države so v mednarodnem življenju razvidne zaradi svojega velikega pomena in vloge ter zaradi svoje bogate zgodovine, kulturnih dosežkov ipd. in seveda moči. Imajo tudi veliko sredstev za načrtno promocijo. Manjše države kot Slovenija, niso razvidne same po sebi in imajo le skromna sredstva in omejene možnosti za promocijo. Zato je nujna *racionalna in jasno usmerjena uporaba sredstev za promocijo*. Pri promociji Slovenije gre v bistvu za izgrajevanje podobe novonastale države, saj mora Slovenija komunicirati z mednarodnimi javnostmi in opravljati promocijo z namenom povečati svojo *razpoznavnost*. Pri tem je opazen *problem koordinacije aktivnosti različnih akterjev promocije*. Pomembno je, da so komunikacijske aktivnosti različnih organizacij v izogib razdrobljenosti in decentralizaciji promocijskih aktivnosti med seboj *usklajene in čimbolj povezane*.

Protokol bi se moral *prilagoditi celostni podobi Slovenije*²⁵⁰, v primeru, da bi le-ta bila dorečena, enotna in dovršena. Kar pa seveda zaenkrat še ni. Projekt oblikovanja morebitnih novih elementov državnih simbolov Republike Slovenije (*državni grb, zastava in simbol*) je poskus povsem na novo definirati podobo državnih simbolov. Eden izmed ciljev je oblikovanje morebitnih novih elementov državnih simbolov Republike Slovenije oz. pridobiti zasnove za *državne simbole*, ki bi bile med seboj usklajene in najboljše oblikovalsko krovne in vsebinske rešitve *prvin državne identitete*, kakršne so državni grb, zastava in simbol. Na tem bi bilo potrebno še veliko graditi. O vseh osnovnih nacionalnih simbolih bi bilo potrebno najti *konsenz* ter še enkrat zelo dobro premisliti o racionalnosti²⁵¹ njihove spremembe ter jih po morebitni pridobitvi konsenza popraviti ali spremeniti²⁵².

Projekt oblikovanja morebitnih novih elementov državnih simbolov Republike Slovenije je spodbudil razmišljanja²⁵³ o umestitvi Slovenije v novo Evropo in zavrnil očitek o preslabi prepoznavnosti države na mednarodni sceni zaradi simbolov; čeprav bodo našo zastavo na protokolarni ravni še kdaj zamenjali z *rusko* ali *slovaško*. Za težave s prepoznavnostjo, razpoznavnostjo, zamenjevanjem in nacionalno identiteto je težko kriviti zastavo in druge državne

²⁵⁰ Na tem mestu bi želeli poudariti pomembnost uskladitve turistične podobe Slovenije z uradno državniško.

²⁵¹ Morebitna sprememba državnih simbolov bi bila povezana z visokimi stroški, saj bi posledično morali spremeniti tudi vsak žig, dokument ipd.

²⁵² Prav natečaj za nove idejne rešitve državnih simbolov je pokazal, da slovenska javnost za tak korak potrebuje več časa in premisleka. To pa seveda ne pomeni, da je možnost za morebitno spremembo državnih simbolov izničena.

²⁵³ Stroka in slovenska javnost sta razdeljeni tako glede smiselnosti spreminjanja državnih simbolov, kot tudi glede tega, kakšni naj bi bili morebitni novi simboli sploh bili.

simbole. Njena *prepoznavnost se gradi na drugačnih temeljih*, kot sta zastava in grb in sama podoba relativno mlade države; predstavljajo jo *ljudje (politiki, športniki ipd.)*, ki se z *zastavami istovetijo*. Prepoznavnost Slovenije navzven teče *samodejno z globalizacijo*.²⁵⁴ Ko nas je v začetku novembra 2003 doseglo zadnje poročilo Evropske komisije o pripravljenosti pristopnic za članstvo v EU,²⁵⁵ ni bilo slutiti slabega poznavanja ali neprepoznavnosti Slovenije. Tudi ni potrebno skrbeti, da bi bila Slovenija zaradi domnevne preslabe prepoznavnosti ali manjšega trga izločena ali spregledana. Naša prepoznavnost in uspešnost v svetu bo odvisna predvsem od *usklajenosti slovenske zunanje politike* ter od prepoznavnosti in sprejetja velikih svetovnih problemov ter od stopnje naše pripravljenosti za sodelovanje pri iskanju rešitev in priložnosti za manjšo državo. V prihodnje bo namreč prepoznavnost Slovenije v veliko večji meri odvisna od tega poznavanja in vedenja kot od barv in simbolov na naši zastavi.

Slovenija je v letih po osamosvojitvi na področju protokola naredila zelo veliko, vendar še vedno ne dovolj. Po osamosvojitvi Slovenije so pogosti mednarodni stiki zahtevali *reorganizacijo protokolarne službe*. Slovenija je morala kot novonastala suverena država in novonastali subjekt mednarodnega prava doseči *status naslednice mednarodnih pogodb* s področja sodobnega mednarodnega diplomatskega prava, ki so obvezovale SFRJ.

Trenutno ima Slovenija dva protokola, s tem da *Diplomatski protokol nima takšne vloge, kot jo imajo službe diplomatskega protokola držav z dolgoletno tradicijo*. Protokol RS je najvišji državni protokol. Zaradi dveh ločenih protokolarnih služb so vedno znova potrebna nenehna usklajevanja in dogovori. Potrebno *bi bilo profesionalizirati protokolarno službo, kakor tudi celotno diplomatsko službo*. Ena izmed *najpomembnejših nalog* je, upoštevajoč primerjavo z mednarodno prakso in prakso nekaterih skrbno izbranih primerljivih držav ter Ustavo Republike Slovenije, *izdelava natančne prednostne liste*, ki bi določila položaj funkcionarjev Slovenije v okviru protokolarnih prednosti in jih umestila v odnosu do funkcionarjev tujih držav, funkcionarjev mednarodnih organizacij ter diplomatskih in konzularnih predstavnikov, akreditiranih v Sloveniji. Prav tako bi bilo potrebno za vsakodnevne potrebe protokola določiti položaj posameznikov na hierarhični lestvici v okviru protokolarnih prednosti *znotraj posameznih ministrstev* in *znotraj državne uprave v okviru protokolarnih prednosti zavzeti enotno stališče do umestitve posameznih ministrstev*. Prednost kot pravica določene osebe, da je postavljena pred druge osebe v primerih svečanih in drugih protokolarnih

²⁵⁴ Temu procesu določajo predznak nastopi naših športnikov, umetnikov, znanstvenikov, gospodarstvenikov, diplomatov, vojakov....in številni dogodki v preteklosti na najvišjih ravneh, denimo srečanje Bush-Putin ali predsedovanje Varnostnemu svetu, aktualni projekti kot iraško-avstrijsko-slovenski projekt pomoči otrokom v Iraku s slovensko ustanovo Skupaj, prihodnje naloge kot predsedovanje OVSE leta 2005, ko naj bi mednarodna skupnost med drugim razrešila položaj Kosova itd.

²⁵⁵ Slovenija je dosegla najvišje mesto med desetimi pristopnicami glede usposobljenosti za vključitev v EU.

ceremonij pomeni pravico do ranga in časti, ki iz tega izhajajo in da je sprejet, kot pripada njegovi funkciji in dostojanstvu. Upoštevanje pravil prednosti kaže na organiziranost države, njeno koordiniranost in disciplino.

Protokol izraža umeščenost države v mednarodnih odnosih in predstavlja okvir, skozi katerega se lahko država dejavnikom v mednarodni skupnosti predstavlja in profilira v smislu kulturne in državne istovetnosti. Promocijska in prepoznavna funkcija protokola je še posebej pomembna za manjše države, saj vodi k večji prepoznavnosti, spoštovanju in ugledu države v mednarodnih odnosih.

8. SEZNAM LITERATURE IN VIROV

8.1.LITERATURA

Allison, Graham T.(1971): *Essence of Decision: Explaining the Cuban MissileCrisis*. HarperCollins, New York.

Andrassy, Juraj (1990): *Medjunarodno pravo*, Školska knjiga, Zagreb.

Bartoš, Milan (1986): *Medjunarodno javno pravo – ugovorno pravo*, Beograd.

Benko, Vlado (1987): *Mednarodni odnosi*, Založba obzorja, Maribor.

Benko, Vlado (1997a): *Zgodovina mednarodnih odnosov*, ZPS, Ljubljana.

Benko, Vlado (1997b): *Znanost o mednarodnih odnosih*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

Bennet, Peter G. (1995): »Modelling Decisions in International Relations: Game Theory and Beyond«. V: *Mershon International Studies Review*, 39 (1), str.19-52.

Berridge, G.R. (1994): *Talking to the Enemy: How States Without »Diplomatic Relations« Communicate*, Macmillan, London.

Berridge, G.R. (1995): *Diplomacy: Theory and Practice*, Hartnolls Limited, Bodmin, Cornwall, U.K..

Brglez, Milan (1995): »Diplomatski odnosi, sodobno diplomatsko pravo in Republika Slovenija: izbrani vidiki«. V: *1. strokovno srečanje pravnikov s področja javnega prava*. Brdo pri Kranju: Inštitut za javno upravo, str. 69-86.

Brglez, Milan (1998): »Kodifikacija sodobnega diplomatskega prava«. V: Jazbec, Milan: *Diplomacija in Slovenci: Zbornik tekstov o diplomaciji in o prispevku Slovencev v diplomatsko teorijo in prakso*, Založba Drava, Celovec, str. 59-83.

Bučar, Bojko (1992): »Univerzalizem in regionalizem v slovenski zunanji politiki«. V: *Teorija in praksa*, let. 29, št. 5-6, Ljubljana, str. 484 - 90.

Bučar, Bojko (1993): *Mednarodni regionalizem - mednarodno večstransko sodelovanje regij*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

Bunc, Stanko (1967): *Slovar tujk*. Založba obzorja, Maribor.

Cohen, Raymond (1991): *Negotiating Across Cultures: Communication Obstacles in International Diplomacy*, US Institute of Peace Press, Washington D.C..

Čačinovič, Rudi (1994): *Slovensko bivanje sveta: razvoj in praksa diplomacije*, ČZP Enotnost, Ljubljana.

Dembinski, Ludwik (1988): *The Modern Law of Diplomacy: External Missions of the States and International Organizations*. Dordrecht (etc.): Martinus Nijhoff in UNITAR.

Dougherty, J. in Pfalzgraff, Robert L. jr. (1990): *Contending Theories of International Relations: a Comprehensive Survey*. 3. izdaja. HarperCollins, New York.

Feltham, Ralph George (1993): *Diplomatic Handbook*, Longman, London and New York.

Fukuyama, Francis (1995): *Trust: The Social Values & The Creation of Prosperity*, The Free Press.

Genet, Raoul (1931): *Traite de diplomatie et de droit diplomatique*, Tome I, II, A. Pedone, Paris.

Gore-Booth, Lord (1974): *With great Truth and Respect*, Constable, London.

Hilsman, Roger (1993): *The Politics of Policy Making in Defense and Foreign Affairs: Conceptual Models and Bureaucratic Politics*. Prentice Hall, New Jersey.

Holbrooke, Richard (1998): *To End a War*. Random House, New York.

Holsti, K.J. (1987): »National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy«. V: Stephen G. Walker (ur.): *Role Theory and Foreign Policy Analysis*. Duke University Press, Durham, str. 5-43.

Holsti, K.J. (1995): *International Politics: a Framework for Analysis*, sedma izdaja. Prentice Hall, New Jersey, U.S.A..

Hudson, Valery M. in Christopher S Vore (1995): »Foreign Policy Analysis Yesterday, Today and Tomorrow«. V: *Mershon International Studies Review*, 39 (2), str.209-38.

Jazbec, Milan (1998): *Diplomacija in Slovenci: Zbornik tekstov o diplomaciji in o prispevku Slovencev v diplomatsko teorijo in prakso*, Založba Drava, Celovec.

Janković, Branimir (1988): *Diplomatija, savremeni sistem*. Beograd: Naučna knjiga.

Kissinger, Henry (1979): *The White House Years*, Little, Brown, Boston.

Kosin, Marko (1997): »Kakšno profesionalno diplomatsko službo bi rabila Slovenija«. V: *Teorija in praksa* - ISSN 0040 – 3598, str. 228-40.

Leksikon družboslovja (1986). *Leksikoni Cankarjeve založbe*, Cankarjeva založba, Ljubljana.

Ludwig, Emil (1931): *Napoleon*. Založba modra ptica. Ljubljana.

McCaffree, Mary Jane in Innis, Pauline (1985): *Protocol: the Complete Handbook of Diplomatic, Official and Social Usage*, Devon Publishing Company, Inc., Washington D.C..

Mikolić, Mario (1995): *Diplomatski protokol - praksa v Republici Hrvatskoj i neke praktične upute*, Mate, Zagreb.

Možina, Stane in Damjan, Janez (1992): *Poslovno komuniciranje*, Ekonomska fakulteta, Ljubljana.

Morgenthau, Hans J. (1995): *Politika med narodi: borba za moč in mir*, Državna založba Slovenije, Ljubljana.

Müller, Jernej (1999): *Vloga posameznika v procesu zunanjepolitičnega odločanja*, diplomsko delo, FDV, Ljubljana.

Nick, Stanko (1997): *Diplomacija: metode i tehnike*, Barbat, Zagreb.

Nicolson, Sir Harold (1988): *Diplomacy*, Institute for the Study of Diplomacy, Georgetown University, Washington D.C..

Osolnik, Marjan (1998a): »Diplomacija kot poklic«. V: Jazbec, Milan, *Diplomacija in Slovenci: Zbornik tekstov o diplomaciji in o prispevku Slovencev v diplomatsko teorijo in prakso*, Založba Drava, Celovec, str. 122-39.

Osolnik, Marjan (1998b): »Diplomatski protokol«. V: Jazbec, Milan, *Diplomacija in Slovenci: Zbornik tekstov o diplomaciji in o prispevku Slovencev v diplomatsko teorijo in prakso*, Založba Drava, Celovec, str. 140-59.

Oxford English Dictionary (1933): Oxford.

Petrič, Ernest (1996): »Zunanja politika majhnih držav«. V: Teorija in praksa, let. 33/6, str. 876-97.

Rosenau, James N. (1971): *The Scientific Study of Foreign Policy*. Free Press, New York.

Russet, Bruce in Starr, Harvey (1996): *Svetovna politika: izbira možnosti*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

Satow, Sir Ernest (1992 ali 1979): *A Guide to Diplomatic Practice*, 2nd ed, Longmans, London.

Sen, Biswanath (1988): *A Diplomat's Handbook of International Law and Practice*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, Third Revised Edition.

Serres, Jean (1967): *Le Protocole et les Usages*, Presses Universitaires de France, Paris.

Simoniti, Iztok (1994): »Diplomatsko pravo«. V.: *Teorija in praksa*. ISSN 0040-3587, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, str.18-20.

Simoniti, Iztok (1995a): »Multilateralna diplomacija«. V: *Teorija in praksa*, UDK 3, ISSN 0040-3598, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, str. 7-59.

Simoniti, Iztok (1995b): »Sodobna realistična misel«. V: Hans J. Morgenthau: *Politika med narodi: borba za moč in mir*, Državna založba Slovenije, Ljubljana, str. 3 - 49.

Snyder Richard C., H.W. Bruck in Burton Sapin (1961): »The Decision-Making Approach to the Study of International Politics«. V: James N. Rosenau (ur): *International Politics and Foreign Policy*. The Free Press of Glencoe, New York, str. 186-92.

Slovar slovenskega knjižnega jezika (1997), DZS, Ljubljana.

Sprout, Harold in Sprout, Margaret (1969): »The Ecological Perspective«. V: Robert L. Pfaltzgraff (ur.): *Politics and the International System*. J.B. Lippincott Company, New York, str. 296-99.

Svetličič, Marjan (1994): »Crossroads on the Verge of the 21 st. Century«. V: *Journal for International Relations*, Ljubljana, Vol. 1, No. 1, str. 10-21.

Svetličič, Marjan (1996): *Svetovno podjetje: izzivi mednarodne proizvodnje*, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.

Trajkovski, Georgi (1990): *Diplomatski protokol*, Nova, Beograd.

Travnik, Jelka (1997): *Diplomacija kot pogajanja – medkulturne razsežnosti*, specialistična naloga, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

Vukadinović, Radovan (1995): *Diplomacija: strategija političnih pogajanj*, Arah Consulting d.o.o.(Zbirka Preobrazbe), Ljubljana.

Zelmanović, Đorđe (1990): *Ilustrirani bonton in protokol. Založba obzorja, Maribor.*

Wood, John R. in Serres, Jean (1970): *Diplomatic Ceremonial and Protocol: Principles, Procedures and Practices*, Columbia University Press, New York.

8.2. VIRI

Deklaracija o zunanji politiki Republike Slovenije, Ur. l. RS št. 108/1999.

Deutsche staatliche Rangfolge (1999). V: Deutsches Protokoll (Übersichten über Besuche, Auslandsreisen, gesellschaftliche Veranstaltungen und die staatliche Rangfolge, Referat 700, Seite. 21-4.

Diplomatic list (December 2003). Ljubljana: Republic of Slovenia, Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Slovenia, Diplomatic Protocol.

Diplomatski viri, julij 2000, arhiv MZZ.

Pisni diplomatski viri, marec 1997, zaupni arhiv MZZ.

Pisni diplomatski viri, maj 2000, arhiv MZZ.

Pravilnik o notranji organizaciji in delu ter o sistemizaciji delovnih mest v MZZ ter organa v sestavi (Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu) in predstavništvih RS v tujini (6. 4. 1999).

Primerna zunanja politika – temeljne prvine zunanje politike Republike Slovenije ob vključevanju v evroatlantske povezave (sprejela Vlada RS 10.10.2002).

Sklep o določitvi protokolarnih pravil, Ur.l. RS št. 36/1994.

Sklep o spremembah in dopolnitvah sklepa o določitvi protokolarnih pravil, Ur. l. RS št. 24/1995.

Sklep o spremembah in dopolnitvah sklepa o določitvi protokolarnih pravil, Ur. l. RS št. 47/1997.

Sklep o spremembah in dopolnitvah sklepa o določitvi protokolarnih pravil, Ur. l. RS št. 95/2002.

Ustava Republike Slovenije (1991), Ur. l. RS št. 33/1991, (28.12.1991), Ur.l.RS št. 42/1997, Ur.l. RS št. 66/2000, UR l. RS št. 24/2003.

Ustanovna listina Združenih narodov in Statut Meddržavnega sodišča (1992), Društvo za Združene narode za Republiko Slovenijo, Ljubljana.

Vienna Convention on Diplomatic Relations (1961), United Nations Treaty Series, Vol. 500, 18.04.1961, Vienna.

Vienna Convention on Consular Relations (1963), United Nations Treaty Series, Vol. 596, 24.04.1963, Vienna.

Zakon o grbu, zastavi in himni republike Slovenije ter o slovenski narodni zastavi, Ur. l. RS št. 67-3715/1994 (27.10.1994).

Zakon o javnih uslužbencih, Ur. l. RS št. 56/2002 (velja od 13.07.2003).

Zakon o državni upravi, Ur. l. RS št. 52/2002.

Zakon o vladi, Ur. l. RS št. 4/1993.

Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o organizaciji in delovnem področju ministrstev, Ur. l. RS št. 71/1994, št. 23/1996, št. 47/1997, št. 23/1999 in št. 119/2000.

Zakon o zunanjih zadevah (1991). Uradni list RS, št. 1-13/1991-I (25.06.1991), Ljubljana.

Zakon o zunanjih zadevah (2001) Uradni list RS, št.45/2001 (07.06.01), Ljubljana.

Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o zunanjih zadevah, Uradni list RS št. 78/2003, Ljubljana.

Zakon o zagotavljanju pogojev za opravljanje funkcije predsednika republike, Ur. l. RS št. 15/2003.

8.3. OSEBNI INTERVJUJI

Wendt, Allan, januar 2000, Washington

Osolnik, Marjan, maj 2000, Ljubljana

Kunstelj, Tomaž, november 2003, Ljubljana

Pogovor v Protokolu RS, december 2003, Ljubljana.

Pogovor v Protokolu RS, januar 2004, Ljubljana.

Pogovor v Protokolu RS, april 2004, Ljubljana.

8.4. ČASOPISNI ČLANKI

Vidmajer, Saša (2002) Diplomatski utrinek iz Prage - Stol za nepovabljenca, Delo (26.11.2002) str. 4.

Terziev, Svetoslav (2-2001): »Macedonia, il sogno romantico della Bulgaria«, Limes (2-2001), Macedonia Albania, Le terre mobili, str. 143-51.

8.5. SVETOVNI SPLET

<http://www.sigov.si/vrs/slo/slo-text/ministrstva/ministrstvo-za-zunanje-zadeve.html> (10.12.2003).

<http://66.102.9.104/search?q=cache:ddjR3y-ZnIJ:tbaytel.net/tgroulx/precedence.h..> (06.04.2004).

8.6. GOVORI

Kosin, Marko (2000): Načrno ustvarjanje zvez v delovnih okoljih. Ljubljana, 21.12.2000.

9. PRILOGE

A: PREDNOSTNA LISTA V ZDA

Prednostni red določa predsednik ZDA s t.i. »The Precedence list«, ki jo uporabljata The White House in Department of State. Kot navajata avtorici McCaffree in Innis (1985: 6-12), je v ZDA prednostni red naslednji:

1. Predsednik ZDA;
2. Podpredsednik ZDA,
Guverner države, kadar je v lastni državi;
3. Predsednik Predstavniškega doma,
Predsednik Vrhovnega sodišča,
Bivši predsedniki ZDA,
ameriški veleposlaniki, kadar se nahajajo na svoji funkciji v tujini;
4. Minister za zunanje zadeve ZDA;
5. Opolnomočeni in akreditirani veleposlaniki tujih držav v ZDA, po datumu izročitve poverilnih pisem;
6. Vdove bivših predsednikov ZDA;
7. Opolnomočeni ministri in poslani tujih držav akreditirani v ZDA, po datumu izročitve poverilnih pisem;
8. Sodniki Vrhovnega sodišča, upokojeni predsednik Vrhovnega sodišča, upokojeni sodniki Vrhovnega sodišča;
9. Člani vlade (z izjemo ministra za zunanje zadeve), razvrščeni po *datumu vzpostavitve njihovega resorja*:
 - minister za zakladnico;
 - minister za obrambo;
 - javni pravobranilec, minister za pravosodje;
 - minister za notranje zadeve (drž. rezervati, parki, kanali);
 - minister za kmetijstvo;
 - minister za trgovino;
 - minister za delo;
 - minister za zdravstvo;
 - minister za stanovanjsko izgradnjo in prostorski razvoj;
 - minister za promet;
 - minister za energetiko;
 - minister za prosveto;
 - minister za veteranska vprašanja;
 - šef Urada predsednika ZDA;
 - direktor Urada za management in proračun Bele hiše;
 - direktor CIA - Central Intelligence Agency;
 - ameriški predstavnik - veleposlanik pri OZN;

- posebni predstavnik za trgovinska pogajanja;
10. Predsednik pro tempore Senata,
 Senatorji, po stažu in abecednem redu;
 Guvernerji držav, kadar so izven lastne države; prednostni red med guvernerji se določa po datumu sprejema države v ameriško Unijo;
 Vršilci dolžnosti posameznih ministrstev;
 Bivši podpredsedniki ZDA;
 11. Člani Predstavniškega doma, razporejeni po dolžini staža, po datumu pristopa njihove države Uniji in nato po abecednem redu,
 Predstavniki Okraja Columbia (ameriške prestolnice), Guama, Deviških otokov, Samba, odposlanec Porto Rica pri Predstavniškem domu;
 Pomočniki predsednika ZDA;
 12. Odpravniki poslov tujih držav akreditiranih v ZDA;
 Bivši ameriški ministri za zunanje zadeve;
 13. Namestniki ministrov ali podsekretarji izvršnih ministrstev oz. drugi po rangi za ministrom ne glede na naziv;
 Državni tožilec (Solicitor General);
 Administrator, Agencija za mednarodni razvoj;
 Direktor ameriške Agencije za kontrolo orožja;
 Direktor ameriške Informativne agencije;
 Podsekretarji ministrstev (tretji rang v ministrstvu);
 Veleposlaniki (at large);
 Ministri vojske, mornarice, zračnih sil;
 Predsednik Sveta ekonomskih svetovalcev predsednika ZDA;
 Šef pošte;
 Svetovalec za znanost predsednika ZDA;
 Predsednik, Board of Governors of the Federal Reserve (glavna monetarna oblast v ZDA);
 Predsednik Sveta za kvaliteto okolja;
 Namestnik ameriškega trgovinskega predstavnika (za mednarodna trgovinska pogajanja);
 Predsednik Export-Import Banke;
 14. Načelnik skupnega generalštaba;
 Bivši načelnik generalštaba;
 Načelniki štabov kopenske vojske, mornarice in letalstva (razporejeni po datumu imenovanja);
 Komandant Marine Corps (mornariške pešadije);
 Generali s petimi zvezdicami in admirali flote;
 Generalni sekretar in akreditirani predstavniki v Organizaciji ameriških držav;
 Osebe veleposlaniškega ranga;
 Šefi mednarodnih organizacij kot npr, NATO, IMF, Svetovna banka;

- Drugi podsekretarji ministrstev;
15. Administrator G.S.A. in N.A.S.A.;
Predsednik uprave Merit Systems Protection;
Direktor Urada personalne uprave;
Administrator Zvezne agencije za letalstvo;
Predsednik, Nuclear Regulatory Commission;
Direktorji Peace Corp and Action;
Administrator Agencije za varstvo okolja;
 16. Ameriški veleposlaniki ob službenih obiskih v Washingtonu;
šef Protokola;
Ameriški veleposlaniki na službenem obisku izven Washingtona;
Posebni predstavnik predsednika ZDA za Bližnji vzhod;
Veleposlaniki po kariernem rangu na dolžnosti v ZDA;
 17. Namestniki pomočnikov predsednika ZDA;
 18. Predsednik sodišča in sodniki Apelacijskega sodišča (glede na dolžino staža);
 19. Kardinali;
 20. Namestniki podsekretarja (Deputy Undersecretary);
Namestnik administratorja A.I.D.;
Namestnik direktorja Agencije za kontrolo orožja in razorožitev;
Ameriški odpravniki poslov;
Komandant obalne pomorske straže;
Svetovalci in pravni svetovalci v ministrstvih, po datumu imenovanja;
Administrator, Nacionalna Oceanografska in Atmosferska uprava;
Namestniki direktorja C.I.A., U.S.I.A., N.A.S.A.;
 21. Pomočnik administratorja Agencije za mednarodni razvoj;
Podpredsednik Svetovne banke;
Posebni pomočniki Predsednika ZDA;
Člani Sveta ekonomskih svetovalcev predsednika;
 22. Ameriški veleposlaniki v ZDA po imenovanju pred odhodom,
Nadškof;
 23. Župan Washingtona D.C.;
 24. Podsekretarji ministrstev kopenske vojske, mornarice in letalstva (po datumu imenovanja);
 25. Generali s štirimi zvezdicami in admirali;
 26. Pomočniki ministrov v ministrstvih vojske, mornarice in letalstva;
 27. Generali s tremi zvezdicami, generalporočniki in Vice Admirali;
 28. Predsednik ameriškega Rdečega križa;
 29. Škof v Washingtonu;
 30. Bivši ameriški veleposlaniki;
 31. Šefi samostojnih agencij kot so:
Predsednik Overseas Private Investment Corporation;
Direktor F.B.I.;

- Direktor Kovnice;
Predsednik Zvezne komisije za komunikacije;
Direktor Nacionalne pisarne za standarde;
Direktor kongresne knjižnice;
Sekretar Smithsonian Institution;
32. Neakreditirani ministri tujih držav vključeni v diplomatske misije njihovih držav;
Komisar ameriške carinske uprave;
33. Namestnik šefa Protokola;
Vojni atašeji tujih veleposlaništev;
34. Svetniki veleposlaništev;
Generalni konzuli tujih držav;
35. Generali z dvema zvezdicama, generalmajorji in Rear Admirali;
Direktor Nacionalne agencije za varnost (N.S.A.);
Surgeon General, US Public Health Service;
36. Predsednik in sodniki Davčnega sodišča;
37. Predsednik in sodniki sodišča okraja Kolumbija;
38. Generali z eno zvezdico, brigadni generali;
39. Pomočniki šefa Protokola;
Sekretar Senata;
Vratar predstavniškega doma;
Kaplan Senata;
Člani državnih birojev, komisij in teles;
40. Mlajši državni uradniki.

B: PREDNOSTNA LISTA V ZR NEMČIJI

(DEUTSCHE STAATLICHE RANGFOLGE²⁵⁶)

- Der Bundespräsident (Zvezni predsednik);
- Der Deutsche Bundestag (nemški Zvezni parlament);
- Der Bundesrat (Zvezni svet);
- Die Bundesregierung (Zvezna vlada);
- Das Bundesverfassungsgericht (Zvezno ustavno sodišče);
- Die Chefs diplomatischer Missionen (vodje diplomatskih misij);
- Die höchsten Repräsentanten der Religionsgemeinschaften (najvišji predstavniki verskih skupnosti);
- Die Repräsentanten der im Deutschen Bundestag vertretenen Parteien und Fraktionen (predstavniki strank in frakcij zastopanih v nemškem Zveznem parlamentu);
- Die Repräsentanten der Landtage und Bürgerschaften (predstavniki Deželnih parlamentov in skupnosti);
- Die Landesregierungen (deželne vlade);
- Die Chefs oberster Bundesbehörden und leiter anderer Einrichtungen des Bundes im Range von Staatssekretären (vodje najvišjih zveznih organov oblasti in vodje drugih zveznih ustanov v rangi državnih sekretarjev);
- Die Präsidenten der Wirtschaftsverbände und des Deutschen Gewerkschaftsbundes sowie vergleichbarer Berufsverbände (predsedniki gospodarskih združenj in nemške zveze sindikatov kot tudi primerljivih poklicnih združenj);
- Die Präsidenten der obersten Bundesgerichte (predsedniki Zveznih vrhovnih sodišč);
- Die höchsten Repräsentanten der kommunalen Spitzenverbände (najvišji predstavniki občinskih združenj);

Rangiranje posameznih nemških in tujih gostov ob uradnih prireditvah

Skupina A

- Der Bundespräsident (Zvezni predsednik);
- Die Souveräne, die Staatseheführer anderer Staaten (šefi tujih držav);
- Die Präsidentin des Deutschen Bundestages (predsednica nemškega Zveznega parlamenta);
- Der Bundeskanzler (zvezni kancler);
- Die Chefs der Regierungen ausländischer Staaten (šefi vlad tujih držav);

²⁵⁶ *Deutsche staatliche Rangfolge* (1999). V: Deutsches Protokoll (Übersichten über Besuche, Auslandsreisen, gesellschaftliche Veranstaltungen und die staatliche Rangfolge, Referat 700, Seite. 21-4.

- Der Präsident des Bundesrates (predsednik Zveznega sveta);
- Der Präsident des Bundesverfassungsgerichts (predsednik Zveznega ustavnega sodišča);
- Ehemalige Amtsinhaber der Verfassungsorgane (bivši predsedniki – nosilci-ustavnih organov);
- Der Präsident des Europäischen Parlaments (predsednik Evropskega parlamenta);
- Der Generalsekretär der Vereinten Nationen (generalni sekretar OZN);
- Der Präsident des Rates der Europäischen Union (predsednik Sveta EU);
- Der Generalsekretär der NATO (generalni sekretar zveze NATO);
- Der Präsident der Kommission der Europäischen Union (predsednik Komisije EU);
- Die Präsidentin der Parlamentarischen Versammlung der Europarats (predsednica Parlamentarne skupščine Sveta Evrope);
- Der Präsident des Europäischen Gerichtshofes (predsednik Evropskega sodišča);
- Der Doyen des Diplomatischen Corps (doyen diplomatskega zbora);
- Die Chefs der Diplomatischen Missionen im Botschafterrang in der Reihenfolge der Übergabe ihrer Beglaubigungsschreibens (šefi diplomatskih misij v rang u veleposlanika, po dnevu predaje akreditivnih pisem);

Skupina B

- Der Stellvertreter des Bundeskanzlers und des Bundesministers des Auswärtigen; wird in der Praxis des AA vor Doyen und Chefs diplomatischer Missionen plziert (namestnik Zveznega kanclerja in zveznega ministra za zunanje zadeve – v praksi plasiran pred doyen in vodje diplomatskih misij);
- Der Bevollmächtigte der Bundesrepublik Deutschland für kulturelle Angelegenheiten in Rahmen des Vertrages über die deutsch-französische Zusammenarbeit (pooblaščenec ZRN za kulturne zadeve v okviru pogodbe o nemško-francoskem sodelovanju);
- Die übrigen Mitglieder der Bundesregierung - in der Reihenfolge der Ressors (ostali člani Zvezne vlade – po zaporedju resorjev);
- Die Regierungschefs der Länder (in der Reihenfolge: Vizepräsident des Bundesrates, andere Regierungschefs nach der Dauer der Amtszeit (šefi deželnih vlad v zaporedju: podpredsednik Zveznega sveta, drugi šefi deželnih vlad glede na trajanje službovanja);
- Die Vorsitzenden der deutschen Bischofskonferenz und des Rates der Evangelischen Kirche in Deutschland (nach Dienstzeit); (predsedujoči nemške škofovske konference in Sveta evangeličanske cerkve v ZRN (po letih službovanja), predsednik Direktorija židovskega centralnega sveta)

- Kardinäle, die Patriarchen (kardinali, patriarhi);
- Die Vorsitzenden /Sprecher der im Deutschen Bundestag vertretenen Parteien (in der Reihenfolge der Stärke der bei jeweils letzten Wahl zum Deutschen Bundestag auf sie entfallenden Stimmen);
(predsedujoči/tiskovni predstavniki strank zastopanih v Zveznem parlamentu – po zaporedju moči-številu glasov pri zadnjih volitvah v Zveznem parlamentu ZRN);
- Die Vorsitzenden der Fraktionen des Deutschen Bundestages/des Europäischen Parlament (in der Reihenfolge der Stärke der Fraktionen);
(predsedniki frakcij v nemškem Zveznem parlamentu/Evropskem parlamentu – po številu zastopanosti);
- Die Vizepräsidenten des deutschen Bundestages/des Europäischen Parlaments (podpredsedniki Nemškega parlamenta/Evropskega parlamenta);
- Der Vorsitzende des Wirtschafts- und Sozialausschusses der Europäischen Union (predsednik gospodarskega in socialnega odbora EU);
- Der Vorsitzende des Ausschusses der Regionen der EU (predsednik odbora regij EU);
- Die Vizepräsidenten der Kommission der EU (podpredsedniki Komisij EU);
- Die Mitglieder der Kommission der EU (člani Komisij EU);
- Der Generalsekretär des Europarates (generalni sekretar Sveta Evrope);
- Die Präsidenten der Landtage/Bürgerschaften (predsedniki deželnih parlamentov /mestnih skupščin);
- Die Erzbischöfe, Landesbischöfe, Bischöfe, Landessuperintendenten, Landes-rabbiner (nadškofi, deželni škofi, škofi, deželnisuperintendanti, deželni rabini).

Skupina C

A

- Die stellvertretenden Parteivorsitzenden des Deutschen Bundestages (namestniki šefov strank v Nemškem parlamentu);
- Die Vorsitzenden der Ausschüsse des Deutschen Bundestages/des Europäischen Parlaments (predsedniki odborov v nemškem Zveznem parlamentu);
- Die stellvertretenden Fraktionsvorsitzenden des Deutschen Bundestages/des Europäischen Parlaments (namestniki šefov poslanskih skupin nemškega Zveznega parlamenta/Evropskega parlamenta);
- Ehemalige Bundesminister, ehemalige Ministerpräsidenten (bivši zvezni ministri in bivši deželni predsedniki);

B

- Die Mitglieder des Deutschen Bundestages/des Europäischen Parlaments (člani nemškega Zveznega parlamenta/Evropskega parlamenta);
- Die obersten Repräsentanten des gastgebenden Gemeinden (najvišji predstavniki gostujočih občin);
- Die Richter des Bundesverfassungsgerichts (sodniki Zveznega vrhovnega sodišča);
- Die Minister /Senatoren der Länder (ministri/senatorji dežel);
- Die Fraktionsvorsitzenden und die Landesvorsitzenden der in den Landtagen/ Bürgerschaften vertretenen Parteien, die Vizepräsidenten der Landtage/ Bürgerschaften, die Vizepräsidenten des Bayerischen Senats (predsedujoči poslanskih skupin in deželni predsedniki strank zastopanih v deželnih parlamentih/mestnih skupščinah, podpredsedniki deželnih parlamentov, podpredsedniki Bavarskega senata);
- Die höchsten Repräsentanten der kommunalen Spitzenverbände (najvišji predstavniki občinskih združenj);

C

- Die Staatsminister des Bundes, die Parlamentarischen Staatssekretäre, die staatssekretäre des Bundes, die Staatssekretäre der Länder im Kabinettsrang (državni ministri zveze, parlamentarni državni sekretarji, državni sekretarji zveze, državni sekretarji dežel v ministrskem rangi);
- Deutsche Botschafter im Ausland - bei Veranstaltungen in Deutschland (nemški veleposlaniki v tujini – pri prireditvah v Nemčiji);
- Die ständigen Geschäftsträger des Diplomatischen Corps in der Reihenfolge ihrer Einführungsschreiben (stalni odpravniki poslov diplomatskih misij po datumu predaje akreditivov);
- Die Geschäftsträger des Diplomatischen Corps in der Reihenfolge ihrer Notifizierung (začasni odpravniki poslov po datumu njihove notifikacije);
- Die Bevollmächtigten der Länder beim Bund, soweit sie nicht der Gruppe C, B angehören (pooblaščenici dežel pri zvezi, če ne pripadajo skupini C, B);
- Die Präsidenten der obersten Gerichtshöfe des Bundes (predsedniki najvišjih Zveznih sodišč);
- Der Wehrbeauftragte des Deutschen Bundestages (obrambni pooblaščenec v nemškem Zveznem parlamentu);
- Der Generalinspekteur der Bundeswehr (generalni inšpektor nemške Zvezne vojske);
- Der Präsident der Deutschen Bundesbank (predsednik nemške Zvezne banke) ;
- Der Präsident des Bundesrechnungshofes (predsednik Zveznega računskega sodišča);

- Der Präsident des Europäischen Rechnungshofes (predsednik Evropskega računskega sodišča);
- Der Präsident der Bundesanstalt für Arbeit (predsednik Zavoda za zaposlovanje);
- Die Präsidenten der Verfassungsgerichtshöfe der Länder (predsedniki deželnih ustavnih sodišč);
- Ministerialdirektoren des Bundesrates, bundestages und des Bundesverfassungs-gerichtes (ministrski direktorji Zveznega parlamenta, Zveznega sveta in zveznega ustavnega sodišča);
- Politische Beamte des Bundes - B9 (politični uradniki Zveze);
- Inspekture der Bundeswehr (inšpektorji Zvezne vojske);
- Die Mitglieder des Vorstandes der Deutschen Bundesbank (člani uprave nemške zvezne banke);
- Die Präsidenten der Rechnungshöfe der Länder, die Staatssekretäre und ihnen gleichstehende Beamte der Länder als ständige Vertreter der Minister (predsedniki deželnih računskih sodišč, državni sekretarji in njim enakovredni deželni uradniki kot stalni predstavniki ministrstev);
- Die Abgeordneten der Landtage/Bürgerschaften (poslanci deželnih parlamentov/ mestnih skupščin);
- Die Beamten, Soldaten und Richter entsprechend ihrer Besoldungsgruppe (uradniki, vojaki in sodniki glede na plačilni rang).

PRILOGA C:

PREDNOSTNA LISTA V KANADI

TABLE OF PRECEDENCE FOR CANADA²⁵⁷

1. The Governor general of Canada or the Administrator of the Government of Canada.
2. The Prime Minister of Canada.
3. The Chief Justice of Canada.
4. The Speaker of the Senate.
5. The Speaker of the House of Commons.
6. Ambassadors, High Commissioners, Ministers Plenipotentiary.
7. The Members of the Cabinet with relative precedence governed by the date of their appointment to the Queen's Privy Council for Canada.
8. The Leader of the Opposition.
9. The Lieutenant Governor of Ontario;
The Lieutenant Governor of Quebec;
The Lieutenant Governor of Nova Scotia;
The Lieutenant Governor of New Brunswick;
The Lieutenant Governor of Manitoba;
The Lieutenant Governor of British Columbia;
The Lieutenant Governor of Edward Island;
The Lieutenant Governor of Saskatchewan;
The Lieutenant Governor of Alberta;
The Lieutenant Governor of Newfoundland.
10. Members of the Queen's Privy Council for Canada, not for the Canadian Ministry, in accordance with the date of their appointment to the Privy Council.
11. The Premiers of the Provinces of Canada in the same order as the Lieutenant Governors.
12. The Commissioner of the Yukon Territory.
13. The Government Leader of the Yukon Territory.
14. Representatives of faith communities.
15. Puisine Judges of the Supreme Court of Canada.
16. The Chief justice and the Associate Chief Justice of the federal Court of Canada.
17. a. The Chief Justice of the highest court of each Province and Territory; and
b. The Chief Justices and the Associate Chief Justices of the other superior

²⁵⁷ <http://66.102.9.104/search?q=cache:ddjR3y-ZnIJ:tbaytel.net/tgroulx/precedence.h...06.04.2004>.

courts of the Provinces and Territories; with precedence within sub-categories ; a and b. governed by the date of appointment as Chief Justice.

18.
 - a. Judges and the Federal Court of Canada;
 - b. Puisine Judges of the superior courts of the Provinces and Territories;
 - c. The Chief Judge of the Tax Court of Canada;
 - d. The associate Chief Judge of the Tax Court of Canada; and
 - e. Judges of the Tax Court of Canada; with precedence within each sub-category governed by the date of appointment.
19. Senators of Canada.
20. Members of the House of Commons.
21. Consuls-General of countries without diplomatic representation
22. The Chief of the Defence Staff and the Commissioner of the Royal Canadian Mounted Police.
23. The speakers of Legislative assemblies, within their Provinces and Territory.
24. Members of Executive Councils, within their Provinces and Territory
25. Judges of provincial and Territorial Courts, within their Province and Territory.
26. Members of Legislative Assemblies, within their Province and Territory

D: PREDNOSTNA LISTA V OZN²⁵⁸:

V času zasedanja generalne skupščine OZN je prednostni red naslednji:

1. Predsednik Generalne skupščine OZN;
2. Generalni sekretar OZN;
3. Šefi delegacij na zasedanju Generalne skupščine, ki so hkrati šefi države ali vlade;
4. Podpredsedniki Generalne skupščine, ki so hkrati ministri za zunanje zadeve v svojih državah;
5. Predsedniki svetov Generalne skupščine:
 - 5.1. Predsednik Varnostnega sveta,
 - 5.2. Predsednik Ekonomsko socialnega sveta;
6. Predsednik Mednarodnega sodišča pravde;
7. Šefi akreditiranih delegacij, ki so ministri za zunanje zadeve;
8. Podpredsedniki generalne skupščine, ki imajo rang opolnomočenega veleposlanika;
9. Predsedniki odborov generalne skupščine;
10. Šefi vladnih delegacij, ki imajo rang veleposlanika;
11. Šefi stalnih predstavništev pri OZN, ki imajo rang veleposlanika;
12. Generalni podsekretarji OZN;
13. Šefi stalnih delegacij, ki nimajo ranga veleposlanika;
14. Člani delegacij, ki imajo rang veleposlanika;
15. Predsednik Posvetovalnega odbora za administrativna vprašanja itd..

²⁵⁸ Manuel of Protocol of the United Nations (1990), New York, cit po Osolnik (1998b).

PRILOGA E

PRIMERI SEDEŽNIH REDOV IN POSEDANJA ZA MIZO

Temeljna pravila posedanja: Pri sami *razporeditvi gostov* veljajo nekatere *zakovitosti in temeljna pravila*. Tako so na primer v *slovenski protokolarni praksi* v glavnem upoštevana naslednja pravila:

(1) če je število gostov deljivo s štiri, sta »nosilca« mize ali dve ženski ali dva moška, eden nasproti drugemu; (2) če število ni deljivo s štiri, mizo gostita en moški in ena ženska, ki sedita drug proti drugemu; (3) če so navzoči samo moški ali samo ženske je mesto prvega po rangi nasproti gostitelju ali na njegovi desni. Ostala mesta so desno in levo od njih po prednosti; (4) če je družba mešana, gostitelja sedita drug nasproti drugemu; (5) ob svečanih priložnostih, ko predsednik države gosti mizo brez soproge, sedi prvi gost po rangi na njegovi desni in ne nasproti. Če je prisotna tudi soproga, sta gostitelja eden do drugega, lahko tudi drug nasproti drugemu. Ostali gostje se razporejajo po rangi levo in desno od gostiteljev, če je mogoče ženske ob gostitelju, šefu države in moški ob gostiteljici; (6) v primerih, ko je *na obisku tuj državnik* in se prireja *svečan obed*, gost in gostitelj sedita drug ob drugem, gost desno od gostitelja. Če so navzoče tudi njihove soproge, sedi soproga gosta levo od gostitelja, soproga gostitelja pa desno od gosta. Pred njimi praviloma ne sedi nihče (to *pravilo ne velja pri okroglih mizah*). Prvi povabljeni gost po rangi sedi na nasprotni strani mize prvi desno, drugi gost pa drugi levo. Pri tem je pomembno, da upoštevamo spol gostov in da so tuji gostje pomešani z domačimi; (7) zakonski par nikoli ne sedi skupaj in le redko nasproti; (8) če je nekdo gost pri gostitelju nižjega ranga, na primer šef države pri županu. V tem primeru sedi gost na častnem mestu (mestu gostitelja), medtem ko gostitelj zasede mesto, ki mu ustreza po rangi. Ni prepovedano, da gostitelj sedi nasproti gosta.

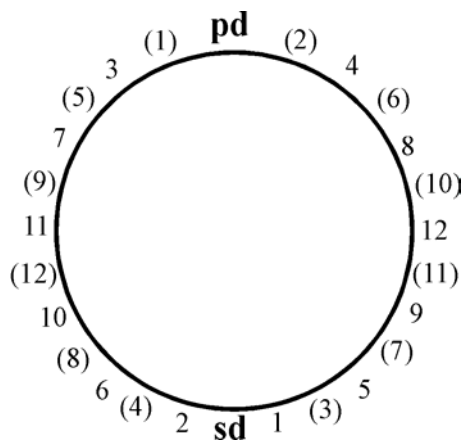
Nasveti razporeditve oseb za mizo: Nekateri nasveti, ki jih je pri *razporeditvi oseb za mizo* potrebno upoštevati in izhajajo iz ***slovenske protokolarne prakse***: (1) okrogla ali ovalna miza je najboljša rešitev za do 12 oseb; (2) za 16, 18 ali več oseb je najbolje, če imamo majhne okrogle mize, za vsako mizo je po en gostitelj; (3) če so za mizo trije pari, sta od gostiteljev za mizo en moški in ena ženska; (4) če gostje niso v parih, je dovoljeno, da sedita dva moška ali dve ženski druga poleg druge; (5) nikoli ne povabimo 14 gostov, saj se lahko zgodi, da nekdo ne pride in je končna številka 13. Koga med gosti lahko to moti in; če nam ne uspe najti parne osebe, tega ne omenjamo pred gosti; (6) zunanji izgled prostora in urejenost gostiteljev lahko močno vpliva na uspeh obeda, zato poskrbimo, da je vse na svojem mestu in lično; (7) pomembnejše od srebrnine, lepega porcelana in razkošnega obeda, je *prijaznost, vpljdnost in toplina gostiteljev*.

Okrogla miza

Pri okroglih mizah je sistem posedanja dokaj enostaven. Običajno pri glavni mizi sedijo gostitelj in častni gost ter soprogi, če sta prisotni, pri ostalih mizah sta dovolj nosilec mize ali gostitelj mize. Častni gost in gostitelj lahko sedita tudi pri različnih mizah. *Različni razporedi gostov* so prikazani na naslednjih shemah.

Razpored za okroglo mizo²⁵⁹:

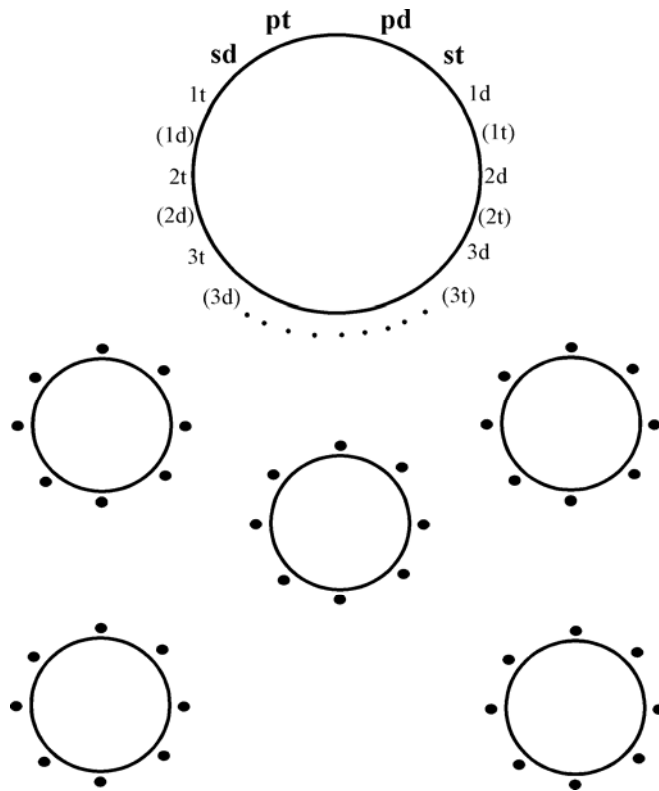
- gosti so v parih, častnega gosta ni

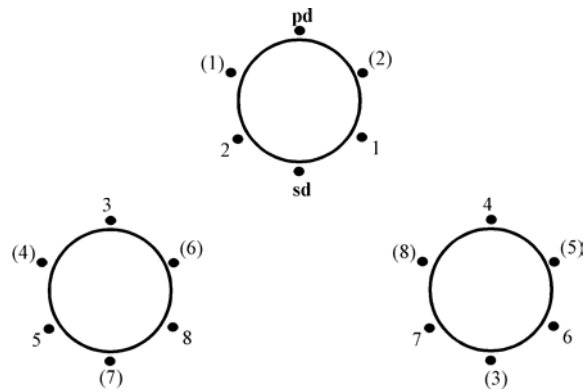
²⁵⁹ V shemah postavitev miz in razporedov gostov imajo *oznake naslednji pomen*:

pt	častni gost, šef države ali drug visok državnik, kateremu v čast se prireja obed
st	soproga častnega gosta
pd	gostitelj, šef države ali drug visok predstavnik države
sd	soproga gostitelja
()	ženska
t	tuji gost
d	domači gost
↑↑	gosti enakega ranga

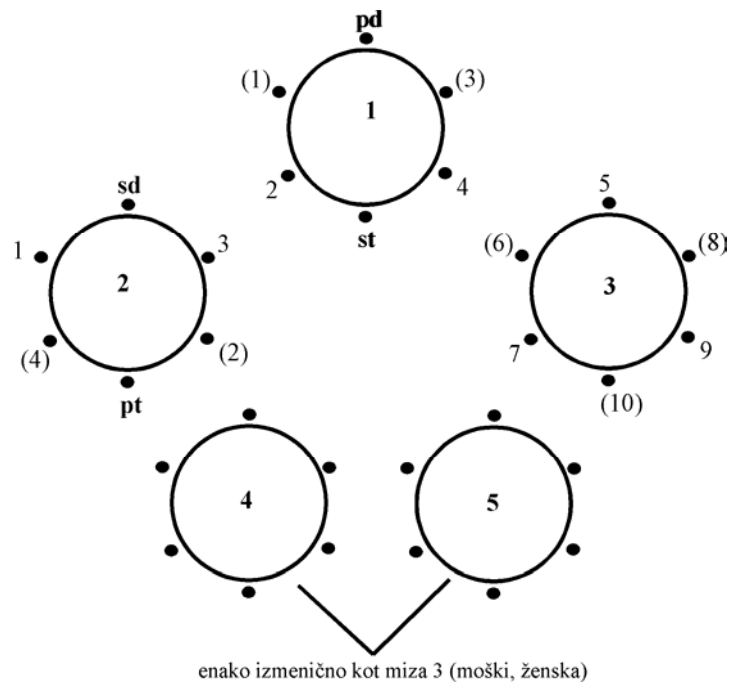
- gosti niso v parih, število žensk in moških ni enako, gosti se razporedijo po rangu ne glede na spol, navzoča sta dva šefa države s soproga

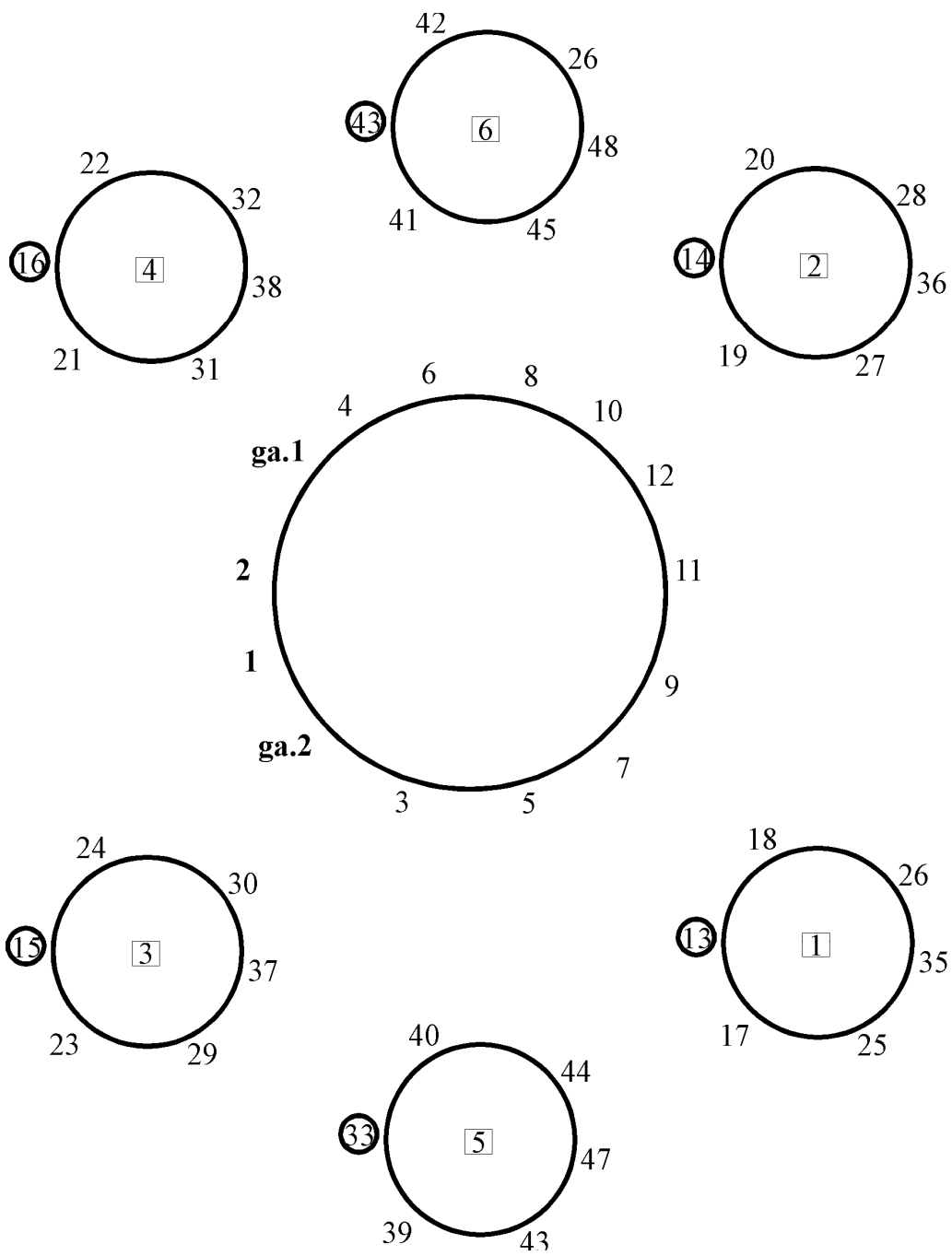

- šef države in njegova soproga sedita za isto mizo na različnih koncih, omizij je več

-gostitelja, šef države in soproga, sedita s častnima gostoma pri različnih mizah

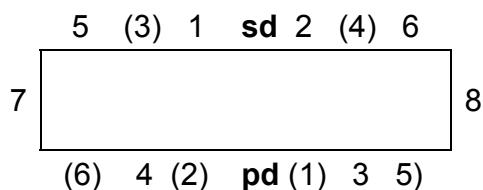
Pravokotna miza

Pri razporejanju gostov za pravokotno mizo, mizo v obliki črke I, obstajata dva osnovna razporeda²⁶⁰:

- **francoski razpored:**

ta zahteva, da gostitelj sedi v sredini, gostitelj in gostiteljica sta nasproti drug drugemu, gostje sedijo po rangi desno in levo od njiju, tako da je mesto najnižjega po na koncih mize z obeh strani. Zaželeno je, da je število gostov, vključno z gostiteljema deljivo s štiri.

Francoski razpored gostov za mizo v primeru mešane družbe in z gostiteljico:

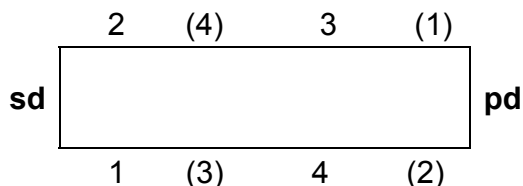

Slika: Omizje, pripravljeno za svečano večerjo npr. v Gradu Brdo

- **angleški razpored:**

gostitelja sedita na čelu mize, gosti so razporejeni desno in levo od gostiteljev tako, da najnižji po rangi sedi na sredini mize.

Angleški razpored gostov za mizo:

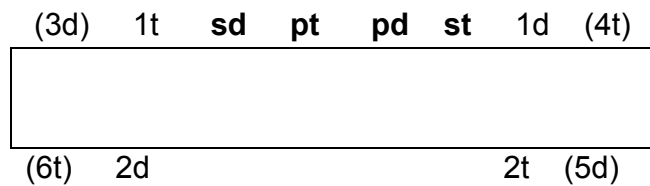
Prednost francoskega načina je predvsem v tem, da sedi gostitelj v neposredni bližini častnih gostov in se lahko z njima nemoteno pogovarja, vsaka ženska ima dva moška ob sebi in enega preko mize (nasproti).

Pri angleškem razporedu gostitelj ne more govoriti s častnim gostom, ker sedita predaleč narazen, ženske imajo ob sebi dva moška in nasproti žensko.

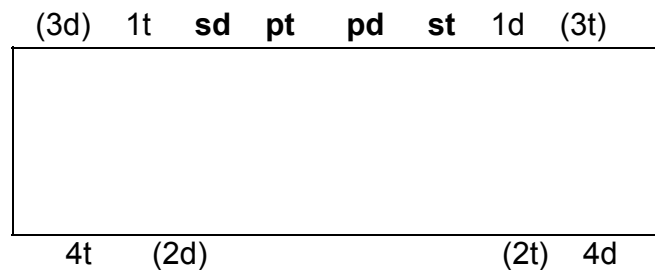
²⁶⁰ Možnosti posedanja za mizo so povzete po Feltham (1993), Čačinović (1994), Mccaffree in Innis (1985).

V primeru, da so povabljeni gostje samo ženske ali moški je razpored za mizo nekoliko drugačen, kot pri mešanih družbah. V tem primeru gostitelj zavzame mesto gostiteljice (in obratno), njemu nasproti pa razporedimo gosta, ki je najvišji po rangi.

- gost in gostitelj sta šefa držav s soprogo, gostje niso v parih

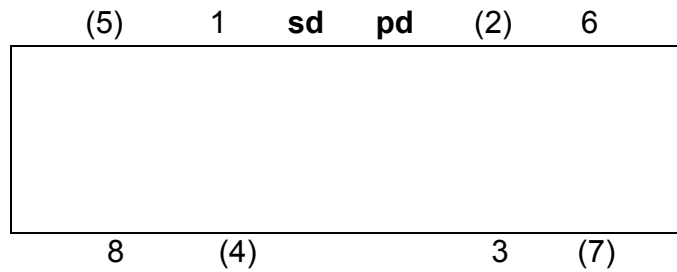
- gost in gostitelj sta šefa držav s soprogo, gostje so v parih

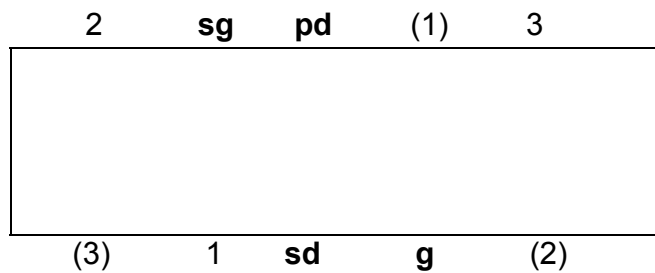
- šefa držav s soprogo sedita nasproti

- gostitelja sta šef države in soproga, častnega gosta ni

- gost je šef države s soprogo (v tem primeru ne tuje države) pri gostitelju nižjega ranga (gostitelj in njegova soproga prepustita svoje običajno mesto častnima gostoma)

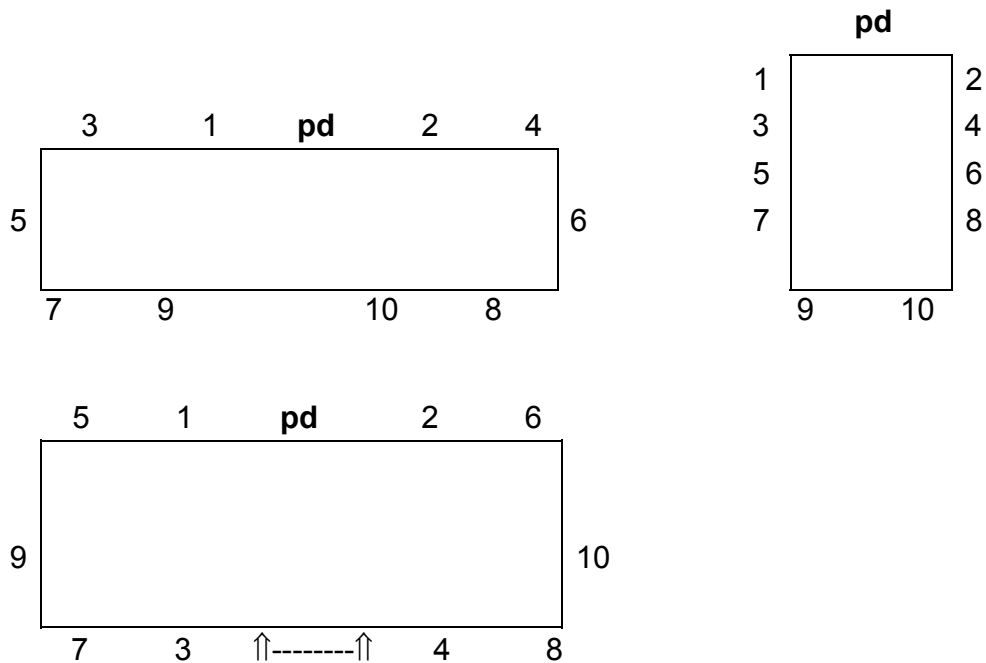

g - gostitelj nižjega ranga

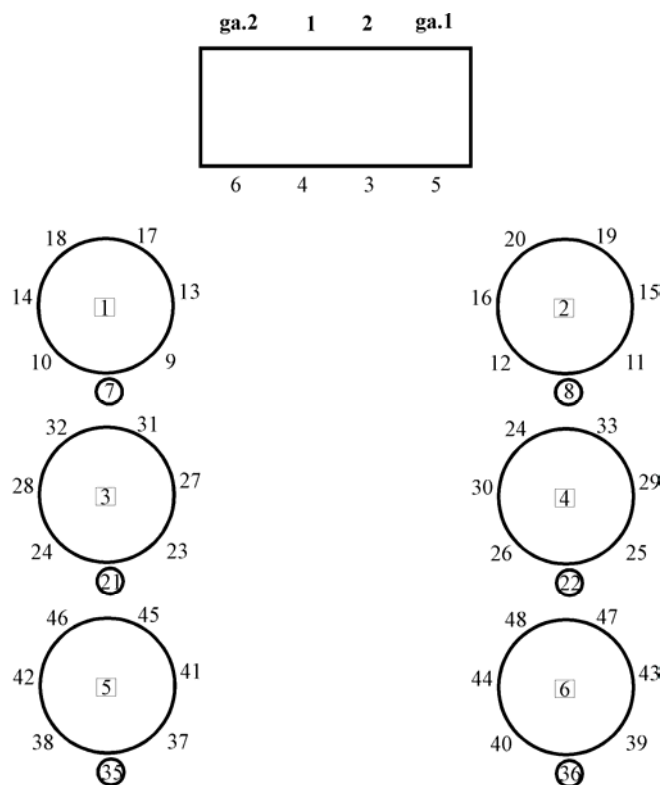
sg- soproga gostitelja

V praksi poznamo primere, da mizi predseduje samo ena oseba zelo visokega ranga in nima ustreznega partnerja za sopredsedujočega ali sta navzoča dva istega ranga. V takih primerih je razpored naslednji:

- gostitelj je sam in nima ustreznega partnerja

- kombinirano podolgovata in okrogle mize

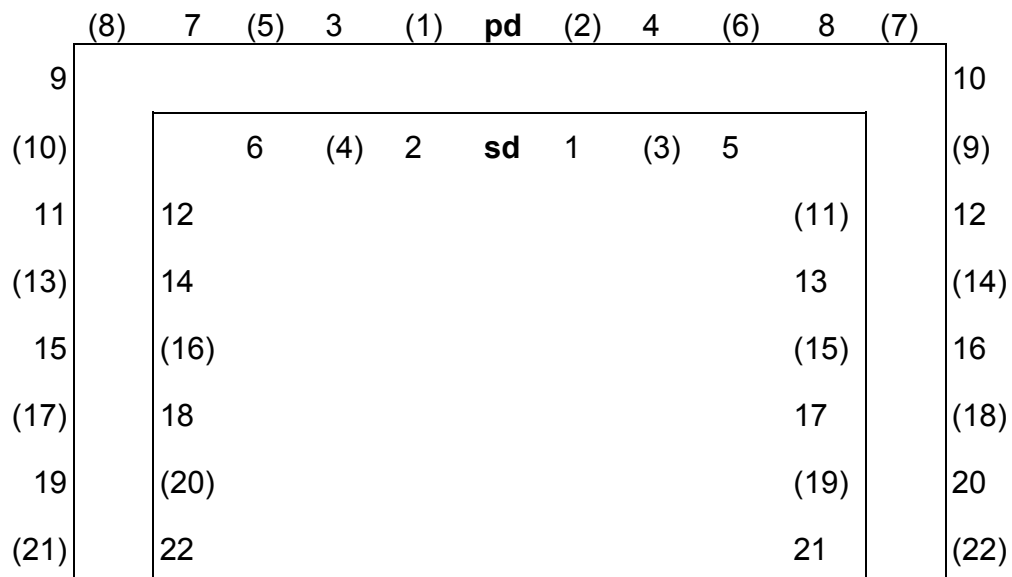

Kombinirana postavitve miz npr. v Veliki dvorani Predsedniške palače ob svečanem kosilu

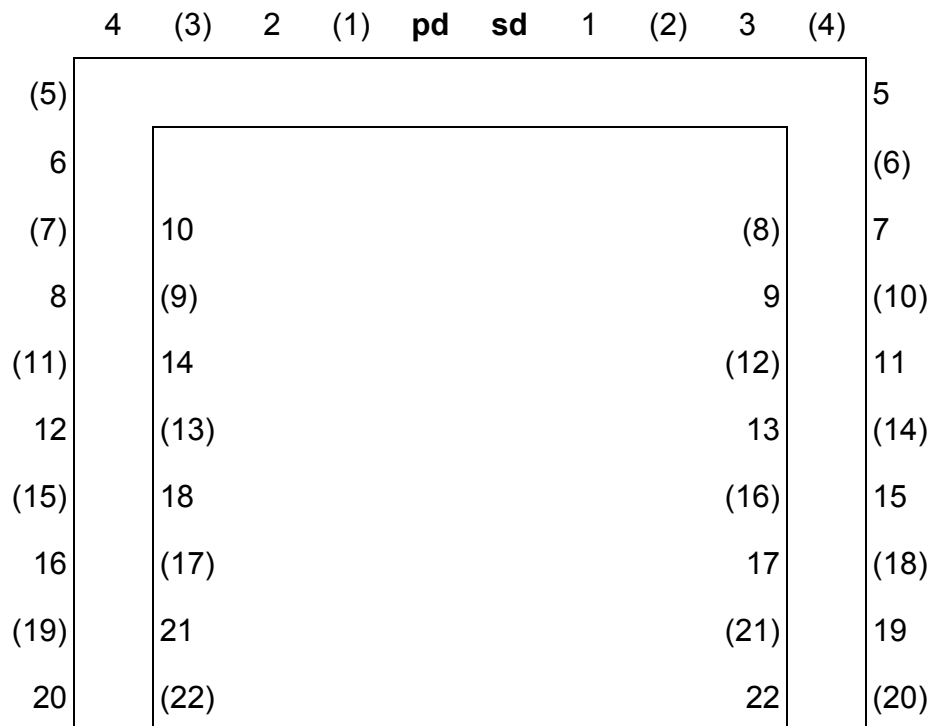
Miza v obliki črke U

Omizje v obliki črke U je zelo pogosta postavitve, saj omogoča dober izkoristek prostora glede na število gostov. Razporeditev gostov je za različne priložnosti različna in sicer:

- gostitelja sta šef države in soproga in sedita drug nasproti drugemu

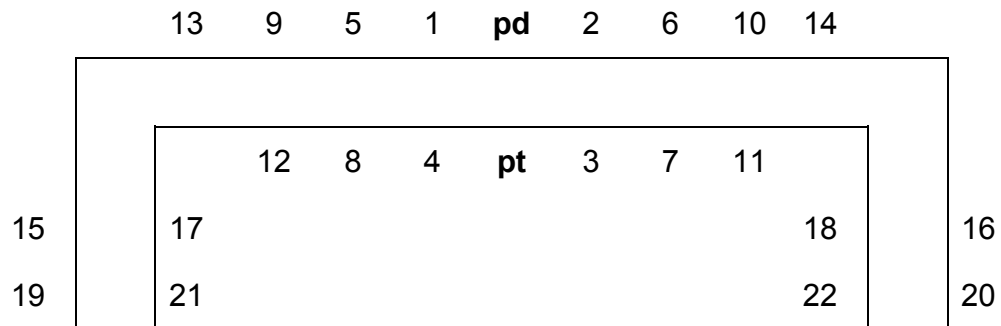

- gostitelja sta šef države in soproga in sedita drug poleg drugega

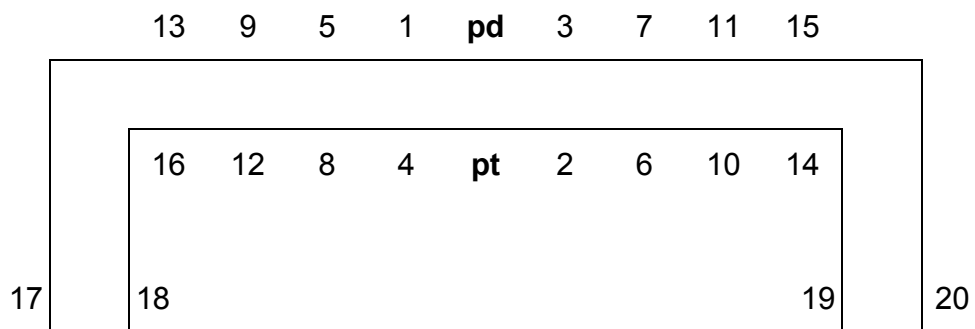

- šef države in častni gost sedita drug nasproti drugemu, soprog ni

- prva možnost:

- druga možnost:

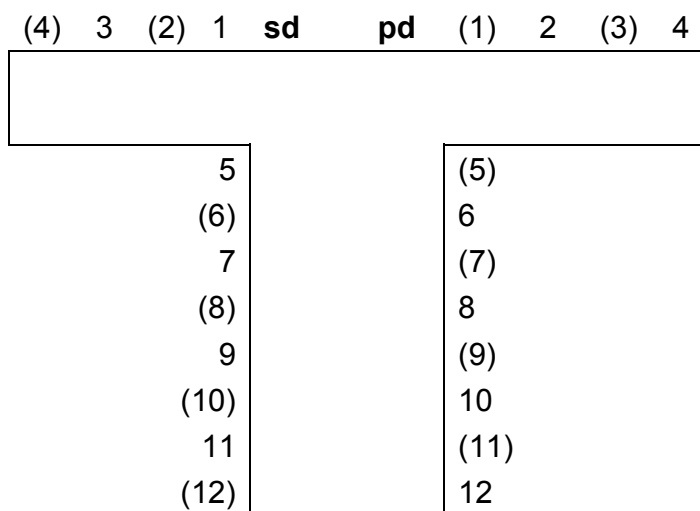

Postavitev omizja v obliki črke U npr. v Veliki dvorani Predsedniške palače

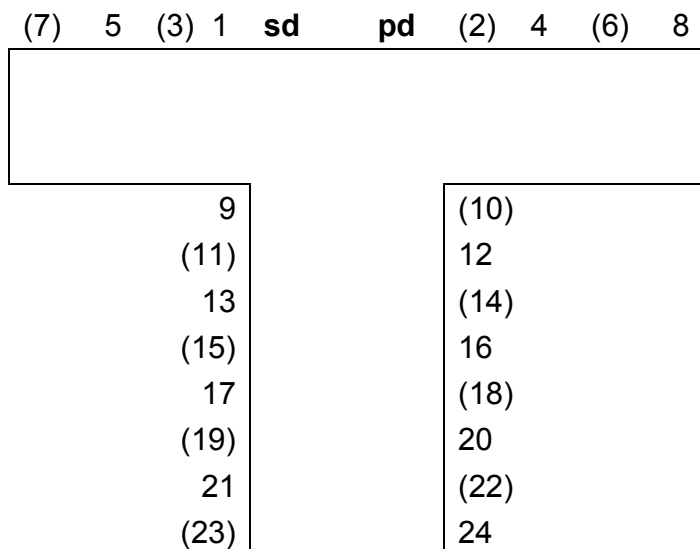
Miza v obliki črke T

Včasih je figuracija prostora taka, da je optimalna postavitev mize v obliki črke T, čeprav se tej postavitvi pri nas izogibamo. Razporedi gostov pri tej obliki mize so za nekaj primerov naslednji:

- gostitelja sta šef države in soproga in sedita drug poleg drugega, gosti so v parih; slabo pri tej razporeditvi je, da pari sedijo nasproti drug drugemu

- gostitelja sta šef države in soproga in sedita drug poleg drugega, gosti niso v parih

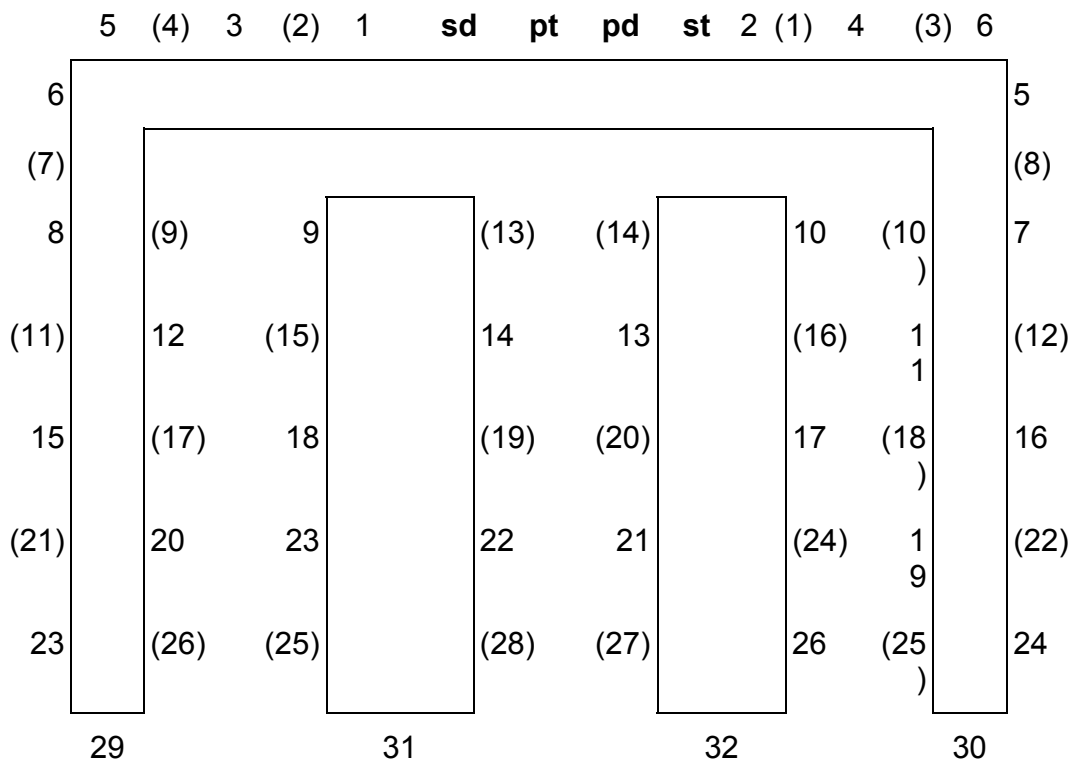
Miza v obliki črke H

- gostje so v parih

(10)		11	(12)		9
6		(7)	8		(5)
(2)		3	(4)		1
pd		rože			Sd
(1)		4	(3)		2
5		(8)	7		(6)
(9)		12	(11)		10

Druge oblike

- postavitve omizja za slavnostno večerjo v navzočnosti šefov držav in njihovih soprogi

Mnogi menijo, da mize v obliki črke T ali H niso dovolj elegantne, zato priporočajo, če ni dovolj prostora za vse povabljenke za eno mizo, da se raje postavi nasproti glavni mizi nekaj manjših.

Naslednja shema kaže razporeditev za omizjem z dvema šefoma držav in njunima soproga in tremi pari visokih predstavnikov države, ostali gosti niso po parih:

3t	(2d)	2t	(1d)	1t	sd	pt	pd	st	1d	(1t)	2d	(2t)	3d

28		30	38		31	32		37	42		33
8		9	4		5	6		7	10		11
16	3	17	12	1	13	14	2	15	18	4	19
24		25	20		21	22		23	26		27
35		39	29		40	36		41	34		43

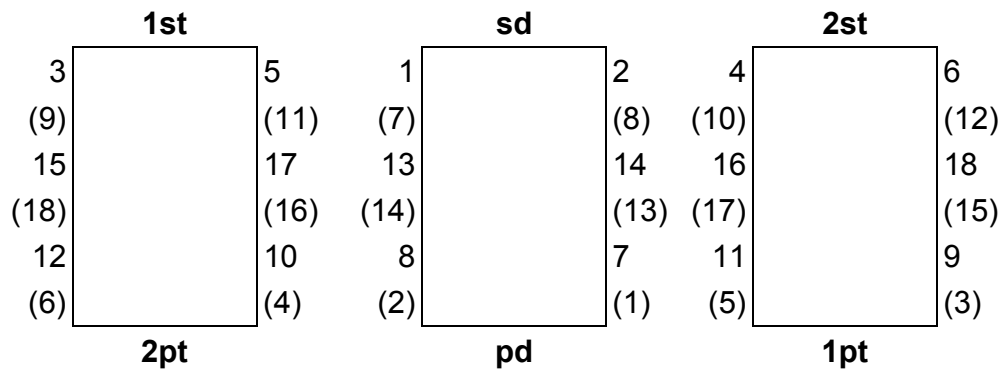
- razporeditev gostov z dvema šefoma držav, brez soprog, ostali gostje niso v parih

5d	4t	3d	2t	1d	pt	pd	1t	2d	3t	4d	5t

- razporeditev gostov z enim gostiteljem, brez sopro, gostje niso v parih, posedejo se poljubno

[illegible]

- razpored treh miz, pri eni mizi sedi gostitelj s soprogo, pri drugih dveh pa dva častna gosta s soprogi

- razpored gostov za mizo, ko sta prisotna dva šefa držav s soprogi, nosilni stol gostiteljice je odstopljen častnemu gostu

PRILOGA F

OBLIKE DIPLOMATSKIH POGOSTITEV²⁶¹:

Namesto nekdanjih bleščečih večernih diplomatskih sprejemov ob državnem prazniku danes mnoga veleposlaništva prirejajo ob takšni priložnosti samo enourni opoldanski sprejem za poslovne partnerje v obliki *Tasse de Champagne*. To je stoječ sprejem, kjer se ponudi samo peneča vina in sadne sokove, morda še kakšen skromen prigrizek v obliki kanapejev, slanih piškotov, oreškov. Oblačenje je v tem primeru neformalno, zadošča poslovna obleka in obvezna kravata. Namen takšnega sprejema je predvsem prijateljem in poslovnim partnerjem ponuditi priložnost čestitati za državni praznik (če seveda ne sovpada s časom t.i. »mrtve sezone«, ko ni v navadi, da se prirejajo sprejemi – kot je to npr. ob božičnih praznikih ali v času poletnih počitnic).

Ker želijo diplomatske misije svoje pogostitve izkoristiti za komuniciranje z dokaj številnim krogom uglednih in pomembnih funkcionarjev ter javnih osebnosti države gostiteljice, so danes postali najpogostejša oblika pogostitve *koktejli* in večerni sprejemi (*reception*) ter t.i. *Buffet Dinners*, na katerih si gosti sami postrežejo s hrano in jedmi, ki jih je mogoče zaužiti stoje.

Sestavni del diplomatskega življenja so tudi poslovna kosila v restavracijah (praviloma v dvoje), *čajanke*, ki jih gostijo soproge, vrtni sprejemi – t.i. *garden party*, če okoliščine in podnebje to dopuščajo. Specifična oblika pogostitve so pokušanje vina, vabila na predstavitve filma, koncerta ali razstave.

OBLAČENJE PRIMERNO OBLIKI DIPLOMATSKE POGOSTITVE

Obliki diplomatske pogostitve mora biti tudi primerna tudi obleka. Oglejmo si nekaj posebnosti.

Oznaka »white tie« ali »cravatte blanche« na vabilu pomeni obvezno oblačenje fraka, diplomatske svečane uniforme (kakršno uporabljajo nekatere kraljevine) ali svečane uniforme za vojaške osebnosti. K temu sodijo tudi polna odlikovanja. Diplomatska praksa priznava kot enakovredno fraku svečano narodno nošo afriških ali azijskih narodov. Ko moški oblečejo frak, je za njihove soproge primerno dekoltirana svečana večerna obleka do tal.

Oznaka »black tie« pomeni za moške *črni smoking* (v tropskih deželah se poleti nosi beli suknjič) ter ustrezne črne hlače s trakom, čevlji so črni, lakasti, kot pri fraku, medtem ko soproge nosijo večerno obleko.

Za mnoge diplomatske sprejeme danes na vabilih stoji oznaka »Informal« ali

²⁶¹ Povzeto po Feltham (1993), Čačinović (1994), Vukadinović (1995), Mikolić (1995), Nick (1997).

»Business suite«, kar je praktično isto. Še vedno se v večini držav ocenjuje kot nevljudno, če se na večerne sprejeme, tudi če so neformalni, pride s športno kombinacijo moške obleke različnih barv suknjiča in hlač ali pa brez kravate.

VABILA

Pomembna oznaka diplomatskega vabila je lahko označena s kratico »R.S.V.P.« (pomeni: »Repondez, s'il Vous plait« -- odgovorite, prosim) in je ponavadi na kartici vabila v desnem kotu spodaj. To pomeni, da je potrebno pravočasno sporočiti, praviloma pismeno, udeležbo ali neudeležbo na večerji ali banketu. Če je poleg kratice R.S.V.P. zapisana tudi telefonska številka, se lahko to stori po telefonu.

Za manj formalne pogostitve bo kratica vabila vsebovala označbo »Regrets only«, kar pomeni, da je potrebno vnaprej najaviti samo neudeležbo na sprejemu.

Če je bila udeležba na diplomatski večerji že vnaprej osebno ustno dogovorjena, se kljub temu pošilja tudi pismeno vabilo z oznako »P.M.« (»Pour Memoire«) ali »to remind«) -- vabilo se pošilja kot opomnik. Na takšno vabilo ni potrebno odgovarjati.

Pri vsakem svečanem kosilu ali večerji je potrebno na mizi vidno izpostaviti za vsakega gosta posebej ustrezno oblikovan meni, vključno z navedbo vrste vin. Ni vljudno priti na sprejem ali večerjo predčasno, kakor tudi zamujati. Glede sprejemov ali koktejllov, ki se odvijajo stoje, velja večja svoboda prihoda in odhoda, saj se dostikrat dogaja, da se diplomat v istem večeru udeleži dveh ali celo treh sprejemov.

Gostitelj, ki prireja kosilo ali večerjo, se mora vnaprej pozanimati, ali ima kdo od predvidenih gostov kakršnekoli zadržke (verske ali zdravstvene) glede jedi in pijače in za te predvideti ustrezne alternative.

VIZITKE

Vizitke (angl. »visiting« oziroma »calling cards«) so med diplomati tradicionalna in ustaljena oblika medsebojnega seznanjanja in družabnosti. Diplomatske vizitke se razlikujejo od običajnih poslovnih po tem, da ne vsebujejo naslovov in telefonov. Klasična diplomatska vizitka vsebuje ime in priimek, funkcijo ter mesto opravljanja te funkcije.

V diplomatskem življenju se vizitke uporabljajo za čestitke, zahvale, izrekanje sožalja, predstavitev koga in za poslovitve. V teh primerih se na vizitko v levem spodnjem kotu v rokopisu s svinčnikom izpiše z malimi črkami ena od francoskih

kratic namenjenega sporočila, kot npr.:

- p.p. »pour presenter« ob predstavitvi osebe, katere vizitka se tudi priloži;
- p.f. »pour fete« ali »pour feliciter« kot čestitka npr. ob nacionalnem prazniku;
- p.f.n.a. »pour feliciter Nouvelle Annee« kot čestitke ob novem letu;
- p.c. »pour condoleances« za izraze sožalja;
- p.r. »pour remercier« za izraz zahvale;
- p.p.c. »pour prendre conge« ob slovesu oziroma odhodu iz države.

Vizitka, ki ima zapognjen zgornji levi vrh ali celo levo stran, pomeni, da je bila izročena osebno, kar naj bi bil znak posebne pozornosti. Danes je to le še redko v praksi.